శ్రీరస్తు.

శుక్రనీతిసారము

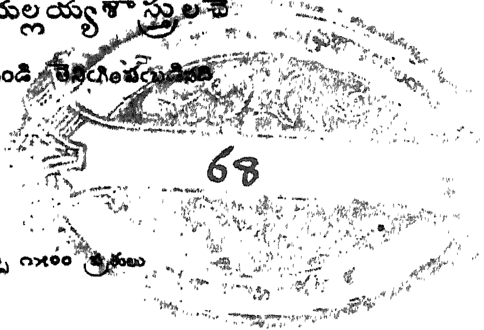
ఇది

శ్రీ పీఠికాపురము ఆర్. సి. హెచ్. హైస్కూలులో

తెనుఁగు పండితులగు

పురాణపండ మల్లయ్యశాస్త్రులచే

సంస్కృతమునుండి తెనిఁగింపఁబడినది

రెండవకూర్పు ౧౫౦౦ ప్రతులు

చెన్నపురి:

ఆంధ్రపత్రికాకార్యాలయమున

ముద్రితము

౧౯౧౮

వెల రు 1-4-0

PRINTED AT THE

ANDHRA PATRIKA PRESS

MADRAS—1919

FOREWORD.

This is a Telugu translation of the well-known Sanskrit book called Sukraneetisaram-essence of Sukra's treatise an polity. The book deals, as its name implies with polity in its various aspects and is, in parts, so up to-date that some may be tempted to suspect its antiquity which is however, beyond all doubt. Many a present day Indian, being fed entirely on western culture, is apt to think that there is nothing worthknowing or caring for in India's past histoty or its literature. This book cannot fail to act asan eye opener to such men and to instil in them some degree of national respect without which there can be no national progress and it is to be hoped that the study of the subject will receive the encouragement which it deserves. The name of the translator Brahmasree Puranapanda Malliah Sastry Garu is a guarantee that the translation is correct. The language used in the book is correct and chaste.

22nd September, 1918. **J. RAMAYYA.**

గ్రంథకర్తృవిజ్ఞాపనము.

విద్వాంసులార!

శుక్రనీతిసార మను నీపొత్తము సంస్కృతభాషయందున్న దానిని నాతికఠిమైన శైలిని దెనిగించి మున్ను సరస్వతీపత్రికయందుఁ బ్రకటించితిని. ఇపుడు శ్రీ శ్రీ శ్రీ పీఠికాపుర మండలాధీశ్వరులు నాకుఁ బోషకులు, భాషాభిమానులుఁ గవితారసజ్ఞులు, మహావదాన్యులు, సద్గుణగరిష్ఠులు, సి. బి. ఇబిరుదాంచితులు నగు మ. రా. రా. శ్రీ శ్రీ శ్రీ రాజా రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యారావు బహాదరు ప్రభువువారు ద్వితీయ ముద్రణమున కగు నట్టి సకల వ్యయమును నాయం దనుగ్రహించి దయచేసి ముద్రింపించి నన్నుం గృతార్థుఁ జేసిరి. నా రచించిన దాన విద్యాస్వరూప నిరూపణము కడ నొక్కింతమూలమున కధికముగ వ్రాయఁబడియె; కాని తక్కిన యెల్లచోట్ల మూలమున కంతరము లేకుండనే సాధ్యమగునంతవఱకు వ్రాసితిని. పురాతన ముద్రణమునందలి లోపములను బుస్తకాంతరసహాయమున జాగ్రత్తగఁ బూరించితిని. అయిన నల్పజ్ఞుఁడ నగుటం జేసి నా యజ్ఞానమున నేని ప్రమాదమున నేని దోషములు పెక్కులుండంబోలును గాఁబట్టి నాయందు వాత్సల్యముంచి క్షమియింపుఁడని సవినయముగఁ బ్రార్థించుచున్నాను. మూలగ్రంథప్రాశస్త్యము నుపోద్ఘాతమునఁ గవితావిశారదులు ననేకభాషల విద్వాంసులు మున్ను మహోద్యోగములఁ గావించి యిపు డుపకారవేతనము నందుచున్నవారు నగు మ. రా. రా. శ్రీ-బ్ర-శ్రీ జయంతి రామయ్య పంతులుగారు

వ్రాసిరి కాఁబట్టి మరల నే వ్రాయుట నావశ్యకము. శ్రీ రామయ్యపంతులవారు నే నడిగినంతమాత్రమున నా ప్రార్థన మన్నించి యింగ్లీషుభాషలో నుపోద్ఘాతము వ్రాయించి దయచేసినందులకుఁ గృతజ్ఞతాపూర్వకముగా నమస్కరించుచున్నాను. నేను ప్రధానమంత్రిముఖంబున వేఁడికొన్నంతనే యీ పొత్తము ద్వితీయముద్రణమున కగు నట్టి సకలవ్యయముం బ్రసాదించి ముద్రింపించి దయచేసిన శ్రీ శ్రీ శ్రీ పీఠికాపుర మండలాధీశ్వరుల కధికాయురారోగ్యైశ్వర్యముల దయచేసి పుత్త్రమిత్త్రాదిసకలబంధుసమేతముగఁ జిరకాలము పరమేశ్వరుఁడు రక్షించుగాత మని యహరహముం బ్రార్థించుచున్నాను. మఱియు మున్నిట ముఖ్యమంత్రిపదంబున నున్నవారుఁ బరోపకారైకపరాయణులు ననేకవిద్యార్థులఁ బోషించిన వారు నిపుడు కథావశిష్టులు నగు బ్ర. శ్రీ. మ. రా. శ్రీ మొక్కపాటి సుబ్బారాయఁడు పంతులుగారు నే నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్సభకుఁ జెన్నపురము వెళ్లినపు డీపుస్తకము ద్వితీయముద్రణము గూర్చి విన్నవించినంతమాత్రాన నా విన్నపమును మన్నించి శ్రీ శ్రీ శ్రీ ప్రభువువారికి లేఖారూపమునఁ దెలిపి వాక్సహాయము చేసినందుల కెంతయు నభినందించుచు వారికిఁ బరలోకసుఖమును వారి కుటుంబమువారి కిహలోకసుఖముం బ్రసాదింప సర్వేశ్వరు వేఁడికొనుచు నా విన్నపమును ముగించుచున్నాను.

ఇట్లు విన్నవించు విధేయుఁడు,

పిఠాపురము.
4–4–19.

పు॥ మల్లయ్య శాస్త్రి.

విషయసూచిక

ప్రథమాధ్యాయము

విషయము. | పుటసంఖ్య.

ద్వితీయాధ్యాయము.

విషయము.				పుటసంఖ్య.

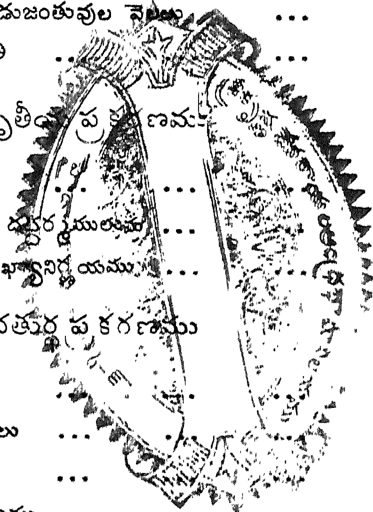
చతుర్థాధ్యాయము

ప్రథమప్రకరణము

విషయము.	పుటసంఖ్య.

ద్వితీయ ప్రకరణము

తృతీయ ప్రకరణము

చతుర్థ ప్రకరణము

పంచమప్రకరణము

షష్ఠప్రకరణము

సప్తమప్రకరణము

విషయము.	పుటసంఖ్య.

విషయము. ... పుటసంఖ్య.

పంచమాధ్యాయము

శ్రీరస్తు

శుక్రనీతిసారము

నీతిశాస్త్రప్రశంస

శ్రీమంతం బగు స్వావాసంబున సుఖాసీనుం డైన భార్గవుని నమస్కరించి పూజించి పూర్వదేవతలు నీతిశాస్త్ర ముపదేశింపు మనిన నతఁడు సర్గాదికారణం బగు దేవునకు మ్రొక్కి యిట్లనియె. మున్ను లోకహితంబునకై పరమేశ్వరుండు శతలక్షశ్లోకపరిమితం బైన నీతిశాస్త్రంబుఁ గావించె. అల్పాయువు లగు నరులయు నరపతులయు నుపయోగంబు కొఱకుఁ దర్కవిస్తృతం బైనదాని వసిష్ఠాదుల మైన మేము సంగ్రహించితిమి. క్రియైకదేశబోధకంబు లగు శాస్త్రంబులు పెక్కు లున్నను జతుర్వర్గసాధకం బైన నీతిశాస్త్రంబు సకలలోకోజ్జీవకంబు. శబ్దశాస్త్రంబు నభ్యసింపకయు లోకవ్యవహారానుసారంబుగఁ బదార్థసంబంధజ్ఞానంబు నందవచ్చు. కాణాదాదుల నేరువకయ ప్రాకృతంబులైన వస్తువుల నెఱుఁగవచ్చు. ఉపనిషదాది పరిజ్ఞానంబు నొందకయు దేహాదుల నాశంబు తెల్లంబుగాఁ గానవచ్చు. బుద్ధికౌశల్యజ్ఞాపకంబు లైన శాస్త్రంబు లెల్లను దత్తత్కర్త్రభిప్రాయంబుల వెల్లడించుఁ గాని వ్యవహారుల కుపయోగింపవు. మఱియుఁ దత్తచ్ఛాస్త్రంబుల నధిగమింపక యెట్టులేని తత్త్వజ్ఞానంబు నొందుఁ

గాని జంతువులకు నిరశనంబున నసువులు నిలువనియట్లు నీత్య
భావంబున లోకమర్యాద నిలువ దనుట యెల్లరకుఁ దెల్లంబ.

నీతిశాస్త్రాభ్యాసము రాజునకు ముఖ్యము

సర్వాభీష్టదంబును నెల్లరకు సమ్మతంబు నగు నీతి విద్య లోకపాలకుం డగుట కేని కత్యావశ్యంబు. అపథ్యాశికి రోగంబులువోలె నీతిహీనుండైన యేలికకు శత్రువులు సద్య స్కాలంబునఁ గొందఱుఁ గాలాంతరంబునఁ గొందఱు వొడమి బాధింతురు. రాచవారికిఁ బ్రజాపాలనంబు ముఖ్యధర్మంబు; అయ్యది దుష్టనిరసన శిష్టరక్షణ రూపంబై యుండు. ఇవి రెండును దుర్నయునకు దుష్కరంబులు. రాజునకుఁ జెడునడ తయ యత్యాహితకరంబును శత్రువృద్ధికరంబును స్వబల హ్రాసకరంబు నగుట నయంబు వదలి చరించు స్వతంత్రుఁ డైన రాజు దుఃఖభాజనం బగు; అట్టివాని సేవయు నసిధారావ లేహనంబై యుండు. నీతిమంతుఁ డగు రాజు స్వారాధ్యుండు ననీతిమంతుం డగు రాజు దురారాధ్యుండు నగు. నీతియు బలంబునుగల పుడమితేనియింట సిరి యచంచలమై యుండు. కావునఁ దన ప్రేరణంబు నొందకయ యెల్లరుఁ దనకు హితంబు సేయున ట్లాత్మహితంబు గోరు సమ్రాట్టు నీతి ధారణంబు సేయునది. బలరాష్ట్రామాత్యగణంబు భిన్నంబగు టకు సామి యకౌశలంబుకంటె నొండుహేతువు లేదు. శాసన పాలనంబులచే రంజకుం డగు రాజు బుద్ధిబలంబుచేఁ దేజ స్వంతుండై పూర్వసుకృతంబున నైహికంబైన తపోవిశేషం బునను మహీమండలంబు ధరియించు.

రాజు కాలప్రవర్తకుఁడు

వృష్టి శీతోష్ణాదులచేతను బెక్కు లగు నాచారాదుల చేతను గ్రహనక్షత్రగతి విశేషంబులచేతను గాలంబు పలు విధంబు. నృపాలుం డాచారప్రవర్తకుండు గావునఁ గాల మూలం బని యెన్నంబడు. కాలవిశేషంబునన యట్టి యాచారంబులు గలుగు ననిన వానిఁ గావించువారికి ధర్మాధర్మంబు లొదవనేరవు. రాజదండంబునకు వెఱచియే లోకంబు స్వధర్మనిరతంబై దాన నుత్తమతేజంబు వడయుచుండు. స్వధర్మాచరణంబు సుఖకరంబైన తపంబు. అట్టితపంబుఁ గావించువారి కింద్రాదులుం గింకరు లగుదురు. మనుజులమాట వేఱ చెప్పనేల? రాజు స్వధర్మనిరతుండు గాఁడేని యతని తేజంబు క్షయించు. కావున నభిషిక్తుండైనఁ గానివాఁడైనఁ బాలనంబు సేయ నారంభించిన నాఁటఁగోలె నచ్ఛిద్రుండై స్వధర్మపరతంత్రుండై బుద్ధి శౌర్య తపోబలంబులచేఁ బ్రజఁ దనప్రజఁ బోలెఁ బాలించుచు దుర్జనుల మహాభయహేతువు లగు దండంబులచే భీతులఁ జేయుచు స్వధర్మాచరణంబునకు మఱల్చునది.

బుద్ధిమంతు కార్యమునకు నల్పంబేని దొసఁగుపొసఁగఁ బోలదు. నీతి బుద్ధి శౌర్య బల ధనసంపన్నునకుఁ దిర్యక్కులును వశగతంబు లగును.

రాజునకు గుణములచేఁ ద్రైవిధ్యము

సాత్త్విక రాజస తామసంబు లగు తపంబుల నెద్దాని రాజాచరించుఁ దద్గుణప్రధానుం డగు. ఉదారుండును

స్వధర్మనిరతుండును క్షమియు విషయ నిస్స్పృహుండును సాత్త్వికుండు, శూరుండు నగు రాజైహికసుఖంబుల నొంది యవసానంబున మోక్షంబు నొందు. నిర్దయుఁడు మత్తుఁడు హింసారతుఁడు శఠుఁడు నీచప్రియుఁడు స్వతంత్రుఁడు దాంభికుఁడు భోగైకపరాయణుఁడు ననృతవాదియు నగు రాజు నరకభాజనంబై తదవసానంబునఁ దిర్యక్త్వంబు నొందు.

సాత్త్వికుం డుత్తమభోగంబులను దామసుం డధమభోగంబులను రాజసుండు మధ్యమభోగంబుల ననుభవించుఁ గావునఁ జిత్తంబు సత్త్వంబునం బనుపఱుచునది. సుకృతదుష్కృతకర్మంబుల సుగతిదుర్గతులు వాటిల్లు. ఎట్టివాఁడు క్షణంబు నక్రియుండై యుండ నేరఁడు.

వర్ణభేదము

బ్రాహ్మణాదివర్ణంబు లెల్లను గుణకర్మంబులచే భేదిల్లుం గాని జననంబుచే భేదిల్లవు. జననంబు వలన బ్రహ్మతేజస్సంపత్తి యొదవనేరదు గావున బ్రహ్మవలన నుప్పతిలినవారి నెల్ల బ్రాహ్మణు లనంజనదు.

వర్ణగుణములు

ఎఱుకవలనను గర్మోపాసనాదులవలనను శమదమంబుల వలనను దయాదాక్షిణ్యంబుల వలనను బ్రాహ్మణుండు నాఁబడు. ప్రజాసంరక్షణ సామర్థ్యంబు పరాక్రమంబు నింద్రియనిగ్రహంబు దుష్టనిగ్రహ శైలియుం గలవాఁడు క్షత్రియుండు. క్రయవిక్రయనైపుణ్యంబుఁ బాశుపాల్యంబుఁ గృషియుఁ గలవాఁడు వైశ్యుఁడు. ద్విజార్చనాసక్తుఁడు జితేంద్రి

యుఁడు శూరుఁడు సీరకాష్ఠాదివహుఁడు శూద్రుఁడన నొప్పు.
స్వకులోచితధర్మంబుఁ బరిత్యజించి పరపీడనంబుఁ గావించు
చండు లైన యవివేకులు మ్లేచ్ఛు లనఁబడుదురు.

కర్మవిచారము

తొలి మేనఁ జేసిన చేఁతవలనన పున్నెంబునం జెట్టయుం
దుం దలఁపు వోడము. దాని నొందు తెఱఁగున గావింప మాని
సికి వెరవు దోఁపదు. సహాయంబులుం దాని కనుగలంబులైన
వ యమరు. అదృష్టంబు స్త్రీలు నేవాఁడును వెరవరి గాఁడను
చెంతయు నిక్కంబు గావునఁ గర్తవ్యాకర్తవ్యంబు లైనకర్జం
బులదెస నుపదేశంబు వితథ యనంజనదు. శిష్టచరితులైన బుద్ధి
మంతు లెల్లం బౌరుషంబుఁ గొనియాడుదురు ; స్వశక్తిచేఁ
గార్యంబుల నెఱవేర్చికొనఁ నేరని క్లీబు లదృష్టంబు గొనియాడు
దురు. సకలకార్యంబులు దైవపౌరుషంబులయందు సుప్రతి
ష్ఠితంబులై యుండు. కర్మంబు పూర్వకృతంబు నైహికం
బనియు నిరుదెఱఁగు లయియుండు. ఇం దెయ్యది బలవత్తరం
బది తక్కటిదానికిఁ బ్రతికారి యగు. తద్బలాబలపరిజ్ఞానంబు
ఫలంబున ననుమేయింపఁదగు. ఫలోపలబ్ధికి బ్రత్యక్షంబైన
హేతువు లేకున్న నది పూర్వకర్మజన్యం బని యెన్నందగు.
మానిసిజతనం బల్పం బయ్యు నొక్కతఱి నెక్కుడుగ ఫలిం
చెనా యదియు ముందటికర్మంబున నయ్యె నని కొందఱు
నిప్పటిదానన యని కొందఱు నందురు. కొందఱు దివ్వియ
చమురును వత్తియుం గలదియయ్యు పయ్యెరవలన రక్షింపమి
నుత్సన్నం బగునట్లు ఫలంబు పూర్వకర్మసంచితం బయ్యు

నిప్పటి వ్యాపారంబు లేమి లభియింపద యండ్రు. అదియట్లుండె. తప్పక కాఁగలవానికి మాఱుచేత కలదేని చెఱుగులకు బుద్ధి బలానుసారంబుగఁ బ్రతివిధానం బాచరించుటయ లెస్స.

రాజుప్రవర్తనము

రాజు స్వానుకూలప్రతికూలఫలంబులచే దైవానుకూల్యాదుల నెఱిఁగి ప్రవర్తించునది. తొల్లి రావణదుర్యోధనులకు వనభంగగోగ్రహంబులయందు హనూమదర్జునులవలన దైవప్రాతికూల్యంబును రాఘవార్జునులకు దైవానుకూల్యంబును విస్పష్టంబయ్యెఁ గాదె. దైవం బనుకూలం బగుడు స్వల్పక్రియయు మహాఫలంబు గావించు; తత్ప్రాతికూల్యంబున బలిహరిశ్చంద్రులకుఁ బోలె సుకర్మంబు ననిష్టఫలదం బగు. ఎట్లును సత్కర్మంబువలన సత్ఫలంబును నసత్కార్యంబు వలన నసత్ఫలంబు నగు నని శాస్త్రంబువలన నెఱుకపడుఁ గాన దుష్కర్మంబు విడిచి సత్కర్మం బాచరించునది. క్షత్రియుండు కాలంబున కెల్లఁ గారణంబు గానఁ దన చరితంబు నను దండంబునఁ బ్రజను స్వధర్మమ్మున నిలుపునది.

రాజ్యాంగస్వరూపము

రాజ్యాంగంబు లేడింటను నృపుండు శిరంబు చక్షువ మాత్యుండు చెలికాఁడు చెవి కోశంబు మొగమ్ము సేన మనంబును హస్తంబులు దుర్గంబు పాదంబులు రాష్ట్రంబు నని చెప్పుదురు.

రాజు నావశ్యకత

సదాచారంబునఁ బ్రవర్తించు నరపతి చందురుఁడు మున్నీటికిఁ బోలె నిజ్జగంబున కభివృద్ధిహేతువు. బాగుగఁ

పాలించు భూపతి లేఁడేని యిజ్జగం బకర్ణధారంబగు కలంబు సంభ్రంబం దవియునట్లు విపన్నంబగు. రాజు లేనినాఁడు జనము స్వధర్మాచరణనిరతంబు గానోపదు; జనసమాజ విహీనుండైన వాఁడును రాజిల్లఁడు; న్యాయప్రవృత్తుఁడైన వాఁడు దన్నుం బ్రజను ద్రివర్గంబుతో ననుసంధించు. యుధిష్ఠిరుండు ధర్మంబునఁ జిరకాలంబు భూమి భుజించె; నహుషుఁ డధర్మంబున స్వర్గపదభ్రష్టుండై రసాతలంబునఁ బడియె; వేనుఁ డన్యాయంబున నుత్తమపదచ్యుతుండై మేనుఁగోలెంగె; పృథు వుత్తమకర్మంబున బహుకాలంబు రాజ్యంబు సేసి తన పేరు లోకవిదితంబు గావించి యెన్నఁటికిం జెడని పదవి నొందె; కావునఁ బార్థివుండు ధర్మంబు పురస్కరించుకొని పరిపాలనంబునకుఁ దొడంగునది.

రాజనిర్మాణహేతువు, నతనియందలి దేవాంశములును

మున్నొకప్పుడు నాయకుండు లేమిని జను లన్యోన్య పీడితు లగుడుఁ జతుర్ముఖుండు లోకపాలురయిన యింద్రార్క-లయు నంశంబులచేఁ దపస్సామర్థ్యంబునఁ జరాచరాత్మకంబగు నిజ్జగంబున కొడయుని నిర్మించె. గాపున భూవిభుఁ డింద్రుండునుం బోలె రక్షణదక్షుండును భాగభోక్తయై గంధంబునకు వాయువుంబోలె కర్మంబులకుఁ బ్రేరకుండై ధర్మప్రవర్తన తమోనిరసనంబుల రవిం బోలి, [illegible] దండంబున నప్రమత్తత్వంబునం జము ననుకరించి, [illegible] నగ్నిసదృశుండై, రసంబున వరుణుండునుంబోలె, స్వధనంబుల లోకంబుఁ గాపాడుచుఁ, జంద్రుండును స్వాకారంబులో [illegible]

దంబు సేయునట్లు స్వచరితంబుల నెల్లర సంతసిల్లఁజేయుచుఁ, గుబేరుఁడు నిధులకుం బోలెఁ గోశంబులకుఁ గాపరియై యెల్ల యంశంబులకంటెఁ జంద్రాంశంబు గారవించునది. మఱియు జనకుఁడట్లు సద్గుణాం బలవర్చుచుఁ దల్లియుఁబోలె నపరాధంబు సైఁచి పుష్టి గావించుచు గురువువలె హితం బుపదేశించుచు సోదరుండువోలె శాస్త్రానుసారంబుగ భాగంబు హరియించుచు, బంధుమిత్రులుంబలె స్త్రీధనాదుల నరయుచు, వైశ్రవణుండుఁబోలె ధనంబుల నొసఁగుచు, దండధరుండువలె సుదండంబుఁ గావించుచు నీగుణసప్తకంబు నేమఱకుండవలయు. ఈ గుణములు మంచిరాజునం దుండును.

ఎవ్వాఁడు శిక్షింప సమర్థుం డయ్యు నపరాధంబు క్షమియించు నాతఁడు క్షమి యనఁబడును; సర్వగుణసంపన్నుఁ డయ్యు భూపతి యోరిమి లేనివాఁ డయ్యెనా భాసిల్లఁడు; దుర్గుణంబులఁ బరిత్యజించి, యతివాదంబుల కోర్చి, దానమానంబుల లోకరంజకుండై, దాంతిశౌర్యంబులు గలిగి, యరినిషూదనుండై, యస్వతంత్రుఁడై, శస్త్రాస్త్రకౌశలంబు వడసి జ్ఞానవిజ్ఞానయుక్తుం డై, నీచమైత్రి వర్జించి, దీర్ఘదర్శనవృద్ధసేవనంబుల నెడపక, గుణవత్సంగంబు గావించుచుఁ, బాలించు రాజు దేవాంశకుండును, విపరీతవర్తనుండు పూర్వదేవాంశకుండును నరకభాజనుండు నని నీతికోవిదులు పలుకుదురు.

రాజునకుఁ బ్రజకు నన్యోన్యానురాగ మావశ్యకము

రాజసచివాదులును "యథా రాజా తథా ప్రజా" యని యున్నందున వాని యంశంబునకుఁ దగినవారల యగు

డురు. అట్టి సచివాదులు చేయు కార్యంబులకు నియతిబలం
బున రా జనుమోదించుచుండు. జన్మాంతరకర్మఫలం బవ
శ్యానుభావ్యం బైనను బ్రతివిధానంబు గావించినఁ జికిత్సిత
గదుండు బాధం బాయునట్లు తత్కర్మోపభోగంబు వాయు.
సర్వజనంబు మనంబున సుఖంబ కోరుఁ గావున ననిష్టంబు
గురూపదేశంబున విదితంబైన సేవాఁడును జెడు కర్జంబునకుఁ
దొడరమి సద్బోధంబు నొందినయే రా జేకార్యంబున నైనఁ
దొడరునది. నయంబున కడంకువయు, దానికి శాస్త్రజ్ఞానం
బును, దాని కింద్రియజయంబును, నిదానం బై వెలయు.
భూపతి దన్ను మున్ను వినయవంతుం గావించుకొని పదం
పడి పుత్రులన్ మిత్రుల న్మంత్రుల న్భృత్యుల న్లోకులం
గ్రమంబున వినయవంతులం జేయునది. రాజు పరోపదేశ
మాత్రంబునఁ గుశలుండుగాఁజనదు గాన౯ దానును సత్క
ర్మరతుం డగునది. రాజు సద్గుణుఁ డయ్యు నొకపు డధికార
హీనుఁడు గావచ్చును. ఇంద్రాణి యవిధవయైనట్లు ప్రజదుర్గుగా
యయ్యు నెప్పుడు రాజవిహీన గానోపదు. సంపన్నాశం
బొదవెనేని రాజునకుఁ గాని మంత్రికిఁ గాదు. పుత్త్రులను
దాయాదులం దన్ను స్సన్మార్గంబున నడుపుచు రాజు ప్రజా
పాలనతత్పరుండు ననురక్తప్రకృతియునై శ్రీసమృద్ధి నొందు.

ఇంద్రియ నిగ్రహము

దుష్టభోగారణ్యంబునం బ్రధావించు నింద్రియగజంబు
జ్ఞానాంకుశంబున వశపఱుచునది. విషయామిషలోభంబున
నింద్రియంబులఁ బ్రేరించు మనంబు నిరోధించిన నెల్లయింద్రి
యంబులు జితంబుల యగు. ఒకటియగు మనంబు జయింపఁ

నశక్తుం డైనవాఁడు ససాగరవనద్వీప యగు వసుమతి నెట్లు
జయింపనోపు? అవసానంబున విరసంబులైన భోగంబులచే
నాకృష్టుండు కరికరణి బంధంబు నొందును. శబ్దస్పర్శరూప
రసగంధంబుల నొక్కటొక్కటియు నాశంబు నొందించు;
విషసన్నిభంబు లగు విషయంబు లన్నియుం గూడినఁ జెప్ప
నేల? శుచియు దర్భాంకురాహారంబు సుదూరలంఘనజంఘా
లంబు నగు మృగంబు లుబ్ధకగానమోహంబున వధంబు
నొందుఁ గాదె. గుంటి శిఖరంబుఁ బోలు నాకారంబు గలిగి
నగంబుల నుమ్మూలింపఁజాలు వారణంబు కరిణీస్పర్శంబున
బంధంబు నొందు; దివ్వెసెగఁ జూచి చంచలదృష్టియై పతం
గంబు మోహంబున మిత్తివాతఁ జొచ్చు; అగాధజలంబుల
నున్న మీను సామిషంబైన గాలంబు గ్రసించి కాలధర్మంబు
నొందు; ఉత్కర్తనంబున సమర్థంబయ్యు నుద్గమనంబునకుం
దగినది యయ్యు భ్రమరంబు గంధలోభంబునఁ గమలంబునఁ
జిక్కువడును.

కామజంబు లగు వ్యసనంబుల నింద

ధనపుత్రమతిప్రదంబు లయ్యు ద్యూత స్త్రీ మద్యం
బులు మహానర్థమూలంబులు. నలధర్మప్రభృతిభూపాలురు
జూదంబున నాశంబునొందిరి. కామినీస్మరణంబును మనో
వికారంబు కావించు; దర్శనవిలాసభాషణంబులు సెప్పనేల?
మృదుగద్గదభాషిణియైన యువతి రక్తాంతలోచనయై యెవ్వాని
వశుం గావింపనోపదు? జితేంద్రియు లగు మునులను
సైతము లోఁబఱుచు నన, నజితేంద్రియుల వార్త చెప్పనేల?
ఇంద్రదండకినహుషరావణాదులు పలువురు స్త్రీ మూలం

బునఁ గీడువొందిరి; మద్యంబునం దగులు వెల్లయిన నది బుద్ధి నాశకం బగు; ఇవియె తజ్జ్ఞులకుఁ బ్రభూతధనంబును సుఖం బును బుద్ధినైర్మల్యంబును గలిగించు.

కామాదు లెక్కుడ మంచివి, యెచటఁ గావు

విజిగీషువౌ డగు రాజు ప్రజాపాలనంబునఁ గామంబును శత్రువులయెడఁ గ్రోధంబును, సేనాపరిగ్రహంబున లోభం బును వినియోగించి యుండుచోఁ జోరనీకుండునది. పరస్త్రీ లయందుఁ గామంబును నన్యధనంబుల లోభంబును స్వ ప్రజలయందుఁ గ్రోధంబు నుత్తముఁ డైనవానికి వలవదు. పెఱయింతివలనఁ గుటుంబియనియు నన్యధనంబువలన ధనికుఁ డనియు స్వజనదండంబున శూరుండనియుఁ బ్రతిష్ఠ యేవానికిఁ గలుగదు. బాగుగం బ్రజ నరయని రాజును నతపస్వి యైన బ్రాహ్మణుని దాతగాని ధనికుని దేవతలు హింసించి యధో లోక నివాసిఁ గావింతురు.

తపః పాప ఫలములు

ప్రాభవంబు నీఁగియు ధనిత్వంబును దపఃఫలంబులు. యాచనయు నిర్ధనత్వంబు దాస్యంబుఁ బాపఫలంబులు.

రాజు గుణదోషములు

ప్రభు వైహికాముష్మికసుఖంబులకొఱకు శాస్త్రంబు లన్నియుం బరిశీలించి యాన్మ్రజయంబు నొంది స్వవృత్తంబు నిర్మలంబు గావించునది. దుష్టుల శిక్షించుటయు దానంబును బ్రజాపరిపాలనంబును రాజసూయాదియజనంబు న్యాయం బునఁ గోశార్జనంబు రాజుల నరిగాఁపులఁ గావించుటయు శత్రు

సంహారంబు దేశంబుల యాక్రమణంబు నను నెన్మిదియు
రాజునకు వలయు. అనీకాభివృద్ధిఁ గావింపనివారు రాజులఁ
గరదులఁ గావింపనివారుఁ జక్కఁగఁ బ్రజఁ బాలింపనివారు
నగు రాజులు షండతిలల్లు నాఁ దగుదురు. మనుజులెవ్వాని
వలన మిక్కిలి వెఱతురేని చరితంబు నిందింత్రుమ తెవ్వాఁడు
గుణధనసంపన్నులచే విడుపువడయు నెవ్వాఁడు నటవిటగాయ
కగణికామల్లషండాల్పజాతులయం దనురక్తుఁడు వాఁడు శత్రు
ముఖంబున నున్నవాఁడు. బుద్ధిమంతుల నెల్లపుఁడు ద్వేషిం
చుచు, మోసగాండ్ర స్నేహించుచుఁ దన దుర్గుణంబుల
నెఱుఁగక సైఁపఁదగు తప్పుల నోర్వక స్వదుర్గుణశ్రవణంబున
లోకంబుఁ బీడించువాఁడు, ప్రబలదండుఁడు ధనహారకుఁడు నగు
రాజాత్మనాశనంబునకు యత్నించువాఁడు. లోకంబు కలఁతి
నొంది భిన్నం బయినయెడ, రాజు గూఢచారులవలనఁ దన్ను
భూషించువారి దూషించువారిఁ దెలిసి, దానికిఁ గారణం బారసి,
సచివులకుఁ దనయందుఁ గల యభిప్రాయంబు నేకతంబున
గ్రహించి, తన దుర్గుణంబులఁ గీర్తించువారి దౌరాత్మ్యంబున
నాగ్రహింపక, యశంబుఁగోరి ప్రజ నవమానింపక, చెడుగొన
ముల విడువవలయు. తొల్లి సీత సాధ్వి యని యెఱింగియు, రజకు
దండింప శక్తుఁ డయ్యు, వశీకృతరాజపుంగవుఁ డయ్యు, రాముఁ
డల్పం బేని శిక్షింపక, లోకాపవాదభయంబునం బ్రియాంగనఁ
బరిత్యజించెఁ గాదె? ఎట్టితప్పులైన రాజు సమక్షంబున జనులు
దత్తాభయులయ్యు నుడువ వెఱతురు. దేవతలు సయితము స్తుతి
ప్రియులని వేదంబు లుగ్గడించు; మానవులు స్తుతిప్రియు లని
చెప్పనేల? క్రోధము నిందచేఁ బుట్టు గానఁ బ్రణిధిముఖంబునఁ

నర్వంబు విని రాజు క్షమియై లోకరంజనంబుగ దండించునది. జవ్వనంబుఁ బ్రదిమియు డెందంబును జాయయు సిరియుఁ నేల్పడి యుఁ దటిచ్చంచలంబు లని తెలిసి ప్రభువు ధర్మపరాయణుండు గావలయు.

రాజు కామక్రోధాదుల నవశ్యము విడువవలయును

దానంబు చేయమి నవమానంబుచేతను గాపట్యంబు నను బరుషభాషణంబునను దండాధిక్యంబునఁ బ్రజ భూపు విడుచు. వీని విపరీతగుణంబుల రాగిల్లు. దుర్గుణం బొకటియె దుర్యశంబు గావించు. పెక్కులు గావించునని చెప్ప నేల ? మృగయాద్యూత మద్యంబులు రాజునకు గర్హితంబులు. తొల్లి పాండు నైషధ యాదవులు వానివలనన నశించిరి. కామాది షడ్వర్గంబు జయించురాజు సొగియు. మున్ను కామంబున దండకుండు క్రోధంబున జనమేజయుండును లోభంబున నైలుండు మోహంబున వాతాపిదానవుండును మానంబునఁ బౌలస్త్యుండు మదంబున దంభోద్భవుండును మడిసిరి. పరశు రాముండు నంబరీషుండును గామాది శత్రువర్గంబు నోర్చి చిరకాలంబు మహి ననుభవించిరి.

రాజునకు విద్యాభ్యాస మావశ్యకము

విద్య నేర్చినవాఁడు సత్సమ్మతుండు వినయవంతుడు నగు. విద్యాభ్యాసంబునకు సద్గురుసమాగంబు మూలంబు. ధర్మార్థంబు లార్జించుచు నింద్రియంబుల జయించి గురుసేవ నంబుఁ గావించుచు రాజు ప్రతిదినంబు కలల విద్యల నేర్చు నది. విద్వాంసుండు దుర్జనులు ప్రేరించిన నసత్కార్యంబునం దగులక శ్రుతిస్మృతి లోకజ్ఞానంబున నాత్మనిశ్చయంబునను

సత్కార్యంబు చేయ నిచ్ఛయించు. నీతిశాస్త్రానుసారియై జితేంద్రియుండైనవాని భాగ్యంబును గీర్తియు మిన్నుముట్టు.

ఆన్వీక్షక్యాదుల స్వరూపము

ఆన్వీక్షకి, త్రయి, వార్త, దండనీతి యను విద్యలను రాజవశ్య మభ్యసింపవలయు. ఇం దాన్వీక్షకి తర్కవేదాంతముల వెల్లడించు. త్రయి ధర్మార్థకామంబుల వివరించు. అర్థానర్థంబుల వార్తయు నయానయంబుల దండనీతియు బోధించు. వీనివలన వర్ణాశ్రమంబుల తెఱంగుం దేటపడు; అంగంబులు వేదములు మీమాంసయు న్యాయంబు నర్థశాస్త్రంబు పురాణంబులుం ద్రయి యనఁబడు. కుసీదకృషి వాణిజ్య గోరక్షణంబులు వార్తచేఁ జెప్పఁబడు. వార్తాజ్ఞానంబు గల సాధువు వర్తనంబునకు వెఱవఁడు. దమంబు దండంబు నాఁబడు. దండంబునకు రాజు హేతువు గాన నతండు దండుఁడనఁబడు. తన్నీతి దండనీతి. సర్వాభీష్టప్రాపణంబున నీతిశబ్దం బన్వర్థసంజ్ఞ నొందు. ఆన్వీక్షకి యాత్మవిజ్ఞానంబు గావించి శోకహర్షంబుల నపనయించు. యథావిధి త్రయి నధిగమించినవాఁ డుభయలోకసౌఖ్యంబుల నొందు. ఎల్లవారియెడ నానృశంస్యంబు పరమధర్మంబు గాన రాజు దానితోడ నకృపణంబగు జనమును బాలించునది. రాజు స్వసుఖాభిలాషం బరపీడనంబు గావింపఁజనదు.

రాజు కర్తవ్యాకర్తవ్యములు

కృపణంబైన జనంబు పీడ్యమానంబై స్వమృత్యుభయంబునఁ బార్థివు బాధింపనోపు. సుజనసేవితుండైన రాజు మిగుల శోభిల్లుఁ గాన సుజనసంగంబు కర్తవ్యంబు.

దాన ధర్మసుఖాభివృద్ధియు నగు. చందురుండు నవోత్ఫుల్లో త్పలం బైన సరసిం బోలె సుజనవేష్టితుం డైన భూపాలుండు జనంబుల మనంబు తనియంజేయు. సూర్యకిరణతప్తం బై నిరాశ్రయం బై యుద్వేజనకరంబైన మరుస్థలంబుఁ బోలె దుర్జనసంగంబు నుజ్జగించునది. నిశ్వాసనిష్ఠ్యూతానలధూమ ధూమ్రముఖం బైన పాఁపకులంబు తోడి చెలిమి దుర్జనసం గతికంటె వరంబు. ఎడఁద హితంబుఁ గోరువాఁడు సాధువు నకుఁ గావించు వందనంబుకంటె సాధుతరంబుగ నసాధువు నకు నది గావించునది. దాత యయ్యు రాజు వాక్పారుష్యం బున జనుల కుద్వేజకుం డగుఁ గాన మృదువచనంబున లోకా హ్లాదంబు గావించునది. మేధావి పీడితుఁ డయ్యు జనంబునకు హృదయతాపకరం బగునుడి నుడిగి మిత్రులయందే నమిత్రు లయందే శిఖికేకనుంబోలె మధురోక్తిఁ బచరించునది. విప శ్చిత్తుల వాక్యంబులు వ్రాలె శిఖిహంసకలకంఠంబుల పలుకు లేని మనంబు హరియింపనేరవండ్రు. ప్రియంబుభాషించుచు సత్కారం బభిలషించు ననవద్యచరితు లైన శ్రీమంతులు నరవిగ్రహాధారులైన దేవత లనఁబడుదురు. నెయ్యంబునకు భూతదయకు దానంబునకు మధురవాక్యంబునకు సాటియగు సంవననంబు ముల్లోకంబుల నెందు లేదు. ఆస్తిక్యసంపన్నుఁ డై దేవతాపూజఁ గావించుచు సుహృదుల నాత్మంబోలెఁ జూచుచుఁ బ్రణిపాతంబున నొజ్జను సదాచారంబున సత్పురుషు లను భక్తిచే దేవతలను సద్భావంబున బంధుమిత్రులనుఁ బ్రేమ మానంబుల స్త్రీ భృత్యులను దాక్షిణ్యంబున నితరజనంబును స్వాభిముఖులఁ గావించునది. బలబుద్ధిసంపన్నుం డై యుక్త

పరాక్రముం డగు రాజు వసుపూర్ణం బైన వసుమతినెల్ల నేలఁగలవాఁ డై సద్యాపుఁడు నాఁ బ్రసిద్ధి వడయు. బుద్ధి బలశౌర్యపరాక్రమంబులు రాజున కుత్తమగుణంబులు; అన్య సుగుణసంపన్నుఁ డయ్యు ధనికుఁ డయ్యు నీగుణంబులు లేని వాఁడు స్వల్పం బేని నేల నేలఁదగఁడు. పార్థివుండు స్వల్ప దేశంబున కధిపతి యయ్యు బుద్ధ్యాదిగుణంబులను ధనంబు నను దేజస్వియు నవ్యాహతాజ్ఞుండు నగు; సాధారణగుణం బుల భూప్రసాధనంబున నశక్తుం డగు; దేవదానవవిమర్దిని యగుభూమి యెల్లధనంబులకు గని యగుటం జేసి పుడమి ఱేండ్లు తదర్థం బాత్మవినాశంబే నిచ్చయింత్రు. ఆత్మభోగ నిమిత్తంబు ధనజీవితంబులు రక్షించుచుఁ బ్రజారక్షణంబుఁ గావింపనిరాజుల ధనజీవితంబులు వ్యర్థంబులు. సదాయస హాయంబు నొందక యిచ్చవచ్చినట్లు వెచ్చింప సంచితధనంబు నిధీశ నిధిసదృశం బయ్యు నలంభావంబు నొందమి న్యా యమార్గమున ధనం బార్జించుచు వెచ్చింపవలయు. ప్రభువు బలశౌర్యాదులచే గారవింపఁబడిన ట్లుత్తమకులజననంబున శోభిల్లఁడు. కావున నెట్టిఱేని కేని బలశౌర్యాదు లావశ్యకం బులై యుండు.

రాజమండలేశ్వరాదుల భేదము

లక్ష రాజతకర్షంబులకుం దక్కువ కాకుండ లక్ష త్రయంబుకంటె నధికంబు గాకుండ నేఁటేఁటఁ బ్రజవలనఁ బీడ గావింపక నరిగొనురాజు సామంతుం డనఁబడు. నాలుగు లక్షలు మొదలు పదింటిదనుకఁ బలుచంబు గొనువాఁడు మండలేశ్వరుఁ డనియు దానికంటె నధికముగ నిరువదిలక్ష

లకు మించని యులుపా (కప్పము) గొనువాఁడు రాజనియుఁ
బిమ్మట నేఁబదిలక్షంబులదాఁకఁ గరంబుగొనువాఁడు మహారా
జనియుఁ దరువాతఁ గోటిపర్యంతంబు పన్ను గొనువాఁడు
స్వరాట్టనియుఁ బదంపడి దశకోటి పరిమితభాగధేయంబు
నొందువాఁడు సమ్రాట్టనియుఁ దదధికబలి నార్జించువాఁడు
విరాట్టనియుఁ జెప్పఁబడుదురు. పంచాశత్కోట్యధికభాగ
ధేయము గొనుచు సప్తద్వీప యగు సర్వంసహ వశపఱచి
కొన్నవాఁడు సార్వభౌముండు. రాజు బ్రహ్మచే స్వభాగ
భృతిని బ్రజకుఁ బాలనార్థంబు స్వామి యనుపేర దాస్యం
బున నియుక్తుం డయ్యె. సామంతాదులకు సములగు భృత్యులు
రాజుచే నధికృతులై రాజభాగంబు గొనుచు సామంతాది
నామంబులు వడయుదురు. సామంతాదిపదమునుండి భ్రష్టులై
తత్తుల్యవేతనమున మహారాజాదులచేఁ బోషితు లగు వారు
హీనసామంతులు నాఁబడుదురు. నూఱు గ్రామంబుల స్వతం
త్రాధికారంబు గలవాఁడు సామంతుఁడు. శతగ్రామాధిపాలన
మున రాజుచే నియుక్తుఁడు నృసామంతుఁడు. దశగ్రామసంర
క్షణ నియమితుఁడు నాయకుఁ డనియు నయుతగ్రామంబుల
భాగంబు ననుభవించువాఁ డాశాపాలుఁ డనియు స్వరా
ట్టనియు నెన్నంబడు.

భూపరిమాణనిరూపణము

క్రోశమాత్రపరిమితం బై సహస్రరూప్యకర్షంబులు
రాజభాగ మొసంగునది గ్రామంబనియు గ్రామార్ధంబు పల్లి
యనియుఁ బల్ల్యర్ధంబు కుంభం బనియు వ్యవహరింతురు. కర
సహస్రపంచకంబునం బ్రాజాపత్యం బైన క్రోశమును జతు

స్సహస్రహస్త పరిమాణమున మానవక్రోశమును నగు. బ్రహ్మమానంబునఁ గ్రోశక్షేత్రంబు (Area) సార్ధద్వికోటి హస్తంబులే నిరువదేనుదండంబులే నగు. మధ్యమామధ్యమ షర్వంబున నేని యవాష్టకంబున నే నొక్కయంగులము. దానిస్థౌల్యమైదు యవలంతయగు. అంగులములు చతుర్వింశతి యైన నొక బ్రాహ్మం బగుకరము. భూమి మానంబునం బ్రాహ్మం బుత్తమంబు. మిగిలినవి యధమంబులు. చతుఃకరాత్మకంబు ప్రాజాపత్యదండంబును, బంచకరాత్మకంబు లఘువు (మానవంబగు దండంబు) నగును. మానవం బగు నంగులంబు పంచయవ పరిమాణంబు. ప్రాజాపత్యం బగు దండంబునకు వసుమణ్మని యవపరిమాణంబును, మానవ దండంబునకు షట్ఛతయవ పరిమాణంబు నుండును. ఇరువది యైదు దండంబులు నివర్తనమను నిది యుభయ సమ్మతంబు. మూఁడువేల యంగులంబుల పరిమాణంబున నేని, పదియునైదువేల యవల పరిమాణంబున నేని, నూఱు నిరువదియైదు హస్తంబుల పరిమాణంబున నేని మానవం బగు నివర్తనం బగును. ఏకోనవింశతి సహస్రద్విశతయవ పరిమాణంబున నేని, చతుర్వింశతి శతాంగులంబుల పరిమాణంబున నేని, శతకర పరిమాణంబున నేని ప్రాజాపత్యం బగు నివర్తనం బగు. పంచవింశత్యుత్తర షట్ఛతదండంబు లుభయ మతంబునను, నివర్తనక్షేత్రం బగు. దాని రెండుపార్శ్వంబులు ప్రత్యేకం బిరువదైదు దండంబు లుండుఁ గాన నట్లయ్యె. ఎబ్బదియైదు వేల యంగులంబుల మానవ పరివర్తనంబు, నలువదివేల యంగులంబులఁ బ్రాజాపత్య పరివర్తనంబునగును. పంచవింశ

త్యధికంబు లగు నేక త్రింశచ్ఛత హస్తంబుల మానవ పరి వర్తనంబును, ఇరువదియైదువందల హస్తంబులఁ బ్రాజాపత్య పరివర్తనంబును బ్రఖ్యాతంబులు. మఱియుఁ బాదోన చతుర్లక్షంబులగు యవలపరిమాణంబున మానవపరివర్తనంబును, నాల్గులక్షలు నెనుబదివేల యవలపరిమాణంబునఁ బ్రాజాపత్య పరివర్తనంబు నగును. మఱియు నాల్గువేల హస్తంబులు, గాని యెనిమిదివందల దండంబులు గాని ముప్పదిరెండు నివర్తనంబులు మానవమానంబున నగును. పరివర్తనముభుజ (ప్రక్క) పరిమాణంబున నిరువదియైదు దండంబులు. కానఁ బదివేలకరంబులు పరివర్తన క్షేత్రంబు. కరగ్రహణంబు ప్రాజాపత్యమానమున నని కావించునది. రాజు స్వాపత్కాలంబున మనుమానమున నేని గ్రహింపఁదగు. లోభంబునఁ బ్రజలఁ బీడించురాజు ప్రజతోడ క్షయించు. రాజు ద్వ్యంగులం బేని భూమి స్వత్వనివర్తనపురస్సరంబుగ నీఁ దగదు.

రాజు భూమి నెట్లీవలెను

వృత్త్యర్థం బేని కేని గ్రహీతృజీవితావధికముగ భూమి నీఁదగు. బుద్ధిమంతుఁడగు రాజు దేవళోత్సవాదులకు భూదానము గావించునది. మఱియుం గుటుంబిం బరికించి గృహార్థం బారామార్థంబుం దగునంత నేల నీఁజను.

పత్తననిర్మాణము - రాజగృహనిర్మాణము

నానావృక్షలతాకీర్ణం బై పశుపక్షిగణావృతం బై సుబహూదకధాన్యం బై తృణకాష్ఠసమృద్ధం బై నాతిదూరమహీధరం బై నౌకామార్గంబున వారాశికిం గొంపోవు నదీతీర సురమ్య సమభూతలంబున వలయాకారంబున నే

శోచ్ఛ్రాయంబు భిత్తిప్రమాణం బగు. దాని స్థౌల్యంబు కోష్ఠవిస్తార షష్ఠాంశము. మీఁదటి పరిమాణం బేక భూమికంబున కుక్తంబు. అనేక భూమికంబులకు దీనిం బట్టి పరిమాణాధిక్యంబు గావలయు. కంబంబుల నయినఁ గుడ్యములనైనఁ గోష్ఠముల వేఱుపఱుచునది. త్రికోష్ఠం బేని పంచకోష్ఠం బేని సప్తకోష్ఠం బేని యెనిమిదిద్వారములు గల యది గృహము. గృహమధ్యభాగము ద్వారాంశము గాన నటఁ దక్క నన్యస్థలమున ద్వారము నిలుపఁదగదు. అపవరకములం దెల్ల వేర్వేఱ సుఖదంబు లగు వాతాయనము లుండవలయు. ద్వారమునకు నన్యగృహద్వారవేధయు కోణకూపమార్గవృక్షస్తంభాదివేధయు నుండఁజనదు. ప్రాసాదమండప ద్వారముల మార్గవేధాది దోషంబు లేదు. గృహపీఠం బౌన్నత్యచతుర్థాంశము. అది ప్రాసాద మండపంబుల కర్థాంశ మని కొందఱు మతంబు. ఇతరజాలకవిద్ధంబైన గవాక్షం బప్రశస్తంబు. కప్పు దానఁ గురిసిన జలంబు చుక్కన జాఱఁదగినదిగ విస్తరార్థాంశ మధ్యోచ్చంబు ఖర్పరసంభవము నుండవలయుఁ గాని నిమ్నంబు గాఁ జనదు. లోఁగిటికి సరికొలఁదినే నెచ్చుకొలఁదినే నర్ధపరిమాణంబుననే మూలంబు గల్గునట్లు పచ్చెకొండ్ర లాఁగున కశక్యం బగునట్లును నిచ్చలు గావలి లెంకలచే సురక్షితంబును నాళీకాస్త్రయుతంబును బహుదృఢగుల్మంబును సుగవాక్షప్రణాళికమును నగు ప్రాకారము పొడవున కర్ధవిస్తరమున నిర్మించి దానికిం జుట్టును నాతిసమీపంబుగ నగాధసలిల యగు పరిఖను లోఁతుకంటె ద్విగుణవిశాలముగఁ ద్రవ్వింపవలయు. సుసాధన యోధవర్జితం బైన

దుర్గనివాసంబు రాజునకు మేలొదవింపక బంధనకారి యగు.
అపవరకంబుల మూటనే నైదింటనే నేడింట నేని యథా
కామంబుగ విస్తృతంబైన యినసభంబు శిరోగృహయుక్త
ముగ నిర్మించి యెల్లగదుల సోరణగండ్లు నిలిపి ప్రక్కగదుల
కంటె ద్విగుణవైశాల్యంబు మధ్య భవనంబుల కేర్పఱుచు
నది. మధ్యమకోష్ఠంబు నౌన్నత్యము విస్తరముకంటెఁ బంచ
మాంశాధికముగను బార్శ్వగతంబులకు విస్తారసమంబుగనే
మీఁదటియట్లే నొనర్పవలయు. వానిపై మిద్దెయేఁ గప్పె
నెనప్పు మధ్యమము నేకభూమికమును బార్శ్వగతంబుల
ద్విభూమికములఁగనుఁ గావింపవలయు. అయ్యాది స్తంభము
లచే నేర్పడి చతుర్మార్గంబై జలయంత్రయుతంబై సుస్వర
యంత్రంబుల వాతప్రేరక యంత్రంబులఁ గాలప్రబోధక
యంత్రముల స్వాదర్శంబులఁ బ్రతిమలఁ గలిగి కార్యాలోచ
నంబునకుం దగినదిగ నుండవలయు. అట్లమాత్యులకు లేఖ
కులకు నితర యుద్యోగులకుఁ గార్యస్థానంబులు వేర్వేఱ
రాణివాసంబునకు శతహస్తదూరంబు వదలి తూర్పున నే
నుత్తరదిశ నేని కల్పింపవలయు. రాజనివాసంబునకు ద్విశత
కర దూరంబున బలిష్ఠంబైన శాలలను సేనానివేశంబునకుఁ
గట్టించి శ్రేష్ఠజాతిక్రమంబునఁ బ్రజానిలయంబులు స్వనివా
సంబునకు నాల్గు దిక్కులం గట్టించునది. పురంబునం బ్రకృ
తులకు నధికృతులకు సేనాధిపతులకుఁ బదాతులకు సాదు
లకు మావటీలకు బృహన్నళిక యంత్రంబులకు స్వాగాల్మిక
బలమ్ములకుఁ బిమ్మట నారణ్యకసేనకుఁ గ్రమముగ నిండ్లు
గట్టింపవలయు; మఱియు సజాతీయగృహంబుల వరుసఁగఁ గట్టిం

చునది. సుజలాశయములై సుగుప్తమ్ములైన పాంథశాలల నట నట నిర్మింపఁదగు. పురమందైన గ్రామమందైన నివేశనంబు తూర్పు కేని యుత్తరమున కే నభిముఖంబుగ నుండవలయు. బజాఱున రాచ తెరువున కిరుప్రక్కల ధనికగృహంబుల నిలిపి యొక్కొక్క తెగ యంగళ్ళ నొక్కొక్క నెలవున నిలుప వలయు. ఇట్లు పురంబేని గ్రామంబేని సృజియించి రాజ మందిరంబు నలువలఁకుల రాజమార్గంబుల నుంపవలయు. ముప్పదిచేతుల వైశాల్యంబు గల రాజమార్గం బుత్తమంబు. వింశతికరమితంబు మధ్యమంబు. పంచదశశయమాసం బధ మంబు. త్రికరాత్మికపద్య యనియుఁ బంచకరప్రమాణవీథి యనియు, దశకరవిస్తీర్ణము మార్గమనియుఁ జెప్పఁబడు. పుర మధ్యంబునుండి ప్రాక్పశ్చిమగాములు నుదగ్దక్షిణాభిముఖం బులు నగు మార్గంబుల దాని కోలఁదికిం దగినన్ని సృపుఁ డేర్పఱుపవలయు. పద్యయు వీథియు నగరియందుఁ గూడను. ఆఱుయోజనముల యరణ్యంబున నుత్తమ రాజమార్గంబును సాధారణముగ దాని నడుమ మధ్యమమార్గంబును దన్మధ్యం బున నధమపుఁ ద్రోవయు నుండవలయు. గ్రామంబులం దెల్ల దశకరాత్మకంబులైన మార్గంబులు ప్రశస్తంబులు. మార్గ భూమిఁ గ్రామసేవకులచేఁ గూర్మపృష్ఠ సదృశంబుగ సేతువు గావించి దాని యిరుఁగెలఁకుల జలనిర్గమార్గంబు కాల్వలఁ ద్రవ్వించి యుభయపార్శ్వ గేహంబులను మార్గాభిముఖం బుగ ద్వారంబుల నేర్పఱిచి గృహంబులకు వెనుకటి దెస నొక వీథియు దానికి సమీపంబున మలనిర్మోచనస్థానంబులు నేర్ప ఱిచి మార్గభూమి కేఁటేఁట సుధాశర్కరల సంఘటించుచు

ననుదినంబు తన్మార్జనంబునకు నూరి కొలువుడుకాండ్రనేని బంధులనేని రాజు నియోగింపవలయు.

పాంథశాల

స్వదేశమం దెల్ల రెండు గ్రామంబులకు మధ్యంబునఁ బాంథశాలలు వేయించి దానిని గ్రామాధికారులు శుభ్రపఱిచి రక్షించునట్లు చేసి యచటి యధికారి వచ్చు తెరువరులనెల్ల నెక్కారణంబున నేకడనుండి యెక్కడకుఁ బోయెదరు, సత్యంబు చెప్పుఁడని వారి జాతినామంబులఁ బరికించి శస్త్రవాహనంబులు శోధించి యభిజననివాసంబుల నెఱిఁగి వ్రాయుచు సాయంసమయంబున వారిశస్త్రంబులఁ బుచ్చుకొని సావధానులరై నిద్రింపుఁడని యాజ్ఞయిచ్చి వారి లెక్కించి శాలలోనికిం బంచి ద్వారంబు మూసి ప్రతీహారుల వలన దాని రక్షించుచు వేకువ న్మేల్కొలిపి యాయుధంబుల నిచ్చి సీమాంతంబుదనుక గ్రామ్యజనసహాయంబు నొసఁగి వారి ననుపుచుండు నట్లేర్పఱచునది.

రాజు దినచర్య

రాజు రాజధాని న్వసియించుచుఁ బశ్చిమయామంబున నిద్రనుండి లేచి ముహూర్తద్వితియంబున నియతాయవ్యయంబులనుఁ గోశభూతద్రవ్యంబున వెచ్చింపఁబడినదానిని బ్రత్యక్షంబునను లేఖలవలనను దెలిసికొని, నాఁటివెచ్చంబునకుం దగినద్రవ్యంబు గోశంబునుండి పుచ్చుకొని, తక్కటిదానిం బదిలంబుచేసి యొక్క ముహూర్తంబున వేగ నిర్మోకంబును, స్నానంబును గావించి సంధ్యాదాన పురాణశ్రవణంబులకు రెండు ముహూర్తంబుల కాలంబు వినియోగించి గజాశ్వాదియాన

వ్యాయామంబున రెండుగడియలు గడపి యొక్కముహూర్తం
బునఁ బారితోషికంబుల నిచ్చి వస్త్ర ధాన్య స్వర్ణ రత్న సేనల
యాయవ్యయ లేఖన పరీక్షణమునఁ బ్రహరంబుగడిపి సుహృ
ద్బంధు సమేతుఁడయి ఘటికాద్వయము సుఖము భుజియించి
బాల వృద్ధ నవీన సందర్శనంబున నొక్క ముహూర్తంబు పుచ్చి
రెండుముహూర్తంబులఁ బ్రాడ్వివాకాదిబోధిత వ్యవహారుండై
ముహూర్తద్వయమున మృగయాక్రీడనంబుగావించి ముహూ
ర్తమాత్రంబు వ్యూహాభ్యాసంబుచేసి పిమ్మట నొక్కముహూ
ర్తంబు సంధ్యోపాసన తత్పరుండై భోజనమున కొక్కముహూ
ర్తంబు వెచ్చించి, వేగులవారివార్తల రెండుముహూర్తముల
వినుచుఁ ద్రియామ నెన్మిదిముహూర్తంబుల నిద్రించు చుండ
వలెను. ఇట్లహోరాత్రములు ముప్పదిముహూర్తములచే విభ
జించి విహరించుతేనికి సుఖము మిక్కుటముగఁ గలుగు. వ్యర్థం
బుగఁ గాలక్షేపము సేయఁ జనదు. మఱియు స్త్రీమద్యపానా
దుల గాలంబుపుచ్చక యెక్కాలమున నెద్ది కర్తవ్యం బక్కాల
మున నది యశంకితుఁడై శీఘ్రంబునఁ జేయవలయు.

కాలవృష్టి సస్యాభివృద్ధికి నకాలవృష్టి తన్నాశంబు
నకుం గారణం బగునట్లు సమయోచితకార్యాచరణంబు రాజా
భివృద్ధికిఁ దదనుచితకార్యాచరణంబు నృపవినాశంబునకుం
గారణంబగు.

రాజారెకులకుఁ జేయు నేర్పాటు

ఎల్ల కార్యస్థానంబుల నాయుధపాణులైన యారెకు
లచే రాత్రియంతయు సురక్షితంబులం గావించుచు వానియం
దనుదినంబు జరుగుకార్యంబులు లేఖకాధిపముఖంబున విను

చు యామికులం బ్రతిదినంబుం బరివర్తించునది. యామిక స్థానంబు గృహపఙ్క్తి కభిముఖంబుగ నొనరించి యాయిండ్ల యందలి భృతిమంతులచే గేస్తులచేఁ దద్వృత్తాంతంబు నర యుచుండవలయు. రాజధానిం గ్రొత్తవారు ప్రవేశించునపుడు పౌరులు గ్రామాంతరము పోవునపుడునుఁ బ్రఖ్యాతవృత్తశీ లురం దక్కఁ బ్రతిభువులఁ బుచ్చికొనక విడువవలదు. ఎల్ల నిశలఁ బ్రతియామంబుఁ గొంద ఱారక్షకు లన్నివీథుల జార చోరనివృత్తికొఱకుఁ బర్యటించుచుండున ట్లాజ్ఞయీవలయు.

రాజవశ్యము చేయవలసిన శాసనములు

మఱియు సకలప్రజలను, నూడిగపువానియం దేని కొలువుకానియందేని పెండ్లమునందేని కొమరునందేని నానేల నున్నవారు వాగ్దండపారుష్యములు సేయఁజన దనియుఁ దుల యందు మానపాత్రములయందు నాణకములయందు నిర్యాస ములయందు ధాతుపదార్థములయందు మధుదుగ్ధఘృతాదుల యందుఁ గూటంబు సేయవలదనియు నుత్కోచగ్రహణం బును స్వామికార్యవిలోభనంబును దగదనియు దుష్కర్మునిఁ జోరుని జారుని మద్ద్వేషిని నప్రకాశంబుగ రక్షింపవలదని యును, పితృపూజ్యవిద్వత్సద్వృత్త శాలులకు నవమానం బొండె నుపహాసంబు నొండె గావించిన శిక్షింతు ననియు దంపతులకు స్వామిభృత్యులకు భ్రాతలకు గురుశిష్యులకుఁ బితృపుత్రులకుఁ బైశున్యంబున భేదంబు పుట్టింపఁజనదనియు మార్గంబుల వాపీ కూపా రామ ధర్మశాలా దేవాలయంబుల నిరోధంబు వలదనియు, హీనాంగుల నుపహసింపవలదనియు ద్యూతమద్య సంధాన మృగయా శస్త్ర సంధారణంబులును

గో గ జాశ్వ మహిషీ నృ స్థావర రజత స్వర్ణ మాదక ద్రవ్యం బుల క్రయ విక్రయంబులును క్రయ దాన ఋణ నిర్ణయ పత్రంబులును వెజ్జతికంబు మహాపాపాభిశమనంబును నిధి గ్రహణంబును నవీన సమాజ నిర్ణయంబును జాతిదూషణం బును బ్రహ్మణగ్రహణంబును రాజాజ్ఞనొందక కావింప రాదనియు, రాజుల దుర్గుణంబుల దాఁపకుండునది యనియు స్వధర్మ పరిత్యాగంబు ననృతంబు పరదారాభిమర్శనంబు కూటసాక్ష్యంబుఁ గూటలేఖ్యంబు నిర్ధారితకరాధిక్యంబు స్తేయసాహసంబు మనంబుననేని చింతింపవలదనియు శాసింప వలయు. భృతియందు శుల్కంబునందు నరియందు దర్పబల చ్ఛలంబుల నాధర్షణం బేరికేని కావింపవలదనియు నెల్ల జనుల గుణసంపన్నులరై యుండనియు నాతతాయిని గ్రహించి సాహసాధిపతి కొప్పగింపుఁడనియు నాజ్ఞాపింపవలయు. రాజ శాసనంబుల నెల్ల స్వముద్రా ముద్రితంబులఁ జేయుచు నృపో త్సర్జనంబు నేరేని గావించిన నా వృషంబుల సుయంత్రితం బులఁ జేసి వార రక్షింప వలయుననియు, నా శాసనంబు విని పాటింపని పాపకారుల మహాదండంబున శిక్షింతు ననియు నప్పుడప్పుడు శాసన డిండిమంబులం బ్రజల బోధించుచు శాస నంబులు వ్రాయించి చదుకంబునం గట్టించునది. శత్రులందు దుష్టులందు నెల్లకాలంబు నుద్యతదండుం డై నీతిపురస్సరం బుగ నెల్ల వారిం బాలించుచుఁ బాంథ బాధకుల శిక్షిం చుచుఁ గార్పటిక సుఖంబుకొఱకు మార్గ సంరక్షణంబు తప్పక చేయుచుండవలయు.

రాజు లాదాయము నెట్లు వ్యయముచేయవలయు

ప్రథమమునఁ దేఁటేఁటఁ దనయాయంబు పండ్రెండుపాళ్లు
చేసి యందు మూఁట దండును గాపాడుచు నొక్కయఱపాలు
దానంబున వెచ్చించుచు సాఁబాలిచేఁ బౌరులనరయుచు సంగో
రున నధికారుల జీతంబు లిచ్చుచు సాము నాత్మసుఖోప
భోగంబుల వినియోగించుచు నొక్కపాల గ్రామాధికారుల
జీతంబు లిచ్చుచు మిగిలిన యాఱుపాళ్లఁ గోశంబు పెంచు
చుండవలయు. మీఁదిధర్మంబు లన్నియు సామంతాదు
లకుఁ గాని తక్కువరాజులకుఁ గావు. అట్టిరాజు రాజ్యకీర్తి
ధనగుణంబులయందుఁ బ్రాప్తంబుల రక్షించుచు నప్రాప్తంబు
లకు సుప్రయత్నుఁడు గావలయు. పాండిత్యంబు శౌర్యంబు
వక్తృత్వంబు దాతృత్వంబు బలపరాక్రమోత్థానంబులు
ఒకప్పుడేని యేమఱ కుండవలయు. పరాక్రమోత్సాహ
సంపన్నుండై స్వకార్యమున నేని స్వామికార్యమున నేని యనీ
కంబునఁ బ్రాణభయంబుఁ దొలఁగి మార్తుర మార్కొను
వాఁడు శూరుండు. పక్షపాతంబు విడిచి బాలుండు పలికినను
సుభాషితంబు గ్రహించి ధర్మతత్త్వంబు విమర్శించు రాజు
పండితుఁడు. దోషంబులు గుణతుల్యంబు లని స్తుతియింపక
సమక్షంబున నవిశంకితుఁడై వక్కాణించువాఁడు వక్త.
పాత్రుల కీరాని పదార్థం బొక్కండు లేదని యెద్దియే నీ
సాహసించువాఁడు దాత. దేనఁ గార్యం బవి శంకితుఁ డయి
చేయం జాలునది బలంబు. ఎద్దాన విమతనృపతులు కింకరు
లగుదు రది పరాక్రమంబు. యుద్ధానుకూల వ్యాపారం
బుత్థానంబు. భోజనవేళ విషదోషభయంబున నన్నంబు కపి

కుక్కుటాదులచేఁ బరీక్షించునది. హంసలు విషాన్న దర్శనంబునఁ దడఁబడు. భృంగంబులు కూజితంబు సేయు. మయూరంబులు నృత్యమాడు. క్రౌంచంబు మత్తిల్లు. కుక్కుటంబు విరావంబు కావించు. కపి రేచనంబు గావించు. బభ్రువు పులకోద్గమంబు గావించు. శారిక యుద్వమించు. ఇట్టి వికారంబులు సూచుచు షడ్రసంబు నహీనంబు ననతిరిక్తంబు నగు భోనంబు గావింపవలయుఁ గాని యేకద్విత్రి రససంకులంబు భుజియింపఁ జనదు. అతి కటు మధుర క్షార సంకులంబును వలదు. ఎవ్వఁడేకార్యము మనవి యొనర్చిన నమాత్యాదులతోఁ గలిసి యప్రమత్తుండై వినవలయు.

ప్రకృతి నటగాయకమాగధైంద్రజాలికులతోడను స్త్రీలతోడను నొక్కొక్కయవసరంబున నారామాదుల వాహ్యాళి సలుపవచ్చు. గజాశ్వరథారోహణాభ్యాసంబు ప్రాతస్సాయంసమయంబుల ననుకూలంబై యుండు. సైనికులకు వ్యూహంబులఁ దా నేర్పుచు నేర్పించుచుండవలయు. దుష్టసత్త్వనిపాతనంబు సేయుచు వ్యాఘ్రాదిమృగంబుల మయూరాద్యండజంబులఁ గ్రీడింపించుచు నాఖేటనంబు గావింపవలయు. మృగవ్యంబున శౌర్యాభివృద్ధియు లక్ష్యసంధానంబు నకాతరత్వంబును శస్త్రాస్త్ర శీఘ్రపాతనంబును నను గుణంబులును మహత్తరంబైన హింసాదోషంబును గలవు.

రాజచారసంభాషణాదికము

ప్రజలయు నధికృతులయుఁ బ్రకృతులయుఁ శత్రుసైనిక సదస్య బాంధవ శుద్ధాంతంబులయు నింగితచేష్టల జతనంబున నెఱుఁగుచు గూఢచారులవలన నిశీథంబున సావ

ధానచిత్తుఁ డయి యవధరించుచు నాత్యయిక విషయంబుల
సిద్ధశస్త్రాస్త్రుండై లక్షియించునది. అసత్యవాదియైన ప్రణిధిని
శిక్షింపనిరాజు జనప్రాణ ధనాపహుం డైన మ్లేచ్ఛుఁ డనఁ
బడు. వర్ణియుఁ దపసియు సన్న్యాసియు సిద్ధస్వరూపియు
నగు చరుని ఛలంబునం బ్రత్యక్షంబునం బరికింపవలయు.
వానిని శోధింపక నిజంబు తెలియఁజాలఁడు. అపరిశోధకుఁడైన
రాజువలన స్పశుఁ డనృతవాదంబున భయపడఁడు. చారునిఁ
బ్రకృతులవలన నుద్యోగులవలన రక్షించుచుండవలయు.

రాజ్యం బెట్టిదిగావలయు - రాజు దాయాదులపట్ల నెట్లుండవలయు

రాష్ట్రం బేకనాయకంబు గావలయుఁ గాని బహు
నాయకంబు ననాయకంబు గా వలవదు. రాచకొలంబునఁ
బురుషులు పెక్కండ్రున్న జ్యేష్ఠుఁడు రాజును దక్కినవారలు
తత్కార్య సాధకులుం గావలయు. వా రితర సహాయులకంటె
గరీయసులు. వర్షిష్ఠుం డాంధ్య కుష్ఠ బాధిర్యాది బాధితుం
డయ్యెనేనియు మంఠుఁడు మూకుఁడు నయ్యెనేనియు నతఁడు
రాజ్యార్హుండు గాఁడు. వానిపుత్త్రుఁ డొండె రాజు సోదరుఁ
డొండె నన్నకొడు కొండె రాజు చిన్నకొడు కొండె దానికిం
దగు. ఇట్లగ్రజుఁడు లేనపుడు కనిష్ఠులు రాజ్యార్హులు.
దాయాదైకమత్యంబు రాజునకు మిగుల శ్రేయస్కరంబు;
తత్పార్థక్యంబు రాజ్యమ్మునకుం గులంబునకు న్వినాశకంబు.
కావున నేలిక జ్ఞాతుల స్వసదృశభోగులం జేయవలయు. విభా
గంబున రాజ్యం బల్పిష్ఠం బయ్యెనేని శత్రువులు గ్రహింప
నిచ్ఛయింతురు గాన నద్దాని విభజింపం జనదు. దాయల
రాజ్యచతుర్థాంశ దానంబున నేని మహోద్యోగంబున నేని

నల్గడల నుండఁ బనుపవలయు. గో గ జాశ్వ ఖరోష్ట్రకోశం
బుల యాధిపత్యంబున నేని వారి నియోగించునది. బానసం
బునఁ దల్లినైన నట్టి సాధ్వి నితరనైన నియోగించి బంధువగు
శ్యాలుని సేనాధికారంబున నిలిపి సుహృదుల న్గురుల నాత్మ
దోషంబుల నెఱిఁగి తెల్పుఁడని వేఁడుచు వస్త్రాలఙ్కార
పాత్రరక్షణంబున స్త్రీల నియమించి యన్నింటిం గ్రమం
బునఁ దాన పరిశీలించికొను చుండవలయు.

రాజు కార్యముల నెపుడాలోచింపవలయు నేరితోఁ జేయవలయు

కార్యాలోచనంబు నడికిరే యంతర్గృహంబున నేని
దివాభాగంబున శోధితనిర్జనారణ్యంబున నేని మంత్రులతోఁ
గూడి కావింపవలయు. ఱేఁడు నెయ్యురతోడను దమ్ముల
తోడను గొమరులతోడం జుట్టమ్ములతోడ దళవాయులతోడ
సభ్యులతోడం గూడి రాచకర్జంబు కొలువుకూటంబున విచా
రింపవలయు. సభామధ్యంబున సింగంబుగద్దియ నమర్చి దానఁ
దాను గూర్చుండి తక్కటివారల నన్నలుదెసల నిలుపవలయు.
కొమరులు, మనుమలు, సోదరులు, భాగినేయులు, వెనుకటి
దెసను గూఁతురు కొడుకులు దక్కినంపుదెసను, దండ్రితోఁ
బుట్టువులు శ్రేష్ఠులైనస్వవంశ్యులు సభ్యులు సేనానులు దన
యెదుటను నెడమప్రక్కను మామలు మఱఁదులు, మాతా
మహుని వంశంబువారు, మంత్రులు, బాంధవులు, నధికారులు
నుండవలయు. తనకు సరిహైన చెలికాఁడు దగ్గఱ నైనఁ దన
యాసనార్థభాగంబున నైన నుండనలయును. జామాతను భగినీ
పతిని వామదక్షిణ పార్శ్వంబుల నిల్పునది. శ్రేష్ఠాసనంబున
నున్నయార్యుండు దండ్రియోజఁ బూజ్యుండు. లేఖరు లెల్లరు

మాంత్రికిం బృష్ఠపార్శ్వాగ్రభాగంబుల నుండవలయు. పరిచా
రకులందఱకు న్వెనుకటిదిక్కున నిలుచునది. ప్రవేశనతిబోధకు
లైన స్వర్ణవేత్రహస్తులు పార్శ్వంబున నిలువవలయు.

రాజు ముకుటము ధరియించి వస్త్రమాల్యసుభూషణ-
భూషితుండై మైమఱువుదొడిగి విశిష్టచిహ్నయుతుండై, సావ
ధానుండు, సిద్ధాస్త్రుండు నగ్నశస్త్రుండునై సభకు రావలయు.
"సర్వస్మాదధికో దాతా శూర స్త్వం ధార్మికో హ్యసి" యను
వంచకులగు స్తుతిపాఠకుల వాక్యముల ననాదరుండు గావలెను.
ఎద్దియే నొక్కకార్యంబు గావింప రాజభిలషించిన మంత్రు
లు రాజలోభభయముల మూఁగలువోలె దాని గుణదోషం
బులు వక్కాణింపక యూరకుందురు. తావన్మాత్రమున నది
వారికి సమ్మతం బని తలంపక వేర్వేఱ వారియభిమతము
హేతుయుక్తముగ వ్రాయించి బహుసమ్మతం బైనకార్యము
గావించుచు నితరము పరిత్యజించుచుండవలయు. ప్రతిదినము
భృత్యదాసరథాశ్వగజములయందుఁ గార్యక్షమముల నర
యుచుఁ గతజీర్ణంబులఁ దొలఁగించుచుండవలయు. రాజు
నూఱుక్రోసులదూరమునఁ బుట్టిన వార్తనేని యొక్కదినమునఁ
దెప్పించుచుఁ గొందఱకు జీవితం బొసఁగి విద్యలం గళలు
నేర్పించుచు నేర్చిన వారిం దగిన యుద్యోగముల నిల్పుచు
విద్వాంసులం గళాభిజ్ఞుల నేఁటేఁట సత్కరించుచుఁ దనదేశం
బున విద్యాభివృద్ధియుఁ గలాభివృద్ధియు నగునట్లు ప్రయ
త్నించుచుండవలయు. మఱియుఁ దాను గజారూఢుండై
ముందును వెనుకను మిక్కిలి నీతివిశారదులును శూరవేష
ధారులును నగ్నశస్త్రులు నగుభటుల న్నాతిదూరమున నిలిపి

ప్రజారంజకుండై యుత్తము లగు ప్రధానులతోడను దనకుం
దుల్యులగు బంధుమిత్త్రులతోడను బురమున సంచరించు
చుండవలయు. రాజయానారూఢుం డెట్టివాఁడేని సంభావ
నార్హుండ కావున నొకప్పుడేని నీచజనులతో నేగఁజనదు.
నీచులగువారు సాధువులకంటె మార్దవంబునఁ గాన్పింత్తు గాని
నీచుల సాధువుల మిథ్యోపచారంబుల సత్యోపచారంబుల
నెఱుఁగవలయు.

రాజు లేఁటేఁట స్వదేశమునఁ జరించి చేయవలసిన పని

గ్రామంబులం బురముల దేశములఁ బ్రతివత్సరంబు
సంచరించుచు నధికారులవలన రంజితులుఁ బీడితులు నగు ప్రజల
వ్యవహారంబుల సత్యంబు పరికించి సేవకపక్షపాతంబు విడిచి
జనులపక్షం బవలంబించి పెక్కండ్రు జనులతో విరోధించిన
యుద్యోగిం దొలఁగించుచు మంత్రి నే నొక్కమా అన్యాయ
గామిని రాజు రహస్యంబున దండించుచుఁ బెక్కుమాఱు
లట్లయినఁ బరిత్యజింపవలయును. అన్యాయవర్తు లయినవారి
రాజ్యంబును సర్వస్వంబు నపహరించుచుఁ బరాజితుల దేశం
బున ధర్మాధికరణంబు నిలిపి నిర్జితులకు వారిచరితంబు నను
సరించి భృతి నొసఁగుచుండవలయు. సురూపయు సుసం
శుద్ధయుఁ బ్రియవాదినియు సుభాషయు స్వానురక్తయు నగు
పత్నిం బరిగ్రహింపవలయును. రెండుజాములు నిద్రించు
వానికి సుఖాధిక్యంబు గలుగుఁగాన నట్లొనరింపవలయును.
రాజులుఁ గేశంబులు నఖంబులు దంతంబులు స్థానభ్రంశం
బున శోభింపమిని స్త్రీలుఁ బండితులుఁ బ్రభువులు స్లతలు
నిరాశ్రయంబునఁ గార్యసాఫల్యంబు నొందమిని రాజు సర్గ

నివాసంబు పరిత్యజింపకయే నీతిచే శత్రుల జయించుచు నాపత్కాలంబున గిరిదుర్గంబు లాశ్రయించి తదాశ్రయంబున దస్యువృత్తిచేనైన స్వరాజ్యంబు మరల హరియింపవలయు. ఎవ్వఁడు కులకన్యాదూషణంబు గావింపక పరదారవైముఖ్యంబు నొంది యసజ్జనుల ధనంబుల హరియించుచు నెల్లప్పు డొక్కచో వసియింపక యెట్టివారినేని నమ్మక ప్రాణనాశమ్ము గణియింపక సర్వకాలంబు సావధానుఁడై స్వకర్మంబున నిర్ఘృణుండై సదోద్యుక్తుం డగు వాఁడు దస్యువు నాఁబడు. పుత్రులుం బోలెఁ బాలితు లగుభృత్యులు పగవారైనను మహాప్రయత్నంబునఁ జేసిన కర్జంబు నిష్ఫలం బైనను దనప్రయత్నలోపం బని యెంచక భాగధేయం బంతియ యని నిశ్చయించి తపంబున కేగవలయు.

సంక్షేపంబున రాజకృత్యం బిందుఁ జెప్పఁబడియె. మిశ్రంబున నింకను

జెప్పంబడు. ఇది శుక్రనీతిసారంబున రాజకృత్య

ప్రకరణం బను ప్రథమాధ్యాయము

శ్రీరస్తు

శుక్రనీతిసారము

ద్వితీయాధ్యాయము

రాజు సేవకుల నవశ్యము గ్రహింపవలెను

శ్రీకరం బగు కార్యం బల్పంబైన నేకాకిచే సుసాధంబు గాదన మహత్తరంబైన రాజ్యం బసహాయునిచే దుష్కరంబని చెప్పనేల? ప్రభువు సద్విద్యాకుశలుఁ డయ్యు మంత్రవిదుఁడయ్యుఁ బ్రధానుల విడిచి యొక్కండు నర్థచింత సేయం దగదు. స్వతంత్రుఁడైన ప్రభువున కనర్థంబు లవశ్యంబు గలుగుఁగానఁ బ్రాజ్ఞుఁడైన రాజు సభ్యాధికారి ప్రకృతులతో నాలోచించి వారికి సమ్మతంబైన కార్యంబు సేయంజనుఁగాని యొకప్పు డేని స్వాభిప్రాయానుసారంబుగఁ బ్రవర్తింపఁ జనదు. అట్లయిన రాష్ట్రజనులు నమాత్యాదులు ననురక్తులగుదురు. ప్రతిపురుషంబును బుద్ధివైభవంబు భిన్నంబుగఁ గాన్పించుటను నాప్తవాక్యంబున ననుమానంబున నాగమంబున సాదృశ్యంబునఁ బ్రత్యక్షంబున ఛలంబున బలంబున వ్యవహారనిర్వాహంబు భిన్నంబగుటను నివి యన్నియు నొక్క మానిసిచేఁ దెలియ నశక్యం బగుటను గులీనులు సుశీలురు శూరులు హితోపదేశకులుఁ గ్లేశసహులు ధర్మాసక్తులు కామక్రోధాదివర్జితులు ననలసులు ననసూయులునుఁ గుమార్గగా

మిత్రమైనఁ దన్నును సన్మార్గంబునకుం ద్రిప్పందగినవారు శుచులునయిన సహాయుల రా జవశ్యంబు వరియింపవలయు. కుకర్మంబునను గుసహాయంబునను రాజు తప్పక రాజ్యభ్రష్టుం డగు. మున్ను బలాధికు లయ్యు దైత్యులు కుకర్మంబునను దుర్యోధనాదులు గుసహాయంబున నాశంబు నొందిరి. కావునఁ బార్థివుండు సుసహాయుండు సుచారిత్రుండుఁ గావలయు. యువరాజు నమాత్యగణంబును భూపతికి దక్షిణవామ భుజంబులు నయనంబులుఁ గర్ణంబులు గాన వారిసహాయంబు నొందని రాజు భుజాద్యవయవంబులు లేనివాఁడువోలె నిరర్థకుం డగు.

యువరాజు గాఁదగినవారు

ఔరసుఁడగు రాజన్యుఁడు, కనిష్ఠసోదరుఁడు, పితృవ్యుఁడు, భ్రాతృపుత్రుఁడుఁ, దత్తుఁడు, దౌహిత్రుఁడు, మేనల్లుఁడుఁ గ్రమమ్మున యౌవరాజ్యార్హులు. ఇం దెవ్వని నేని యువరాజు నేర్పఱచి ముద్రాధికారంబునఁ గాక తక్కినరాజ కార్యంబులం దెల్ల నియోగించునది. స్వహితం బపేక్షించి యెన్నఁడు న్వారి బాధింపఁ జనదు.

యువరాజును రక్షించు విధము

మఱియు వారి స్వధర్మనిరతుల శూరుల భక్తుల నీతిమంతులఁ గావించి సుఖంబులఁ దనుపుచు సుయత్నంబున రక్షింపవలయు. వా రరక్షితులైన నర్థలోభంబున హింసింతురు. మదోద్వృత్తులైన రాజపుత్రులు రక్ష్యమాణు లయ్యు ఛిద్రంబుల సింగంపుఁగొదమలు ద్విపంబుం బోలె జనకునేని సోదరు నేని హింసింతురు. మోఱకును

బాలుండును గూడ స్వామ్యం బభిలషింతురు; యువం జెప్ప నేల? రాజు నిపుణు లగు భృత్యులచేతనుం దానును గైతవంబున వారి యభిప్రాయంబును దెలియుచుం దన సన్నిధిన వారి నెప్పుడు రక్షించుచు నమాత్యులు మొదలగు వారిచే నీతికుశలులను ధనుర్వేదవిదులను శూరులన్ యుద్ధరతులన్ సుశిక్షితులం జేయుచు వస్త్రభూషణాదుల నలంకరించుచుం గ్రీడనంబుల లాలించుచు నాసనాదుల నర్చించుచు సుభోజనాదులం బాలించుచు నర్హకాలంబున యౌవరాజ్యంబున నభిషేకింపవలయు. అవినీతకుమారం బైన కులంబు నశించుం గాన గ్రమంబునం గుమారుల శిక్షించుచుండవలయు. సుదుర్వృత్తుం డైన రాచకొమరుండు క్లిశ్యమానుండగుచుం బరాశ్రయంబున రాజునకు హాని గావింపనోపుం గానం బరిత్యాగార్హుండు గాండు. కుమారుండు దుర్వ్యసనాసక్తుం డగు నేని నొప్పించుచు నుద్వృత్తుం డైన దుష్టగజంబుం బోలె సుఖబద్ధుం గావించుచు మిగులం జెఱుపడతగల దాయల నెక్కుడు జతనంబున వేగులచేం బగఱచే ఛలంబున హింసించుచుం బ్రజకుం దనకు నభివృద్ధి యగునట్లు నృపుండు జాగరూకుండై మెలంగవలయు. వేఱొక లాగున నయ్యేనేని వారు ప్రజకు రాజునకు బాధకులగుదురు. జ్ఞాతులు స్వసద్గుణంబుల రాజునకు నిచ్చలు ముదంబు గావింపనినాండు తమ భాగంబునకు జీవితంబునకు దూరు లగుదురు. స్వకులంబున జన్మింపని దత్తాదులు ధనాపేక్షం దన్నుం బ్రేమింత్రు గాన మనంబున నేని వారిని బంధులని యెన్నందగదు. పిండదానంబునం బుత్త్రదౌహిత్రులకు విశేషంబు లేమిని గన్యక పుత్త్రుండువోలె స్వోత్పన్న యగు

టను బుత్త్రికాపుత్త్రుండు దత్తాత్ములకంటె నధికుఁడు. సధనుఁడయ్యేనేని రాజు దత్తునిఁ గేవల ప్రజాపాలనార్థంబు రక్షింపవలయు. మనుజుఁ డన్యోత్పన్నునియందుఁ బుత్త్రత్వంబుఁ గల్పించుకొని దాన యాగాదులకు వెచ్చింపక సుఖోపభోగంబులకు వినియోగింపక సర్వస్వంబు వాని కొప్పగించుటకంటె నచ్చెరువు గలదే?

యువరాజు చేయవలయుపనులు

యువరాజభిషేకంబు నొంది స్వసంపన్మదంబున వికారంబు చెంది తల్లిదండ్రులకు భ్రాతలకు భగినికి రాజపురుషులకు గురువులకు రాష్ట్రంబు నందలి మహాజనులకు నవమానంబొండెఁ బీడనం బొండెఁ గావింపకుండునది. జాతిబాహ్యులు రాజదర్శనం బపేక్షించిన మహాజనులు సమ్మతింపరు గావున వారికది సంఘటింప కుండునది. కొమరులకుఁ బిత్రాజ్ఞాపాలనంబు భూషణంబు గావున మహాసమృద్ధి నందియు వారి మాట జవదాఁటక వర్తింపవలయు. తొల్లి భార్గవరాముండు శాపానుగ్రహసమర్థుం డైన జనకు నాన జననిహింసించె ననియు శ్రీరాముఁడు రాజ్యత్యాగంబుఁ జేసి వనంబునకుఁ జనియె ననియు వారు పితృతప స్సామర్థ్యంబునఁ దల్లిని రాజ్యంబును మరల సంపాదించి రనియు నెల్లరకుం దెల్లంబ. మున్ను దుర్యోధనుండు భాగార్హభ్రాతల నవమానించి పొలిసెఁ గాన రాజపుత్త్రుఁ డెన్నఁడును సోదరులయెడఁ దన యాధిక్యంబుఁ బ్రకటింపఁదగదు. తండ్రిచే నుత్తమపదంబున నభిషిక్తులయ్యుఁ దదాజ్ఞోల్లంఘనంబున రాజన్యులు విశ్వామిత్రపుత్త్రులుంబోలె యయాతిసుతులుంబోలెఁ బదభ్రష్టులై

దాసతుల్యు లగుదురు. యువరాజు వాక్కాయమానసంబులం దండ్రికిం బ్రియంబు సేయుచు నప్రియంబు విడుచుచుఁ బితృ విద్వేషిని ద్వేషించుచుఁ దత్సఖునితో మైత్రి సలుపుచు నతనికి సమ్మతంబు నవిరుద్ధంబు నగు కార్యంబు సేయుచు సూచకచార దోషంబునఁ దనయం దన్యాభిప్రాయంబు జనకునకుం గలిగిన మంత్రులయనుమతిని మంతనంబున నతనికి యథార్థంబు విన్న వించుచుఁగపటంబునం బ్రకృతుల యభిప్రాయం బెఱుఁగుచు వేఁగుఁబోకఁ దల్లికిం దండ్రికిం గురువునకు న్వందనంబు గావించి పూర్వదినంబునఁ గావించిన కార్యంబు రాజునకుమనవిచేయుచు విద్యచేతఁ, గర్మంబుచేత, శీలంబుచేతఁ బ్రజల రంజించుచు స్వజ నావిరోధంబుగఁ బ్రవర్తించుచుఁ జాగంబున సత్యంబున నెల్లరఁ దనవశంబున నిల్పుచుండవలయు. ఇట్టి వృత్తంబు గల రాజపుత్రుండు శుక్లపక్షసుధాంశుండువోలె వర్ధిల్లి క్రమంబుగ నకంటకం బైన రాజ్యంబు నొంది యమాత్యు లతో సుఖంబుగఁ జిరకాలంబు వసుంధర భుజియించు నని యువరాజలక్షణంబు సమాసంబునఁ జెప్పి శుక్రుం డమా త్యాదుల లక్షణంబు సెప్పందొడఁగె.

సుసేవకులయు దుస్సేవకులయు గుణములు

పరీక్షకులు మార్దవంబునను, గౌరవంబునను, వర్ణంబున నుశబ్దాదులను సువర్ణంబు గరఁగి పరీక్షించునట్లు రాజు భృత్యు నిఁ గర్మంబున సహవాసంబున గుణంబున శీలంబునఁ గులం బునఁ బరీక్షించి విశ్వాస్యుని విశ్వసింపవలయు. కర్మశీల గుణంబులు పూజ్యంబు లగునట్లు కేవల జాతికులంబు లే నాఁడును బూజ్యంబులు గావు. జాతికులంబుల వలన త్రై

ష్యంబు రామి వివాహంబుల భోజనంబులం దక్క నుద్యో
గంబులఁ గులజాతిపరీక్షణం బనావశ్యకంబు. సత్యవాదులు
నభిజనవంతులు ధనికులు సద్వంశ్యులు సుశీలురు సత్కర్మనిర
తులు స్వకార్యంబునందలి యత్నంబు కంటె రాజకార్యంబునఁ
బెక్కుమడుఁగులు యత్నాధిక్యము గలవారు భృతిచే తన
సంతసించువారును బరోపకారదక్షులు నపకారపరాఙ్ముఖులు
రాజున కపరాధంబు గావించు పుత్త్రునేని తండ్రినేని రాజున
కర్పించువారును సత్కార్యంబున నచిరక్రియులు ననలసులు నస
త్కార్యంబునఁ జిరక్రియులు ప్రభు వన్యాయగామియైన దామట్టి
వారు గాక ప్రబోధించువారు రాజునందు రాణివాసంబునందు
రాజపుత్త్రునందు మిత్త్రులందు దోషంబులు దడవనివారు వారిని
శ్లాఘింపనివారు నిందింపనివారు రాజదత్తం బైన వస్త్రమా
ల్యాదులు నతనియెదుట ధరియించువారు నన్యాధికారంబుఁ
గోరనివారు నాయంబునకుం దగిన వ్యయంబు గలవారు దయా
ళురు శూరులు రాజు నకార్యంబు రహస్యంబున బోధించువారు
నగు భృత్యులు ప్రశస్యులు. దండంబునం బీడితులు జీవి
తంబు లేనివారు శఠులు కాతరులు నిచ్చకములాడువారు వ్యస
నులు లంచంబునం దిచ్ఛగలవారు జూదరులు నాస్తికులు
దాంభికులు నన్ృతవాదులు లోలుతఁ దమచే నవమానితులు
పగఱకు మిత్త్రులు పూర్వవైరులు ధర్మహీనులు నైనవారు
సుసేవకులు గా రని సంగ్రహంబున సదసద్భృత్యలక్షణంబు
సెప్పి పురోహితాదుల లక్షణంబు సెప్పుచున్నాఁడు.

పురోహితాదుల కుండవలసిన గుణములు

పురోధసుఁడు ప్రతినిధి ప్రధానుఁడు సచివుండు

యంబుల నెఱిఁగి బోధించి కార్యంబులు చేయింపను మాన్పిం పను స్వాతంత్ర్యంబున నొకప్పుడు చేయను మానను సమర్థుం డగువాఁడు ప్రతినిధి (Vice-regent). రాచకర్జంబుల నెల్ల సత్యాసత్యంబుల నిరూపించి యందఱకుం గర్తవ్యాకర్తవ్యం బుల నిశ్చయించి చెప్పువాఁడు ప్రధానుఁడు. (Chief secretary) ఏనుఁగులలో గుఱ్ఱంబులలో రథంబులలో నొంటెలలో నెద్దు లలో నివి కార్యక్షమంబులు నివి కార్యాక్షమంబులు ననియు నివిమున్నిటివి యివి మనము గడించినవనియుఁ గాలరులలో, వాయిదంబుల గురుతులు బాసలసంకేతంబులు నొడ్డనంబులు నెఱిఁగినవారిలో, నూడిగపువారిలోఁ గార్యసమర్థు లిందఱు గలరనియు మఱిందఱు గావలయుననియు శస్త్రగోళకాగ్ని చూర్ణయుక్తంబైన సాంగ్రామికసంభారం బింత గలదనియు మఱింతకావలయుననియుఁ దెలిసి రాజునకుఁ దెలియఁజేయుచు సంఘటించుచుండువాఁడు సచివుఁడు (War-minister.) సామ దానభేదదండంబుల నెప్పు డెట్టెట్టివారియెడ నుపయో గింపవలయు నెట్లుపయోగింప నుత్తమాది ఫలంబులు గల్గునది నిశ్చయించి భూపతికి నివేదించువాఁడు మంత్రి. (Diplomatist.)

సాక్షులచే భోగంబులచేఁ బత్రంబులచే ఛలంబులచే మునుపటివ్యాపారంబులచే సంప్రాప్తంబులైన వ్యవహారంబుల విమర్శించుచు నేతగవుల మానుషంబులైన ప్రమాణంబు లుపయోగించు వేనియందు దివ్యసాధనంబులు గావలయు నది యుక్తులచేతను శాస్త్రజ్ఞానంబునను బ్రత్యక్షాదులను నిశ్చయించి బహుప్రమాణ సమ్మతం బైన దాని రాజు

నకు విన్నవించు న్యాయాధికారి ప్రాడ్వివాకుం డగు. (Chief-justice.)

సనాతనధర్మంబు లివియనియు వర్తమానాచారంబు లివియనియు శాస్త్రోపదిష్టంబు లివియనియు లోకవ్యవహార సిద్ధంబు లివియనియు నీధర్మంబు లిప్పటివారికి విరుద్ధంబు లనియు నీయాచరణంబులు లోకశాస్త్రవిరుద్ధంబు లనియు విచారించి యిహలోకంబున బరలోకంబున సుఖప్రదంబు లగువాని రాజునకు విజ్ఞాపించువాఁడు పండితుండు. (Learned adviser.) ఈవత్సరంబున నింతసొమ్ము సమకూడె నింతయుద్ధ మర్ణులవలన రావలయు నింతవ్యయంబయ్యె నింతమిగిలినది దీన నింతస్థావరం బింత జంగమంబు నని యెఱిఁగి రాజునకు విదితంబు చేయు నుద్యోగి సుమంత్రుండు (Finance minister.) నాఁబడు.

మనరాష్ట్రంబునఁ బురంబులు గ్రామంబులు నరణ్యంబులు నిన్నికలవనియు నీయోఁ డింతభూమి దున్నఁబడెననియు నింతయరి వీఁ డిచ్చెననియు నింతకరం బింకనువీఁ డీవలయు ననియు నకృష్టభూమి యింత యనియు భూమివలన భాగం బింతయనియు శుల్కద్రవ్యం బింతయనియు దండజంబైన ద్రవ్యం బింతవచ్చెననియుఁ గొఱకులపంట యింతయనియు నారణ్యకద్రవ్యంబులిన్నియు ఖనిజంబులిన్నియు నస్వామిక ద్రవ్యం బింతయుఁ దస్కరాహృతం బింతయు సంఘటిల్లె ననియు రాజునకు నివేదించు సేవకుఁ డమాత్యుఁ (Ordinary Minister)డగు. సంక్షేపంబునఁ బ్రకృతిదశలక్షణంబుఁ గృత్యం బిట్లు చెప్పంబడె.

తక్కిన చిన్నయుద్యోగుల నేర్పఱుచు విధము

మఱియు రాజు వారు లిఖించుదాని సర్వంబు నప్ర మత్తుండై పరీక్షించుచు వీరిఁబరస్పరోద్యోగంబుల కప్పు డప్పుడు మార్చుచుఁ దనకంటె నధికబలసంపన్నుల కుద్యో గంబు లీయక యన్యోన్యానురక్తుల సమబలులఁ గార్యం బుల నియోగించుచు నొక్కకార్యంబున మూవుర నియ మించుచు నం దొక్క ప్రాజ్ఞతముని ముఖ్యుని నితరుల నప్ర ధానులఁ గావించుచు వారికార్యప్రావీణ్యంబు పరిశీలింప నిక నిద్దఱ నియమించుచుఁ బరిశీలకుల నేఁటేఁట మార్చుచు మూఁడు నైదు నేడు పది సంవత్సరంబులు వారికార్య కౌశలంబు పరీక్షించి నివర్తింపఁ దగువారి నివర్తించి తక్కిన వారిం దప్పక యుద్యోగాంతరంబునకుఁ బరివర్తించుచుండ వలయును. అధికారమదంబున మత్తిల్లనివాఁడు దుర్లభుండు గాన నెట్టిగుణ్యు నేని చిరకాల మొక్కయుద్యోగంబున నుం డనీక యా యధికారంబునకు దక్షుం డగువాని వాని క్రింది కొలువరి నేని తగువాఁడయ్యె నేని పరివర్త్యుని పుత్రు నేని నియ మించుచుఁ గ్రమంబుగ శ్రేష్ఠపదంబు నొందినవానిఁ బ్రకృతి పదంబున రాజు నియోగించుచుఁ గార్యానుసారంబుగ దర్శ కులఁ బెక్కండ్ర నే నొక్కమీఁదియధికారి నే నియోగించుచుఁ గర్మసచివులను గజాశ్వ రథపాదాత పశూష్ట్ర మృగపక్షులకు సువర్ణ రత్న రజతాదులకు విత్తంబులకు ధాన్యాదులకుఁ బాకంబులకు నారామంబులకు సౌధగేహంబులకు సంభా రంబులకు దేవోత్సవంబులకు దానంబులకు వేర్వేఱ నధిపతుల నియమించుచు నెల్లపురంబులందు గ్రామంబులయందు

* సాహసాధిపతిని § గ్రామణిని × భాగహారుని ♦ లేఖకుని + శుల్కగ్రాహునిఁ బ్రతిహారుని నేర్పఱచి తపస్వులను దాన శీలుర శ్రుతిస్మృతిపురాణాదుల నెఱిఁగినవారి శాస్త్రజ్ఞుల దైవజ్ఞుల మాంత్రికులఁ దాంత్రికుల వెజ్జులఁ గర్మకాండజ్ఞుల బుద్ధిమంతులఁ బూజ్యులు జితేంద్రియులు గుణవంతులు నగు నితరజనంబుల దానమానంబుల వేతనంబులఁ బోషించుచుండ వలయు. అట్లు చేయనివాఁడు రాజకీర్తిఁ బొందుటయే కాక హానియుం బొందు.

కార్యంబులు బహుజనసాధ్యంబులు కావున నాయా యికార్యంబులఁ గుశలు లగువారి నెఱిఁగి నియోగించునది. అమంత్రంబగునక్షరంబును ననౌషధం బగు మూలంబును నప్రయోజనం బగుజనంబును లేదు. దాని యుపయోగం బెఱిఁగి నియోగించువాఁడు దుర్లభుఁడు. గజంబులలో భద్రా దిజాతిభేదంబులును జికిత్సితంబును శిక్షయు వ్యాధియుఁ బోష ణంబు నారోహణనైపుణియు గమనవిశేషంబును దాలుజిహ్వా నఖంబులచేఁ దద్గుణంబులను దెలిసినవాఁడు గజాధ్యక్షుండు గావలయును. అట్టి హాస్తిపకుండ కరిహృదయహారకుండగు. అశ్వహృదయంబును వాని జాతివర్ణభ్రమంబులచే గుణంబు లను, గమనంబును, శిక్షయు, వెజ్జఱికంబును, రోగంబును, సత్త్వంబును, వాని హితాహితంబులు పోషణంబును, దంతం

---

* సాహసాధిపతి=Magistrate. ♦ లేఖకుఁడు=కరణము. × భాగహారుఁడు=పన్నువసూలుచేయువాఁడు. + శుల్కగ్రాహుఁడు=దేశాంతరమునుండి వచ్చిన సరకులకుఁ బన్ను పుచ్చుకొనువాఁడు. § గ్రామణి=గ్రామాధిపతి.

బులు వయసు నెఱిఁగిన శూరు నశ్వపాలనంబున నియో గింపవలయు. మీఁదటి గుణంబులు గలిగి ధుర్యంబుల, రథ్యంబుల, యుగ్యంబులఁ దెలిసి రథసారగమన భ్రమణ పరి వర్తనంబుల నేర్చి యొడ్డనంబుల నెఱిఁగి పగవారు సమీపించునపుడు వారిశస్త్రాస్త్రలక్ష్యసంధానంబు వితథం బగునట్లు రథంబు నడుపఁ గలవాఁడు రథాధ్యక్షుండు గావలయు. శూరులు, దృఢాంగులు, శస్త్రాస్త్రయుద్ధకోవిదులు, ప్రాజ్ఞులు, వ్యూహవిశారదులు, హయగతిజ్ఞులు, నగువారిని రాజుసాదులఁజేయునది. మఱియు నశ్వబలానుసారంబుగ శిక్షింప నేర్చినవారు, చక్రితము, రేచితము, వల్గితకము, ధౌరితము, నాప్లుతము, తురము, మందము, కుటిలము, సర్పణము, పరివర్తనము, నాస్కందితమునను నశ్వగతుల నెఱింగినవారు హయ శిక్షణంబునకును దృఢాంగులు శూరులుం బల్యాణాది నియోగకుశలులు, నశ్వసేవనంబునకును నర్హులు. నీతిశాస్త్ర నిపుణులు బల్లిదులు శస్త్రాస్త్రవిదులు జితేంద్రియులు స్వధర్మనిరతులు స్వామిభక్తులు రిపువిద్వేషులునగు శూద్రులనేని బాలురు వృద్ధులు గానివారు దృఢాంగులు నగువారి క్షత్రియులనేని మ్లేచ్ఛులనేని సేనాధిపతులను సైనికులను జేసి జయార్థియగు రాజు సంధరించునది. పదగాముల కయిదార్గురకు నొక్కయధిపతిని నియమింపవలయు. ఆయధిపతిం బత్తిపాలుఁ డండ్రు. తర్వాత ముప్పదుండ్రు సైనికుల కొకయధికారి గావలయు. ఆతని గౌల్మికుం డందురు. నూఱుగురుయోధుల కధ్యక్షుండు శతానీకుండు. వానిమీఁది యధికారియనుశతికుండు. వాని కధికుండు సేనాని. సేనానికొక్క లేఖకు నేర్పరుపవలయు. వీరు

శత సైనికులక యధికారు లగుదురు. వేగురు భటుల కధికారి సాహస్రికుండును దశసహస్రాధ్యక్షుం డాయుతికుఁడు నని వ్యవహరింపఁబడుదురు.

అనుదినంబు ప్రాతఃకాలంబునను సాయంసమయంబునను జోదులకు వ్యూహంబుల నేర్పుచు యుద్ధకౌశలంబు నలవరించు నధికారి శతానీకుఁడు. శతానీకునకుఁ గరంబు పోరితెఱంగు నేర్పు సాధకుఁ డనుశతికుఁడు. యుద్ధసంభారంబుఁ దెలిసి కార్యయోగ్యులగు సైనికులను యామికులను దగిన కార్యంబుల నియోగించువాఁడు సేనాని. యామికులఁ బరివర్తించు నధికారంబు పత్తిపాలునిది. గౌల్మికుఁడు యామికుల జాగ్రత్తం బరిశీలింపవలయు. సైనికు లిందఱనియు నితని కింత వేతనంబనియు వీరు క్రొత్తవారు వీరు ప్రాఁతవారు ననియెఱిఁగి యిందఱు గ్రామాంతరంబునన్నవా రింద ఱిచటఁ గలరని లేఖకుండు వ్రాయుచుండవలయు. ఇరువదిగుఱ్ఱంబుల కేని గజంబుల కేనధికారి నాయకుం డనంబడు, పైయుద్యోగులనందఱు వారికిఁ దగినచిహ్నంబులతో లాంఛితు లయియుండ రాజు నియమించునది. మఱియు నుష్ట్ర మేషమృగాదిజంతు పోషణంబునం దగినవారి నియోగించుచు శ్యేనాదులకుఁ బాతంబును శుకాదులకు సంభాషణంబును దద్హృదయజ్ఞులచే రాజు నేర్పించుచుండవలయు. యుద్ధప్రవృత్తికుశలురఁది త్తిర్యాదిపక్షి పోషణంమన నియోగించునది. మానంబునను వర్ణంబునను జాతిని రత్నంబులమూల్యంబు లెఱిఁగినవాఁడును సౌవర్ణరాజతనాణకంబులఁ బరిశీలింప నేర్చినవాఁడును ధనికుఁడు దాంతుఁడు వ్యవహారవిదుఁడు ధనప్రాణుండు నగుకృప

ఞుని భూపతి కోశంబులకురత్నంబులకు నధ్యక్షునిఁ గావింపవ లయు. దేశభేదంబులచే జాతిభేదంబులచేఁ గాశేయాదుల మూల్యంబులును స్థూలసూక్ష్మవస్త్రంబుల క్రయద్రవ్యంబును నెఱిఁగినవాని వస్త్రాధిపత్యంబున నియోగించి రంజనాదుల నేర్చి కంచుకనిర్మాణంబు నెఱిఁగి దూష్యరచనఁ దెలిసి శయ్యా మండపాలంకారంబు నుపధానాదిసంధానంబును వితానని యోజనంబును నెఱిఁగినవాని వితానాధిపత్యంబున ఱేఁడు నియోగించునది.

ధాన్యంబుల జాతులు వాని గుణంబులు శోధనంబును గొలఁతయుఁ దూనికయు నెఱిఁగినవానిఁ గొల్చున కధిపతిం జేసి పదార్థంబుల శుద్ధియుఁ బాకంబును రసంబును నేర్చి పదార్థగుణంబుల నెఱిఁగి నాతనిం బాకనాయకుఁ జేయ వలయు. పుష్పఫలాదివృద్ధిహేతు వగు దోహదంబు నేర్చి కాలానుకూలంబుగఁ బాదపంబుల నాటుటయు, జలాదులచే వాని పోషణంబును భేషజంబును దెలిసినవాని నారామ పాలుం జేయవలయు. ప్రాసాదంబుల నగడ్తల దుర్గంబులఁ బ్రాకారంబులఁ బ్రతిమల యంత్రంబుల వాపీ కూప తటాకం బుల జలోర్ధ్వగతిక్రియల శిల్పశాస్త్రానుసారంబుగ నిర్వర్తింప సమర్థుం డగువాని గృహాధిపత్యంబునఁ బ్రభువు నియ మించి, రాజకార్యంబులకుఁ దగిన వస్తువుల నెఱిఁగి కాలాను సారంబుగ వాని సమకూర్చువాని సంభారాధిపుం జేసి స్వ ధర్మాచరణమున దక్షుని నిస్పృహుని దేవతారాధనాసక్తుని దేవతోత్సవాధికారమున నియోగించునది. యాచకున కాశాభంగంబు గావింపనివాఁడు నర్థుల సంగ్రహింపనివాఁ

డును దానశీలుఁడు నిర్లోభుండు దయాళువు మృదువచనుండు దానపాత్రజ్ఞుఁడు నగు వినయవంతుని ద్రవ్యాధికారంబున నియోగింపవలయు. వ్యవహారవిదులు ధర్మజ్ఞులు వృత్తశీల గుణాన్వితులు నిరాలసులు శత్రులందు మిత్రులందు సదృశులు జితక్రోధులు నకాములు ప్రియంవదులు నగు నెల్ల జాతుల వారి వయోవృద్ధుల సభ్యుల (Members of council) నియమించునది. సర్వభూతదయాపరుఁడు నిస్పృహుఁడు నతిథిపూజకుఁడు దానశీలుఁడు నగువాని సత్త్రాధికారంబున రాజు నిలుపవలయు. పరోపకారనిరతుని నిర్మత్సరుని గుణగ్రాహిని బరమార్థప్రకాశకుని విద్వాంసుని బరీక్షాధికారంబున నియమించునది. ప్రజల కతిభీతి గల్గకుండ నపరాధానుసారంబుగ దండించువాని నతిమార్దవంబు నతిక్రౌర్యంబు లేనివాని సాహసాధిపతి నూరూర నియమించి తల్లిదండ్రులువలెఁ బ్రజారక్షణదక్షునిఁ జోరులవలన నాధర్షకులవలన నధికారిగణంబు వలనను గావఁ దగినవాని గ్రామాధిపత్యంబున నేర్పఱచి, మాలకరి వృక్షంబులఁ బెనిచి పుష్పంబులు ఫలంబులు గొనునట్లును మధుకరంబు మరందంబు గొనునట్లును జనులకు మనసు నోవకుండ నుపకారంబుల గావించుచుఁ గరంబు గొనువాని భాగహరణంబున నియోగించి, స్పష్టంబుగ నగూఢార్థంబుగను లిఖింపనేర్చిన వాని వేఱ్వేఱు దేశభాషలఁ జక్కఁగ నెఱింగిన వాని గణనాకుశలుని లేఖకు నేర్పఱచి శస్త్రాస్త్రకుశలుండు నిరాలసుఁడు వినయవంతుఁడు నగు దృఢాంగునిఁ బ్రతీహారకుఁ జేసి బేహారుల మూలధనంబునకు హానిగలుగకుండ శుల్కంబు నాకర్షించువాని సుంకంబు గ్రహింప నేలిక నియమించునది.

మంత్ర పారాయణంబునందు నాహారనియమంబునందు నాస క్తుండు నిస్పృహుండు క్షమియు నగువాఁడు తపోనిష్ఠుండగు. ఎద్దియేనియు సంగ్రహింప నపేక్షింపక నిరంతరంబు యాచకులకు నిచ్చువాఁడు దానశీలుం డగు. శ్రుతి స్మృతి పురాణాధ్యయనాధ్యాపన సమర్థుఁడు నభ్యాసశీలుండు శ్రుతజ్ఞుఁ డగు. సాహిత్యశాస్త్ర నిపుణుండును సంగీతజ్ఞుఁడు సుస్వరుండు సర్గాది పంచకజ్ఞాతయు నగువాఁడు పౌరాణికుఁడు. మీమాంసా తర్క వేదాంత శబ్ద శాసన తత్పరుండును వాని బోధింప సమర్థుండు నగువాఁడు శాస్త్రజ్ఞుఁ డనంబడు. సంహితయు హోరయు నెఱిఁగి గణితతత్త్వంబు దెలిసి త్రికాలజ్ఞుఁడగువాఁడు జ్యోతిష్కుఁడగు. బీజానుసారంబుగ మంత్రంబుల గుణదోషంబుల గ్రహించి మంత్రానుష్ఠాన నిరతుండును సిద్ధదైవతుండును నగు మహానుభావుండు మాంత్రికుండు.

రోగోత్పత్తి కారణంబునను దాని చిన్నెలను వ్యాధి స్వరూపంబును దన్నివారణసాధనంబులు నెఱిఁగి సాధ్యాసాధ్యంబుల నిశ్చయించి చికిత్సోపక్రమంబు సేయువాఁడు సద్వైద్యుండు. శ్రుతి స్మృతీతర మంత్రానుష్ఠానంబుల దేవతార్చనంబు గావించుచు రాజునకు హితతమం బగు కార్యంబు సేయ యత్నించువాఁడు తాంత్రికుఁడు. సత్యవచనులు ప్రియంవదులు సత్కులులు సురూపులు నగు నపుంసకుల రాజు రాణివాసంబు సంరక్షణంబున నియోగించునది. స్వామిభక్తులు, ధర్మాసక్తులు, దృఢాంగులు, మధ్యమవయస్కులు, సేవాకుశలులు, రాజుచే నియుక్తంబులయిన కార్యంబుల నీచంబుల నే నిరాకరింపక చేయువారు జేని యానతి నతిక్రమింపనివారు నగు పరిచారకు

లేలికచే నియుక్తులు గావలయు. విభుండు దాయలయుఁ బ్రజలయు సేవకులయు వృత్తంబుల రహస్యంబున నెఱుఁగ నిపుణులును యథార్థబోధకులు నగు వారిగూఢచారుల నేర్పఱుపవలయు. రాజు తన్ను సమీపించువారికి నతియును స్థానంబును బోధించు కుశలుల వేత్రధరులఁ గావించి సప్త స్వరంబుల స్థానంబు లెఱిఁగి నృత్యంబు దెలిసి కంఠంబున స్వీణను నిపుణంబుగ గానంబు సేయ సమర్థుం డగు పురుషునేని యట్టివిధము గలదియు సుందరాంగియు శృంగారరస తన్త్రజ్ఞయు నిర్లజ్జయు ననురాగవతియు సుస్మితాననయు నగు వేశ్యనేని గాయనాధికారంబున నియోగించి చిత్తరంజకు లగు వైతాళికుల దండధరుల శిల్పజ్ఞులఁ గలావిదుల భాణజ్ఞుల నర్తకుల వేషధారుల నైంద్రజాలికుల దుర్గనిర్మాతల మహానాళికయంత్రగంబులయిన గోళంబులచే లక్ష్యభేదనంబు సేయువారల లఘుయంత్రకారుల నాగ్నేయచూర్ణబాణాసిగోళకారుల నానావిధశస్త్రధనుస్తూణాదికారుల స్వర్ణరత్నాద్యలంకారఘటకుల రథకారులఁ బాషాణలోహాదిక్రియాకుశలుల ధాతువిలేపకుల కుంభకారులఁ దక్షుల మార్గకరుల నాపితుల రజకుల వాంశికుల మలహారకుల వాసికుల (అంపమునం గట్టులఁ గోయువారల) వార్తాహరుల సౌచికుల రాజచిహ్నంబు లయిన ఛత్త్రాదుల ధరించువారల నావికుల ఖనకుల వ్యూహముల నిర్మింపఁగలవారల భేర్యాదులయు వేణుశంఖాదులయుధ్వనులచే యానవ్యపయానంబుల బోధించువారల వ్యాధుల భారవహుల శస్త్రోత్తేజనకరుల నాపణికుల గణికల వాద్యజాయాజీవులఁ దంతువాయుల శాకునికులఁ జిత్రకరులఁ జర్మకరుల గృహపాత్రాది

సమ్మార్జనకరుల శయ్యావితానాస్తరణంబులు రచియించువారల స్వేదంబుపుట్టింపని పరిమళవిశిష్టధూపంబుల రచియించువారలఁ దాంబూలికుల మఱియు హీనకర్మకరుల నల్పకర్మకరులఁ దత్తత్కార్యానుసారంబుగ నియమించి వారికార్యంబులు పరికించుచు నాత్మహితంబుకొఱకుఁ బోషింపవలయు. సత్యంబును బరోపకరణంబును బుణ్యాతమంబులు గాన వానియందాసక్తులగు భృత్యుల రాజు ప్రోషించునది. హింసయు ననృతభాషణంబును మిగులఁ బాపకార్యంబు లౌటఁ జేసి తదాసక్తులయిన భృత్యుల నెకప్పుడేనియు రాజు సంధరింపఁ జనదు. ఎక్కాలంబున నెయ్యది కర్తవ్యం బెయ్యది వక్తవ్యం బద్దానిఁ దప్పక రాజునకు బోధించి చేయించువాఁడు సద్భృత్యుండు. సద్భృత్యుండు పశ్చిమయామంబున నిద్రనుండి లేచి కాల్యకరణీయంబులఁ దీర్చి గృహకృత్యంబు విచారించుకొని దేవతాప్రార్థనంబు గావించి కార్యశాలకుం బోయి కార్యాకార్యంబుల నిశ్చయింప వలయును. ద్వారికుఁడు రాజాజ్ఞనొందక దుర్గంబుఁ బ్రవేశించువారి నిరోధించి వారి వచ్చిన కార్యంబు దెలిసి యిట్టివారు దేవరదర్శనంబున కిట్టి పనికై వచ్చిరని రాజునకు నివేదించి యాజ్ఞపుత్తెంచై విడుచుచుండవలయు.

సేవకధర్మములు

దండధరుండు సభామధ్యంబునకు వచ్చినవారిం జూచి రాజునకు మున్ను నివేదించి పిమ్మట వారి నమస్కారంబు విన్నవించి వారికిం దగిన స్థలంబుల సంజ్ఞచేఁ దెలియఁజేయ వలయు. కార్యాలయంబు ప్రవేశించి కొలువుకాఁడు రాజుచే

యించుచుఁ జెడునడతలచేఁ బదభ్రష్టులయినరాజుల నతని యెదుట సేవకుఁడు నిరూపించుచుండవలయుఁ గాని యందఱు రాజులకంటె నధికుఁడవని విశేషించి యెన్నందగదు.

మఱియు భృత్యుండు దేశకాలజ్ఞుఁడై పరార్థంబు సాధించుచు నొకప్పుడేనియుఁ బరకార్యభంగం బగునట్లు సంభాషింపక పరోపకార మిషంబున నెల్లప్పుడు రాజుల బాధింపకయుఁ జరింపవలయు. పండితుఁడు క్షుధాపరిగతుం డై కృశించియు స్థాణువుంబోలి యుండఁదగుఁ గాని యనర్థ సంపన్నం బయిన వృత్తి నేనాఁడు నపేక్షింపఁ దగదు. ఎవఁ డెక్కార్యంబున నియుక్తుం డయ్యె నతఁడు దానఁ దత్పరుండు గావలయుం గాని యన్యాధికారంబు నిచ్ఛగించి యితరులయం దసూయాపరుండు గాఁజనదు.

ఇతరులకు మేలుసేఁతకంటె మిత్రసంపాదనసాధనం బొండు లేదు గావున సేవకుఁ డితరుల ఛిద్రంబు లన్వేషింపక స్వశక్త్యనుసారంబున వానిం బూరించుచుండవలయు. రాజానుచరుఁడు సమర్థుఁ డయ్యేనేని యర్థికార్యంబు సరగఁ జేయవలయుఁ గాని కార్యంబు కావింతుఁ గావింతు నని చిర కాలం బాశాబద్ధుఁ జేయఁదగదు. భృత్యుండు రాజు రహస్యంబును మంతనంబును బ్రకటింపక యతని విద్వేషంబును నాశంబును మనంబుననేని చింతింపక రాజు నాకుం బరమ మిత్రుం డని యిచ్ఛానుసారంబుగఁ జరియింపక యతని నభిలషించు స్త్రీలతోడను బాపులతోడను జేనిదాయల తోడను దన్నిరాకృతులతోడను నేకకార్యాచరణంబును సాహిత్యసంసర్గంబులును వర్జించి వేషభాషల రాజు ననుక

రింపక సంపన్నుండయ్యు బుద్ధిమంతుండై రాజుగోనంబుల నీసుఁ జెందక కుశలుండయి రాజు రాగాపరాగంబు లెఱుఁగుచు నింగితాకార చేష్టలఁ దదభిప్రాయంబు దెలిసి తనయందనురక్తుండగు రాజు సేవించుచు విరక్తుండగువాని వర్జింప వలయు. విపత్యాభ్యుదయంబు సేయుచుఁ దనకు నాశ గల్పించియు ఫలనాశంబు గావించుచుఁ గ్రోధంబు లేనివాఁడయ్యు నున్నట్లు నటియించుచుఁ బ్రసన్నుండయ్యు నిష్ఫలుండయి సగర్వంబుగ మాటాడుచు వృత్తిచ్ఛేదంబు సేయుచు స్వగుణకీర్తనంబున విముఖుండగు రాజు విరక్తుండనియుఁ దన్నుఁ జూచి ప్రసన్నుండై మనవిసేయునర్పు దాని నాదరంబున వినుచుఁ గుశలప్రశ్నపూర్వకంబుగ నాసనాదు లిప్పించుచు వివిక్తంబుగ దర్శనం బిచ్చుచు రహస్యంబున నేని తనయెడ శంకింపక హృష్టవదనుండై తాఁ జెప్పుదాని నప్రియం బేని మన్నించుచు స్వల్పం బేని తా నిచ్చు నుపాయనంబు గ్రహియించుచుఁ గథాంతరంబులయందుఁ దన్ను స్మరించు రా జనురక్తుఁడనియు సేవకుఁ డెఱుంగునది. కొలువరి రాజదత్తంబు లయిన వస్త్రభూషణచిహ్నంబుల ధరియించుచు నిచ్చలు స్వాధికారంబునందలి న్యూనాధికభావంబుల నివేదించుచుఁ బ్రణిధి సూచకదోషంబున రా జెద్దియేని తాఁ జెప్పినదానికిం బ్రతికూలంబుగఁ జెప్పిన మౌనావలంబియై దాని విని నిజం బని యనుమోదింప కుండునది. ఒక్కమా అయినఁ బ్రేమదత్తం బయిన యెవ్వని యన్నంబు భుజియించు వానికి మేలు సేత సల్లక్షణంబు నాఁ జిరపాలకుం డగు రాజునకు మేలాలోచించుట చెప్ప నేల? కావున సున్నృపతి యా

పద్గతుండయిన విడువందగదు. అత్యంతసేవనంబున నప్రధా
నుండు ప్రధానుండును సేవాలస్యంబునఁ బ్రధానుఁ డప్ర
ధానుండును నిత్యసంసేవనరతుండగు భృత్యుండు రాజునకుఁ
బ్రియుండును నగుంగావున భృత్యుండు తనకు నియుక్తంగుబ
కార్యంబు సత్వరంబుగ నిర్వర్తించుచుండునది. నీచకార్యం
బులు సాహసంబున రా జాజ్ఞాపింపను నుత్తమసేవకుండు
చేయను దగదు. అయ్యును దత్కార్యంబు సేయ సర్హుఁడగు
సేవకుఁడు లేనితఱి నుత్తముఁడయిన రాజున కావశ్యకంబగు
నీచకార్యంబును జేయన తగు. భృతకుఁడు రాజు సంతసిల్లు
కార్యంబున ననిష్టంబును స్వాధికారగౌరవంబును జూపఁదగదు.
రాజును నియుక్తులగువారు తమయధికారంబు రక్షించుకొఱకుఁ
బరస్పరాసూయఁ జెందకుండవలయు. రాజు నధికారిగణంబు
నెచట సద్వృత్తంబుననుండు నచట లక్ష్మి సుస్థిరమై
యుండు. అధికృతుం డన్యాధికారివృత్తంబు విన్నను రాజునకు
విన్నవింపను నన్యముఖంబున నన్యాధికారివృత్తంబు రాజు
వినను సమ్మతింపంజనదు. రాజునకు హితాహితంబులు
బోధింపని యధికారులు భృత్యరూపచ్ఛన్నులయిన వైరులు.
మంత్రిముఖంబున హితాహితంబులు వినని రాజు ప్రజాధనంబు
రాజరూపంబున హరియించుదస్యువు. రాచకొమరులచే వ్యవ
హారంబులఁ బ్రష్టులయి వారితో విరోధించు మంత్రులు
తస్కరులు. రాజపుత్రులు బాలురయ్యు మంత్రులచే మిగుల
సన్మానింపఁబడఁ దగినవారు. మంత్రులు బహుమానపూర్వక
వాక్యంబుల వారి బోధింపవలయు. స్త్రీపుత్రమోహంబు బల
వంతంబు గావున వారి యసచ్చరితంబు నెన్నఁడు రాజునకు

నివేదింపం దగదు. మఱియు వారి నిందించుటయు శ్రేయంబు
గాదు. రాజునకవశ్యంబగు కార్యంబు దనకుఁ బ్రాణసంశయ
కారి యయ్యు నన్నాజ్ఞాపింపుఁడు నేఁజేయఁగలనని యనుజ్ఞ
నొంది కర్మోపజీవి శక్తికొలఁదిఁ దత్కార్యంబునకు యత్నిం
చుచు మహాకార్యంబు తటస్థించునపుడు కుటుంబపోష
ణార్థంబు ప్రాణంబు నేని యొసఁగునది. కాని వ్యర్థంబుగఁ
బ్రాణత్యాగంబు దగదు. రాజులు యుద్ధాదిమహాకార్యం
బులయందు యుక్తిపూర్వకంబుగ భృతిచే భటులప్రాణం
బులు గొందురు. భటులు భృతిచే ధనమాత్రంబు గొందురు.
భృతికంటె వేఱుగ రాజధనంబుగొను భృత్యుండును నిష్కా
రణంబుగ భృత్యుప్రాణంబులు గొను రాజు నాత్మనాశకులగు
దురు. రాజును యువరాజును నమాత్యాదులచే మిగుల
మాన్యులును వారికంటె నమాత్యాదులు న్యూనులు నగు
దురు. అమాత్యాదులకంటెఁ దక్కిన యధికారిగణంబు
న్యూనంబు. ఆయుతికుండు మంత్రితుల్యుండు; అతనికంటె
సాహస్రికుండు న్యూనుండు. రాజుతో సమంబుగ నమాత్యా
దులు క్రీడింపందగదు; క్రీడించిన రాజును విశేషింపఁజేయ
వలయు. మంత్రులచే రాజునవరోధంబును, బంధులును,
మిత్రులును, మిగులఁ బూజనీయులు. సేవకుఁడు రాజుచే
నాహూతుండగుడుఁ గార్యశతం బేని త్యజియించి సత్వరంబుగఁ
బోవుచు వారిచే సుమంత్రితంబయిన కార్యంబు మిత్రునకే
నెఱిఁగింపక భృతిందక్క నదత్తంబయిన రాజద్రవ్యంబు నభిల
షింపక రాజునానతి నొందక కార్యమాధ్యస్థికభృతి నపేక్షిం
పక యాపత్కాలంబునఁ బుత్రధనప్రాణాదుల నేని రాజు

రక్షించుచు నుత్కోచం బెన్నండేని గ్రహియింపక, ద్రవ్య లోభంబున సత్కార్యంబుఁ జెఱుపక రాజునకు దుర్బోధంబు సేయక శాస్త్రవ్యతిరేకంబుగను దీక్ష్ణంబుగను దండించు భూపుని రాజ్యగుప్తికై యేకాంతంబున నిగ్రహించి బోధించు చుండవలయు. నవీనకరశుల్కాదులచే లోకంబు పీడనొందుఁ గాన రాజునకు హితంబును లోకంబునకు నహితంబును నగు కార్యంబు సేయింపన్వలదు. రాజు గుణనీతిబలద్వేషియు సత్కులజుండయ్యు నధార్మికుండు నయ్యెనా రాష్ట్రనాశకుం డగు నతనిఁ ద్యజియించి తత్పదంబున గుణయుక్తుండగు తద్వం శ్యునిఁ బ్రకృత్యనుమతంబు నొంది రాజ్యరక్షణార్థంబు పురో ధసుం డభిషేకించునది. సాస్త్రుం డగువాఁడు రాజునకు నస్త్ర పాతంబునకుఁ దగనిదూరంబునను నశస్త్రుండు పదిహస్తంబుల దూరంబునను బ్రియు లాజ్ఞానుసారంబుగను మంత్రులు లేఖ కులు నయిదుహస్తంబుల దూరంబునను బేరోలగంబున నుండ వలయు.

సేనాధికృతులు గానివారు శస్త్రాస్త్రంబులతో సభం జొరరాదు. రాజసేవకులలో సేనాని శ్రేష్ఠుఁడు; పురోహి తుఁడు శ్రేష్ఠతరుఁడు; సుహృదుండును బంధుండును సములు; మంత్రులెల్లనుత్తములు; తక్కిన యధికారిగణంబు మధ్య మంబు; దర్శక లేఖకగణం బధమంబు; పరిచారకగణం బధమ తమంబు; నీచకార్యసాధకు లంతకంటె న్యూనులు. రాజు పురోహితాదులకుఁ బురోగమనోత్థానస్వాసన సన్నివేశకుశల ప్రశ్న స్మితదర్శనాదులఁ గ్రమంబుగఁ గావించుచుండవలయు. రాజు మఱియు నితరులగు నధికారులకు సభాస్థలంబునఁ

ప్రేమపూర్వకంబుగ దర్శనంబిచ్చుచు విద్వాంసులయెడ శర
చ్చంద్రుని విద్వేషులయెడ నిదాఘార్కునిఁ బ్రజలయెడ వసంత
భానునిఁ బోలి త్రివిధుండయి యుండవలయు. ప్రభువు ద్విజే
తరులయెడ మార్దవంబుఁ బొందెనేని వారు హస్తిపకులు గజం
బుం బోలె నెకిమీనిఁ బరిభవించి యెల్లవారు స్వార్థపరుల కా
వునఁ దమ కర్జంబు సిద్ధించుకొఱకు వేర్వేఱఁ దమ కార్యంబు
గుణవంతం బని బహువిధంబుల బోధించుచు తేనివచనంబు
వికల్పించి యవమానించి స్వపదంబునఁ దుష్టివొందక తేని
యానతి నొందక రాజభోగ్యంబు లనుభవించుచు నతని
లోపంబును మంత్రంబును వెలివుచ్చుచు నిర్లజ్జు లయి
యతఁడు కోపించినఁ బరిహసించి భాషించుచు నాజ్ఞోల్లంఘ
నంబునకు వెఱవక యకార్యంబునకు జడియక మోసంబు
సేయుచుందురు. మీఁది దోషంబు లన్నియు రాజునకు సేవ
కులతోడి పరిహాసక్రీడన క్షమలవలనం బుట్టు. కాఁబట్టి రాజు
భృత్యులు మొదలగువారితోఁ బరిహాసక్రీడనంబులఁ గావింపఁ
జనదు. ప్రమాదంబు పురుషధర్మంబు గావునను లేఖ్యంబు
నిర్ణాయకంబు గావునను సేవకుఁడు నృపునిలేఖం బొందక
యెక్కపుడేని రాచకర్జంబు గావింపను గార్యం బల్పం బైన
నధికం బయినను లేఖం బంపక రా జాజ్ఞాపింపను దగదు.
లిఖితరూపమునఁ గాక వాఙ్మాత్రమునఁ గార్యంబు సేయ
నాజ్ఞాపించు రాజును నట్టి యానతి నన్నించి కార్యము నావ
టించు సేవకుఁడును బరస్పర వంచకు లగుదురు. నృప
ముద్రాముద్రితంబయిన లేఖ్యంబ నృపుఁడు గాని రాజు
స్వరూపంబున నృపుఁడు గాఁడు. రాజలిఖితం బయిత

న్ముద్రాముద్రితంబైన లేఖ్యం బుత్తమోత్తమంబు. రాజ లిఖితం బుత్తమంబు. మంత్రి లోనగువారిచే లిఖితంబయినది మధ్యమంబు. పౌరులచే వ్రాయఁబడినది యధమంబు. అన్నియుఁ గార్యసాధకంబుల యగు. రాజుచే నాయాయి కార్యములయందు నియుక్తు లగు యువరాజాదులు తత్తత్కార్యంబుల లేఖ్యంబులు దినంబునను మాసంబునను వర్షంబునను బహువర్షంబులను రాజునకు నివేదించుచుండవలయు.

పలువిధము లగు (దస్తావేజులు) లిఖితములు

కాలం బతిక్రమింప మనుజులకు భ్రాంతి వొడముట సహజం బగుటను విస్మరణంబు సంభవించుటను ననుభూత వ్యవహార స్మృత్యర్థంబు బ్రహ్మ లిఖితంబు నిర్మించుటను, రాజు మొదలగువారిచే లిఖితం బయి తన్ముద్రాంకితం బయిన లేఖ (Order) కు స్మృతిపత్రంబు (నకలు) వ్రాసి యత్నంబున రక్షింపవలయు. ప్రాచీనులచే లేఖ్యంబు వృత్తలేఖ్యం బనియు నాయవ్యయలేఖ్యం బనియు ద్వివిధంబుగ విభజింపఁబడె. వ్యవహారభేదంబుచే నవిరెండును బహుప్రకారంబుల భిన్నంబు లయ్యె. లోకవ్యవహారసంబంధి యగు లేఖ్యంబు వృత్తలేఖ్యంబు. అందు వాదిప్రతివాదులచే సకారణముగఁ జెప్పఁబడిన సాధ్యార్థంబుతోఁ గూడినదియు సిద్ధాన్తయుక్తంబును నగునది జయపత్రం బగు (Decree). భృత్య సామంతాదులకు రాజు కార్యానుసారంబుగ నాజ్ఞాపించి వ్రాయు లేఖ యాజ్ఞాపత్రం బనంబడు.

పూజ్యు లగు ఋత్విక్పురోహితాచార్యాదులకుఁ గార్యంబు విన్నవించుచు వ్రాసినది జ్ఞాపనపత్రంబు. "ఇది

యెల్లవారు నిట్లు మదీయాజ్ఞానుసారంబుగఁ దప్పక చేయునది" యని కాలసంపన్నంబుగ రాజహస్తంబున లిఖితం బయినది శాసనంబగు. రాజు సేవాశౌర్యవైదుష్యాదుల సంతసించి దేశగ్రామాదుల లిఖిత పూర్వకంబుగ నిచ్చి, వ్రాయించు పత్రంబు ప్రసాదపత్రం బగు. అదియె పురుషావధికం బొండెఁ గాలావధికం బొండె నయిన యుపాయనం బయ్యెనా భోగ పత్రంబు నాఁబడు. భ్రాత్రాదులు పరస్పరారుచిని విభక్త ధను లయి వ్రాసికొనునది భాగలేఖ్యం బగు. గృహభూమ్యాదులఁ దగినవారి కిచ్చి స్వపుత్రాదులు దాని హరియింపకుండ వ్రాయించి యిచ్చినది దానపత్రంబు నాఁబడు. గృహ క్షేత్రాదులఁ దగిన మూల్యంబునకు విలిచి వ్రాయించుకొనునది క్రయపత్రంబు. స్థావరపదార్థంబునే జంగమపదార్థంబునేఁ గుదువయుంచి రక్షించుటయు ననుభవించుటయు నిర్ణయించి వ్రాయునది సాధిలేఖ్యంబగు. రెండు గ్రామంబులవారు వివాదము లేకుండ నడువ వ్రాసికొన్నది సత్యలేఖ్యంబును నిద్దఱు రాజు లట్లు వ్రాసికొన్నది సంవిత్పత్రంబు నాఁబడు. సొమ్ము వడ్డితో నీయఁ బుచ్చికొని వ్రాసియేని వ్రాయించియేని యిచ్చు సాక్షిమంతం బయిన పత్రంబు ఋణపత్రం బని మనీషులు చెప్పుదురు. అభిశప్తునకు విద్వాంసులు ప్రాయశ్చిత్తంబు సేసిన పిదప నిచ్చెడు ససాక్షికం బయిన పత్రంబు శుద్ధిపత్రంబు. సాధకులు వ్యవహరించు నిమిత్తము స్వధనాంశంబులు గలిపి వ్రాసికొన్న పత్రంబు సామయికంబనంబడు. సభ్యాధికార్యాధులచే నకృతంబై వాదులచే నంగీకరింపఁబడిన స్వవ్యవహార జ్ఞాపకపత్రంబు సమ్మతిసంజ్ఞ నొప్పు. భద్రవాచకపదార

ర్థంబై యసందిగ్ధంబు నగూఢార్థంబునై యధికారితారతమ్యం బున స్తుత్యర్థ బహువచనాదులతోఁ గూడి యన్యావ్యావర్తకంబగు నట్లు పిత్రాదినామయుతంబై లిఖిత వత్సర మాస దిన నామజాత్యాదికం బయి కర్తవ్యకార్యబోధకంబగు సేవ్యసేవార్థంబైన పత్త్రంబు క్షేమపత్త్రం బని వ్యవహరింత్రు. పై లక్షణంబులు గల్గి యాధర్షకుఁ దెలియఁజేయునది వేదనా (=అభియోగ) పత్త్రంబు. సంగ్రహంబున వృత్తలేఖ్యస్వరూపంబు చెప్పి యవశిష్టంబైన యాయవ్యయలేఖ్యంబు చెప్పుచున్నాఁడు. అయ్యది వ్యాప్యవ్యాపకభేదంబులచే, మూల్యమానాదులచే భిన్నంబగు.

ఆయవ్యయంబుల స్వరూపము

ప్రతిదినంబు ప్రతిమాసంబు ప్రతివత్సరంబు స్వాయత్తీకృతంబయిన పశుహిరణ్యధాన్యాది రూప ధనం బాయం బనంబడు. అట్లుపరాధీనంబు సేసినధనంబు వ్యయంబనంబడు. సాద్యస్కంబు ప్రాచీనంబు నగు నాయంబు సంచితంబు నాఁబడు. వ్యయం బుపభుక్తంబు వినిమయాత్మకంబు నని ద్వివిధంబు. సంచితంబు నిశ్చితాన్యస్వామికంబు ననిశ్చితాన్యస్వామికంబు నిశ్చితస్వస్వత్వంబు నని త్రివిధంబు. అందు నిశ్చితాన్యస్వామికం బౌపనిధ్యంబు యాచితకంబు నౌత్తమర్ణికంబు నని త్రివిధంబయ్యె. సజ్జనులచే విశ్వాసంబున నిల్లడయిడిన ధనం బౌపనిధ్యంబు. వృద్ధిలేకుండ డాఁపనొప్పికొన్నయన్యుల యలంకారాదికంబు యాచితంబు. వడ్డితో నీయ నొప్పికొని యితరులవలన గ్రహించిన ధనం బౌత్తమర్ణికంబు. అన్యాక్రాంతంబు గాని స్థలంబున సంప్రాప్తంబైన లిబ్బి లోనగునది

యజ్ఞాతస్వామికంబు. స్వస్వత్వ వినిశ్చితంబు సాహజికంబు నధికంబు నని ద్వివిధంబు. అందుఁ గుసీదంబు నను యాజనాదులను బారితోష్యంబున నెక్కువ వెలను విజయంబునను బ్రాప్తంబైన ధనం బధికంబు. తక్కిన పైతృకం బైన ధనంబెల్ల సాహజికంబు. స్వాధీనద్రవ్యంబెల్లను బూర్వవత్సరశేషంబువర్తమానాబ్దసంభవంబునని ద్వివిధంబగు. మఱియుబహుభేదభిన్నంబైన సంచితంబుపార్థివంబునితరంబునని ద్వివిధంబు. భూమిభాగసముద్భూతంబు పార్థివంబు. అది దేవమాతృకంబులు నదీమాతృకంబులు బహు మధ్యాల్ప ఫలదంబులు నగు భూభాగంబులచే ననేకప్రకారం బగు. శుల్కంబునను దండంబున నాకరంబులను భాటకంబున నుపాయనాదులను బ్రాప్తంబగు నది యితరంబు. అందుఁ గొన్ని యాయంబులఁ దన్నిమిత్తంబు నకు వ్యయపఱుపందగు. వ్యయంబు పునరావర్తకంబు, స్వత్వనివర్తకంబు నని ద్వివిధంబు. పెఱలయింట దాఁచినదియు భూనిహితంబును గుసీదంబున నుపయుక్తంబును వినిమయాత్మకంబును బునరావర్తకంబు. వడ్డి గలుగునట్లొండె లేనియట్లొండె నప్పిడినది కుసీదోపయుక్తంబు. వస్తువులఁ గొని మూల్యంబుగ నిచ్చినది వినిమయంబు.

స్వత్వనివర్తకంబు పారలౌకికంబు నైహికంబు నని ద్వివిధంబు. ప్రతిదానంబును బసదనంబును వేతనంబు భోగ్యంబు నని యైహికంబు చతుర్విధంబు.

పరలోకసాధనం బయిన వ్యయంబు జపహోమార్చాదానంబులచే బహుప్రకారంబగు. పదార్థంబులఁ గొనియిచ్చు వెల, ప్రతిదానము. సేవాశౌర్యాదులచేఁ దుష్టిచెంది యిచ్చు

నది పసదనంబు. భృతిరూపంబున దత్తంబు వేతనంబు. ధాన్య వస్త్ర గృహారామగోగజాది సంపాదనంబునకు విద్యాభ్యాసంబునకు రాజ్యార్జనంబునకు ధనార్జనంబునకు వాద్య శస్త్రాస్త్ర ధాన్య సంభారగృహంబులకు మంత్రి శిల్ప మృగపాక నాట్యనిష్క వైద్యాదిశాలలకు వెచ్చించిన సొమ్ము భోగ్యంబగు. మీఁదటి యాయవ్యయంబు లన్నియు నాయవ్యయ లేఖకుఁడు జాగ్రత్తగఁ బరిశీలించుచు వ్యయంబున ముందు లిఖించియె వెచ్చించుచు నాయంబున ముందు గ్రహియించియె వ్రాయుచు వ్యవహరింప హానివృద్ధు లతనిఁ జెందకుండు.

మానసంఖ్యాది స్వరూపము - ద్రవ్య ధన స్వరూపము

పదార్థభేదంబునను దేశభేదంబునను మాన సంఖ్యోన్మాన ప్రమాణంబు లెల్లఁ బదార్థంబులకు వ్యవహారవిదులు నిర్ణయించిరి. ఇవి కొన్నింట సమాహారంబుగను గొన్నింటఁ బ్రత్యేకంబుగను నుపయోగింతురు. అంగులపదహస్తాదికంబు మానంబు. తుల యున్మానంబు. ప్రస్థాదిపాత్రంబు పరిమాణంబు. ఏకద్వ్యాదికంబు సంఖ్య. వ్యవహారార్థంబు ముద్రితంబయిన స్వర్ణరజతతామ్రంబులును వరాటంబు మొదలు రత్నంబుదనుక నున్న పదార్థజాతంబును ద్రవ్యంబు నాఁబడును. పశుధాన్యవస్త్రాదికంబు తృణాంతంబయిన పదార్థంబెల్ల ధనంబనం బడు.

ఏద్రవ్యవ్యయంబున జనులకుఁ బదార్థలాభంబుగల్గునది మూల్యంబు. పదార్థంబుల సౌలభ్య దౌర్లభ్యంబులఁ బట్టియు మంచి చెడ్డలం బట్టియు నానియర్ఘంబు హీనంబు నధికంబు నగుచుండు. రతనంబులకు సువర్ణాది ధాతుపదార్థం

బులకుఁ దక్కువ వెల కల్పింపఁదగదు. వానికిఁ దక్కువ వెల రాజశాష్ట్యంబునన యగు.

లిఖితముల వ్రాయువిధము

ఏద్దియేని వ్రాయునపుడు పత్రంబు దీర్ఘంబుగ నాల్గు మడతలుగ మడిచి వ్రాయవలసిన యంశంబు కొలఁదిఁ బరికించి యెడమభాగంబున మూఁట నొక్కపాలేని రెంట నొక్క భాగం బేని నాల్గవయంశం బేని విడిచి కాగితంబున నడ్డం బుగఁ బదావళి వ్రాయవలయు. రాజు లేఖ్యంబులు సోదిదిఁ బరికించి చూచి దానిఁ దాఁ జూచినట్లు గుఱుతుగ వ్రాయు వ్రాలును దన యభిప్రాయంబును నిచ్చవచ్చినట్లు వ్రాయఁ దగు. వ్యవహారవిషయంబు లయిన వ్రాఁతలు మున్నున్న మంత్రియుఁ బ్రాడ్వివాకుండుఁ బండితుఁడు దూతుఁడును బర స్పరవిరోధంబు లేకుండ వ్రాయవలయు. పిమ్మట నమా త్యుఁడు దానిం బరీక్షించి యిది సాధు వనియు ననంతరము సుమంత్రుండు దీనిఁ బరిశీలించితి నిది నిర్దుష్టం బనియుఁ దర్వాతఁ బ్రధానుఁ డిది యథార్థంబనియు ననంతరము ప్రతి నిధి యిది యంగీకరింపఁ దగు ననియు యువరా జంగీకరింప వలసిన దనియుఁ బురోహితుఁ డీ లేఖ్యంబు సమ్మతం బనియు దానిపై వ్రాయుచు గడపటఁ దమ ముద్రలచే ముద్రింప వలయు.

పిమ్మట రాజు దాని నంగీకరించితినని వ్రాసి ముద్రింప వలయు. రాజు కార్యాంతరవ్యగ్రుఁడు కావుటం బట్టి లేఖ్యంబు సర్వంబు పరీక్షింప నవకాశంబు చాలమిని మంత్రిగణం బెల్లను

యువరాజును దాని స్వముద్రాముద్రితంబు చేసియె యనుప వలయు. రాజు దానిం జక్కఁగఁ బరిశీలింపనెడము లేనియపు డది మూఢంబడినది యని యైనదానిపై వ్రాయుచుండవలయు. ఆయవ్యయంబులు వ్రాయునపుడు పత్రంబు వామభాగంబున ముందాయంబు వ్రాసి దక్షిణంపు దెస వ్యయంబును గ్రమం బుగ వ్రాయవలయు. వ్యయంబులలో మూల్యాదులను వేర్వేఱ నా పఙ్క్తియందు వ్రాయుచు వ్యాప్య వ్యాపకంబులు రెం టను విశేషించి యున్నపుడు మీఁది బంతుల మొత్తమును గ్రింది వరుసయందు వ్రాయవలయు. బహువృత్తియు నవ యవియు వ్యాపకంబును న్యూనవృత్తియు నవయంబులు వ్యాప్యంబును నగు. సజాతీయంబులగు నాయంబులయు వ్య యంబులయు సముదాయ లేఖనంబును మొదట యథా ప్రాప్తంబుగ సముదాయలేఖనంబును గావింపవలయు. ఈ లేఖ్యంబు స్థానవివరణంబును దక్షినది సంఘవివరణంబు ననంబడు. ఆయంబులివి వ్యయంబులివి మిగిలిన దింతయని విభాగజ్ఞానంబు దీన స్పష్టంబుగఁ గలుగఁదగు. ముందు యథా ప్రాప్తంబుగ నాయవ్యయపదార్థంబుల లిఖియించి పిమ్మట వాని వివరణంబు లిఖియింపవలయు. లేఖ్యంబులయందుఁ దిథులు వ్యాప్యంబు లయ్యు గ్రహింపఁగఁదగినవి. ఈ లేఖ్యం బుల నిశ్చితాన్యస్వామికంబులు నితర గతాయంబులుఁ బున రానర్తకంబులు నన్ని విధంబులయిన వ్యయంబులు వాని మొత్తంబులు వ్రాసి వ్రాసినవారి చిహ్నంబులతోడను బై యధికారుల ముద్రలతోడను ముద్రింపవలయు. ఇట్లెల్లవారికి స్వత్వసాధనం బయిన లేఖ్యంబు సెప్పె.

వివ్వేఱు మానంబులయుఁ గాలంబులయు స్వరూపము

గుంజామాషకర్షపదార్థప్రస్థంబు లను పరిమాణంబుల నొకదానికంటె నొకటి క్రమంబుగ దశగుణాధికం బగు. అయిదుప్రస్థంబు లొక్క యాఢకంబు (కుంచము). ఎనిమిది యాఢకంబు లొక్కయర్మణంబు నిరువది యర్మణంబు లొక్క ఖారియు నగు. ఇప్పరిమాణంబు దేశభేదంబున భేదిల్లు. ఆయి దంగుళంబుల లోఁతును నాలుగంగుళంబుల వైశాల్యంబును గల పాత్రంబు ప్రస్థంబునఁ జతుర్థభాగం బగు. సంఖ్య యొకటి మొదలు పరార్థంబు దనుక నుండు. అంతకంటె నధికంబు లేదు గావుననే బ్రహ్మాయాయువు రెండుపరార్థంబు లందురు. అంకంబులయందు దక్షిణపుగడనుండి వామభాగంబునకు లెక్కింప నొకదానికంటె నొకటి దశగుణాధికం బగు. అది యేకంబు దశంబు శతంబు సహస్రంబు నయుతంబు నియుతంబు ప్రయుతంబు కోటి యర్బుదంబు నబ్జంబు ఖర్వంబు నిఖర్వంబు పద్మంబు శంఖంబు నబ్ధి మధ్యమంబు నంతంబు పరార్థంబు నని చెప్పఁబడు.

కాలమానంబు చాంద్రంబు సౌరంబు సావనంబు నని ముత్తెఱంగుల నుండు. సేవకులకు జీవితంబు లిచ్చునెడ సౌరమానంబును ధనధాన్యాది వృద్ధులయందుఁ జాంద్రమానంబును 'రోజుకూలి' యందు నవధియందును సావనమానంబును గ్రాహ్యంబు లగు.

భృతివిభాగము మొదలగునవి

కార్యమానయుఁ గాలమానయుఁ గార్యకాలమితియు నని భృతి మువ్విధంబుల నుండును నని తజ్జ్ఞులు చెప్పుదురు. ఎట్టి

భృతియైనఁ జెప్పిన ప్రకారము రాజు తప్పకయిచ్చునది. ఈభారం బిచటనుండి యచటికిఁ జేర్చునది, యీకార్యంబు సేఁత కింత సొమ్ము నీకిచ్చెదనని నియమించి కార్యసమాప్తియయిన తరువాత నిచ్చునది కార్యమానభృతియని విజ్ఞులు వక్కాణింతురు. భృత్యులఁ గార్యంబుల నియోగించి వత్సరాంతంబుననే మాసాంతంబుననే దినాంతంబుననే నింతవేతనం బిచ్చెదనని చెప్పి యట్లిచ్చునది కాలమానభృతి యనియు నిక్కార్యం బింతకాలంబునఁ జేయునది యనియు దీని కింత ద్రవ్యంబు నీకిచ్చెదననియు నేర్పఱచి సాంగం బయినపిదప నిచ్చునది కార్యకాలమితంబయిన జీతం బనియుఁ జెప్పుదురు.

రాజు వేతనంబునకు లోపవిలంబంబు లొకప్పుడేనియుఁ గావింపక నియతకాలంబున నిచ్చుచుండునది. పనిచేయు నొక్కనిపోషణంబునకుఁ దగిన భృతి యధమం బనియు నతఁడవశ్యము పోషింపఁదగినవారికి నతనికిని వస్త్రాదులకుఁ బోషణంబునకుఁ జాలిన భృతి మధ్యమం బనియు నతని నతనిపోష్యులను సేవకులను నేకొఱంత లేకుండ రక్షింపఁదగిన భృతి యుత్తమం బనియుఁ జెప్పంబడు. రాజు భృతకుని కార్యకౌశలంబు సద్గుణసంపత్తియుఁ బరీక్షించి యతని జీవితంబు నాత్మహితార్థంబు జతనంబున నెచ్చించుచుండవలయు. కొలువుకాని యనుజీవివర్గం బెల్ల నతని వలనన సుఖంబుగ జీవింపవలయుఁ గాన సద్భృత్యునకు భృతి రాజట్లేర్పఱుచునది. తక్కువ జీతముగల సేవకులు రాజునకు స్వయంకృతశత్రులు గాన వారు ఛిద్రంబులయందుఁ బరకార్యసాధకు లయి కోశాదుల హరియింతురు; ప్రజల బాధింతురును. మాంసభోజను లయిన నీచ

సేవకులకు నన్నవస్త్రంబులకుఁ దగినసొమ్ముకంటె నధికం బొసఁగినఁ బాపం బగుంగావున వారిజీవితంబు తావన్మాత్రంబ యగునట్లు ఱేఁడు నిర్ణయింపఁదగు. బ్రాహ్మణుఁ డపహరించిన ధనంబును లోకాంతరోపకారియు, శూద్రున కిచ్చినధనం బేని యు నరకకారియు నగు నని యెఱుంగునది.

సేవకభేద భృతిభేదములును సేవకులు పనిచేయవలసిన కాలము

కొలువరు లెల్లను మందమధ్యశీఘ్రభేదంబునఁ ద్రివిధులు. వారిభృతియు నధమంబు, మధ్యమంబు, శ్రేష్ఠంబు నయి యుండవలయు. ఱేఁడు భృత్యుల నెల్లరఁ బగటికాలంబున నొక్కజాము స్వగృహకృత్యంబు నిర్వర్తింపను రేయి మూఁడుజాములు నిద్రింపను విడిచి తక్కిన కాలంబున వారిచేఁ బని గొనవలయు. దినభృత్యునిఁ బగట నాల్గుగడియలు వదలి పని గొనునది. మఱియు నుత్సవదివసంబులయందును పితృదినంబుల యందును వారికి సెలవొసంగు చుండవలయు. అయిదేండ్లు తప్పక కొలువుచేసిన సేవకుఁడు రోగార్తుఁడయ్యెనా నాల్గింట మూఁడుభాగంబులు జీతమిచ్చుచు మూఁడుమాసంబుల దనుక ననుజ్ఞ యీఁదగు. మఱియు నతఁడు దీర్ఘవ్యాధియుతుండయిన నాఱుమాసంబు లట్లు సెలవీయవచ్చు. సంవత్సరంబు దాఁటె నయినఁ బ్రతినిధిని గ్రహింపక సెలవీఁదగదు.

రాజు సేవకుల కీవలయు సెలవులు

మఱియు వర్షపంచకంబుకంటెఁ దక్కువకాలంబు నెక్కువకాలంబు సేవసేసినవారికి సేవాతారతమ్యంబున ననుజ్ఞ యీవలయు. ఆఱుమాసములకంటె నెక్కువకాలంబు సేవ

కునకు భృతియిచ్చుచు నేల పీ నసర్థాంబు. రోగపీడితున
కొక్కవార మైన యెడలఁ బూర్ణముగ వేతనం బిచ్చుచు
నెలవిచ్చునది. మిగుల సద్గుణసంపన్నుం డయిన భృత్యుఁడు
రుగ్ణుఁడయిన నతనికి భృతియం దర్ధంబు నీవలయు. భృత్యునకు
వత్సరంబున కొకసారి యొక్కపక్షంబు జీవితం బొసఁగుచు
ననుజ్ఞయీావచ్చు. నలువది యేండ్లుకొలువుచేసినవానికి నృపుఁడు
సేవ సేయకుండ యావజ్జీవంబు నతని బ్రదిమికి వేతనంబునం
దర్ధంబు నీవలయు. అతనికిఁ గార్యాక్షముండు బాలుఁడు నగు
పుత్త్రుఁ డున్నను సుశీల యగు భార్య యయిన నట్టి కన్యయైన
నున్న నతని భృతియందు జతుర్థాంశంబు వారిజీవనార్థం బిచ్చు
చుండవలయు. రాజుకొలువుకాండ్ర కెల్లఁ బ్రతివత్సరంబు వారి
వారి భృతి నెనిమిదవ యంశంబు పారితోషికంబుగ నిచ్చుచు
నెక్కువ కార్యంబు సేసిన నరగఁ బారితోషికం బిచ్చుచు స్వామి
కార్యంబున హతప్రాణుండైన వానిపుత్త్రునకు బాల్యంబు వదలు
నంతవఱకు వానితండ్రి భృతి యిచ్చి రక్షించుచుం బిమ్మట వాని
గుణంబులఁ బరిశీలించి తండ్రి వేతనంబున నాల్గవయంశం బేని
యాఱవ యంశం బేని యీాఁదగిన సేవను నియోగించి రక్షిం
చుచు రెండు మూఁడేండ్లయిన వెనుకఁ దగినయెడఁ దండ్రి
జీతంబంతయు నేని సగం బే నీఁదగు.

రాజు భటులకు విరోధము నను రాగముం గల్గించు విధము

రాజు వాక్పారుష్యంబునను, నల్పభృతిని, బ్రబల దం
డంబున నపమానంబునను సేవకులకు శత్రుత్వంబు నేర్పు.
భృతిచే సంతుష్టులును మానంబున నభివర్ధితులును మృదు
వాక్యంబుల సాంత్వితులు నగుభృత్యులు రాజును విడువ

నోపరు. అధములు ధనంబును మధ్యములు ధన మానంబు లును నుత్తములు మానంబుం గోరుదురు; వారికి మానంబ ధనంబు గాదె. రాజు గుణసంపన్ను లయిన సేవకులలోను బ్రజలలోనుం గొందఱ వారి కభీష్టంబు లయిన ధనాది దానంబులను మృదుమధుర వచనంబులను, మఱికొందఱ హాస్యవచనంబులను గొందఱ నపాంగవీక్షణంబునను, గొందఱ భోజనంబుల నింకఁ గొందఱఁ దాంబూల వసనాదులఁ గొం దఱ వాహనాది దానంబులను గొందఱ నాభరణాది దానం బులను, గొందఱ నుపకార కీర్తనంబునను, గొందఱ నపరాధ సహనంబునను, గొందఱ ఛత్రాతపత్ర చామర దీపికాది దానంబునను, గొందఱ భక్తిని, గొందర జ్ఞానంబునను, గొందఱ సన్మానంబునను, గొందఱఁ బ్రేమంబునను, గొందఱ నర్ధాసన దానంబునను, గొందఱ సమీపోప వేశనంబునను, గుణ తారతమ్యంబున రంజించు చుండవలయును.

రాజు సేవకుల కిట్టివస్తువు లీవలయును

రాజు స్వకార్యంబుల నియుక్తులయినవారి కెల్ల జనులు దూరంబునన చూచి వీ రిట్టి యధికారులని యెఱుఁగ సువర్ణం బున నేని, రత్నంబుల నేని, రజతంబున నేని, రీతిఁ దామ్రం బున నేని, లోహంబున నేని, యధికారతారతమ్యంబున రచి యింపఁబడిన గుఱుతు లగు వస్తువులను, వస్త్రంబులను, శిర స్త్రాణంబులను, స్వలాంఛనలాంఛితంబులఁ గావించి బహు మానపూర్వకంబుగ నీయఁదగు. మఱియు సేవకుల కెల్ల వాహనంబుల వాద్యంబుల వస్త్రంబులఁ బరస్పరవిలక్షణంబు

లయినవారి వేర్వేఱ నొసఁగవలయు. కాని విశిష్టంబయిన స్వచిహ్నంబు (బిరుదంబు) నేరికి నీఁదగదు.

పురోహితాదులయు గ్రామాధికారులయు జాతినిరూపణము

మున్ను సెప్పిన పురోధ మొదలగు ప్రకృతులు పదుండ్రును బ్రాహ్మణులు కావలయు. వారు తగినవారు లభింపకున్న క్షత్రియులు వైశ్యులు నా నియోగంబునకుం దగుదురు గాని గుణవంతు లయ్యు నితరు లక్కార్యంబు సేయఁదగరు. గ్రామంబుల భాగహారియు సాహసాధిపతియు క్షత్త్రియుండ కావలయు. గ్రామణిత్వంబునకు విప్రుండ తగు. కాయస్థుండ లేఖకుండు గావలయు. సుంకంబు గొనువాఁడు వైశ్యుండును బ్రతిహారుఁడు శూద్రుండు నుండవలయు. సేనాధిపతి బాహుజుండ కావలయుఁగాని సంభవింపనినాఁడు బ్రాహ్మణుండును గాఁదగు. ఈ యధికారంబునకు వైశ్యాదులు భీరువులు నెప్పుడుం దగరు. మఱియు నీ కొలువునకు నే కొలంబువా రయినను శూరుల తగుదురు. రాజు లేకొలమువా రగుదు రాజాతివారు సుఖయింతురు.

ఉపకారంబు స్మరియింపక సుసేవనంబునఁ దుష్టినొందక కథాంతరంబులఁ దలంపక, కోపించి నెఱకుల నాటనాడుచు సర్వదా శంకించు రాజును భృత్యుండు విడువవలయు.

ఇది శుక్రనీతిసారంబున నాంధ్రీకృతంబున యువరాజాది లక్షణకథనంబనునది ద్వితీయాధ్యాయము.

శ్రీరస్తు

శుక్రనీతిసారము

తృతీయాధ్యాయము

మనుజుఁడు లోకుల సంతసిల్లఁజేయు విధము

పూర్వాధ్యాయంబున రాజుయొక్కయుఁ దత్సేవకుల యొక్కయుఁ బ్రవర్తనం బుపదేశించి యీ యధ్యాయంబున సర్వసాధారణమైన నీతిఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

ఎల్ల జంతువులకుఁ బ్రవృత్తులు సుఖార్థంబ కావునను, సుఖంబు ధర్మంబు వదలిన నొదవమిని నరుండు ధర్మపరుండు గావలయు. వేదప్రతిపాద్యంబై ప్రయోజనవంతంబగు నర్థంబు ధర్మంబు నాఁబడు. ఏవాఁడునుఁ ద్రివర్గశూన్యం బైన కార్యం బాచరింపఁజనదు. త్రివర్గంబునందును బరస్పర బాధనంబు చేయందగదు. మనుజుండు మలాయనుండు గావునఁ బ్రాతస్స్నానశీలుండును సుసురభిగంధుండు సువేషుండు ననుల్బణోజ్జ్వలవేషుండును నీచరోమనఖశ్మశ్రువునై యెల్లధర్మంబుల ననుమోదించి యాచరించుచు నాత్మరక్షణార్థంబు సతతంబు సిద్ధమణిమంత్రౌషధంబుల ధరియించుచు సంచరించునపుడెల్ల నాతపత్రంబు పదత్రాణంబులు ధరియించి యుగమాత్ర దర్శనుండై చరించుచుండ వలయును. రేల సంచారంబు దగదుగాని

రాత్రియందైన కార్యంబు తటస్థించిన దండంబును శిరస్త్రాణంబును గూడ ధరియించి చరించునది. వేగితుండై యన్యకార్యంబునకుఁ బోవవలదు. బలంబువలన వేగంబుల నిర్బంధింపనురాదు. ఇతరజనంబులకుఁ బరాఙ్ముఖుండై తనకు మేలు సేయు మిత్రుల సేవింపవలయు. హింసయు, స్తేయంబు, పైశున్యంబు, అన్యథాకామంబు, పారుష్యంబు, ననృతంబు, సంభిన్నాలాపంబు, నవినయంబు, దుస్సంకల్పంబు, మిథ్యాదృష్టియు ననుపదియుం బాపకర్మంబులు గాన వాని నరుండు మనోవాక్కాయంబులఁ ద్యజించునది. శక్తికొలఁదిఁ బుణ్యకార్యంబులకు యత్నించువాఁడుఁ బాపకార్యంబులకు యత్నించువాఁడు నొకప్పుడు సాధన సామగ్రి చాలమి సిద్ధింపకయుండినను దత్ఫలంబుఁ దప్పక పొందుదు రని ధర్మవిదులు వక్కాణింతురు గాన మనుజుండు సత్సంకల్పుఁడు గావలయు. దీనులకు రోగులకు శోకార్తులకును బలానుసారంబుగ నుపకరించుచుఁ గీటపిపీలికంబు లైనను తన్నుంబోలెఁ జూచుచు నపకారపరు లైన పరులకేని యుపకారంబు గావింపను గోరుచు మానవుండు సంపదయందు నాపదయందు నేకమనస్కుండై ఫలంబునం గాక హేతువునంద యీరసంబుఁ జెందుచు నుచితకాలంబున హితంబు మితంబు నవిరుద్ధంబు పేశలంబు నగుపల్కు పలుకుచుఁ బూర్వభాషియై సుముఖుండు సుశీలుండు సకరుణుండు నై వర్తింపవలయు. సుఖయై యొక్కఁడు నొక్కచో నుంటయు నెల్లరయందు విశ్వాసంబును నన్నిచోట్ల ననర్థశంకయుఁ దన పగఁజెప్పి కటించుటయు దానిట్టివారికి దాయ ననుటయుఁ

ప్రభువునకుఁ దనయందలి నిస్స్నేహత్వంబుఁ దన యవమాన ప్రకాశనంబును మనుజునకుఁ దగవు. జనుండు పరారాధన పండితుండై యెవ్వఁ డెట్టివితంబున సంతసించు నవ్విధంబు గ్రహించి యనువర్తింపవలయు. ఇంద్రియంబుల మిగులఁ బీడింపను లాలింపను దగదు. బలవంతంబుగ నవి మనంబును హరియించు. ఏణగజపతంగభృంగ మీనంబులు శబ్దస్పర్శ రూపగంధరసంబులచే మోహితంబులై హతంబు లగుట చూచుచుంటిమి. శబ్దాదులయందు వరవర్ణినీ స్పర్శనంబు మునులకేని స్వాంతహారి గాన నప్రమత్తుండై సమయోచితంబుగ విషయంబుల సేవించునది. తల్లితోడనేని చెల్లెలితోడనేని కూఁతుతోడనేని యేకాంతంబునఁ దడవు వసించుట పురుషునకుం దగదు. కార్యానుసారంబుగ వారిం బిలిచి తగినట్లాదరపూర్వకంబుగ సంభాషించుచు బంధుస్త్రీలనేని యన్యకాంతలనేని సోదరీపర్యాయంబులఁ బిలుచుచుండునది. మఱియు స్త్రీల నెల్లపుడు గృహకృత్యంబుల నియమించుచుఁ బరపురుషులతో సహవాసంబు సేయను, బ్రకాశంబుగ నైన భాషింపను నన్యగృహంబునకుఁ బోవను వారికి స్వాతంత్ర్యంబు క్షణంబైన నెక్కాలంబునను దండ్రియేని మగఁడేని కొమరుఁడేని మామయేని చుట్టములేని ఱేఁడేని యీఁదగదు. దండశీలుఁడు చండుఁడు షండుఁడు నకాముఁడు చిరప్రవాసి సుదరిద్రుఁడు పరస్త్రీరతుఁడు రోగియు నగు పతినిఁ జూచి స్త్రీలు విరక్త లగుదురు; వేఱొకనే నాశ్రయింతురు. కాన నిట్టి దుర్గుణంబుల విడిచి పురుషులు సుయత్నంబున స్త్రీల రక్షింపవలయును. మఱియు వస్త్రాన్నభూషణమృదువాక్యంబుల వారి

సన్మానించుచు నెప్పుడు నింతులఁ బుత్రుల సన్నిధిన రక్షించుచు
నుండవలయు. మనుజుండు చైత్యపూజ్యధ్వజాప్రశస్తచ్ఛాయ
లను భస్మంబు నుముకయు నశుచిపదార్థంబులను శర్కరా
లోష్టంబులను బలిస్నానభూముల నెకప్పుడేనియు నాక్ర
మింపఁ జనదు. నది నెన్నఁడు బాహులతోఁ దరింపఁ దగదు.
సంకష్టం బగునగ్నికే నభిముఖంబుగఁ బోవలదు. శీర్ణతరిని
శిథిలవృక్షంబును దుష్టయానంబును నారోహింపఁజనదు.
నిష్కారణంబుగ నుంగుటంబున భూలేఖనంబును నిరుగేలం
దల గోఁకుటయు నంగంబుల విగుణంబుగఁ గదల్చుటయుఁ జెట్ట
యగు. శ్రమంబు గలుగుటకు ముందే మనోవాక్కాయ
చేష్టల నుడుగునది. ఊర్ధ్వజానువై చిరం బాసీనుండుగాఁజనదు.
శత్రుల వృత్తిసేవయు ముంగిటం బరుండుటయు, రచ్చకుం
జనకంబునకుం బోవుటయు, గంజాప్రవేశంబును హానికరం
బులు. శూన్యాటవీ శూన్యగృహ శ్మశానంబులం బవలును
సేవింపఁజనదు. ఎల్లపుడు సూర్యు దర్శించుటయు శిరంబున
భారంబు మోచుటయు సూక్ష్మవస్తువులను దీప్తవస్తువులను
నమేధ్యాప్రియవస్తువులను జూచుటయు సంజల నభ్యవహార
స్త్రీస్వాప్నాధ్యయనచింతనంబులును దగవు. మద్య విక్రయ
సంధానంబు లొకప్పుడేనియుం దగవు. బుద్ధిమంతులకు లౌకిక
కార్యంబులయందు లోకంబ గురువు గాన నెల్లకార్యంబుల
యందును బరీక్షకుండు లోకంబు ననుకరించునది. రాజుల
యాచారంబును దేశంబు నాచారంబును కులాచారంబును
బంధుల యాచారంబును వేదవిహితాచారంబును దూషింపఁ
జనదు. మనుజుండు శక్తుఁడయ్యు లోకాచారంబు నుల్లం

క్షింపఁ జనదు. ప్రమాదంబున నయుక్తం బగుకార్యంబు సేసియు నట్టిపల్కు పల్కియు యుక్తులచే దాని సమర్థింప జతనంబు సేయఁదగదు. ప్రత్యక్షంబున దుర్గుణంబుల వక్కాణించువారు విరళులు గాన ధీమంతుఁడు లోకంబునను శాస్త్రంబువలనను నిషిద్ధంబుల నెఱిఁగి త్యజింపవలయువానిఁ ద్యజించునది.

న్యాయకార్యంబుం బోలిన యన్యాయకార్యంబు మనంబుననేనిఁ జింతింపం దగవుగాదు. పెక్కు లపరాధంబుల నేఁ జేసితి స్వల్పాపరాధంబున నా కేమి యగు నని కొంచెపు టపరాధంబును సాహసించి చేయరాదు. బిందువుచేతనైనను ఘటంబు పూరితం బగుఁ గాదె. కాలంబగళ్లును నే నేమిపని చేయుచుండఁ గడచుచున్నవి యని చింతించుచుఁ వ్యర్థంబుగ గాలక్షేపంబు సేయనివాఁడు దుఃఖభాజనంబు గాఁడు. సమాసాదిభేదంబునను బుద్ధివిశేషంబునను నర్థవిశేషంబుఁ గల్పింపక యర్థవాదంబులు త్యజించి గ్రంథంబుల సారంబు గ్రహించుచు ధర్మతత్త్వంబు గహనంబు గావున నరుండు విచక్షణుండై సత్సేవితంబును శ్రుత్యాదిప్రసిద్ధంబు నగు కర్మంబుఁ గావించునది. రాజవిరుద్ధుం డగుమిత్రు నేని గురు నేని సుతు నేని బ్రోవఁదగదు. మఱియు నధర్మనిరతుని స్తేనుని నాతతాయిని రక్షింపఁజనదు. అగ్నిదుండు, గరదుండు, శస్త్రోన్మత్తుండు, పారదారికుండు, క్షేత్రాపహర్తయు, ధనాపహర్తయు నను నార్వురు నాతతాయులు. బాలుని, రోగంబును, స్త్రీని, దాసుని, పశువును, ధనంబును, విద్యాభ్యాసంబును, సత్సేవనంబును క్షణంబయిన

నేమఱం జనదు. ఎద్దేశంబున రాజును ధనికుఁడు శ్రోత్రి యుండు భిషగ్వరుండును దనకు విరుద్ధు లగుదురు. మఱియు నెద్దేశంబునకు బాలమూర్ఖసాహసు లధికారు లగుదు రెచటి యాచారంబు దన కసమ్మతం బగు నెచటిరాజవివేకియు సభ్యులు పాక్షికులు విద్వాంసులు త్యక్తసన్మార్గులు సాక్షు లనృతవాదులు నగుదు రెచట స్త్రీలకు దురాత్ములకు నీచు లకుఁ బ్రాధాన్యంబు గలుగు నచట ధనమానజీవితంబులను వాసంబును బ్రాజ్ఞుండు కోరం దగదు. తల్లి బాల్యంబున రక్షింపకున్నను దండ్రి బాగుగ శిక్షింపకున్నను రాజు విత్తంబు హరియించినను సుసేవితు లైన మిత్రస్వజనబాంధ వులు కోపించినను దర్పంబున నాప్తవాక్యంబు నాదరింపమి విపరీతఫలంబు ప్రాప్తించినను దుఃఖంబు వొందిన నిష్ప్ర యోజనంబు. మనుజుండు సావధానుండై రాజును దేవతలను గురువులనుఁ దపస్వులను ధర్మవృద్ధుల జ్ఞానవృద్ధుల నగ్ని ని నిత్యంబు సేవించునది. మాతాపితలతోడను గురులతోడను స్వామితోడను భ్రాతలతోడను బుత్రులతోడను జెలికాండ్ర తోడను మనంబున నేని విరోధింపం దగదు. మఱియు వారి కపకరించుట యెన్నండును దగదు. స్వజనంబుతోడను బలీయు సునితోడను స్త్రీ బాలమూర్ఖులతోడను వివాదింపఁదగదు. స్వాదుభోజనంబును, నర్థచింతనంబును, మార్గగమనంబును, పెక్కండ్రు నిద్రింప మేల్కొని యున్కియు నొక్కనికిఁ దగవు. ఒకప్పుడేని యన్యధర్మంబు సేవించుటయుఁ దెగడుటయుఁ హీనకర్మగుణ లగు స్త్రీలతో నేకాసనంబున నుండుటయుఁ గీడులు. శ్రేయస్కాముం డగువాఁడు నిద్రాతంద్రలును గ్రోధ

భయంబులు నాలస్యదీర్ఘసూత్రతలు నను నాలుగుగుణంబులు
కార్యవిఘాతుకంబు లగుట విడువవలయు. మనుజుఁ డుపా
యజ్ఞుఁడునుఁ దత్త్వజ్ఞుఁడు యోగజ్ఞుఁడు స్వధర్మనిరతుఁడుఁ
బరస్త్రీపరాఙ్ముఖుండు వక్తయు నూహాపోహవిచక్షణుఁడును
నప్రతిహతవచనుండును జిత్రకథాజ్ఞుఁడు నై చిరకాలంబు
విని శీఘ్రంబు గ్రహియించి యెల్లకార్యంబులఁ బ్రవర్తిం
చునది గాని యిచ్ఛానుకూలంబుగ నొకప్పు డేనియుఁ గార్యంబు
సేయంజనదు. క్రయవిక్రయంబులం దతిలిప్సుఁడు స్వద్ర
వ్యంబు నెన్నఁడు ప్రకటింపఁదగదు. కార్యంబు లేనపు డన
నుజ్ఞాతుఁడై యన్యగృహంబులకుం బోవలదు. అననుయుక్తుఁ
డై యెవ్వనికిని గృహకృత్యం బుపదేశింపఁ దగదు. బహ్వా
ర్థంబు నల్పాక్షరంబు కార్యసాధకంబు నగుపల్కు పల్కు
నది. లోకానుభవంబునకు విరుద్ధంబుగ స్వాభిప్రాయంబు ప్రకటిం
జనదు. పరాభిప్రాయంబు వ్యాజంబున నెఱింగి యనుజ్ఞాతుఁ డయి
యుత్తరం బుపక్రమింపునది. దంపతుల కలహంబునందును
బితృపుత్త్రుల కలహంబునందును సాక్ష్యం బసంగతకార్యంబు.

మనుజుండు సుగుప్తుండుఁ గృతమంత్రుండు నై శరణా
గతు విడువక శక్తికొలఁది గార్యంబు సేయుఁదలఁచుచు నెవ్వని
నెఱుఁకులు నోనాడక యాపదల మోహంబునొందక యమం
గలంబులు వ్రీడాకరంబులు నిరర్థకంబులు నగు వాక్యంబుల
నుడుగుచు, లోకవిద్విష్టంబు ధర్మ్యంబైనను వదలుచు నట్టి
వాని వాక్యం బేని తన హేతువులచే ఖండింపక యెవ్వఁ డేని
యడిగిన సాహసింపక విచారించి యుత్తరం బిచ్చుచు శత్త్రు
వుల వేనియు సుగుణంబుల గ్రహించుచు గురువుల వేనియు

దుర్గుణంబుల విడుచుచు నుత్కర్షాపకర్షంబులును గలిమిలేములును బ్రాక్కర్మవశంబునఁ బ్రాప్తంబు లగుఁ గావున నితరుల నిందింపక, సర్వభూతంబులతోడ మైత్రి నెడపకుండునది.

మనుజుఁడు దూరదృష్టి కలవాఁడు గావలయు

ఎల్లపుడు దీర్ఘదర్శియై యొకప్పుడు ప్రత్యుత్పన్నమతియు సాహసియు నగుచు దీర్ఘసూత్రుం డెన్నండును గాక చరియించిన సుఖియించు. మహాఫలంబైన కార్యంబు సేయ యత్నించువాఁడు దీర్ఘదర్శియైనఁ జిరకాలంబు సుఖియించు. ప్రత్యుత్పన్నమతి కాలానుసారంబుగఁ గార్యంబు నిర్వర్తించుఁ గాని చాంచల్యంబునను గార్యగౌరవంబునను సిద్ధి సంశయగ్రస్త యగు. కాలంబున యత్నింపక దీర్ఘసూత్రుం డయ్యెనా నశియించు. క్రియాఫలంబు నెఱుఁగక మహాకాలంబున నల్పకర్మంబు గావించుసాహసి పశ్చాత్తాపంబు నొందుఁ గావున నెల్లవాఁడు దీర్ఘదర్శి గావలయు. ఒకప్పుడు సువిచారితంబైన కార్యంబున నల్పఫలంబును నవిచారితంబైన కార్యంబున మహాఫలంబు నైనను సాహసించి చేసినకార్యం బనర్థకారియె యగు. సత్కార్యంబున ననిష్టఫలంబును నసత్కార్యంబున నిష్టఫలంబు నొకప్పుడైనను నవియు నసత్కార్యంబునకుఁ బ్రేరకంబులు గావు.

మిత్రప్రశంస

భృత్యుఁడు, పత్నియు, భ్రాతయుఁ, బుత్త్రుండు నెక్కార్యంబునకు సమ్మతింప రద్దాని నవిశంకితుండై మిత్త్రుండు సేయు. ఎవఁడైనను మందప్రజ్ఞుఁడై సత్యం బెఱుఁగక పరుని

మిత్రుఁడని నమ్మి స్వకార్యంబున నియోగించువాని కార్యంబు నశియించు. మానసికంబైన మైత్రి దుర్లభంబు గావున నది సిద్ధింప మహాప్రయత్నంబు సేయునది. ఎల్లవారికి ధనస్త్రీ రాజ్యలోభంబు బలవంతంబు గావున నమ్మఁదగిన పుత్త్రునేని భార్యనేని సోదరునేని యమాత్యాద్యధికారులనేని యత్యం తంబు విశ్వసింపఁదగదు.

ప్రామాణికుని ననుభవంబున నెఱిఁగిన యాప్తునిఁ దన్నుంబోలె నమ్మి గూఢంబుగ వాని కార్యంబులఁ బరిశీ లించుచు నట్టివారి వాక్యంబున నన్నర్థంబు చింతింపక స్వధర్మ పరులతోడను నీతిబలసంపన్నులతోడను మైత్రి సేయుచుండ వలయు.

విద్యాదులవలని గర్వము

పూజ్యుల దానమానసత్కారంబుల నెప్పుడుం బూజిం చుచు దండాధిక్యంబునను బరుషవచనంబునను నాలుబిడ్డలుం బీడనొందుదురు గావునను బశువులును దానమృదుభాషణం బుల వశంబు లగుం గావునను బరుషవచనాదుల నుడుగుచు విద్యాశౌర్యధనాభిజనంబులచేతను బలంబుచేతను మత్తుండును నభిమానియుఁ గాక ప్రవర్తించునది. విద్యామత్తుఁ డాప్తో పదేశంబు యుక్తులచే నిరసించి విననొల్లక మహాజనుల మార్గం బుల్లంఘించి స్వాభిమతం బనర్థంబయ్యు మహార్థంబ కాఁ దలఁచు. శౌర్యమత్తుండు వ్యూహాది యుద్ధకౌశలంబు త్యజియించి సాహసంబున యుద్ధంబు సేసి యసువుల విడుచు. శ్రీమత్తుం డజంబు స్వమూత్రగంధంబుంబోలెఁ దన దుష్కీర్తి నెఱుంగఁడు. అభిజనమత్తుం డెల్లవారి నవమానిం

చుచు నకార్యంబున బుద్ధి నిలుపు. బలమత్తుఁ డెల్లవారి బాధించు. మానమత్తుఁడు జగంబు తృణంబుగఁ దలఁచుచు నవష్టం డయ్యు నెల్లవారలకంటె నుత్తమాసనం బపేక్షించు. విద్యాదులు సజ్జనులకు దమహేతువులును గర్వితులకు మద హేతువులు నగు.

విద్యాదిఫలము

విద్యకు జ్ఞానవినయంబులును శ్రీకి యజ్ఞదానంబులును బలంబునకు సద్రక్షణంబును శౌర్యంబునకు శత్రుదమనం బును నభిజనంబునకు శమదమార్జవంబులును మానంబునకు నెల్లవారియెడ నాత్మసమభావంబును ఫలంబు లగు. సువిద్య యు మంత్రంబును భైషజ్యంబును స్త్రీరత్నంబును సాధకుండు మానంబు వర్జించి దుష్కులుని వలననైనను గ్రహింపందగు.

మనుజుఁడు చేయవలసినవి – విడువవలసినవి

ఏవాఁడును బోయిన దానికి వగవక ప్రాప్తంబునకు సంతసించుచు స్త్రీలను బాలురను మిగుల లాలింపక బాధిం పక స్త్రీలను గృహకృత్యములందునుఁ బుత్రుల విద్యాభ్యా సంబునను గ్రమంబున నియోగించునది. పరద్రవ్యం బదత్తం బల్పంబైనను గ్రహింప మహాఘంబగు. ఇతరుల పాపకార్యంబు నుచ్చరించుటయు స్త్రీల దూషించుటయు నకృత్యంబులు. సాక్ష్యంబున ననృతంబు వలుకుట నరకహేతువు. మహా కార్యంబు సాధించునపుడును బ్రాణాత్యయంబునను ననృతంబు వల్కుట దూషణీయంబు గాదు.

కన్యాదాతకు నిర్ధనుని, జోరునకు సధనుని, జిఘాంసు నకు గుప్తుని, నెఱిఁగియు వెలువరింపఁ దగదు. భార్యాభర్తల

కును సోదరులకును మిత్రులకును గురుశిష్యులకును స్వామిభృత్యులకును వైరంబు పుట్టింపం జనదు. మాట్లాడువారి నడుమ నుండి యేగుట పాతకంబు. సుహృనునకు బంధునకు సోదరునకు యథాశక్తి యుపకరింపవలయు. గృహాగతుండు క్షుద్రుండయ్యు శక్త్యనుసారంబుగఁ గుశలప్రశ్నంబునను బాద్యాదులను సత్కార్యుండగు. సపుత్రకుం డగువాఁడు పుత్రవతి యగుపుత్రికను జీవద్భర్తృకయగు సోదరినిఁ దనయింటఁ జిరకాలం బుండ నీఁదగదు. వా రనద లైనఁ దప్పక రక్షించు నది. సర్పంబు క్రూరంబగుటను నగ్ని తీక్ష్ణంబగుటను రోగంబు వృద్ధిఁ జెందుటను నల్పంబు లయ్యు ననుపేక్ష్యంబులు.

నరుండు రాజును జామాతను శత్రులను భాగినేయుని బాలురయ్యు దణ్డభయంబునను బుత్రికాభయంబునను వృద్ధి భయంబునను బితృపిండలోపభయంబునను నాదరంబున నుపచరింపవలయు. ఋణశేషంబును రోగశేషంబును శత్రుశేషంబును మిగుల్పకుండునది. అర్థులచే నర్థితుండయినవాఁడు వారికార్యంబు సమర్థుండయినఁ జేయును జేయింపను దగుం గాని వాఁడిమైన యుత్తరంబు పల్కం దగదు. మనుజుండు శూరులయు దాతలయు ధార్మికులయుఁ జరితంబులు జతనంబున వినవలయుఁ గాని వారి ఛిద్రంబుల నన్వేషింపఁదగదు.

మఱియు నియతకాలంబున హితమితాశనుండు విఘసాశనుండు నదీనాత్నుండు సుస్వప్నుండు శుచియు నెల్లపుడు వ్యవసాయియు సుఖవ్యాయామాభ్యాసియు నగునది. నరుండు స్వస్థుండై యన్నంబు నిందింపక విజనంబున నాహారవిహారంబులు నిర్వారంబు సల్పుచు షడ్రసంబు మధురోత్తరంబు

నగు నాహారంబు ప్రశస్తంబు గావున నట్టిద గ్రహించుచు స్వదారలతోడన విహారంబు గావించుచు వేశ్యాదుల దెస ననాదరుండై నియుద్ధకుశలులతో వ్యాయామంబు సల్పుచుఁ బ్రాక్పశ్చిమయామంబులు వదలి మధ్యమ యామంబుల నిద్రించుచు దీనాంధ పంగు బధిరుల నొకప్పుడే నుపహసింపక దుష్కార్యంబు సేయఁ దలఁపక మానంబు విడిచి బుద్ధి బల ధైర్య పరాక్రమోద్యోగార్జవ సాహసంబుల నెద్దాననేని శీఘ్రంబుగ స్వకార్యంబు సాధించుకొనుచుండవలయు.

దేనఁ గార్యంబు సిద్ధించునట్టి కలహంబు వరంబ కాని నిరర్థకకలహంబు సుఖంబును నాయువు ధనంబు యశంబును హరియించు. బుద్ధిమంతుఁ డేవానికే ననిష్టంబు పల్కను లోపం బెన్నను వృత్తిలోపంబు సేయను దగదు. మఱియు నసత్కార్యంబున నియోగించు గురు నేని నిరసించునది.

తేని యానతిని మహాత్ముల యాజ్ఞను నొకప్పుడే నుల్లంఘింపఁ జనదు. సత్కార్యబోధకుఁడు లఘీయసుఁ డయినను మన్నించునది. స్త్రీ లనర్థంబునకుఁ గుదురు గానఁ దరుణియైన స్త్రీకి గృహంబున స్వాతంత్ర్యం బిచ్చి దేశాంతరంబునకుఁ బోవఁజనదు. మదద్రవ్యంబులయందును గుసంతతియందును బ్రమాదంబును మోహంబును జెందక జాగరూకుండు గావలయు.

గౌరవార్హులు.

మనుజుఁడు సాధ్వియగు భార్యను దల్లిని దల్లిసవతులను బాలను దండ్రిని గోడలిని గతభర్తృకయు ననపత్యయు నగు కూఁతును నట్టి స్వసను మాతులానిని బ్రజావతిని బిత్రు

మాతృష్వసలను ననపత్యుం డయిన మాతామహుని నట్టి గురుశ్వశురమాతులులను బాలుం డగు తండ్రి లేని దౌహిత్రుని నట్టిభగినీసుతుని సోదరులను నవశ్యంబు శక్తికొలఁది రక్షించునది.

మఱియు వైభవ మున్నను లేకున్నను సుహృదునిఁ బితృకులమువారిని మాతృకులమువారిని భార్యకులమువారిని దాసీదాసభృత్యవర్గమును నెట్లయిన శ్రమంపడి తప్పక రక్షించుచు వికలాంగులను బరివ్రాజకులను దీనానాథులను యథాశక్తి పాలించునది. సర్వగుణసంపన్నుం డయ్యు నెవ్వఁడు మహాయత్నంబు కుటుంబభరణార్థము సేయకుండు నతఁడు జీవన్మృతుం డగు. ఏవాఁడు కుటుంబము పోషింపక శత్రుల సాధింపక ప్రాప్తము రక్షింపక యాత్మంభరి యగునట్టివాని జీవితంబునఁ బ్రయోజనం బొకండు లేదు. స్త్రీజితుండును ఋణియు సుదరిద్రుండును యాచకుండును గుణహీనుండును బగఱకు లోఁగినవాఁడును జీవించియు మృతుల యగుదురు.

దాఁపవలసినది

ఆయువును విత్తంబును గృహచ్ఛిద్రంబును దానమానాపమానంబులును మంత్రంబు నౌషధంబును నింతులపొత్తును తొమ్మిదియు మనీషులచే గోప్యంబులు.

దేశసంచారాదులవలని ఫలము

దేశాటనమును రాజసభాప్రవేశమును శాస్త్రచింతనమును వేశ్యాదిదర్శనంబును విద్వన్మైత్రియు మనుజున కవశ్య కర్తవ్యములు. దేశాటనమున ననేకధర్మంబులను బదార్థము

లను జెక్కువితములగు పశువులను బర్వతములను నరులను
నెఱుఁగవచ్చు. రాజసభాప్రవేశమున రాజపురుష ప్రవర్తన
మును న్యాయాన్యాయములును సత్యవాదులయు మిథ్యావా
దులయు స్వరూపమును లోకశాస్త్రసమ్మతం బయిన వ్యవ
హారప్రవృత్తియు నరుచేఁ దెలియఁబడు. శాస్త్రముల తత్త్వ
చింతచే నరుఁ డహంకారమును ధర్మాంధ్యమును విడుచు.
వ్యవహారము మిగుల గొప్పది. గావునను నేకశాస్త్రాధ్యయన
మున సర్వవ్యవహారజ్ఞానము వొడమమిని ధీమంతుఁ డెక్కుడు
జతనమునఁ జెక్కులగు నాగమముల నేర్చునది. రోవెలఁది
ప్రజల సొమ్ము గ్రహియించియు వారికి స్వాశురాలు గాక
వారి న్స్వవశమున నుంచునట్లు మనుజుఁడే వారికి నధీనుఁడు
గాక జగంబెల్ల స్వవశంబున నుండునట్లు సేయు సామర్థ్యము
వారవనితాసందర్శనమున నేర్వవలయు. పండితుల చెలికా
రంబున శ్రుతి స్మృతి పురాణార్థవిజ్ఞానముం బ్రశస్తబుద్ధియుఁ
గలుగు.

అతిథిపూజాదులు

ఆత్మార్థంబు పాకము సేయువాఁడు నరకార్థంబు జీవిం
చుఁ గాన నేఁడును దేవ పిత్రతిథుల కీక యశనం బేనాఁడును
గుడువంజనదు. నడుచునపుడు గురులకును బలవంతులకును
రాజులకును వ్యాధిగ్రస్తులకును శవంబునకును శ్రేష్ఠునకును
యానారూఢునకును మార్గం బిచ్చి యొరసిలి పోవునది.
మఱియు శకటమునకై దుహస్తములును గుఱ్ఱమునకు నెద్దు
నకుఁ బదిహస్తముల దూరమును నేనుఁగులకు బహుదూర
మును తొలఁగి చరించునది. దీర్ఘంబులగు కొమ్ములేని గోళ్లేని

క్షోభ లేని గల మేకంబులను దుర్జనులను యువతులను నదీ కూలంబును నమ్మి యెన్నఁడును సమీపింపఁదగదు.

జనసమ్మతుఁడగు విధము

మార్గంబునఁ బోవుచు నమలుటయు హసించుచు భాషించుటయు గతంబునకు వగచుటయు స్వీకృతంబయిన సుకృతము వాక్రుచ్చుటయు శంకితుల సమీపంబునకుఁ బోవుటయు నీచుల సేవించుటయు మనుజులకుఁ దగని పను లగు. మనుజుఁడు పొంచుండియే వారి సల్లాపంబును వినఁదగదు. వేల్పుల యనుజ్ఞ నొందక సుధాపానంబు సేయ రాహువు శిరము దెగియెఁ గావున నుత్తములచే ననను జ్ఞాతుండయి వారితో నేక కార్యము సేయ నిచ్ఛగింపఁ జనదు. అన్యులకుఁ మృత్యుకారణం బయిన విషపానంబు శివునకుఁ బోలె మహాత్ముల కసత్కారంబును భూషణంబ యగు. అగ్ని యట్లు తేజస్వి సర్వపదార్థంబుల భుజించియు దోషి గాఁడు. గురునకు రాజునకుఁ దనకంటె గరీయసుఁడగు సేవానికి నెదుటఁ గూర్చుండఁదగదు. రాజు తనకు మిత్రుండని యిచ్ఛానుసారంబుగఁ బ్రవర్తిల్లిన హాని యగు. పండితుఁడు మూర్ఖులకు స్వామిత్వముకంటె మహాత్ములకు దాస్యంబేని యిచ్ఛయించునది. జ్ఞాన లవ దుర్విదగ్ధుని రంజింపను వానితో విరోధింపను జతనము సేయఁ దగదు. బుద్ధిమంతుఁడు ప్రాప్తంబు లగు కార్యంబుల నాలోచించి యవశ్యంబు లగు వాని ముందు సరగఁజేసి యనావశ్యము లగు వాని వెనుక విలంబంబునఁ జేయుచు గురువు లాన యిచ్చినను జెడుకర్జమునకు గౌతమ పుత్రుండు పిత్రాజ్ఞప్తంబైన మాతృవధంబునకుఁ బోలె నాల

సించునది. మఱియుఁ బెరిమనేని స్తుతివినయంబులనేని సేవా కౌశలముల నేని కళలనేని కథల నేని జ్ఞానార్జవంబుల నేని శౌర్య ప్రత్యుత్థానాభిగమనంబుల నేని స్మితభాషణంబున నేని యుపకారమున నేని దానమున నేని జగమెల్ల వశపఱిచి కొనునది. మీఁదటి వశ్యకరము లయిన యుపాయము లన్నియు దుర్జనులయెడ నిష్ఫలంబులగుం గాన వానితోడి నెయ్యము వర్జించి ప్రాజ్ఞుఁడు శక్తుఁడయ్యెనా వాని దండంబున నొండె ఫలభూతము లయిన యుపాయాంతరముల నొండె జయించునది. సాంగములయిన వేదములను స్మృతి పురాణేతిహాసములను నభ్యసించు టాత్మహితం బగు. మృగయాక్షస్త్రీపానంబులు వ్యసనములు గాన వీని ధీమంతుఁడు పరిత్యజించి యొకప్పుడు యుక్తిపూర్వకముగాఁ దదాసక్తుఁడు గాఁ దగు. ఏవానికిని వృత్తిలోపంబును గూటవ్యవహారంబును నహితమును మనమునను జింతింపను జేయను దగదు. కాలత్రయమునను సుఖదమును దృఢమును మృతుఁడైన స్వర్గమును జేవించిన నిర్మలంబగు కీర్తిని గావించు కార్యంబు ప్రాజ్ఞుండు సుప్రయత్నమునం గావించునది. ఆధి వ్యాధి బాధితుండును, జోరుండును బలియునితో వైరంబు గొన్నవాఁడును, విషయాసక్తుండును, ధనలోలుపుఁడును, కుసహాయుండును భిన్నామాత్యసుహృజ్జనుండు నగు రాజును నిద్రలేక కుందుదురు. కాన బాగుగ నాలోచించి మతిమంతుఁ డీలోపంబుల నివారించుకొని సుఖంబుగ నిద్రింపవలయు. రాజును శ్రేష్ఠజనులను వేషభాషణాదుల ననుకరింపఁ జెడుగగు. వ్యాఘ్రాది దుష్టసత్వంబులఁ జోరులను బాధింప నేకాకియై చనంబోలదు. గురువు

నయిన నాతతాయియయిన జిఘాంసువును హింసింప నిచ్చగిం
చునది. కలహంబున నేవాసికిని దోడు నూపందగదు. ఒజ్జల
యెదుటను తేండ్లయెదుటను మహాసనంబునఁ గూర్చుండను
ప్రౌఢపాదుఁ డయి వారి వాక్యంబులఁ దన హేతువులతో
ఖండింపను దగదు.

ఏవాఁడు చేయఁ దలఁచిన కార్యం బితరు లెఱుఁగరు
మఱి యేవాఁడు చేసినకార్యంబు సువిదితంబగు నేవాఁడు తన
సుకృతంబును గర్తవ్యంబును బరుల కెఱిఁగింపకుండు నతఁ
డుత్తముఁ డగు.

స్త్రీల దుర్గుణములు

అనృతంబును దెగువయు మాయయు మోఱకుఁదనం
బును నశౌచంబును నిర్దయయు లోభ్యంబును దర్పంబు నను
నెన్మిదియు నింతులకు సహజములయిన దుర్గుణంబులు గావునఁ
బ్రియురాలిచేఁ జెప్పఁబడిన స్నుషామాత్రాదుల యపరాధం
బు ననుభవంబునఁ బరిశీలింపక సత్యంబని మెచ్చఁదగదు. పది
యునాఱు వత్సరంబులకంటె మీఁదఁ బుత్త్రునిని బదియురెండు
వత్సరములకంటె మీఁద స్నుషాదిస్త్రీజనంబును దాడనంబు
నను దుర్వచనంబులను బీడింపఁజనదు.

రక్షింపవలసినవారు

దౌహిత్రులు, భాగినేయులు, భ్రాతలును బుత్త్రుల
కంటె నధికంబుగను స్నుషలు, భ్రాతృభార్యలు, స్వసలు
దుహితలకంటె నధికంబుగను బాలనీయులు. గృహపతికుటుం
బపోషణార్థంబు పదార్థంబుల నార్జింపను రక్షింపను మిగుల
జతనంబుసేయు. తక్కినవారు తస్కరులం బోలుదురు. ఉవిద

లకు సాహసానృతమౌర్ఖ్యంబులుఁ గామంబు నధికంబులు గా
వున వారితో నేకాసనంబునఁ గామకాలంబునఁ దక్క శయ
నించు టనుచితంబు.

కన్యాదానము

కులంబును ధనంబును శీలరూపంబులను విద్యను వయో
బలంబులను బరికించి యుత్తమునకుఁ గన్యనీయవలయు. విద్యా
వయోరూపసంపన్నుం డగువాఁడు నిర్ధనుండయినను భార్యా
ర్థియయ్యెనా వానికిఁ గన్నె నీఁదగు. కేవలధనవయోరూపసం
పత్తిని గన్యాదానార్హుండు గాఁడు గావున ముందు కులంబును
బిమ్మట విద్యయుఁ దర్వాత వయసును ననంతరము శీలంబును
పదంపడి ధనరూపంబులును వెండియు దేశంబును బరిశీలించి
యుత్తమునకుఁ గన్యాదానముచేసి మైత్రి నెఱపునది. కన్య రూ
పంబును దల్లి ధనంబును దండ్రి విద్యయు బాంధవులు కులం
బును దక్కినవారు మృష్టాన్నంబును గోరుదురు. వరుఁడు
భిన్నర్షిగోత్రజాతయు భ్రాతృమతియుఁ గులీనయు యోని
దోషవర్జితయు నగుకన్యను భార్యగా వరియించునది.

విద్యాధనముల సంపాదనము

ధనార్థియు విద్యార్థియుఁ గణంబును క్షణంబును బరి
త్యజింపక కణంబుకొలఁదిని క్షణంబు కొలఁదిని ధనంబును
విద్యను సంపాదింపఁ గడఁగునది. అనురక్తయగు భార్యను
మిత్త్రులను రక్షింపను దానార్థంబును ధనార్జనంబు హితంబు.
కళత్త్రాదులు లేనివానికి ధనంబుతోడను బ్రపంచంబుతోడను
బ్రయోజనం బొకఁడు లేదు. శతవర్షంబులు జీవింతు ననియు
ధనంబుల మోదింతు ననియు భావిసంరక్షణక్షమం బయిన

ధనం బార్జింపవలయు. దానంబున వర్ధిల్లునదియుఁ జోరులచే ననపహార్యంబును భారంబు లేనిదియు నగు విద్యాధనం బెల్ల ధనంబులకు మూలంబు గావున నెల్లవాఁడును నిరువది యైదేండ్లయినఁ దదర్థంబయినఁ దదర్థంబయిన విద్యాసంపాదనమునకు మొదలఁ గడఁగవలయు. దుర్గుణుం డయ్యు ధనవంతుఁ డెల్లవారికిఁ బూజ్యుండును సేవ్యుండును నిర్ధనుండు ప్రశస్తగుణుం డయ్యు దారపుత్రాదులచేతనుం ద్యాజ్యుండు నగుం గావునను సంసారంబున సుఖజీవనమునకు సుసాధనంబుగా ధనంబు పరిగణితము గావునను సూపాయము లగు సువిద్యాసుసేవాశౌర్యంబుల నేని కళల నేని కృషి కుసీద ప్రతిగ్రహంబుల నేని బేహారమున నేని యెద్దియే నొక్కవృత్తిని ధీమంతుఁడు ధనముసంపాదించునది. ధనికుని గృహ ద్వారమున గుణవంతులుం గింకరులు వోలె నిల్తురు. వాని దోషములును గుణములట్ల వినుతిఁ జెందు. నిర్ధనుని గుణములును దోసములట్ల యగు; మఱియు నతఁ డెల్లవారిచే నిందింపంబడు. కొందఱు దారిద్ర్యంబున నాశముఁ బొందిరి. మఱికొందఱు దేశాంతరములకుఁ బర్వతములకు నరణ్యములకుఁ బలాయితులయిరి. ఇంకఁ గొందఱు వేదురు గొనిరి. మఱియుఁ బెక్కండ్రు శత్రులకు వశంపడి దాస్యమును జేయ సీకొనిరి. ధనవంతుండు ధనపరిమాణమును ధనస్థానమును బుత్ర మిత్ర కళత్ర బాంధవు లెఱుఁగని యపుడు వ్యవహారులకు లిఖితముకంటె స్మారకము లేదు గావున లిఖితపూర్వకముగఁ బదిలము సేయునది. మఱియు బుధుండు లేఖ్యము లేకుండ వ్యవహారం బెన్నండును జేయందగదు. మిగుల నోరిమి గలిగి నిర్లోభుఁడయిన

రాజునొద్దను విశ్వస్తుఁ డయిన ధనికునొద్దను సంచితధనము పత్రము వ్రాయించికొని దాఁచికొనునది గాని మిత్రునకుఁ గావలసినపుడు కుసీదము లేకుండఁ దగినంతధనం బీఁదగు. ఏయధమర్ణునకు నిచ్చిన మూలధనంబునకు హాని లేకుండునట్టి వ్యవహారక్షముఁ బరికించి లగ్నకుఁ బుచ్చికొని సాక్షిమంతముగఁ దగునట్లు వృద్ధి నిర్ణయించి లిఖితము వ్రాయించికొని ధనవంతుఁడు ఋణం బొసఁగిన సుఖప్రత్యాగమం బగు. వృద్ధిలోభమున సంచి మొదలు నశించునట్లు పర్యుదంచనం బీపర్హము గాదు. ధనం బిచ్చునపుడు మైత్రీకరమును మరల గ్రహించునపుడు శత్రుకరము నగుఁ గావున వ్యవహారమున భోనమునందుఁ బోలె నిర్లజ్జుఁడైన వ్యవహారి మిగుల సౌగియు. ధీశాలి మనమున మహౌదార్యము గలిగియు వెలుపటఁ గార్పణ్యము సూచించుచుఁ దగిన కాలమున సముచిత వ్యయంబు తప్పక చేయునది. మఱియు సుభార్యాపుత్ర మిత్రాదులను సకలధనమును వెచ్చించియేని శక్తికొలఁది రక్షించుచు మనుజుఁడు జీవించిన భద్రశతముఁ జూచుఁ గావునను దాఁగల్గిన సకలపదార్థములు సుసాధములు గావునను ధనాదుల నన్నిట నాత్మరక్షణము గావించుకొను చుండునది.

విభాగవిషయము

సదారులుం బ్రౌఢవయస్కులు నగు సుతుల శ్రేయోర్థియగు తండ్రి విభజించునది. సదారులుం బ్రౌఢవయస్కులు నగుభ్రాత లేకోదరులయ్యు విభక్తధనుల కావలయు. అట్లు కాని నాఁడు తప్పక ముప్పుఁ జెందుదురు. స్త్రీయుగళమును నొక్కచో వసియింపఁ బొసఁగ దనఁ బెక్కండ్రు యువతు

లొక్కచో నివసింప నెట్లు పోసఁగు. వృద్ధికారణం బయిన ధనమును నాధమర్ణికం బయిన ధనమును దేయంబయిన యాత్తమర్ణికధనమును బుత్త్రులును భ్రాతలును విభజించి కొనందగదు.

మిత్త్రునియెడఁ బ్రవర్తిల్లు విధము

నరుం డేవానితో నుత్తమంబయిన సౌహార్దము సేయ నపేక్షించు వానితో నర్థసంబంధమును వాని పరోక్షమునఁ దత్త్రీ సంభాషణమునను నతని లోపము లన్వేషించుట యు నతని నెదిర్చి వాదించుటయు నతని కార్యమునకు సహా యము సేయమియు నతని యనిష్టోపేక్షణమును జేయవలవదు. వడ్డికలుగునట్లని లేనియట్లని పుచ్చికొన్న ధనము నుభయుల కుం గ్లేశము లేకుండ నీవలయు.

ఉత్తమాదిస్వరూపము

కేవలాత్మగుణములఁ బ్రసిద్ధుఁ డుత్తముఁడును బిత్రు గుణములచేతన విదితుఁడు మధ్యముండును భ్రాతృగుణము లన బ్రథితుఁ డధముఁడును మాతృగుణమాత్రమున విఖ్యా తుఁడు నీచుండును నగుదురు. కన్యకాభాగ్యమునను సోదరీ ధనమునను భార్య సొమ్మునను జీవించు నరుం డధమాధ ముం డగు.

దానప్రశంస

మహాధనుం డగు బుధుండు పోష్యవర్గమును లెస్సగఁ బోషించుచుఁ గొంచెమైన నేవానికైన దానము సేయకుండ నొక్క దివసమును గడపంగూడదు. నేను మిత్త్రినోట నున్న వాఁడ మీఁదటి ఋణమున జీవింతు నను ప్రమాణము లేద

నియు దానధర్మములకంటెఁ బరలోకమున సహాయము సేయు నెండు లేదనియుఁ దలఁచి యెల్లవాఁడును ధానధర్మపరుండు గావలయు.

వివిధము లగు దానములు

దానశీలు నాశ్రయించి లోకము జీవించుం గాని శతు నాశ్రయించి కాదు. దానమున విద్వేషు లున్మిత్రు లగుదు రన నితరులఁ జెప్ప నేల? దేవతోత్సవములకును యజ్ఞాదులకును బ్రాహ్మణ జీవనమునకును గోరక్షణమునకును నిచ్చినధనము పరలోకహితకరమును సంవిద్దత్తము నని కోవిదులు చెప్పుదురు. మఱియు వంది మాగధ మల్ల నటాదులకు దత్తంబయిన ధనము పారితోష్యంబనియుఁ గీర్త్యర్థంబయిన ద్రవ్యంబు శ్రీదత్తం బనియు సుహృత్సంబంధిబాంధవులకు వివాహాదికార్యముల నుపాయనీకృతం బాచారదత్తంబనియు రాజునకును బలవంతునకును గార్యఘాతుకునకును గార్యార్థము దత్తంబైన ద్రవ్యమును బాపభయమున దత్తమును భీదత్తంబనియు హింసించు వారల కిచ్చినదియు జూదమున నోటువడ్డదియుఁ జోరహృతమును నష్టంబనియు బరస్త్రీదత్తము పాపదత్తం బనియు వ్యవహరింత్రు.

మంచినడవడి – చెడునడవడి – వానిఫలము

తా నుపాసించు దేవుఁ డుత్కృష్టుఁ డని చెప్పుచుఁ దన్యాన్యనత్వము కల్పింపక సుఖముగ నతని సేవించుచు బ్రీతి సేయుచుండ వలయు. దానార్జవములకంటె వశీకరణసాధనం బొకండు లోకమున లేదు. దానక్షీణుండగు శుక్లపక్షశశి వక్రుఁడయ్యు వర్ధిష్ణువు నయన సుభగుఁడు నగుం

గాదె. జనుండు మిగుల నాలోచించి యేవానితో నయిన నెయ్యంబేని పగయేని గావించి దానికి దోసఁగు పోసఁగకుండ మిత్త్రున కుపకారమును శత్త్రున కపకారమును గావింప యత్నించుచుండవలయుఁ గాని వ్యత్యయము దగదు. మఱియు నతిక్రౌర్యము నతిశౌర్యము నతివాదము నతికార్యాసక్తియు నత్యాగ్రహమును నతిమార్దవమును నతిశౌర్యమును విడుచుచు ననర్థకారి యగుట నతిని సర్వకార్యములఁ ద్యజించునది. అతిక్రౌర్యమున జనము పీడ నొందు. కార్పణ్యాధిక్యమున నిందించు. మార్దవాతిశయమున సరకు సేయకుండు. అతివాదమున నవమానించు. అతిలోభమునఁ దిరస్కరించు. అతిదానమున దారిద్ర్యము ఘటిల్లు. అత్యాగ్రహమునను నత్యాచారమునను నరునకు మోఱకుఁదనమును ననాచారమున ధర్మహానియునగు. బుద్ధిమంతుఁ డేనందఱికంటె నధికుండ నా కెక్కుడు తెల్వియుం గల దనియు ధర్మతత్త్వం బిది యనియు నెన్నఁడు నిశ్చయింపక తిమింగిలమును దద్గిలమును గలుగున ట్లెల్ల కార్యముల నొక్కనికంటె నొకఁ డధికుండు గలఁడని తలఁచునది. నరుఁడు దేవతలయందును బ్రాహ్మణులయందును గోవులందును స్వామ్యంబనర్థకారిగావున దానినభిలషింపక యాత్రితయమున భజనపూజన సేవనతత్పరుండు గావలయు. ఎవనియం దెట్టి బ్రహ్మవర్చసము సుప్రతిష్ఠితంబై యుండునది యెవ్వఁడెఱుఁగు. తరుణీధనపుస్తకములు పరాధీనములు సేసిన నవి దుర్లభంబులగు. దైవానుగ్రహమున లబ్ధములయ్యేనేని భ్రష్టనష్టవిమర్దితములగు. మనీషి యల్పసాధనసాధ్యమును మిగులలాభకారియు నగుకార్యము మానను బహ్వర్థసాధ్యమును నల్పఫలదమును

నగుకార్యం బభిమానమునఁ జేయను మహాసాధనసాధ్యం బయినను సత్కీర్తికరం బయిన కార్యము విడువనుం దగదు. శంక లెఱుంగమి ననుసక్తి వల్కిన నీసును నలుకయు నొందఁ జనదు. మేధావి నెయ్యునకు ప్రీకరమును మర్మభేదకమును నగు పల్కు వినోదమున నేని వచియింపఁదగదు. ఎవ్వాని యొద్ద సూక్తదురుక్తములు సదృశము లయి బధిరునొద్ద గాననైపుణ్యముంబోలె నిరర్థకం బగు నతనియొద్ద భాషింప కుండునది. ఆపన్నగ్నుం డగు సుహృదు ననునయించి యూఱడింపనివాఁడు నృశంసుఁడు. వాయలకుఁ గలహంబు ప్రాప్తంబయిన సర్వయత్నంబుల మాధ్యస్థ్యంబు నంగీకరిం పనివాఁడు మిత్రుండనం దగఁడు. మానసమున నాటిన దురుక్తి శల్యం బుద్ధరింపఁ గరణం బొండు లేదు గావున నా జన్మ జీవితుండును దానమానంబులఁ బోషితుం డయిన చెలి కాఁడును బరుసపు మాటల నప్పుడ పగవాఁ డగు. తన బలం బధికం బగునంత దనుక నమిత్రునిం గందంబున నయిన వహించి వాని బలంబు హీనం బగుడు బాత ఘటంబుం బోలె భేదించునది. అలంకారంబులును రాజ్యంబును బౌరు షంబును విద్యయు ధనంబును సౌజన్యంబుం బోలె మనుజు నలంకరింపం జాలవు. అశ్వమునకు జవంబును వృషంబునకుఁ భారవహన సామర్థ్యంబును మణికిఁ గాంతియు రాజునకు క్షమ యు వేశ్యకు హావభావంబులును గాయనునకు మధురస్వరం బును జోదునకు యుద్ధోత్సాహంబును గోవునకు బహు దుగ్ధ సంపత్తియుఁ దపస్వుల కింద్రియ నిగ్రహంబును ధనికునకుఁ జాగంబును విద్వాంసునకు వావదూకతయు వివాదపద నిర్ణేతల

కపటుపాతంబును భృత్యులకుఁ బ్రభుభక్తియు సాక్షులకు సత్య వచనమును మంత్రులకు హితోక్తియు మూఢులకు మౌన మును స్త్రీలకుఁ బాతివ్రత్యమును సుభాషణమును విపరీతము దుర్భాషణము నగు. శక్తుఁడు హింస్రు నుపేక్షింపక తత్క్ష ణంబ దండించునది. పైశున్యంబును గోపంబు మాత్సర్యంబును (పరశుభద్వేషము) గార్యఘాతిత్వంబు ననృతవాదంబు నాల స్యంబు (సోమరితనము) గుణవంతుల కున్నను గుణంబుల నాచ్ఛాదించి దోషంబుఁ బ్రకటించు. బాల్యంబున మాతృ వియోగంబును జవ్వనంబున భార్యావియోగంబును వార్థకం బునఁ బుత్రనాశ ధననాశంబులును మహాపాపఫలంబులు. శ్రీమంతుల కనపత్యతయు దుర్గతులకు మూర్ఖ్యంబును భామినులకు నపుంసకుండు పతి యగుటయు మహాదుఃఖ కరంబులు. యథాజాతుఁ డగు పుత్త్రుఁడును విధవ యగు కూఁతురును జండి యగు భార్యయుఁ బేదతనంబును నీచ సేవయు ఋణంబు నను నీయాఱును మహావ్యథాకరంబులు.

ఖలస్వరూపము

అధ్యయనంబునను నధ్యాపనమునను దేవునందు నోజ్ఞయందు నితిహాసాగమదేశభాషాలిపిజ్ఞానాది కలలయందు సత్సేవయందు గానంబునను ఋజుప్రవర్తనంబునను రమణి యందును దపంబునను సాహిత్యంబునను నేవానిమనంబు రమింపకుండు నట్టివాఁడు ఖలుండు నరరూపధరుండయిన పశువును గావలయు.

కానివాఁడు ముక్తుఁ డయినం గావలయు. ఇతరుల వృద్ధి నోర్వని వాఁడు పరుల తప్పులనె వెదకువాఁడు నోరుల

నిందింపం గడంగువాఁడు నన్యులకుఁ జెఱుపు సేయ యత్నించువాఁడు మనంబున దురాలోచనంబు గల్గియుఁ బ్రసన్నాస్యుండగువాఁడు ఖలుండు నాఁబడు. ఆశ గలవానికిఁ బ్రపంచంబునఁ గల యర్థం బెల్ల నొక్కనికి చాలదు. సాహఁడకార్యంబు సేయుచు బోధించుచు ననుమోదించుచు నుండు. ధూర్తులనోపదేశంబున సాధువులువోలె నుందురు గాని స్వప్రయోజనంబుకై యకార్యశతం బేని చేయ నిచ్ఛయింత్రు.

మంచిపుత్త్రులు - చెడుపుత్త్రులు

తల్లిదండ్రుల యాజ్ఞ జవదాఁటక యనలసుండై నీడవలె వారి సేవించుచు ధనాగమార్థం బేని వేదార్థజ్ఞానార్థం బేని యత్నించుచు సర్వవిద్యాకుశలుం డగు పుత్త్రుండు ప్రీతిదాయకుండును విపరీతవర్తనుండు దుర్గుణుండు ధననాశకుండు నగువాఁడు దుఃఖదాయకుండు నగు.

భార్య మొదలగువారి ప్రాశస్త్యము

మగనియం దనురక్తయు గృహకృత్యంబునఁ గుశలయు సుశీలయు భర్తృసేవాతత్పరయుఁ బుత్త్రప్రసువు నగు పత్ని పతికిం బ్రియురా లగు. నిసువుల యపరాధంబులు సైఁచి పోషించు మాత ప్రీతిదాయకురాలు దుశ్చరిత దుఃఖకురాలు నగు. పుత్త్రునికి విద్యాగమార్థంబు జీవనార్థంబు నిచ్చులు యత్నించుచు నెల్లపుడుఁ దగునట్లు శాసించుచు నుండు పితరుఁ డుత్తముఁడు నన్నృణియు నగు. ఎవఁ డెల్లకాలంబు స్వకార్యంబులకు సహాయము గావించుచు నొకప్పుడేనియుం బ్రతీపంబు వలుకక సత్యమును హితంబు నుపదేశించుచుఁ

దనయొద్దఁ గలదాని నెద్దియే నిచ్చుచుఁ బుచ్చికొనుచుఁ దనయింటికి వచ్చుచుం బోవుచుండు వాఁడు సన్మిత్త్రం బగు.

దుఃఖహేతువులు

నీచులతోడి యతిపరిచయంబును బరగృహంబులకుఁ బలుమాఱు పోకయు జాతియందును సంఘంబునందును బ్రాతికూల్యంబును దారిద్ర్యంబును మానహానికరంబు లగు. వ్యాఘ్రంబులతోడను, వహ్నితోడను, సర్పంబులతోడను, హింస్రులతోడను సంఘర్షణంబు గీడు గావించుః సుహృదులకు దౌర్మనస్యంబును బగఱకుఁ బ్రాబల్యంబును విద్వాంసులకు బీదతనంబును దరిద్రున కపత్యబాహుళ్యంబును దుఃఖహేతువు లగు. కన్యయొక్కత యయ్యు సంతాపకారిణి. తల్లిదండ్రుల యాచనంబు దుఃఖదంబు. ధనికుఁడు గుణవంతుఁడును వెజ్జును ఱేఁడును సుజలాశయంబును లేని యూర నివసింప సుఖంబు గలుగదు. పతి ధనరూప సంపన్నుండయినను బలాధికుఁ డయినను విద్వాంసుఁ డయినను యథేష్టంబుగఁ బ్రవర్తింపనివాఁ డింతులకు సుఖదుండు గాఁడు. సంధారణ లాలనంబుల శిశువు వశంపడునట్లు మానసం బెల్లెఁగి యభిలాషానుసారంబుగఁ జరించువానికి స్త్రీ వశురా లగు.

జ్ఞాని కార్యసాధనం బయిన వ్యయం బెంత యధికం బయినం జేయుఁ గాని నిరర్థకంబయిన వెచ్చ మల్పం బయినఁ జేయఁ దలఁపఁడు. మఱియు నధికవ్యయంబు నల్పలాభంబు నగు పని చేయక విపరీతంబగు దాని నుపాయంబుతో సేవించు. పణ్యంబు లయిన వస్తువుల మూల్యంబును మానంబును యత్నంబున

నెల్లరుం దెలియ వలయు. తప స్త్రీ కృషి సేవలందు నుపభోగ్యంబులందును భక్షణంబునను గాక యన్యకార్యంబుల హితకారి యగు ప్రతినిధిని నియోగింప న్వచ్చు.

మనుజుల వేర్వేఱు కోర్కులు

మధురపదార్థంబులఁ దినఁ గోరు వాఁడును జోరుఁడును బోఁజుఁగును విజనప్రదేశంబును, బలవంతుఁతో విద్వేషంబు గొన్నవాఁడు సహాయమును, వేశ్య ధనికమైత్రియుఁ, గునృపతి ఫలంబును, దేవజీవకుఁ డగ్నియు దంభతపంబును, క్రొత్తడి నిజకాంతుని, జ్ఞానితత్త్వంబును జఱభి దురాచారుని, వ్యాధితుఁడు వైద్యుని, ధృతపణ్యుఁడగు బేహారి మహార్ఘంబును, గుసేవకుఁడు రాజద్రవ్యంబును, యాచకుఁడు దానశీలుని, భీతుఁడు రక్షకుని, దుర్జనుఁడు ఛిద్రంబును, వెదకుచుందురు. పాలసుఁ డొకపుడు మిగులఁ గోపించుచు విరుద్ధంబుగ భాషించు. నిద్రించు. మాదకద్రవ్యంబుల భక్షించు. నిష్ఫలంబు ననిష్టఫలంబు నగు కర్మంబేని కావించు. క్షాత్త్రంబయిన తేజంబు తమఃప్రధానమును బ్రాహ్మము సత్త్వగుణప్రధానమును నితర తేజంబు రజఃప్రధానము నగుఁ గాని సత్త్వప్రధానం బయిన తేజం బన్నిటం బ్రశస్యతమం బగు.

బ్రాహ్మణప్రాశస్త్యము

బ్రాహ్మణుం డెల్లవారికంటె స్వకర్మమునన యధికతేజస్వి యగు. క్షత్త్రియాదులందుఁ దత్తేజముకంటె నను తేజముండు. స్వధర్మాచరణనిరతుఁ డయిన బ్రాహ్మణుం జూచి యితరులు భీతిల్లుదురు. కనుక స్వధర్మముం జేయునది.

వృత్తిభేదములు

ఎల్లవారికి స్వధర్మమునకు లోపము గావింపని వృత్తి యుత్తమ యగు. మఱియు నెద్దేశమునఁ గుటుంబపోషణము సుఖముగ నగు నద్దేశము ప్రశస్యము. కృషి సరిన్మాతృకం బయ్యెనా యుత్తమవృత్తి యనందగు. వాణిజ్యము మధ్యమ వృత్తియు భారవహనాదుల జీవనం బధమమును దపస్వు లందుఁ దక్క యాచ్ఞావృత్తి యధమతమము నగు. మఱియు నొకప్పుడు ధర్మశీలుండగు రాజుసేవయు నుత్తమంబని యెన్ను దురు. యాజనమును బేహారమును గరిసనమును రాజసేవ యుంబోలె విపులం బయిన ధనంబు గావింపం జాలవు గాని యది బుద్ధిమంతులకుఁ దక్క నన్యులకు నసిధారయుంబోలె నతిగహనంబు నశక్యమునై యుండు. వ్యాళగ్రాహి వ్యాళం బును మంత్రి నృపునిని మంత్రబలమునన వశపర్చికొందురు గాని రాజునెడ బుద్ధిమంతులకు వెఱ పగ్గలం బగు.

బుద్ధిప్రశంస

మతిమంతుఁడు దూరమున నున్నను సమీపమున నున్నవాఁడు వోలె బుద్ధిపాశమున బంధించి యెన్నాసినే నాకర్షింపఁ జాలు. బ్రాహ్మతేజంబు బుద్ధిమంతులందును క్షాత్రంబు రాజునందును బ్రతిష్ఠితంబులు. మందప్రజ్ఞుఁడు సమీపమున నున్నను దూరస్థుఁడ యగు. వేదాభ్యాసపాటవ మునఁ దేరినబుద్ధి సర్వతంత్రములం బ్రవేశింపఁ జాలమి వ్యవ హారక్షమము గానోపదు.

అల్పభాగ్యాదుల యప్రాశస్త్యము

అల్పం బయిన కలిమికంటె లేమియు దుష్టయానారోహణముకంటెఁ బాదగమనంబును మృతాపత్యతకంటె ననపత్యతయుఁ బగగొనుకంటె నౌదాసీన్యమును దేశాచ్ఛాదనముకంటెఁ జర్మమునఁ బాదగూహనమును బరునింటఁ గాఁపుర ముండుటకంటె నడవి వసించుటయు నల్పజ్ఞానముకంటె నజ్ఞానమును దుష్టభార్యాగార్హస్థ్యముకంటె మరణం బేనియు సన్న్యాసం బేనియు వరమును సుఖదము నగు. ఋణమును గర్భధారణమును నధికారము ఖలసఖ్యమును నపథ్యభోజనమును మొదల సుఖమును దర్వాత దుఃఖమును గావించు.

నాశహేతువులు

రాజు దుర్మంత్రమునను రోగి దుర్వైద్యమునను బ్రజదురాధిపత్యమునను గులము గుసంతతిని గుబుద్ధి నాత్మయు నశియించు.

సంసర్గమహిమ

హంస్త్యశ్వ వృషబాల స్త్రీ శుకములు సంసర్గమునం జేసి శిక్షకుని గుణములు ధరియించు. సమయోచితభాషణమున జయమును సద్వ్యసనములఁ బ్రసిద్ధియు విద్యచే సభయందు మానమును నధికారమున మూఁడును సంఘటిల్లు.

సుఖహేతువులు

సత్కళత్రమును సుపుత్త్రుఁడును సువిద్యయు సుధనమును సుమిత్త్రుఁడును వశంవదుండయిన దాసుండును నట్టిదాసియు నారోగ్యసంపన్నం బయిన దేహమును సుఖవాసార్హం

బయిన సదనమును సున్నృపతియు ననుపదియు మనుజునకు సుఖము గావింపంజాలు. ఇం దెద్ది యేఁ గొఱఁతవడిన సుఖము నకుఁ గొఱఁత యగు.

అంతఃపుర సేవార్హులు

వృద్ధులు సుశీలురు విస్రంభార్హులు సదాచారులు నగు పురుషులనేని యట్టి యింతుల నేని క్లీబులనేని నరుం డవరోధ రక్షణమున నియోగింపవలయుం గాని మిత్రునేని యువను నియోగింప మేలు గాదు. ఎల్లవాఁడును గాలము నియమించి కార్యములు సేయు చుండవలయుఁ గాని వ్యర్థముగఁ గాల క్షేపము సేయంజనదు. గవాదులం దన్నుఁబోలెఁ బాలించు చు నన్నసంసిద్ధికిఁ దల్లిని దన్ను ధర్మార్థంబులను స్వశిక్షణ మునకు గురులను నియోగించుచు ననియమముగ నంతిపుర మున కప్పుడప్పుడు నరుండు పోవుచుండ వలయు.

మార్గమున సుఖ హేతువులు

అనపత్య యగు పెండ్లమును సద్యానమును బరువు మోయువాఁడును సంరక్షకుండును అనలసుఁ డగుసేవకుం డును బరక్లేశహారం బగు విద్యయుఁ బ్రవాసమున సుఖహేతు వు లగు.

చేయఁగూడని పనులు

మార్గమునిరోధించి యెక్కుడయినను సమర్థుండును నిలువఁదగదు. దేశాధిపతియయ్యు సద్యానమున నేని పాట్టమా ర్గమున బోవఁ గీడగు. అధ్వగామి సహాయము కలిగియె పయ నంబు సేయుచు సన్మార్గమునకు సమీపమున నున్న యూర

సుజలము నభయము నగుదాన విడియ వలయుం గాసి మార్గ మున నరణ్యమునను నాఁగఁగూడదు.

జరాకారణములు

బహుదేశాటనమును ననశనవ్రతమును స్త్రీసంసర్గాధిక్యము నతిశ్రమానుభవమును శీఘ్రంబుగ జరాగమన కారణంబు లగు. వాగ్రూపము లయిన విద్యలయందును క్రియారూపము లయిన కలలయందును నిరంతరాభ్యాస మును జరాకారియ యగు.

స్తుతి

దుర్గుణములను సద్గుణము లని కీర్తించువాఁడు ప్రియుం డన గుణాధిక్యము స్తుతించు వాఁడు సఖుం డెట్లు కాకుండు? ప్రియుం డయ్యు దుర్గుణముల నెదుట వక్కాణించువాఁడ ప్రియుండగునన గుణంబులు దోషంబు లనువాఁ డప్రియుండని చెప్పనేల? దేవతలును స్తుతిచే వశ్యు లగుదు రన మనుజుల మాట చెప్పనేల ? లోకమున నెల్లరును స్తుతిప్రియు లగుటఁ బ్రత్యక్షముగ నేవాఁడును దోషము నుడువ వెఱచుఁగాన లోక జ్ఞానమునను శాస్త్రాభ్యాసపాటవమునను నెల్లవాఁడు నాత్మ దోషముల నెఱిఁగి విసర్జించు చుండవలయు.

దుర్గుణహానము

తన దుర్గుణములు విని యెవ్వఁడు కోపింపక సంతసిం చుచు స్వదుర్గుణములఁ దెలిసికొన యత్నించుచు శ్రుతము లయిన దురభ్యాసముల విడుచుచు నాత్మగుణంబుల షిన్న

నుపొసంగక నే దుర్గుణాకరుండ జ్ఞానహీనుండ నాయందు గుణాధానం బెట్లగునని తలంచువాం డెల్లరకంటె నధికుండును సాధువు నగుం గావున నతని కలాలేశంబు దివ్యులుం బోలరు. మహాత్ములకు గావించిన యుపకారం బల్పం బయ్యు మహాత్త్వము వడయు.

సాధునకు నసాధునకుం గావించిన యుపకారము

ఖలులకుం గావించిన మే లధికం బయ్యు సర్షపము కంటె నల్పముగం దలంతురు. సాధువు క్షమ గలవాని బలవంతుం డనియు దుర్జనుండు బలహీనుం డనియుం దలంచు. సాధుని దుర్వచనంబును క్షమించునది. కాని దుర్జనునిది క్షమింపరాదు.

జనుల రంజించు విధము

ఏవారికిని గలహంబు గలుగున ట్లుచ్ఛృంఖలంబుగం గ్రీడింపను, వినోదంబునను నీభార్య చెడిప యగునా యను నిట్టి పల్కు పల్కనుందగదు. స్నేహాధిక్యము నచేవారియందు నపశబ్దములం బ్రయోగింపం జనదు. మిగుల గోప్యం బయినను మిత్రునకు దాంపక వాని గోప్యంబుం బ్రకటింపక వాని[illegible] గాలవశమునం బగ చేకూడినను దాను ము న్నెఱింగిన వాని రహస్యంబుం బ్రకటింపక వాని [illegible]ష్ట్యము నుగ్గడింపక మూన్ను గుప్తంబుగ యత్నించుచు శక్తికొలందిం బ్రతిక్రియ సేయు టుచితం బగు. యథార్థం బయినను బలవంతులకు విరుద్ధం బగు నుడి నుడుగుచు నరుండు బలవంతులకుం బ్రతికూలం బయిన వచనం బొకయుపుడు విన్నను విననియట్లు నట్టి కార్యంబు చూచినం జూడనియట్లును వ్యవహరించుచు స్వాప

త్కాలమున మూకుని బధిరుని ఖంజునిని బోలియుండవలయు. అట్లు కానివాఁడు దుఃఖము వాటిల్లు. నయ జ్ఞాన సంపన్నుఁడు వృద్ధానుకూలం బయిన వచనంబు సమయమునకుఁ దగునట్లు పల్కవలయుఁ గాని కోమలప్రజ్ఞుఁడు గాఁ దగదు. ప్రసంగమున నన్యగృహంబునకుఁ బోయినను వాని కాంతా జనంబు వంక దృష్టిప్రసారము సేయందగదు. అధను ననుజ్ఞ వొందకయె వాని కార్యంబున యాజమాన్యంబు వహింపను దగు. బాలుర వివాదమునఁ దన బాలుర శిక్షింపవలయును గాని యపరాధుల నేని యన్యుల బాలుర శిక్షింపఁదగదు. వాదిప్రతివాదుల మతంబు యథార్థంబుగ నెఱింగినను నధికారినియుక్తుండు గాక చెప్పినహీనుండు శత్రు వగుం గాన నేవాఁడు నట్లు చేయఁదగదు. అన్యవివాదంబు గ్రహించి తా నెన్నఁడు నేనానితోడను వాదింపఁ దగదు. అధర్మనిరతుఁడు ఛలాంతరుఁడు నతిపీడకుఁడు నీతిహీనుఁడు నగు నధికారి యెచట నుండు నా గ్రామంబు పరిత్యజించి యన్యస్థలమున బుద్ధిమంతుఁడు నివసించునది. పెక్కండ్రు సంక్షోభవించి రాజమంత్రము తర్కింపఁ గీడు మూఁడు. జ్యోతిషంబు ధర్మనిర్ణయమును నీతియు దండంబును జికిత్సయుఁ బ్రాయశ్చిత్తంబును గ్రియాఫలంబును దత్తచ్ఛాస్త్రజ్ఞానంబు సంపాదింపక చెప్పవలదు.

అప్రవాసియు స్వతంత్రుండు నగు గృహమేధి సుఖంచును. స్వాతంత్ర్యంబుకంటె సుఖంబును బారతంత్ర్యంబు కంటె దుఃఖంబును లేదు.

వ్యవహారముం దెలియు సాధనము

ప్రాచీనులు నవీనులు నగు వ్యవహారవిదుల బుద్ధివిశేషంబునను బ్రతిక్షణంబును వ్యవహారంబు నవనవం బగుచుండుఁ గాన దాని నిర్ణయంబు దుస్సాధం బయ్యు ననుభవంబునను యుక్తి నుపమానంబునను నాప్తోపదేశంబునను సుసాధం బయియుండు నని నృప రాష్ట్ర సాధారణం బయిన నీతి చెప్పె.

ఇది శుక్రనీతిసారంబున నాంధ్రీకృతంబున నృపరాష్ట్ర సామాన్య లక్షణం బనునది తృతీయాధ్యాయము

శ్రీ ర స్తు

శుక్రనీతిసారము

చతుర్థాధ్యాయము

ప్రథమప్రకరణము

మిత్రామిత్రుల లక్షణము

వెనుకటి యధ్యాయంబున జనసాధారణం బయిన నీతి నుపదేశించి మిశ్రంబున సుహృదాదుల లక్షణంబు సమాసంబునఁ జెప్పెద వినుఁడని హితశ్రోత లగు రక్కసులకు శుక్రుం డిట్లనియె. సుహృదుఁడు దుర్హృదుఁడును గర్తయుఁ గారయితయు ననుమంతయు సహాయకుఁడు నని నలుఁదెఱఁగుల నుందురు. ఎవ్వని మనం బన్యదుఃఖంబున ద్రవించు; మఱెవ్వఁ డితరుల ప్రేరణంబు నొందకయ యిష్టకార్యంబు సేయ జతనంబు సేయుచు సత్కరించు; ఇఁక నేవాఁ డాపత్సమయంబున నాత్మ స్త్రీ ధనాదులకు శరణం బగు నతఁ డుత్తమమిత్రుండును గొన్ని కర్జంబులయందు సహాయం పడువాఁడు రెండవ మిత్రుండు నగుదురు. ఒక్కఁ డపేక్షించిన పదార్థంబును మఱియొక్కఁ డపేక్షించుటయు నన్యుని యిష్టంబునకు నాశంబు గావించుటయు వైరిలక్షణం బగు. సోదరులు లేరేని పితృద్రవ్యం బంతయు నాక యగు నితని

వశంబున నేమియు ద్రవ్యం బుండదు. నిస్సపత్నంబుగ సంతయు నే నొక్కరుండన యనుభవించెద నను వారు పరస్పర వైరులు. ద్వేషించువాఁడును ద్వేషింపఁబడినవాఁడు నేకతరవైరు లగుదురు. శూరుండు నుత్థానశీలుండు నీతిబలసంపన్నుండు నగు రాజున కెల్లనృపులు గూఢవైరులు కాలప్రతీక్షకులు నగు నమిత్రుల యగుదురు. ఎల్లరకు రాజ్యలోభంబు మెండు గావున నది యంత వింతయుఁ గాదు. రాజు లేవారికి నేవారు రాజులకును మిత్రులు గారు గాని వారలు పరస్పరంబు కార్యవశంబున మిత్రులు తఱుచుగ నగుచుండ్రు.

సహజమిత్రులు - సహజశత్రులు

మఱియుఁ గొందఱు స్వభావంబునన యెప్పుడు మిత్రులును శత్రులు నగుదురు. తల్లియుఁ దత్కులంబువారును దండ్రియు నతని తల్లిదండ్రులు దండ్రిపితృవ్య పుత్రికయు నాత్మకన్యయు భార్యయు నామె కొలంబువారును బితృమా త్రాత్మభగినులు దుహితృ సంతానంబును సత్ప్రజాపాలకుండును గురువును సహజమిత్రు లగుదురు. విద్యయు శౌర్యంబు దాక్ష్యంబు బలంబును ధైర్యంబును బుధులకు జీవనసాధనంబు లగుం గావున సహజమిత్రంబు లగు. పిత్రాజ్ఞానువర్తి యగు పుత్త్రుండు పుత్త్రుండు. గుణహీను లగు నూర్వురకంటె గుణవంతుఁ డగు పుత్త్రుఁ డొకఁడు శ్రేష్ఠుఁడు.

హింస్రుండును దుర్వృత్తుండును ఋణి యగు తండ్రియు ధర్షణి యగు తల్లియు నాత్మసోదరులుం బితృసోదరు

లును వారి భార్యలుం బుత్రులును స్నుషాశ్వశ్రువులును సపత్నులును ననాందయుఁ దోడికోడం డ్రును మూర్ఖుండగు పుత్రుండును గువైద్యుండును రక్షకుఁడు గాని పతియును గోపనుండగు ప్రభువును దాత గాని ధనికుఁడుం బ్రజలకును సహజశత్రు లగుదురు. దుష్టులకు రాజును గులటలకుఁ బతివ్ర తయు ఖలులకు సాధువును మూర్ఖుల కుపదేశకుండును శత్రువులు. భుజంగంబులకు క్షీరపానంబు విషంబుంబోలె నుపదే శంబు మూర్ఖులకుఁ గ్రోధంబు వర్ధిల్లఁజేయును. రాజులకు నలు దెసలను సన్నికృష్టులును వారి తరువాతివారును వారి యవ తలివారు నగు రాజులు గ్రమంబున హీన బలాఢ్యులు నరి మిత్రోదాసీనులు నగుదురు. తన కతిసమీపంబున నుండు కర్మసచివులు నమాత్యాదులుం గర్షితు లయి శత్రు లగుదురు.

రాజు శత్రులయెడను మిత్రులయెడను బ్రవర్తింపవలయువిధము

రాజు హీనబలులు నధికబలులు నగు మిత్రులయందుఁ గ్రమంబున బృంహణంబును గర్షణంబు నుపయోగించుచు శత్రులకు సామాద్యుపాయంబులచే భేదనంబుఁ బీడనంబు నాశనంబు గావించుచు నెయ్యురను దాయలను వశవర్తులం జేయునది. ఉపాయంబున వ్యాళ గజ సింహాదులును వశం బడును. భూమిష్ఠు లుపాయంబున స్వర్గంబుం జొత్తురు. బుద్ధి మంతు లుపాయంబున వజ్రంబు భేదింత్రు. సుహృత్సంబంధుల యందును స్త్రీ పుత్ర ప్రజా శత్రులందును సామాద్యుపాయం బుల వేర్వేఱ నుపయోగించునది. ఏక శీల వయో విద్యా జాతి వ్యసన వృత్తులకు సాహచర్యంబు నార్జవంబు గలిగిన

మైత్రి సంఘటిల్లు. నీతోడం దుల్యుండగు చెలికాడు నాకిం కొకడు లేడను నుడికారంబు మిత్రునియందు సామంబగు. నాకున్న దంతయు జీవితంబుతోడ నీద యని యర్పించుట మిత్రునందు దానంబును మిత్రునొద్ద నన్యమిత్రుని సద్గుణ కీర్తనంబు గావించుటయు మిత్రునందు భేదప్రయోగంబు నగు. నీ విట్టి పనులు సేయుచున్న నీతో నింక నేస్తంబు సేయఁగల వాఁడఁగా నను నుడియె దండంబగు. ఏవాఁ డిష్టంబు సంఘటిం పఁడు మఱియు ననిష్టంబు నుపేక్షించు నతఁ డుదాసీనుండగు. నేను నీకును నీవు నాకును నెన్నండు ననిష్టంబు చింతింప వల వదు. నేను నీకును నీవు నాకును గావలసినపుడు సహాయంబవ శ్యంబు చేయవలయు నని నిశ్చయించి పల్కుటయు పగవారి యందు సామప్రయోగంబును బ్రబలు లయిన శత్రుల నేఁ కేఁట మితంబులగు గ్రామంబులనే నరినేని యథాయోగ్యం బుగ నారాధించుట దానంబును శత్రులకు సాధనవైక ల్యంబు గావించుటయుఁ దాను బ్రబలుల నాశ్రయించుటయు నతనిచే నిష్కాసితు లయినవారి నుద్ధరించుటయు భేదంబును దస్యు ద్వారంబున ధనధాన్యంబులు హరియించి శత్రులఁ బీడించుటయు వారిఛిద్రంబు లన్వేషించి నీతిచే నుగ్రబలులచే భీషణంబును బ్రాప్తంబైన యుద్ధంబునకుఁ దొడరి మరలక త్రాసంబు గావించుటయు దండంబు నగు. క్రియాభేదంబున నుపాయంబులు భేదిల్లు.

ఉపాయస్వరూపము - ఉపాయములఁ బ్రయోగించువిధము

నీతిజ్ఞుఁ డయిన పార్థివుఁ డరిమిత్రోదాసీనులు తన కంటె నధికులు గాకుండ సర్వోపాయంబుల యత్నించుచుండ

వలయు. సర్వకార్యంబులకుఁ బ్రధానసాధనంబును శ్రేష్ఠంబు నగునది సామంబును దదనంతర సాధనంబు దానంబును దర్వాతిది భేదంబు నగును; కాని ప్రాణసంశయకాలంబున దండంబు సమాశ్రయణీయంబు. రాజు ప్రబలులగు నరులయందు సామదానంబులేని సామభేదంబులేని వినియోగించుచు సముఁడగు పగవానియందు భేదదండంబులు ప్రయోగించుచు హీనబలుండగు రిపునియందుఁ దప్పక దండంబుపయోగించునది. మిత్రులందు సామదానంబులె కాని భేదదండంబు లెప్పుడును నాచరింపఁ దగదు. పుడమిఱేఁడు స్వవిజయార్థంబు శత్రురాజులచే బాధింపఁబడిన గుణవంతులగు జనుల సామదానంబుల సంగ్రహించుచు దుష్టులకు స్వదేశంబునుండి నిర్వాసనంబు గావించుచుండవలయుం గాని తన ప్రజలయందు దండభేదంబులు గావించిన రాజ్యవినాశంబు గలుగుఁ గావునఁ దన పాలనంబున నున్న వారియెడ నవి చూపందగదు; మఱియుఁ బ్రజ లత్యధికులు నతిహీనులు గాకుండ వారిం బాలించునది. చెడునడవడినుండి నివృత్తిదమనంబు; అది దండంబునన సంభవించు. దేన జంతువు దమియింపంబడు నది దండోపాయంబు. రాజు సర్వంబునకుఁ బ్రభువు గాన నాయుపాయంబు దదధీనంబయియుండు. నిర్భర్త్సనంబు నవమానంబు ననశనంబును జెఱసాలం బెట్టుటయుఁ దాడనంబును ద్రవ్యహరణంబు పురనిర్వాసనంబు నంకనంబు నేకదేశ క్షౌరంబు నసద్యానారోపణంబు నంగచ్ఛేదంబు వధంబు యుద్ధంబు ననునివి యన్నియు దండభేదంబు లగు. దండంబునఁ బ్రజధర్మాసక్తిఁ జరియించు; మఱియుఁ

బూజ్యులకుఁ దిరస్కారంబు సనృతభాషణంబు గావింప నోడు. క్రూరులు మార్దవంబు నొందుదురు. దండంబునఁ బశు పులును వశంపడు. చోరులు దండంబునకు వెఱచి యూడనిఁ బాడుచురు; కొండఱగాండ్రు మూఁగ లగుదురు; ఆతతాయులు వెఱతురు; కొంద ఱరి యీనొప్పికొంద్రు; కాన నధిపతి ధర్మరక్షణార్థంబు నిచ్చలు దండధరుండు గావలయు. గురుం డయినను గార్యాకార్యంబు లెఱుంగక గర్వించి యుద్వృత్తుం డయినఁ దప్పక దండార్హుండయగు. జన్నంబులయందుఁ బశ్వా లంభంబుఁబోలె నసాధువులందు హింసయు వేదచోదితంబు గావున నహింసయ యనఁదగు. రాజులకు నెల్లకార్యంబులు దండనీతిన సిద్ధించు; మఱియు నెల్లధర్మంబులకు నదియ శర ణం బగు; దండ్యుని దండింపమి నదండ్యుని దండించుటను బరుసంపు దండంబునను రాజు గుణవంతులచేఁ బరిత్యక్తుం డును బాతకియు నగు. అల్పదానంబున మహాఫలంబును దండ ప్రణయనంబునఁబుణ్యంబును శాస్త్రంబులయందు మునివరులు ప్రవృత్త్యర్థంబును భయార్థంబును నిర్వచించిరి గాని యశ్వ మేధాది మహాయాగంబులవలని ఫలంబు స్తోత్రపాఠంబునను క్షమచేఁ గల్గు పుణ్యంబు దండంబునను గలుగదు. స్వప్రజా దండంబున రాజులకెట్లు శ్రేయంబు గలుగు? తద్దండంబున నకీర్తియు ధన పుణ్యవినాశంబును గల్గు. కృతయుగంబున రాజు నెల్ల ప్రజలును గేవల ధర్మపరులు గాన దండంబు లేదు. త్రేతయందధర్మలేశంబు గలదు గావున దండంబు పూర్ణం బుగ వలయు. ద్వాపరంబున సంగోరుధర్మంబు గలదు గావునఁ బాదోనంబుగ దండంబు గావలయు. కలియందు రాజ

...ష్ట్యంబువలనఁ బ్రజ నిస్స్వ కావున సర్థదండంబు విహితంబు. జనులకు ధర్మాధర్మంబు లలవడుచుటంబట్టి రాజుయు ప్రవర్తకుఁ డగు. నృపుఁ డెద్దాన నంతసిల్లు దానిఁ బ్రజ లోభంబునను భయంబునను నాచరించుం గాన మనుజుల యపరాధంబునను యుగంబుల దోషంబునను గాదు గాని రాజుల యపరాధంబునన యధర్మంబు గలుగు.

మంచిరాజు ప్రవర్తనము

రాజు సుశిక్షకుం డయిన జనం బెట్లు ధర్మపథంబున నడువకుండు? ఎద్దేశంబున మహీపతి ధర్మిష్ఠుం డగు నచటి జనులు ధర్మనిరతులు, నెచట భూపతి యధర్మనిరతుఁ డగు నచటివా రధర్మపరులు నగుదురు. అధర్మవర్తనుల దేశంబునఁ బర్జన్యుండు కాలంబున వర్షింపఁడు. భూమియు మిగుల ఫలింపదు; మఱియు రాష్ట్రంబునకు హ్రాసంబును ధనక్షయంబును బగఱ కభివృద్ధియుఁ గలుగు. భూమీశుండు మిగుల వ్యసనస్థుండును నతికోపనుండు నగుటకంటె మద్యపుఁ డయినను వరం బగు. ప్రథముఁడు వర్ణలోపంబును ద్వితీయుఁడు లోకతాపంబును గావింప నోపుదురు. మద్యంబు త్రావువాని కొక్కనికి బుద్ధి భ్రంశంబును వ్యవహార భ్రంశంబును గావించును గాని కామక్రోధంబు లితరులకును బాధకంబు లగుట మద్యంబు కంటె బలవత్తరంబు లగు. రాజున కతిలోభంబు గలిగినఁ బ్రజల ధనప్రాణంబులు హరియింప నోపును; కావున మీఁదటి దోషంబులు మూఁడును విడిచి రాజు దండధరుండు గావలయు. మఱియు రాజు తన ప్రజల దండించునపుడు మనంబున దయా

ళువు వెలుపటఁ గ్రూరుండు నై శిక్షించుచుఁ దనకు స్వభావంబున నహితంబు గావించు వారియెడ నుగ్రదండకల్పుండు గావలయు. రాష్ట్రంబునకుఁ గర్ణేజపులచే హాని గల్గుఁ గాన రాజు సూచితుఁ డయ్యు బాగుగఁ గార్యంబు విమర్శించుచుండవలయు. ఆత్మదోషంబులు రాష్ట్రజనుల దోషంబులును గనుఁగొని వ్యవహరించు రా జుత్తముఁడు. రాజు మొదటఁ దన్ను శిక్షించికొని పిమ్మట భృత్యులను బిమ్మటఁ బ్రజలను శిక్షింప యత్నించునది.

రాజు శిక్షింపవలయు విధము

అపరాధంబు కాయికంబు వాచికంబు మానసికంబు సాంసర్గికంబు నని నలుఁదెఱఁగు లయియుండు. ఇవన్నియు బుద్ధికృతంబులు నబుద్ధికృతంబులు నని ద్వివిధంబులు. అవి మరలఁ గారితంబులు (చేయింపఁబడినవి) ననుమోదితంబులు (సమ్మతింపఁబడినవి) నని యిరుదెఱంగు లయ్యె. మఱియు నివి యెల్ల సకృత్కృతంబులు నసకృత్కృతంబులు స్వాభావికంబులు నభ్యస్తంబులు నని చతుర్విధంబులు. నేత్ర ముఖాద్యవయవంబులవికారంబుల మానసికంబును క్రియచేఁ గాయికంబును బరుషవచనంబున వాచికంబును సాహచర్యంబున సాంసర్గికంబును బాగుగఁ దెలిసికొని వాని గౌరవ లాఘవంబులఁ బరికించి చేసిన యపరాధంబులకుఁ జేయఁగల యపరాధంబులకు రాజు దండంబు గావించునది. ఉత్తముఁడు మొదల నల్పాపరాధంబు గావించిన 'నిట్టి తప్పు గావించుట నీబోఁటివానికిఁ దగునా' యన్ని యుపహాసంబు గావించి చీవాట్లు వైచి యట్టి యపరాధంబు మఱిమఱి కావించిన

మీఁదటి యట్ల త్రిగుణంబుగను ద్విగుణంబుగను మంద
మధ్యమాపరాధంబు గావించిన మొదట ధిగ్దండం
బిమ్మట నట్లు కావించినఁ బ్రథమాపరాధ దండం
దర్వాతివానికిఁ గ్రమంబుగ నధికంబుగను దండించుచు
మాపరాధంబు గావించిన ముందు ప్రథమాపరాధద
బును ననంతరము మధ్యమాపరాధ దండంబును ద
నుత్తమాపరాధంబునకుఁ దగిన దండంబును గావించి
నపరాధంబు గావించిన ద్విగుణంబుగ రాజు శిక్షించి కడ
నవరోధంబు గావించునది. మీఁదటి దండకల్పనంబు
కృతం బయిన నరహత్యకుఁ గాక యితరాపరాధంబ
చెప్పంబడియె. ఈ ప్రకరణంబున నుత్తమ మధ్య మా
భావంబులు ముఖ్యంబుగ గుణంబునను దర్వాత గులంబు
ధనంబునను జెప్పంబడె. మధ్యమునిఁ బ్రథమాల్పాపర
బున ధిగ్దండంబునను రెండవసారి యర్ధదండంబునను వ
డవసారి పూర్ణదండంబునను శిక్షించి పిమ్మట నతఁడు ద
యయ్యెనా ద్విగుణంబుగను ద్రిగుణంబుగను శిక్షించు
గడపట సంరోధంబు గావించి నీచకర్మంబు సేయ ని
గించునది. మధ్యముఁడు మధ్యమాపరాధంబు గావిం
మొదట నర్ధదండంబునకును బిమ్మట విహితదండంబునకి
దర్వాతను నట్లు కావించెనా ద్విగుణదండంబునకును ద్రి
దండంబునకును ననంతరంబు బంధనంబునకును దగును.

మధ్యముఁడు మహాపరాధంబు గావించిన మొ
మధ్యమాపరాధదండంబునను దర్వాత యథోక్తదండంబు
గ్రమంబుగ ద్విగుణమునను ద్రిగుణంబునను రాజు శాసి

పిమ్మటను దోషి యయ్యెనా జీవితావధికముగ బంధనాగార మున నుంచునది. అధముఁ డల్పాపరాధంబు చేసిన ముం దర్థ దండంబునను బిమ్మటఁ బూర్ణదండంబునను శిక్షించి యనం తరము సంశోధనంబు గావించి యతనిచే నధిపతి మార్గ సంస్కారము సేయించుచుండవలయు. అధముఁడు మధ్య మాపరాధమున మొదటిమా అల్పాపరాధ దండమునను రెండవసారి చేసిన యపరాధమునకుఁ దగిన దండమునను మూఁడవసారి ద్విగుణదండంబునను దండ్యుఁ డగు. అధముఁ డుత్తమాపరాధంబు గావించిన మొదట మధ్యమాప రాధ దండమును దర్వాత విహితదండమును గావించి యనంతరపర్యాయమున ద్విగుణముగ శిక్షించి తర్వాత యావజ్జీవమును నిగళమున బంధించి నీచకార్యంబులన సేయ నతని నధికారి నియోగించునది. ఎవ్వఁడు ధనగర్వమున నప రాధము గావించు నాతని ప్రథమాపరాధమున నర్థంబునఁ జతుర్థాంశంబు జోముచేసి పుచ్చికొని యనంతరాగంబున నర్ధంబును దృతీయమంతువున సకలధనమును హరియించి తర్వాత జీవితం బుండునంతదనుక బంధనాలయమున నుండ రాజు శాసించునది. సహాయగౌరవమునను విద్యామదం బునను బలదర్పమునను బాపంబు గావించువాని శృంఖలం బుల బంధించి పలుమాఱు కశల మోదించునది. భార్యయుఁ బుత్త్రుఁడు భగినియు శిష్యుఁడు దాసుండుఁ గోడలు ననుజుఁడు నపరాధము గావించిన గృహస్థుఁడు సన్నంపుఁద్రాటనేని యట్టి వేణువుననేని శరీరమునకుఁ జరమభాగమునఁ గొట్టవల యుం గాని యుత్తమాంగమున నెన్నఁడు దండింపఁ గూడదు.

అట్లైనుఁడయిన దండించిన రాజు వానిఁ జోరదండమున
దండింపవలయు. మఱియు రాజు పాపాత్మునిఁ దప్పునకుఁ
దగినట్లు మాసంబేని మూఁడుమాసంబులేని యాఱునెలలేని
వత్సరంబేని యావజ్జీవంబేని బంధనాలయంబున నుంచి నీచ
కర్మముల నియోగించుచుండవలయుం గాని యెట్టి యపరా
ధునైనను వధదండంబున దండింపఁదగదు. భూతంబుల హిం
సింపఁ దగదని వేదంబు లుగ్గడించుఁ గాన రాజు సర్వప్రయ
త్నంబులను వధం బుజ్జగించి యవరోధమునను బంధనంబునను
దాసనమునను దోషిని బాధింపవలయును, కాని లోభంబున
ధనదండంబును విధింపఁ దగదు. తప్పు గావించినవానికి
సహాయులు గాని పిత్రాదిబంధువులు దండ్యులు గారు. ఇది
క్షమాశీలుం డయిన రాజు దండ ప్రకారంబు. రాజుగ్రదం
డుండు ధనహారకుండు నై యపరాధముల నైఁపనప్పుడు
లోకంబు కలఁత నొంది శత్రుభేదమునకు సుసాధం బగుం
గావున క్షమాపతి క్షమావంతుఁడు రంజకుండు నయి జనుల
యెడ న్యాయ్యంబుగ దండంబు ప్రయోగించుచుండవలయు.

శిక్షార్హులు - శిక్షయును

మద్యంబు ద్రావువాఁడు జూదరియుఁ జోరుండును
జారుండును బరహింస గావించువాఁడును వర్ణాశ్రమాచార
ములఁ ద్యజించినవాఁడును నాస్తికుఁడు శఠుఁడును మిథ్యాభి
శాపకుఁడు కర్ణేజపుఁడు (Tale-Bearer) నార్యుల దేవతల దూ
షించువాఁడు ననృతవాదియు న్యాసహారియుఁ (దాఁచికొన్న
సొమ్ము హరించినవాఁడు) బరులవృత్తికి హాని చేయువాఁడును
బరులసంపద నోర్వనివాఁడును లంచంబున నాసక్తుఁడును

చెడుకార్యంబులఁ గావించువాఁడును మంతనము వెలువఱుచు
వాఁడును గార్యంబులఁ జెడనడఁచువాఁడును బరుసములు
ననిష్టంబులు పల్కువాఁడును సుజలాశయముల నారామ
ములఁ బాడుచేయువాఁడును నక్షత్రసూచియు రాజవిద్వేషి
యుఁ గుమంత్రియుఁ గుసాక్షియు డాంబికుండును స్వామి
ద్రోహియు న్యాయంబుకంటె నెచ్చు వెచ్చించువాఁడును జిచ్చు
వెట్టువాఁడును విషంబు ప్రయోగించువాఁడును బ్రబలదండం
బు గావించువాఁడును బాక్షికుండయిన ధర్మాధికారియు బలం
బున లిఖితంబు (దస్తావేజు) గ్రహించువాఁడును గలహశీలుం
డును యుద్ధపరాఙ్ముఖుండును రాజశత్త్రుల సేవించువాఁడును
గ్రామకంటకుఁడును దల్లిదండ్రులకు నైనఁ సతి యగు భార్య
కైనఁ మిత్త్రులకైనఁ ద్రోహము సేయఁ దలఁపుగొన్న వాఁడును
గుటుంబభరణమునకుఁ దగిన వెరవు సూపక విద్యాభ్యాసంబు
నకుఁ దపంబునకు నరుగువాఁడును తృణకాష్ఠాదుల మోచికొన
శక్తుఁ డయ్యు బికిరంబున జీవించువాఁడును రాజదాయల
దాఁచువాఁడును గన్యావిక్రేతయు రాజు ననిష్టం బుపేక్షించు
వాఁడును గుటుంబవృత్తికి హానిచేయువాఁడును నగు పురుషుల
యందును గులటయుఁ బతిం బుత్త్రులను హింసించునదియు
నెల్లపుడు గృహకృత్యంబుల విడిచినదియు దురాచారురాలు
స్నుషయుం దప్రియయు నగునింతులయందును స్వభావదుష్టు
లగువారిం దెలిసికొని యపరాధానుసారంబుగ రాజు దేశం
బునుండి వెడలనడఁచుచు ద్వీపాంతరమున నేని దృఢబంధము
గావించి దుర్గమధ్యంబున నేని వసియింపఁ జేయుచుఁ గదన్నం
బునను న్యూనభోజనంబునను గృశింపఁ జేయుచు మార్గసం

స్కారణమున నియోగించుచుఁ దత్తజ్జాత్యుచితంబు లయిన కర్మంబులు వారిచేఁ జేయించుచు నిట్లు సంసర్గమున దుష్టులగు వారి సయితము దండించుచు నెల్లవారిని సన్మార్గమునకుఁ ద్రిప్పునది. మఱియు రాజు తనకును రాష్ట్రజనమునకును మంత్రిగణమునకును శత్రుసంబంధమున వినాశంబు గావింపఁ గడంగువాని సరగ వధించునది. సమాజమున దౌష్ట్యంబు గలప్పుడు ఱేఁడొక్కమాఱు గణంబునకు హానిసేయక పర్యాయమునఁ దన్నాశంబు సేయవలయు. రాజధర్మనిరతుఁడయి నపుడు ధర్మశీలుండు నతిబలుండు నగు నతనిశత్రు నాశ్రయించి జనంబు లతని భయపఱుచునది. రాజెంతదనుక ధర్మైకపరాయణుం డగు నంతదనుక రాజగు. ధర్మశీలుఁడు గాకున్నఁ బ్రజలును రాజును శీఘ్రముగ నశియింత్రు. నిరపరాధులగు తల్లిం దండ్రిని భార్యను బరిత్యజించిన భృత్యుని నిగడంబుల బంధించి మార్గశోధనంబున నియోగించి యతని భృతియం దర్ధంబు వారిజీవనంబున కిచ్చుచుండవలయు. మహాపరాధంబునకుఁ బణసహస్రంబు దండంబని రాజెఱుఁగునది. రాజముద్రాముద్రితంబయిన దశమాషమాత్ర తామ్రనాణకంబు పణంబునాఁబడు. సార్ధశతవరాటికామూల్యంబయిన తామ్రనాణకంబు కార్షాపణంబు. మధ్యమాపరాధంబులకు నూఱుపణంబులును బ్రథమాపరాధంబున కందున నర్ధంబును రాజు దండంబు విధించునది. ఇట్లు మిశ్రంబున నుపాయములతో నరిమిత్రోదాసీనులు చెప్పంబడిరి.

ఇది చతుర్థాధ్యాయంబునఁ బ్రథమప్రకరణము.

చతుర్థాధ్యాయము

ద్వితీయ ప్రకరణము

అనంతరము మిశ్రంబున ద్వితీయమైన కోశప్రకరణంబు నుపక్రమించి చెప్పెద నని శుక్రుం డి ట్లనియె.

కోశ (Treasure) స్వరూపము - దాని సంగ్రహించువిధమును

సజాతీయార్థసముదాయంబు వేఱ్వేఱఁ గోశంబు నాఁబడు. రా జెద్దియే నొక్క యుపాయంబున ధనంబు సంపాదించి దాన రాష్ట్రంబును బలంబును యజ్ఞాదిసత్క్రియాకలాపంబును రక్షించునది. సేనాప్రజాసత్క్రియా రక్షణార్థం బయిన ధనసంగ్రహం బుభయలోకసుఖదంబు నితరంబు దుఃఖదంబు నగు. దారపుత్రార్థంబు నుపభోగార్థంబు నగు ధనసంగ్రహంబు నరకకారియ యగుంగాని లోకాంతరంబున సుఖంబు నీఁజాలదు. అన్యాయంబున నేవానినుండియేని ధనంబు నాఁచికొనురాజు వాని పాపంబు నొందు. పాత్రునివలన గ్రహించిన ధనము నతనికిచ్చిన ధనముఁ గ్రమంబుగ వర్ధిల్లు. స్వాగమియు సద్వ్యయుండును బాత్రుండును విపరీతుండపాత్రుండును నగుదురు. రాజపాత్రుల సర్వస్వంబు హరియించియు నధర్మశీలు రయిన నృపాలురధనము హరియించియుఁ బాపభాజనము గాఁడు గావున నట్టివారి నుండియు బలంబున

మాలాకారుండు వృక్షములఁ బెనిచి పుష్పంబులఁ గొనునట్లు ప్రజల రక్షించి సంపాదించిన భాగమునను బగటిం గరదులఁ గావించి సంపాదించిన ధనమునను గోశంబు పెంచు రాజులు శ్రేష్ఠులు. కృషివాణిజ్యాది వైశ్యవ్యాపారముల ధనార్జనము సేయువారు మధ్యములును సేవను దండమునను దీర్ఘదేవకరగ్రహంబులను సొమ్ము సంపాదించువా రధములు నగుదురు. హీనధనులయిన జనులును మధ్యధనులయిన భృత్యులును రాజులకు రక్షణీయులు. అధికృతులుం బ్రతిభువులును ద్రవ్యవంతు లయినకొలఁది నుత్తము లగుదురు. ఉత్తమధనులయిన ధనికులు రాజులకు హీనాధికులు గాకుండువారు. పండ్రెండేండ్లు కుటుంబము రక్షింపఁజాలిన ధనము హీనమును బదియునాఱబ్దంబులు కుటుంబము రక్షింపఁ బర్యాప్తంబయినది మధ్యమంబును ముప్పదివత్సరంబులు ప్రోవ సమర్థంబయినది యుత్తమధనము నగు. మహార్ఘంబగు కాలంబునఁ బదార్థంబుల విక్రయించుచుఁ దక్కువవెల గల కాలంబున విలుచుచు వణిజులు భాండమునన కాని వృద్ధిచేత వ్యవహరింపరు. రాజు లాపత్కాలమునను వ్యవహారమునందలి ధనము గాక తక్కిన యెల్లవారల ధనముఁ గ్రమముగ రక్షింపవలయును. అట్లు కావింపనినాఁడు ప్రజాసంతాపంబు సాన్వయంబుగ నృపుని దహింపనోపు.

ధాన్యసంగ్రహము

రాజు లాయాయికాలంబుల రాష్ట్రార్థమును నాత్మహితార్థమును మూఁడేండ్ల భోజనంబునకుఁ జాలిన ధాన్యము

సంగ్రహించి యుంచునది. ధాన్యంబు చిరస్థాయియు నెల్ల సంపదలలో నధికము నగు. సుపుష్టమును గాంతిమంతమును బ్రశస్యజాతియు శుష్కముఁ గ్రొత్తదియు సుగంధియు సువర్ణమును జిరస్థాయియు రసవంతము నగు ధాన్యముఁ బరిశీలించి మహార్ఘ్యం బయ్యు నట్టిదానిని సంగ్రహించి రక్షింపవలయు. విషమునను నగ్నిని స్పృష్టము నివము దాఁకినది గీటజుష్టము నగుకొల్చు సంధరింపఁ జనదు. సంగ్రహించిన ధాన్యము నిస్సారముగాక మున్న వెచ్చించుచు వ్యయపఱిచినవానికిఁ దుల్యపరిమాణం బగు క్రొత్తధాన్యం బేఁటేఁటఁ బ్రయత్నమున రాజు సంగ్రహించునది. మఱియు నోషధులు ధాతువులు (=ఖనిజములు) తృణకాష్ఠాదులు జంత్రములు శస్త్రాస్త్రములు।నగ్నిచూర్ణము భాండాదులు వసనములు నింకను గార్యసాధకములగు నితరపదార్థములు సుప్రయత్నమున సంగ్రహించి సంగృహీతము లయినవాని రక్షించుచుండవలయు. ఆర్జనముననొందు శ్రమముకంటె రక్షణమున నాయాసము చతుర్గుణంబధికము. ఆర్జించినవస్తువు క్షణ ముపేక్షించిన నశియించు. సంపాదించిన వస్తువులు నశించిన సంపాదకునకు మిక్కిలి దుఃఖము వొడముగాని యతని స్త్రీపుత్త్రాదులకు నంతసుఃఖము వొడమదన నితరులకును జెప్పనేల? ఎవఁడు తనకార్యమున శిథిలప్రయత్నుం డగు నతని సహాయులు నట్ల యగుదురు. ఎవ్వాఁడు తనకార్యంబున మెలఁకువపడు నతని సహాయులును వానికిం దుల్యు లగుదురు. ఎవ్వఁ డార్జింప శక్తుఁడయ్యు నార్జించిన వానిరక్షింప నశక్తుఁ డగు వానికంటె మూఘుఁడు వేఱొకఁడు లేఁడు. వానియార్జనశ్రమం బెల్ల వితి

యగు. ఏకాధికారంబున నిద్దఱ నియమించువాఁడును జీవద్ద్వి భార్యుండును నతివిస్రంభవంతుఁడును మహాధనాశుండు నలసుండును స్త్రీజితుండును జారచోరాతతాయులయం దేవానినేని సాక్ష్యం బడుగువాఁడును మూర్ఖులు. ఎల్లవాఁడును గృపణుండువోలె ధనంబుల రక్షించుచుఁ గర్జంబుతఱి విరక్తుండువోలె వెచ్చింపకున్నను నిరర్థకంబుగ వెచ్చించినను మౌర్ఖ్యంబునొందు. వస్తువుల యాథాత్మ్యంబు పరీక్షింప మనుజుండు తాన యత్నింపవలయుం గాని యన్యుల నియోగింపఁ జనదు.

రత్నసంగ్రహము - వాని స్వరూపాదులును

రాజు పరీక్షకులచేఁ బరీక్షింపించి రత్నాదిపదార్థంబులఁ గాపాడునది. వజ్రంబును మౌక్తికంబును బ్రవాళంబును గోమేదంబు నింద్రనీలంబును వైడూర్యంబుఁ బుష్యరాగంబును బాచియు మాణిక్యంబు నను తొమ్మిదియు మహారత్నంబు లని విద్వాంసులు చెప్పుదురు. రక్తవర్ణంబు నింద్రగోపకాంతంబు నగు మాణిక్యంబు గాములజేనికిని రక్తంబును బీతంబును శ్యామంబు నగు మౌక్తికంబు చందురునకును, మాంజిష్ఠంబయిన ప్రవాళంబు నేలపట్టికిని మయూర చాషపత్రాభంబయిన పాచిబుధునకును స్వర్ణవర్ణం బయిన పుష్యరాగంబు బృహస్పతికి నత్యంతవిశదంబుఁ దారకాభంబు నగు వజ్రంబు శుక్రునకును వార్షికాబ్దనీలం బయిన నీలంబు శనైశ్చరునకు, నీషత్పీతారుణప్రభం బయిన గోమేదంబు రాహునకును మార్జారాక్షినిభం బయిన వైడూర్యంబు కేతుగ్రహంబునకును బ్రీతికరంబు లగు. రతనంబులలో వజ్రంబు శ్రేష్ఠ

తరంబును గోమేదవిద్రుమంబులు హీనంబులును గారుత్మత మాణిక్య మౌక్తికంబులు శ్రేష్ఠంబులును బుష్యరాగేంద్ర నీల వైడూర్యంబులు మధ్యమంబులు నని చెప్పంబడు. ఎల్ల రత్నంబులకంటె మహాద్యుతిమంతం బయిన యహిజం బగు మణి శ్రేష్ఠతమంబ కాని యది దుర్లభంబు. అజాల గర్భంబును గీఱలుం జుక్కలు లేనిదియు సద్వర్ణంబును సత్కోణంబును సుప్రభంబు నగు రత్నంబు శ్రేష్ఠం బని తద్విదులు చెప్పుదురు. శర్కరాభంబు దలాభంబు చిపిటంబు వర్తులంబు నని రత్నంబు లెల్ల నలుఁదెఱంగుల నుండు. సిత రక్త పీత కృష్ణంబు లయిన ప్రభావర్ణంబులు రత్నజంబులు. దోషవర్జితం బయిన రత్నంబు ప్రభావర్ణంబుల ననుసరించి యైశ్వర్యంబుం బుష్టియు శౌర్యంబు నాయువు ధరియించు వారి కొసఁగు. కోకనదచ్ఛవి యైన పద్మరాగంబు మాణిక్య భేదంబగు. పుత్త్రకామ యగునారి యెక్కుడప్పుడును వజ్రంబు ధరియింపఁ జనదు. నిర్దుష్టం బయిన రత్నంబునకు గౌరవంబు నను బ్రభావర్ణంబులను విస్తారంబున నాశ్రయంబున నాకా రంబునను మూల్యం బధికం బగుచుండు. ముత్యంబుం బవడం బును ధరియింపఁ గాలంబున జీర్ణంబగు. ముక్తాప్రవాళం బులకంటె నితరంబు లగు మణులు పాషాణంబున నాయసం బునను నుల్లేఖ్యంబులు గావని రత్నవిదులు వల్కుదురు. సద్గు ణంబయిన రత్నంబు విరివిగలిగి లఘువయిన నధికమూల్యంబు నకును బరిమాణంబున నల్పంబయి గురువైన నల్పార్ఘంబున కును దగు. శర్కరాభంబయిన మణికి నల్పంబును జిపిటము నకును మధ్యమమును దలాభంబయిన దాని కధికమును వర్తు

లంబయిన దానికి యథాకామముగను వెలయగుం గాని రాజ ద్రాష్ట్యమున వాని కర్షం బధికంబు నల్పంబు నగుచుండు. ముక్తాప్రవాళేతరంబు లయినమణులు చిరకాలంబు ధృతంబు లయ్యు జీర్ణింపవు. ముత్తియంబులు మత్స్యాహిశంఖంబుల వలనను వేణువరాహజీమూతంబులవలనను శుక్తులవలననుం బుట్టును గాని వానియందు శుక్త్యుద్భవంబులు మెండయి యుండు. శుక్తిజంబులయందుఁ గృష్ణవర్ణంబులు ద్వికంచుకం బులు గనిష్ఠంబులును సితవర్ణంబును నాల్గుపొరలు గలదియు మధ్యమంబును బీతరక్తంబు సప్తకంచుకంబు శ్రేష్ఠంబును నగు. ఇట్టి ముత్తెంబులు వేధ్యంబులు నితరంబు లవేధ్యంబులు నగు. మఱియు సింహళద్వీపవాసులు కృత్రిమంబు లయిన తారల రచియింత్రు గాన సందియంబుదీరఁ బరీక్షకుండు వానిఁ బరీక్షించునది. లవణంబుతోడను జమురుతోడను గూడిన యుష్ణజలంబున నొక్కరే యునిచి వ్రీహులచే మర్దించిన వైవర్ణ్యంబు నొందని ముత్తియంబు లకృత్రిమంబు లనియుఁ దక్కినవి కృత్రిమంబు లనియు నెఱుఁగునది. శుక్తిజాతంబు లగు న మౌక్తికజాతం బుత్తమప్రభంబును దదితరజాతంబు మధ్య మప్రభంబు నగు. గోమేదకభిన్నం బయిన రత్నంబుల కెల్ల నర్ఘ్యవు తులాకల్పితంబు గావలయు.

రత్నముల వెల

ముత్తియంబులకుఁ గాక యితరరత్నంబులకు వింశతి సంఖ్యాకంబు లయిన క్షుమ లొక్కరతి యగు. ముత్తియం బులకు నాల్గుకృష్ణలంబులు మూఁడురక్తు లగు. ఇరువదినాల్గు

రతు లొక్క రత్నటంకం బగు. స్వర్ణవిద్రుమంబులకు నాల్గు టంకంబు లొక్కతోలం బగు. ఏకరక్తిమితం బయిన యేక హీరంబునకు సువిస్తృత దలంబునకుఁ బరీక్షకుఁ డుత్తమ మూల్యంబు పంచసువర్ణకంబులు నిర్ధరించునది. పరిమాణా ధిక్యంబును బెక్కుకోణంబులుం గలిగిన నధికమూల్యంబును మానంబు తక్కువయిన కొలఁది నల్పపువెలయు నిర్ణయింపఁ దగు. ఇం దెనిమిదిరతు లొక్కమాషంబును బదిమాషంబు లొక్క సువర్ణకంబు నగు. అయిదు సువర్ణంబుల మూల్యం బెనుబదిరాజతకర్షంబు లగు. వజ్రంబునకు బరువుంబట్టి రక్త్యనుసారంబుగ మూల్యంబు నిర్ణయించునపుడు చిపిటం బయినదానికి వెల మున్ను చెప్పిన వజ్రంబు వెలకంటె మూఁడవయంశంబు న్యూనంబుగ నేర్పడు. శర్కరాభం బయిన హీరంబునకు నుత్తమమూల్యంబునం దర్ధంబు వెల యగు. ఒక్కరతి పరిమాణంబు గల రెండు మగతాలవెల సార్ధద్విసువర్ణకంబులును నంతియె పరిమితి గల పెక్కు మగ మానికంబులకు మూల్యంబుమీఁది దానియం దర్ధంబు నగు; మఱియు గుణహైన్యంబున వాని విలువ మున్ను చెప్పిన దాని యందు సగంబును నాల్గవపాలు నగు. దలాభంబులుఁ జిపి టంబులు వర్తులంబులు నగు వజ్రంబు లొక్కనివలన నొక్క మాఱు నూఱురతులకంటె నధికంబుగ విలిచెనేని శత శతం బునకు న్వింశతి రతులకు హ్రాసించి శేషించినవానిక మూ ల్యంబు గొన్నవాఁ డిచ్చుచుండవలయు; మఱియు శర్కరా భంబు లయిన నేఁబదిరక్తులయిన న్నలుబదిరక్తులైనం గొన్న ను నట్లు హ్రాసించియె వెల యీవలయు. కృష్ణవర్ణంబును

రక్తబిందుయుతంబునగు రత్నం బేనాఁడును శ్రేయస్కాముండు ధరియింపఁదగదు. గారుత్మతంబు మాణిక్యంబు నుత్తమంబు లయ్యేనేని రతి కొక్క సువర్ణం బుత్తమమూల్యంబు నంత కంటె నధికపరిమాణంబు గలిగినఁ దదనుసారముగ మూల్యం బునునగు. రక్తిపరిమితంబు లగు పుష్యరాగ నీలముల కుత్తమ మూల్యము సువర్ణమునం దర్ధంబగు. ప్రశస్తంబయిన వైడూ ర్యము నుత్తమమూల్యమునకుఁ దగు. తోలకమితం బయిన ప్రవాళంబుమూల్యం బర్ధసువర్ణకం బగు. గోమేదం బల్ప మూల్యంబు గావున నున్మానంబునకుఁ దగదు. అల్ప పరి మాణంబులయిన హీరభిన్నంబు లగు రత్నంబులకు సంఖ్యన వెల నిర్ణయింపఁదగు. అత్యంతరమణీయంబులు దుర్లభంబులు నగు మణులకుఁ గ్రయద్రవ్యం బిచ్ఛానుసారంబుగ నుండు. మహాగుణసంపన్నంబు లయిన మణులకెల్ల మానంబునం గాక వెల యథాకామంబుగఁ గల్పింపఁ దగు. ఉత్తమం బయిన ముత్తియంబున కర్ధసువర్ణంబును దక్కువగుణంబు గలదానికిఁ దక్కువయును గ్రమంబుగ వెల యగు. రక్త వర్ణంబును బీతంబును సితంబును వర్తులంబు నగు ముత్తెంబు శ్రేష్ఠంబును జిపిటంబు శర్కరాభంబు నధమంబును దక్కి నవి మధ్యమంబులు నని తద్విదులు వల్కుదురు.

లోహస్వరూపమును - వాని మూల్యములును

రతనంబులందు స్వాభావికంబులును ధాతువులందుఁ గృత్రిమంబులు నగు దోషంబులు పెక్కులుండుం గాన విద్వాంసుండు వానిం బాగుగఁ బరీక్షించి యర్ఘంబు నిర్ణ

యించునది. స్వర్ణ రజత తామ్ర వంగ సీస రంగలోహంబు లేడును ధాతువులును దక్కిన యారకూటాదులు దత్సంకరంబులు, నిందు బూర్వపూర్వంబు శ్రేష్ఠంబు నని ధాతువిదులు చెప్పుదురు. ధాతువులన్నిటను గార్తస్వరంబు ప్రశస్యతమంబు. వంగతామ్రంబుల సంయోగంబునఁ గాంస్యంబును దామ్ర రంగంబుల సంయోగంబునఁ బిత్తలంబు నుత్పన్నం బగు. ప్రమాణంబున సమంబులయ్యు భర్మంబు తనువు నితరంబులు పృథులంబులు నయి కాన్పించు. జంత్రంబులయు నాయుధములయు నాకారము నొందిన లోహము సుహామూల్యం బగు. సువర్ణమునకు షోడశగుణంబయిన రజతమును దలచుగ నశీతి గుణం బయిన తామ్రము రజతమునకును, సార్ధకగుణం బయిన వంగమును ద్విగుణంబయిన రంగమును ద్విగుణంబయిన సీసమును షడ్గుణంబయిన లోహమును దామ్రమునకును మూల్యము లగు. ఇది విశిష్టంబయిన రత్న ధాతుమూల్యకల్పనం బని తత్స్వరూపజ్ఞులు సెప్పిరి.

ఆవు మొదలగు పెంపుడు జంతువుల వెలలు

సుశృంగములు మంచివర్ణమును లేఁబ్రాయమును గలిగి బహుదుగ్ధమై సువత్సకమైనగో వల్పమేని మహాతిమేని మహార్ఘమునకుఁ దగు. పీతవత్స యయ్యుఁ బ్రస్థమగ్ధ మైన గోవునకు రాజతం బయిన యొక్కపలము మూల్యం బగు. అయిదుగుంజ లొక్కమాషమును బదియునాఱుమాషము లొక్కనిష్కమును నాల్గునిష్కము లొక్కపలమును నగు. అజకు గోవునర్ఘమునం దర్ధంబును మేషి కందు సగంబును

మూల్యంబగుం గాని యుద్ధశీలంబును సువృషంబు నగు మేషం
బునకు రాజతంబయిన పలంబు వెల యగు. గోవులకుత్తమంపు
వెల పదియే నెన్మిదేని రజతపలంబులును నజావిజాతంబునకు
మహార్ఘం బేకపలంబును నగు. మహిషికి గోవు వెలయు
మఱియు నం దర్థంబు నుత్తమం బయిన వెల యగు. సుదృఢం
బును బలవంతంబును సుశృంగంబును శోభయు శీఘ్రగమనం
బును నగు సప్తతాలప్రమాణం బయిన వృషభంబున కఱువది
రాజతపలంబులును మహిషంబున కేడే నెన్మిదేని పలంబులును
గజాశ్వంబులకు వేయేని రెండువేలేని మూడువేలేని, నాల్గు
వేలేని పలంబులును గ్రామేలకంబునకు మాహిషసమంబును
మహార్ఘంబు లని తచ్ఛాస్త్రజ్ఞులచేఁ జెప్పంబడె. ఒక్క దివసం
బునను నూఱుయోజనంబులు పోఁ గల యశ్వం బుత్తమంబును
దానికిఁ బంచశతసువర్ణ ముత్తమమూల్యము నని నిర్ణీతంబయ్యె.
ఏకాహమున ముప్పదియోజనములు నడువ శక్తి గల యుష్ట్ర
ముత్తమమును దనుత్తమమూల్యము పలశతము నగు. సర్వ
విధముల నుత్తమంబయిన గరుడన కుత్తమమూల్యము రెండు
వేలనిష్కములు. నాల్గుమాషముల పరిమితి గల శాతకుంభం
బొకనిష్కమును నై మరక్తు లొక్కమాషము నని గజమూల్య
మున నిర్ణయింపఁబడె. భూమియుం దప్రతిమములయిన వస్తువు
లెల్ల రత్నభూతముల యగుం గావున వానిమూల్యము దేశ
కాలానుసారముగఁ బ్రభువులచేఁ గల్పనీయం బగు. వ్యవహా
రాక్షమము గుణహీనము నగు పదార్థమునకు మూల్యము
కల్పింపఁదగదు. ఎల్ల పదార్థములకు వెల నీచమధ్యమోత్తమ
భేదమునఁ గల్పించునది.

పన్ను గ్రహించు పద్ధతి

పదార్థజాతము నమ్మినవారినుండియుఁ గొన్నవారి నుండియు గ్రహియింపఁబడిన రాజభాగము శుల్కం బని బుధులు వ్యవహరింత్రు. హట్టమార్గములు నాకరంబులు సీమలును శుల్కదేశము లగు. రాజు వస్తుసముదాయమున కొక్కమాఱు జతనమునఁ దనరాష్ట్రమున సుంకము గ్రహింపఁదగుం గాని ఫలమునఁ బలుమాఱు గ్రహింపఁదగదు. విక్రేతనుండి యేని క్రేతనుండియేని వస్తువునర్ఘమునందు ముప్పదిరెండవ యంశము రాజు గ్రహించునది. సుంకము వింశాంశము షోడశాంశమునయినను మూలద్రవ్యమునకు హాని సేయకుండు. కొన్న మూల్యమునకు సమంబుగను హీనముగను విక్రయించువారి వలన రాజభాగంబు గొనందగదు. రాజెల్లపుడును సరకులఁ గొన్న వారిలాభము పరికించి యరి గొన శ్రేయంబగు. భూపతి బహుఫలములు మధ్యఫలములు నల్పఫలములు నగు భూప్రదేశములఁ గొల్పించి సంగోరు నిర్ణయించి కర్షకునధీనంబు చేసి పిమ్మట వానికినష్టము లేకుండ భాగంబు గొనునది; మఱియు ఫలతారతమ్యంబు లెస్సగఁ బరికించి యంగారకారునిఁ బోలక మాలాకారుం బోలి భాగంబు హరించుచుండవలయు. రాజభాగాదిసకలవ్యయంబుకంటె ద్విగుణంబగు లాభంబు గావించు కృషికృత్యంబు కృషీవలునకు సుఖదంబు నితరంబు దుఃఖదము నగు. వాపీకూపతటాకాది జలాశయంబుల సహాయమున ఫలించు భూభాగమునుండి తృతీయాంశమును వర్షమునన పండు నేలనుండి తురీయాంశమును నదీమాతృకంబయిన యుర్వరనుండి సంగోరును గుల్మపాషాణాది సమాకులం బయిన

భూమినుండి షష్ఠాంశమును నగు ఫలము రాజు గ్రహించునది. ఏ కాఁపువలనఁ భూమికిని కేఁటేఁట శతరాజతకర్షమితంబయిన భాగము వచ్చునతని కిరువదిమానం దగు. ఖనిజంబయిన సువర్ణమునందు నర్ధంబును రూప్యమునఁ మూఁడవయంశమును దామ్రమున నాల్గవపాలును లోహసీసాదుల నాఱవభాగమును మణులయందును క్షారంబులందు నర్ధమును వ్యయశేషమునఁ గర్షకునకు లాభాధిక్యము గలుగునట్లు నృపతి స్వభాగము హరియించుచుఁ దృణకాష్ఠాదుల నరణ్యమునుండి సంగ్రహించి జీవించువానినుండి వింశాంశము కరంబు గ్రహించునది. అజావిగోమహిష్యశ్వంబుల వృద్ధియం దెనిమిదవయంశము రాజభాగం బగు; మఱియు గవాదిదుగ్ధంబుల షోడశాంశము రా జరి గొనునది. కారు శిల్పాదిగణంబువలనఁ బక్షమున కొక్కదినమునఁ బనిగొనవలయు. కొఱఁకులు నూతనముగ దున్నువారినుండియు భూమి ఫలవతిం జేయ వాపీకూపాదుల నేని కుల్య నేని త్రవ్వించిన కర్షకునివలనను వారి కయిన వ్యయముకంటె ద్విగుణముగ ధనము తత్ఫలమునఁ గూడునంత దనుక రాజు బలి గ్రహింపఁదగదు. భూమిఫలమున భాగమును నిర్వేశమును సుంకమును వడ్డియు నుత్కోచమును గప్పమును గాలవిలంబనము గావింపక బుద్ధిమంతుఁడు నియతకాలమున గ్రహింపవలయు. భూములయందు భాగము నిర్ణయించుకొని ధనవంతు నొక్కని లగ్నకుం బుచ్చికొనియైన వారివలన నేని కర్షకులవలన వేర్వేఱ నేని నిరుడు వచ్చినంత సొమ్ము ముందు పుచ్చికొనియైన, నొక్క పర్యాయం బేని పెక్కుపర్యాయంబు లేని ధనము గ్రహింప నిశ్చయించి

కొనినదైన రాజు కర్షకుల కెల్ల స్వచిహ్నితము లయిన భాగ పత్రంబులు వ్రాయించి యీవలయు. మఱియు నేనమండ్ర నేని పదుండ్ర నేని యంతకంటె నెక్కువ సంఖ్యగలవారి నేని గ్రామాయంబున నాఱవపాలికి మించకుండ వేతనంబు నియమించి గ్రామపాలుర నేర్పఱచునది. గవాదిమద్ధంబుల విక్రయింపక కుటుంబార్థం బుపయోగించు గేస్తునివలన రాజు స్వభాగంబు హరియింపఁ జనదు. మఱియు ధాన్యవస్త్రాది పదార్థంబుల స్వోపయోగంబునకు విలుచువారివలన సుంకంబును గ్రహియింపఁ దగదు. వార్ధుషికునివలనఁ గొసీదంబున ద్వాత్రింశాంశంబు రాజుగరంబు గొనవలయు. గృహంబుతో సంబంధించిన భూమికి వ్యవసాయంపుభూమికిం బోలెఁ బన్ను పుచ్చికొనం దగు. మఱియు నట్లె యాపణికులవలనఁ బ్రసారభూమికిని మార్గసంస్కరణార్థంబు పాంథుల వలన మార్గభూమికిని రాజు కరంబు గ్రహింపవలయు. ఎల్లవారి వలన ఫలము గ్రహించుచు రాజు ప్రజారక్షణమున దాసుండువోలె జాగరూకుండు గావలయు. ఇట్లు చతుర్థాధ్యాయంబున ద్వితీయంబైన కోశప్రకరణం బుశనుండు చెప్పె.

చతుర్థాధ్యాయము

తృతీయప్రకరణము

రాష్ట్రస్వరూపము

అనంతరము మిశ్రమునఁ దృతీయం బైన రాష్ట్రప్ర కరణంబుఁ సంగ్రహముగఁ జెప్పెద నని శుక్రుం డిట్లనియె. స్థావర జంగమాత్మకంబెల్లను రాష్ట్రంబని నీతికోవిదులు వ్యవ హరింత్రు. రాష్ట్రం బెవ్వానివశంబున నెంతకాల ముండు నంత కాలంబది యతనిది. సర్వగుణ సంపత్తికంటె ధనసంపత్తి శతగుణం బధికంబును మహాతపఃఫలం బయిన యాశత్వంబు దానికంటె నధికమునని గఱువలు వల్కుదురు. పృథివియందుఁ బార్థివునికంటె దేవుఁడు లేఁడని స్మరింపఁబడుఁ గాన నతఁడు తేజస్వియయి సర్వోత్కర్షంబున నుండు. లోకంబతని నాశ్ర యించి జీవించుచు నతనియాచరణము గొనియాడి యాచరిం చుచుండు. రాజు రాష్ట్రఫలము పూర్ణముగ ననుభవించుఁ గాన దదఘంబుం బొందు. ఎవ్వానిదేశమున జనము స్వధ ర్మాచరణతత్పరం బగు ధర్మనీతి పరుండయిన యారాజు శా శ్వతంబయిన కీర్తి నడయు. భూమియం దెవ్వనికీర్తి యెంతకాల ముండు నతఁడంతవఱకును స్వర్గంబున నుండు. అకీర్తికంటె నరకం బనునది వేఱొండు లోకాంతరమున లేదు. నరదేహం బుకంటె నన్యదేహంబులెల్లను నరకములు నాధివ్యాధులు

మహాపాపస్వరూపములు నని విద్వాంసులు పల్కుదురు. ఈ శేలిందు తాను స్వధర్మపరుండయి ప్రజ న్స్వధర్మమున నియమించెనేని ప్రమాణభూతుండు ధర్మిష్ఠుండు నగు నతని నెల్ల వారు ననుసరింత్రు. సనాతనములయిన దేశధర్మములును జాతి ధర్మములుం గులధర్మములు మునిప్రోక్తము లయిన ప్రాచీనములు నూతనములు నగు నితరధర్మములును రాష్ట్రగుప్త్యర్థంబు సన్న్రపు లెఱింగి సుయత్నమున రక్షించునది. ధర్మ సంస్థాపనమున నారికిఁ జిరైశ్వర్యముం గీర్తియుం గలుగు.

చాతుర్వర్ణ్యస్థితియుఁ దద్ధర్మములును

మున్ను పద్మసంభవునిచేఁ గర్మములచేత జాతి నలుఁదెఱంగుల భేదింపఁబడె. పిమ్మట ననులోమసాంకర్యము నను బ్రతిలోమసాంకర్యమునను జాత్యానంత్యము ప్రాప్తం బయ్యె. తదానంత్యము చెప్ప నశక్యము. మనుష్యునకు జన్మమున జాతిభేదము నెఱుఁగువారెల్లను నామకర్మములన యట్టి భేదము గలిగెనని యెఱుంగుదురు. సంగ్రహమునఁ బ్రాణు లెల్లను జరాయుజములు నండజములు నుద్భిజ్జములు స్వేదజములునని చతుర్విధజాతులుగలవి. జన్మమున నుత్తముఁడయ్యు సంసర్గమున నీచుఁడగుం గాని నీచుఁడగువాఁడు సంసర్గమునఁ గాని జన్మమునఁగాని యుత్తముఁడు గానోపఁడు. జన్మమునను గర్మమునను గుణమునను విద్యాకలాశ్రయమునను నీచోత్తమ భావములు చిరంకాలంబునకు స్థిరంపడును; అదియు నామమున జాతి యనంబడు. యజ్ఞము నధ్యయనము దానము నను నివి ద్విజున కావశ్యకము లయిన కర్మములు. ప్రతిగ్రహము నధ్యాపనము యాజనము ననునవి బ్రాహ్మణునకు విశేషధర్మ

ములు. సద్రక్షణమును దుష్టశిక్షణమును స్వభాగహరణ మును క్షత్త్రియునకును గృషి పాశుపాల్య వాణిజ్యములు వైశ్యునకును విశేషధర్మములు. సేవయు దానము నను రెండు ధర్మములు శూద్రునకు విహితములయ్యె. కర్మభేదమున నెల్ల వారికి భృతివృత్తి నిందితముగాదు. స్మృతికర్తలయిన మన్వా దులు బ్రాహ్మణాదులకు సీరభేదమునఁ గృషి వేర్వేఱ విధిం చిరి. బ్రాహ్మణులకు షోడశగవంబును దక్కినవారికిఁ జతురా సంబగు లాంగలమును నంత్యజులకు ద్విగవమును నందు విహి తములు. విప్రులక కాని యితరులకు భిక్షావృత్తి గర్హితంబు. తపోవిశేషంబుతోడను విధిచోదితంబు లయిన వివిధవ్రతముల తోడను సరహస్యముగఁ గృత్స్న వేదాధ్యయనము ద్విజునకు విహితము. విద్యలుం గలలు నేర్చినవాఁ డెల్లవారికి గురు వగుం గాని జాతిమాత్రమున ననధీతి యాచార్యకమునకు నర్హుండు గాఁడు.

విద్యాకలాస్వరూపసంఖ్యానిర్ణయము

విద్యలుం గలలు లెక్కింప శక్యముగా నన్ని కలవు గాని యందు ముఖ్యవిద్యలు ముప్పదిరెండు నట్టికల లఱువది నాలుగుం గలవు. వాగింద్రియసాధ్యం బయిన కర్మము విద్య యనియు మూకునిచే నయిన సుకరంబయినకర్మము కల య నియు విద్యాకలాస్వరూపము సంగ్రహముగఁ జెప్పి, యింక వానినామములు లక్షణములు వేర్వేఱుగఁ జెప్పెద వినుండని భార్గవుం డిట్లు చెప్పె. ఋగ్యజుస్సామాథర్వము లను వేదం బులు నాల్గును నాయుర్ధను ర్గాంధర్వతంత్రంబు లను నుప వేదంబులు నాల్గును శిక్షావ్యాకరణములును నిరుక్తజ్యోతిష

ములును గల్పమును ఛందము నను వేదాంగము లాఱును దర్క-మీామాంసలును సాంఖ్యమును వేదాంతమును యోగం బును బురాణేతిహాసములును మన్వాదిస్మృతులును నాస్తిక మతము నర్థశాస్త్రమును గామశాస్త్రమునుశిల్పంబు నలంకృతి గ్రంథంబులును గావ్యములును దేశభాషయుఁ బ్రస్తావజాత ము(అవసరోక్తియు)ను యావనమతమును దేశధర్మము నను ముప్పదిరెండును విద్యలనంబడు. ఋగాదులందు మంత్ర బ్రాహ్మణములు రెంటికిని వేదనామము ప్రోక్తంబయ్యె. వేని యుచ్చారణంబునను జపహోమాదులను దేవతాప్రీతియు నర్చనంబునగు నవి మంత్రంబులును వాని వినియోగంబుఁ జెప్పునది బ్రాహ్మణంబు నగు. ఋగ్రూపంబు లయిన మంత్ర ములు పాదములకొలఁది నర్థచ్ఛముల కొలఁదిం గలిగి పశాత్ర మునకు సాధనంబయినది ఋగ్వేదంబు నాఁబడు. ఎందలి మంత్రంబులు ప్రశ్లిష్టపఠితములు నృత్తగీతవర్జితములుఁ ద్రిగుణ పఠితములు యత్రప్రతిపాద్యంబగుస కర్మంబాధ్వర్యవంబు నది యజుర్వేదము. జన్నంబులయం దుద్గీథము శస్త్రములకు నెహివిటతమో యది సామవేదంబు. ఉపాస్యోపాసనాస్వ రూపప్రతిపాదకం బాథర్వణము. ఇది సంక్షిప్తంబయిన వేదచతుష్క-స్వరూపంబు.

ఓషధుల, నాకృతిని, నాయుప్పు దేనఁ దేటపడు నది యాయుర్వేదంబు. యుద్ధశస్త్రాస్త్రకౌశలంబు వ్యూహరచనా విశేషంబును దెలుపునది ధనుర్వేదంబు. తంత్రులను గంఠం బునను నుద్ధితంబులు నుదాత్తాది ధర్మవిశిష్టంబులు నగు స్వరం బులతోను దాలంబులతోను గానవిజ్ఞానంబు గావించునది

గాంధర్వంబు. వివిధంబు లగు నుపాస్యంబులయిన మంత్రం
బుల ప్రయోగంబులు నుపసంహారంబులును వానిధర్మంబులు
నియమంబులు నెఱిఁగించువిద్య తంత్రంబు. ఇవి క్రమంబుగ
ఋగ్యజుస్సామాథర్వంబుల కుపవేదంబులు. స్వరంబులను
గాలంబునను స్థానప్రయత్నంబులను వర్ణపాఠంబు శిక్షించుటం
జేసి శిక్ష యన్వర్థాభిధానం బయ్యె. బ్రాహ్మణశేషంబయిన
వేదభాగంబున జన్నంబులఁ బ్రయోగంబుఁ దెల్పునది శ్రౌత
కల్పంబు నుపనయనాది స్వరూపంబు నిరూపించునది స్మార్త
కల్పంబు నని కల్పంబు ద్వివిధంబయ్యె. శబ్దంబులెల్ల ధాతు
సంధిసమాసంబులతోఁ బ్రకృతిప్రత్యయవివేచనపూర్వకం
బుగ లింగభేదంబుతో నెద్దాన వ్యాకృతంబులయ్యె నది వ్యాక
రణంబు. సంగ్రహంబుగ వాక్యార్థంబు సెప్పుచు వైదికశబ్దం
బుల నిర్వచించు వేదాంగంబు నిరుక్తంబు. రిక్కలయు గాము
లయు నడకలచేఁ గాలంబు నిర్ణయించు సంహితాహోరా
రూపంబయిన గణితంబు జ్యోతిషంబు. మయరసతజభనగణం
బులయు గురులఘువులయు స్వరూపంబును బద్యంబులప్రమా
ణంబును బ్రస్తారక్రమంబును దద్భేదంబులును వేదపాద
ప్రమాణంబును జెప్పునది ఛందశ్శాస్త్రంబు. వేదవాక్యంబు
లకు విధినామధేయాది భేదంబున వ్యవస్థితంబుగ నర్థకల్ప
నంబు గావించు న్యాయంబు మీమాంస యనంబడు. దీనికిఁ
బ్రవర్తకుఁ డగు జైమినిముని ధర్మానుష్ఠానంబున నభిమతార్థ
సిద్ధి యగు నని తత్స్వరూపాదినిర్ణయార్థంబు ద్వాదశలక్షణి
యగు పూర్వమీమాంసం జెప్పె. అందు విధినామధేయా
ద్యాత్మకంబయిన వేదవాక్యజాతంబునకు ననన్యాపేక్షంబుగఁ

బ్రామాణ్యంబు నిర్వహించి పెక్కులగు కర్మంబుల స్వరూపంబును వాని యధికారులను నిరూపించి ఫలతారతమ్యంబు వివరించి "స్వాధ్యాయం బధ్యేతవ్యం" బనియు దాని కర్థావబోధంబు దృష్టఫలంబనియు దృష్టఫలంబు సంభవించుచుండ నదృష్టఫలకల్పనం బన్యాయంబనియు బలవద్యుక్తిపూర్వకంబుగ నిర్వచించి వేదంబులు స్మార్యమాణకర్తృకంబులు గామినపౌరుషేయంబులని స్థిరపఱిచి కర్మం బపూర్వద్వారంబున స్వాతంత్ర్యంబునన పురుషార్థము గావించునని యామిని సిద్ధాంతించె. భావపదార్థంబులు నభావపదార్థంబులు నిరూపించు కణాదాదిప్రణీతం బయిన గ్రంథంబు తర్కంబు నాఁబడు.

అందు గౌతముండు ప్రమాణాప్రమేయ సంశయ ప్రయోజన దృష్టాంత సిద్ధాంతావయవతర్క నిర్ణయ వాద జల్పవితండాదులు పదియునాఱు పదార్థంబులు గలవనియు వాని స్వరూపంబు దెలిసిన మోక్షంబు సిద్ధించుననియు నందుఁ బ్రమాణంబు ప్రత్యక్షాది భేదంబుల నలుఁదెఱఁగు లయ్యెననియుఁ బ్రమేయంబు నాత్మయు శరీరంబు నింద్రియంబులు విషయంబులు మనంబు బుద్ధియుఁ బ్రవృత్తియు దోషంబు మరణంబు ఫలంబు దుఃఖంబు మోక్షంబు నని ద్వాదశవిధంబు లయ్యెననియుఁ జెప్పి యనిశ్చయాత్మకం బయిన జ్ఞానంబు సంశయంబనియు నీలోకమందేని పరలోకమందేని మనుజులు దేని సంపాదింప యత్నింతు రది ప్రయోజనంబనియు నుదాహారణంబు దృష్టాంతం బనియుఁ బ్రమాణంబున నంగీకృతం బయిన యర్థంబు సిద్ధాంతం బనియు యథార్థానుభవంబను రెండవపేరుగల ప్రమితి నిర్ణయంబనియుఁ జెప్పి యిట్లితక్కిన

వానిని నిర్వచించె. మఱియును నందు దుఃఖజన్మప్రవృత్తి దోషమిథ్యాజ్ఞానంబులలో నుత్తరోత్తరంబు నశియింపఁ బూర్వపూర్వంబు నశియించిన నపవర్గంబు సిద్ధించు ననియు నాత్మగాని దేహాదులం దాత్మ యనుభ్రాంతి మిథ్యాజ్ఞానం బనియు దేహాదుల కనుకూలంబు లయిన వస్తువులందు రాగంబును బ్రతికూలంబులందు ద్వేషంబును దోషంబనియు నాదోషంబునఁ బ్రేరితుండయి ప్రాణి శరీరంబున హింసాదిని షిద్ధకార్యంబులందును వాక్కున ననృతాదులందును మనంబునఁ బరద్రోహాదులందును బ్రవృత్తికలవాఁ డగుననియు నిదియె యధర్మంబనియు మఱియు నొక్కపుడు శరీరి శరీరంబున దానాదులను వాకున సత్యాదులను మనంబున హితసత్యాదులను బ్రవర్తిల్లు ననియు నిదియె ధర్మం బనియు నీయుభయప్రవృత్తులఁ బ్రశస్తంబేని నిందితంబేని దేహంబు ప్రాణి గ్రహించి యనుకూలంబయిన సుఖంబేని ప్రతికూలంబయిన దుఃఖంబే నొందుచుండుననియు నిట్లీమిథ్యాజ్ఞానాదు లెడతెగక ప్రవర్తించునంతకాలము సంసారం బనువర్తించు ననియు నెప్పుడేని యీ సంసారంబు దుఃఖాయతనం బని పురుషుండు సుకృతపాకంబున నవిద్యాదుల విసర్జింప యత్నించు నప్పుడ సమ్యగ్జ్ఞానంబు వొడముననియు దాన మిథ్యాజ్ఞానంబు నశియించుననియు దాన దోషంబును దానఁ బ్రవృత్తియు దాన జన్మంబును దాన దుఃఖంబును నశియించు ననియు నిదియే యపవర్గం బనియు స్పష్టపఱిచె. మూలప్రకృతియుఁ బ్రకృతి వికృతు లయిన మహదహంకార తన్మాత్రంబులును గేవల వికృతులయిన స్థూలభూతంబులు నింద్రియజాతంబును బ్రకృతి

వికృతిభిన్నుం డయిన పురుషుండును బంచవింశతి తత్త్వంబు
లని నిరూపించి వాని స్వరూపంబు నిర్వచించు కపిలాద్యృషి
ప్రణీతంబయినమతంబు సాంఖ్యంబు. బ్రహ్మం బేకంబు నద్వి
తీయంబు ననియు నీప్రపంచంబు నుత్పత్తికంటెం బూర్వము
వేఱువస్తువు లేదనియుఁ బిమ్మట సర్వంబు నధిష్ఠానంబున నని
ర్వాచ్యయగుమాయచేఁ గల్పితంబనియుఁ బ్రతిపాదించు. సావ
నిషదంబయిన మతంబు వేదాంతంబు. చిత్తనిరోధంబు యోగం
బనియు నది ప్రాణాయామాదుల నలవడుననియుఁ జెప్పి ధ్యాన
సమాధుల స్వరూపంబు విదితంబు సేయు పాతంజలం బయిన
సూత్రసముదాయంబు యోగశాస్త్రంబు. ఒక్క రాజుకృత్యం
బు సెప్పునెపంబునఁ బెక్కుకతలు ప్రాచీనంబులు దేనఁ జెప్పఁ
బడు నది యితిహాసంబు పురావృత్తంబు ననంబడు. సర్గప్రతి
సర్గంబులును రాజవంశంబులును స్వాయంభువాది మన్వంత
రంబులును రాజవంశ్యులయిన మహాపురుషుల చరితంబులును
గల యది పురాణం బనంబడు.

బ్రాహ్మణాదివర్ణంబుల నాశ్రమంబులఁ దద్ధర్మంబులను
వేదావిరుద్ధముగఁ గీర్తించు మన్వాదిప్రణీతంబయిన గ్రంథ
జాతంబు స్మృతి యనఁబడు. బలీయసి యగు యుక్తితో సర్వ
ప్రపంచంబు స్వభావంబునన జన్మించు ననియు దేనికి నీశ్వ
రుండు కర్త గాఁడనియు వేదంబులు ప్రమాణంబులు గావ
నియుఁ బ్రతిపాదించునది నాస్తికమతంబు. "మృత్యుగోచరంబు
గాని జంతువు ప్రపంచంబున లేదు గావునను భస్మీభూతం
బయిన దేహంబు మరల రామిని నెల్లవాఁడు సుఖంబున
జీవించునది" యను లోకగాథ ననుసరించి నీతి కామశాస్త్రచు

సారంబుగ నర్థకామంబులు రెండు పురుషార్థంబు లని నిశ్చ
యించి పరలోకసిద్ధం బయిన యర్థంబు నపహ్నవించి ప్రవ
ర్తించుటంబట్టి నాస్తికమతంబునకు లోకాయతం బని యన్వ
ర్థాభిధానంబు గలిగియుండు. ఈమతంబునఁ బృథివ్యాదిభూతం
బులు నాల్గుతత్త్వంబులు దేహాకారంబునఁ బరిణతంబులయిన
వానివలనఁ గిణ్వాదుల సంయోగంబున మదశక్తియుంబోలెఁ జైత
న్యం బుత్పన్నం బగుననియు నవి శిథిలంబు లయిన నశియించు
ననియు నీవిషయంబున "విజ్ఞానఘన ఏవై తేభ్యో భూతేభ్యస్స
ముత్థాయ తాన్యే వానువినశ్యతి నప్రేత్యసంజ్ఞాస్తి" యను
మైత్రేయీబ్రాహ్మణవాక్యంబు ప్రమాణ మనియు నట్లగుటచేఁ
జైతన్యంబుగల దేహమెయాత్మయనియుఁ బ్రత్యక్షాతిరిక్తంబు
లయిన యనుమానాదులకుఁ బ్రామాణ్యంబు మనోరథమాత్ర
కల్పితరాజ్యతుల్యంబనియు దేహేంద్రియాతిరిక్తుఁడైనయాత్ముఁ
డు లేఁడనియు నిహలోకసుఖంబె పరమపురుషార్థంబనియు
నది దుఃఖసంభిన్నంబయినను మత్స్యంబులం గోరువాఁడు సశ
ల్కంబులు సకంటకంబులు నగు మీలం బట్టి గ్రాహ్యాంశంబు
గ్రహించి యితరాంశంబు ద్యజించినట్లును ధాన్యార్థి సపలా
లంబయిన ధాన్యంబు గ్రహించునట్లు నవశ్యప్రాప్తం బయిన
దుఃఖంబుఁ బరిత్యజించి సుఖమాత్రంబు భోక్తవ్యం బనియు
నాస్తికశిరోమణులు నిర్ణయించిరి. మఱియు నందు దుఃఖం
బుతోఁ గూడినదను కారణంబున సుఖంబు త్యాజ్యంబు గాదు.
మృగంబులు గలవను కారణంబున క్షేత్రంబుల శాల్యాదులు
నాటకుందురా? మాధుకరవృత్తిని జీవించువారు బాధింతు
రని గృహంబులఁ బాకంబు మానుదురా? యనియుం జెప్పి

పారలౌకికసుఖంబు లేదేని బహువిత్తవ్యయ శరీరాయాస సాధ్యంబయిన యగ్నిహోత్రాదికర్మంబుల శ్రోత్రియు లెట్లు ప్రవర్తింతు రని యడిగిన ననృత పునరుక్తాది బహుదోష దూషితంబు గావున వేదంబునందు వైదికమ్మన్యులును బరస్పరంబు కర్మకాండజ్ఞులు జ్ఞానకాండంబునకును జ్ఞానకాండజ్ఞులు కర్మకాండంబునకును బ్రామాణ్యలోపంబు కల్పింతురు గావునను త్రయి ధూర్తప్రలపితగావునను వేదాధ్యయనాగ్నిహోత్రాదులు పౌరుషహీనులకు జీవనార్థంబు కల్పితంబు గావునను వారిప్రవర్తనంబు ప్రమాణకోటిం బ్రవేశింప దని యు నైహికంబైన దుఃఖంబు నరకంబును సుఖంబు స్వర్గంబు ననియుఁ బ్రత్యక్షప్రమాణసిద్ధుం డయిన రాజు పరమేశ్వరుం డనియు దేహనాశంబు మోక్షం బనియు దేహాత్మవాదిమతంబున నేను కృశుండను గృష్ణుండను మొదలగు సమానాధికరణప్రత్యయం బుపపన్నంబగుననియు నాశరీరము నాచేయి మొదలయిన ప్రయోగంబులు "రాహువుశిర"మన్నట్టు లుపచారప్రయుక్తంబు లనియు సిద్ధాంతంబు చేయంబడె. శ్రుతిస్మృతివిరోధంబు లేకుండ రాజవృత్తంబు శాసించుచు యుక్తిపూర్వకంబుగ నర్థార్జనంబు తెలంగఁజేయుంచువిద్య యర్థశాస్త్రంబు. పురుషులయందు శశవృషాదిభేదంబుల ననుకూల దక్షిణాదిభేదంబులను స్త్రీలయందుఁ బద్మిన్యాదిభేదంబులను స్వీయాదిభేదంబులను స్త్రీపురుషుల యంతఃకరణలక్షణంబును వివరించునది కామశాస్త్రంబగు. ప్రాసాదంబులు నారామంబులు నిండ్లు ప్రతిమలు వాపీకూపంబులు నిర్మించు తెరవు దెల్పునది శిల్పశాస్త్రం బని ఋషులు చెప్పిరి.

సమముగను న్యూనముగను నధికముగను సాదృశ్యా దిభేదముల నన్యోన్యగుణభూషణాదివర్ణనంబు లెద్దానఁ జెప్పఁ బడు నది యలంకృతి. మఱియు నందుఁ గావ్యభేదములును గుణములు రసములు ధ్వన్యాదులు నిరూపింపఁబడు. సరస ములు సాలంకారములు సగుణములు నదుష్టములునగు శబ్దా ర్థములు కావ్యము లనంబడు. అవి పద్యాదిభేదమున విలక్షణ చమత్కారజనకంబులగు. లోకసంకేతానుసారముగ నెల్లవారు నర్థంబు సులభముగ గ్రహించునట్లు ప్రయోగించువాక్యజా తము దైశికి యనంబడు. సమయానుసారముగఁ బ్రశంసించు వాక్యసముదయం బవసరోక్తి. ఇజ్జగముత్పత్తికి నీశ్వరుండు కారణంబనియు నతఁ డెప్పుడు నదృశ్యుండనియు శ్రుతిస్మృతు లతో వినాగ ధర్మాధర్మనిర్ణయం బగుననియుఁ బ్రతిపాదించి వేదవిరుద్ధములయిన యాచారములఁ బ్రకటించుమతము యా వనము. కల్పితశ్రుతి మూలము లేని యమూలము లేని లోకు లచే ధృతములయిన సదాచారములు దేశధర్మములు. ఇవి దేశదేశమునందును గులకులమునందును వేర్వేఱ గ్రహించు నదియని యిట్లు విద్యలకెల్లఁ బార్థక్యమున లక్షణములు సెప్పి కలలకు నామములు లక్షణము నుశనుండు చెప్పఁదొడంగె. కలలకుఁ బ్రత్యేకము నామమును లక్షణమును లేవు గాని యవి క్రియాభేదమున భేదిల్లు. హావభావాదులతోడి నర్తన మును, దతానద్ధాద్యనేకవిధంబు లయిన వాద్యముల కరణ వాదనవిజ్ఞానమును, స్త్రీలకుఁ బురుషులకు వేర్వేఱ వస్త్రా లంకారసంధానమును, బెక్కుభూమికలు రచియించు నైపు ణ్యమును, సెజ్జలు నాస్తరణములు రచియించు నేర్పును

బలు తెఱఁగులఁ బుష్పమాల్యగ్రథనమును, ద్యూతాద్యనేక క్రీడనములఁ బ్రజారంజనమును, ననేక సంవిధానముల యువతి జనసంతోషణము నను కలాసప్తకము గాంధర్వమున నుదాహృతం బయ్యె. మద్యంబులుం బానకంబులు రచియించు వైశారద్యంబును, సిరావ్రణంబుల వేధించుటయందును గూఢంబులయిన శల్యంబుల నుద్ధరించుటయందును సామర్థ్యంబును, హీనరసంబు నధికరసంబు సమరసంబునగున ట్లన్నాదిపచనవిజ్ఞానంబును, వృక్షలతాదులకుఁ బ్రసవఫలాద్యుత్పత్తి తత్పాలనంబులకు సాధనంబులగు దోహదంబుల యెఱుకయు, ధాతుపాషాణాదుల ద్రుతియు వానిభస్మీకరణంబును, ఇక్షువు నుండి మధురపదార్థంబుల రచియించు నైపుణియు, ధాతువుల గలుపు విన్నాణమును వానిని వేఱుసేయు తెల్వియు, ధాత్వౌషధముల సంఘటించుజ్ఞానము, లోహంబుల సంయోగంబున లోహాంతరము నిర్మించు జ్ఞానమును, క్షారనిష్కాసనము, నను కలాదశకం బాయుర్వేదమున గ్రథితంబయ్యె. వేర్వేఱు పాదవిన్యాసముల నస్త్రప్రతిక్షేపణమును, సంధుల నాకర్షించియు బాధించియు మల్లయుద్ధము సేయు కౌశలమును, దూరమునుండి యస్త్రముల లక్ష్యవిభేదనమును, గావాళాదిసంకేతముల గ్రహించి వ్యూహముల రచియించు నైపుణియు, గజాశ్వాదుల గతివిజ్ఞానమున వానియుద్ధాంగుల నియోగించు కౌశల్యము నను నైదుకలలు ధనుర్వేదోదితములు. మల్లయుద్ధ మశస్త్రముగఁ బిడికిళ్లతోడను బాహువుల తోడన చేయునది. అందు మృతునకు స్వర్గముగాని కీర్తిగాని రాదు కాఁబట్టి బలదర్పము లుడుగునందాఁకన కావించునది;

కాని ప్రాణాంతమువఱకుఁ గావింపరాదు. వివిధములగు నా
సనముల ముద్రలను దేవతాతోషణము తంత్రోదితము. సా
రథ్యమును, గజాశ్వాదులకు గతిశిక్షణమును, మృత్తికను
గాష్ఠముననుం బాషాణములను సువర్ణాదులను రచింపఁబడిన
భాండములకు మెఱుఁగు వెట్టుటయు నను నీనాల్గును వేఱుకలల
యగు. చెఱువులు బావులు నూతులు మాడువులు నిర్మించు
నైపుణియు, ఘట్యాద్యనేకయంత్రములయు వాద్యంబులయు
నిర్మాణంబును, జిత్రాద్యాలేఖనంబును, వర్ణరంజనంబును,
వాయ్వగ్ని జలసంయోగంబునను దన్నిరోధంబునను జమ
త్కారకరణంబును, రజ్జువిజ్ఞానంబును, బటచిత్రకం బలాది
వయనంబును, రత్నంబుల దోషపరిజ్ఞానంబును, నౌకారథాది
యానకృతియు, స్వర్ణాదిధాతువుల యాథాత్మ్యవిజ్ఞానంబును,
గృత్రిమంబులయిన స్వర్ణరత్నాదుల రచియించు నైపుణియు,
స్వర్ణాద్యలంకార రచనాసామర్థ్యంబును, జర్మంబులకు మా
ర్దవం బాపాదించురీతియు, లేపాదికరణంబును, పశుచర్మాంగ
నిర్హారక్రియాజ్ఞానంబును, దుగ్ధదోహంబును, దన్మథనంబున
నవనీతాహరణంబును, గంచుకాదుల సీవనంబును సీతయు
గృహభాండాది సమ్మార్జనంబును, వస్త్రసమ్మార్జనంబును,
క్షురకర్మంబును తిలమాంసాదులనుండి చమురుదీయుట, హాల
కర్మంబును, వృక్షాద్యారోహణనైపుణ్యంబును, ప్రభుమనోను
కూలంబుగ సేవించు తెల్వియు, వేణుదళంబులను, దృణా
దులను దాళపత్రంబులను వేత్రంబునను బుటికాకరండాది
నిర్మాణకౌశల్యంబును, గాచపాత్రంబులఁ జేయు చదురును
జలంబుల సంధరించి విడుచు పాటవంబును, లోహంబున

శస్త్రాది క్రియాభ్యాసంబును, గజాశ్వాదులకుఁ బల్యాయనం బుల రచియించు నోడికంబును, శిశుసంరక్షణ ధారణ క్రీడ నంబులనేర్పును, దప్పుచేసినవారిని యుక్తంబుగఁ దాడితులఁ జేయు నేరిమియు, నానాదేశలిపిజ్ఞానంబును దల్లేఖనంబును, దాంబూలరచన రక్షణంబులుఁ, గలాగుణంబు లయిన శీఘ్ర గ్రహణంబును, మందబోధనంబును గూడ నివి యఱువది నాల్గుం గలలు. ఎవఁ డేకల నాశ్రయించి జీవించు నిపుణుం డగు నతఁడ దానిం జేయునది.

ఇది విద్యాకలాస్వరూపనిరూపణ మను
తృతీయప్రకరణము

చతుర్థాధ్యాయము

చతుర్థప్రకరణము

ఆశ్రమములు

బ్రహ్మచర్యంబును గార్హస్థ్యంబును వానప్రస్థంబును సన్న్యాసంబు ననునాశ్రమంబులు నాల్గును బ్రాహ్మణులకుఁ గ్రమంబున విహితంబులు. క్షత్త్రియాదులకుఁ జరమంబు గాక తక్కిన యాశ్రమంబులు విహితంబు లయ్యె. విద్యాభ్యాసార్థంబు బ్రహ్మచర్యంబు నెల్లవారిం బోషింప గార్హస్థ్యంబును దీర్థసేవార్థంబును శమదమాద్యభ్యాసార్థంబును వానప్రస్థంబును మోక్షార్థంబు సన్న్యాసంబును విహితంబు లయ్యె. విప్రాదులెల్లను గులాచారంబులకు విరుద్ధంబుగఁ జరించిన రాజునకుఁ దప్పక దండ్యు లగుదురు. రాజుచే నుపేక్షితంబులు దండంబున నదండితంబులు నయి కులంబుల కులత్వంబు నకులంబులు కులీనత్వంబుం బొందును. వారు గ్రమంబున మంత్రజపపరాయణులును దపోనిష్ఠులును దీర్థసేవాసక్తులును సంచరణ శీలురును గావలయు. రాజు లుపేక్షించిన నాచారహాని వాటిల్లుం గావున జాగరూకులయి సదాచారప్రవర్తకులు గావలయు.

స్త్రీసాధారణము లగు ధర్మములు

స్త్రీలకుఁ బతిశుశ్రూష గాక జపతీర్థసేవాదికంబు గావింపం జనదు. స్త్రీలకుఁ బతికంటె వేఱుగాఁ ద్రివర్గసాధ

నంబు లేదు. భార్య భర్తకంటెఁ బూర్వము నిద్రనుండి లేచి ముఖప్రక్షాళనాది దేహశుద్ధిం గావించికొని పాన్పుల నెత్తా పెంచి మార్జన లేపనంబులచే గృహశోధనంబుఁ గావించి సానలంబయిన ముంగిటిం జేరి స్నిగ్ధంబులయిన యజ్ఞపాత్రంబు ల నుష్ణోదకంబున శోధించి తొలఁచి యుండవలయుచోట్ల నిల్పి శోషింపఁజేసి పూరింపవలయువానితోఁ బూరించి రక్షించు నది. మఱియు వంటయింటిపాత్రంబుల వెలికిఁ దెచ్చి ప్రక్షా ళించి మృత్తికతోఁ బ్రొయ్యినలికి యం దగ్ని నింధనంబుల నునిచి రసంబు (పేయంబు)ల నన్నంబుల నింట నున్న ద్రవ్యం బుల వ్యవహారార్హభోజనంబులఁ జింతించి యత్తమామలకు మ్రొక్కి వారిచేతను మగనిచేతను, దల్లిదండ్రులచేతను, సోదర మాతులబాంధవులచేతను దత్తము లగు వస్త్రాలంకార రత్న ములను ధరించుచుండునది. కలత్రం బిట్లు పూర్వాహ్ణకృత్యం బులం గావించి మనోవాక్కర్మంబుల శుద్ధురాలయి భర్తృ నిదేశవర్తినియయి నీడయుంబోలె నెల్లపుడు ననుగతయై యతని హితకార్యంబులం జెలివలె నిర్దిష్టకార్యంబుల దాసివలె నుండు నది. పిమ్మట నామె వంట గావించి మగనికి నివేదించి వైశ్వ దేవార్థ ముద్ధృతమైన యన్నముకంటె మిగిలినదాన భోజ నీయుల భుజియింపఁజేసి పిమ్మటఁ బతికి బోనంబు వడ్డించి తదనుజ్ఞాతయై తానును భుజించుంచి యా యవ్యయచింతచే నహశ్శేషంబుఁ గడపునది. సాధ్వియగు నింతి మరల సాయం కాలముననుమరలఁ బ్రాతఃకాలమున నిట్లు గృహశుద్ధిని బాకం బును గావించుచు సభృత్యుఁ డయిన పతిని భుజియింపఁ జేయుచుఁ దాను సాయంతనమున నధికంబుగాకుండ భుజి

యుంచి గృహకృత్యంబుఁ దీర్చి శయనీయంబులఁ బఱచి పతి
కుపచారంబు సేయుచు నతఁడు నిద్రింపఁ దానును శయనంబు
నధివసించి భర్తృగతమానసయు నప్రమత్తయు జితేంద్రి
యయు నవివసనయు నై శయనించునది. ఉచ్చైస్స్వనంబుగను
బరుషంబుగను నేవారితోఁడను వివదింపను బ్రలాపింపను
దగదు. మఱియు సాధ్వి ప్రమాదరోషేర్ష్యావచనంబుల
నిందితవచనంబులఁ బైశున్య హింసాహంకారదర్పవచనంబుల
నుడుగుచు నాస్తిక్య హింసాస్తేయదంభ 'సాహసంబుల
వర్జించి ధర్మార్థావిరోధిని యయి యతివ్యయశీల గాక పతిని
దైవతముగా భావించి యుపచరించుచున్నది యగుచు నీ
లోకంబునఁ గీర్తిసుఖంబులను బరలోకంబునఁ బతిలోకంబును
బడయు. ఇది యింతులకు నిత్యకృత్యంబు. మీఁద నైమిత్తికం
బయిన కార్యంబు చెప్పంబడు. వనిత రజస్వల యయిన
మున్ను చెప్పంబడిన కార్యములనెల్ల నుజ్జగించి యెవ్వనికంటం
బడక లజ్జితయై యంతర్గృహంబునకుం బోయి యేకవస్త్రయుఁ
గృశయు దీనయు స్నానాలంకారవర్జితయు నప్రమత్తయు
నై భూమిన పన్నుండుచు మూఁడు రాత్రులు వసించునది. అట్టి
కాంత నాల్గవనాఁడు సూర్యుఁడుదయింప సచేలస్నానంబు
గావించి భర్తృముఖంబుం గాంచి శుద్ధురాలగుచున్నది. ఇట్లు
శుద్ధయై పూర్వమునం బోలె నెల్లకర్మములం గావించునది. ఈ
ధర్మంబు ద్విజాతిస్త్రీలకుఁ దఱుచుగాఁ బెఱయింతులకును
విహితంబు. కాని పెఱయింతులు కృషివాణిజ్యాది పురుష
కార్యంబులకు నుపకరించువారు గావలెను. భర్తమరణించిన
ననుగమనంబు గావింపనినాఁడు పరగృహంబునకుఁ బోవనిచ్ఛ

యింపక సర్వాభరణవర్జితయై బ్రహ్మచర్యంబుననుండి భర్తృవ్రతంబుఁ బాలించుచుండునది. ప్రోషితభర్తృకయు మంగళార్థంబులయిన యలంకారంబులఁ గాక తక్కినవాని వర్జించి పతిహితార్థంబు దేవతారాధనతత్పరయై యుండునది. స్త్రీ లెల్లపుడును సంగీతంబులను మధురాలాపంబులను భర్త వశంవదుండగునట్లు ప్రవర్తించుచు భర్తృసముండగు బంధువును సుఖంబును బ్రభువును లేఁడు గావున సర్వస్వంబుం బరిత్యజించి యతనిన శరణంబు నొందునది. ఇంతికిఁ దండ్రియు సోదరుండును బుత్త్రుండును జుట్టంబులును మితంబుగ నిత్తురు పతియొక్కండ సర్వస్వంబు నివేదించు. అట్టివానిఁ బూజింపని యువిదల కెట్లు సుఖంబు గలుగు.

శూద్రధర్మము

శూద్రుండు చతుర్థవర్ణుండయ్యు సత్కర్మానుష్ఠానంబున కర్హుండ కాని వేదోక్తంబు లయిన మంత్రంబులను స్వాహాస్వధావషట్కారంబులను వదలి పురాణేతిహాసోక్తంబులును నమోంతంబులు నగు మంత్రంబుల సకలకర్మంబులు సేయందగు. బ్రాహ్మణులచే వివాహితలగు యువతులందు జన్మించినవారు బ్రాహ్మణుండునుంబోలెను క్షత్త్రవిన్నలయందు జనియించినవారు క్షత్త్రియుండునుంబోలెను వైశ్యోఢలయందుఁ బుట్టువారు వైశ్యుండునుంబోలెను గర్మంబులు గావించువారు గావలయు. విప్రులవలనను క్షత్త్రియులవలనను వైశ్యాంగనలయందును శూద్రాంగనలయందు నుత్పన్నులగువారు శూద్రుండునుంబోలెఁ గర్మంబులు గావించునది. అధముం

డగు పురుషువలన నుత్తమ యగు వనితయందు జాతుండు శూద్రాధముఁడు గాన వారికంటె హీనంబుగ నమోమంత్రంబునన సత్కర్మంబుల నాచరించునది. పాశ్చాత్త్యులు నుత్తర దేశవాసులు నగు యావనులు వేదంబు లప్రమాణంబులనియుఁ దద్భిన్నంబు లయిన వచనంబులు ప్రమాణంబులు ననియుఁ జెప్పుదురు. వారికి హితార్థంబుగ వారి యాచార్యులచే నట్టిశాస్త్రంబు నిర్మింపఁబడె; కాని లోకవ్యవహారానుకూలంబయిన నీతిశాస్త్రం బెల్లవారికి సమం బయి యుండును.

జన్మగుణముల ప్రాశస్త్యము

విశ్వామిత్ర వసిష్ఠ నారదాదులకుఁబోలె నీచమధ్యమాదిభావంబు లొక్కపుడు క్షేత్రమాహాత్మ్యంబునను మఱియొకప్పుడు బీజానుభావంబునను జనులకుఁ గల్గుచుండు. విశ్వామిత్ర వసిష్ఠ నారదాదులు స్వతపస్సామర్థ్యంబునన యుత్తమత్వంబు వడసిరి కాని జాతివలనం గారు. ఎల్లజాతుల వారుం దమకు విహితంబులుం బూర్వాచరితంబులు నగుధర్మంబుల నాచరింపకున్న రాజులచే నవశ్యంబు దండనీయు లగుదురు. ఎల్లకులంబులవారు నెల్లయాశ్రమంబులవారు వేర్వేఱు చిహ్నంబులఁ దెలిసికొనఁదగినట్లుండ వలయు.

పనివాండ్ర రక్షణము

ధాతుకారుల జంత్రంబులు లోనగు పదార్థంబు లెల్లఁ రేల నారెకులచే ఱేండ్లు రక్షించుచుండ వలయు. మఱియుం గారుశిల్పాదిగణంబు నెల్ల స్వరాష్ట్రంబునఁ గాలాంతరంబున నేని కార్యంబు గలుగనోపు నని రక్షించుచు నందు మిగుల

ధూర్తు లుందురు గానఁ బెక్కం డ్రున్నయెడ వార లలసులు గాకుండ సేవాకార్యంబున నేని కృషికర్మంబున నేని భృత్య పదంబున నేని నియోగించునది.

గంజాగృహంబు గ్రామోపశల్యంబున నిర్మింపించి మద్యపుల నందు నిల్పుచు దివాభాగంబునఁ దన దేశంబున నొక్కఁడు నేని మద్యపానంబు లేకుండఁ జేయుచు నిక్కార్యంబున రాజు మిగుల మెలఁకువ గల్గియుండునది.

వృక్షలతాది స్థాపనము

మఱియు గ్రామంబున గ్రామ్యంబులు నరణ్యంబున నారణ్యకంబులు నగు వృక్షలతాదుల నుత్తమంబు లగువాని వింశతికరంబుల దూరంబునను మధ్యమంబు లగువాని బదియు నయిదుహాస్తంబుల దూరంబునను సాధారణంబులగువాని బది కరంబుల దూరంబునను గనిష్ఠంబులగు వాని నైదుమూరల దూరంబునను నాఁటించి యజావి గోమహిష్యాది శకృత్తులను జలంబులను మాంసాదిదోహదంబులను వానికిం దగునట్లు రక్షణంబు రాజు గావించుచు వృద్ధియగునట్లు సేయవలయు. వృక్షలతాదులు దేశంబున వృద్ధి యగుకొలఁదిని క్షేమంబు గలుగు నని పెద్దలు సెప్పుదురు. ఉదుంబరాశ్వత్థవటచించా చందనజంభలంబులును గదంబాశోకవకుల బిల్వామ్రాత కపిత్థంబులును రాజాదనామ్ర పున్నాగచంపకంబులును నీప సరళదాడిమాక్షోటంబులును శింశుపా బదర నింబజంబీరంబులును ఖర్జూర కుద్దాలలవలీ ధాత్రీ మాతులుంగకంబులును నారికేళ రంభాజంబువులు చాంపేయమల్లికాకురువకంబులు

సుఫలంబులు సుపుష్పంబులు నగు నితరవృక్షంబు
గ్రామ్యంబులు గాన వానినెల్ల గ్రామంబులందునేఁ
పంబుననే నారోపించి వర్ధిల్లఁజేయుచుఁ గంటకవతం
ఖదిరాదులును దమాలకుటజార్జునపలాశంబులును
శమీ దేవదారువికంకతంబులును భూర్జవిషముష్టి
దులును హారీతక భల్లాతపుష్కరంబులును బీతద్రు
భీతకంబులును బబ్బులాదులు గుల్మవంతంబు లగు
బులు నారణ్యకంబులు గావున వాని నరణ్యంబునందు
భూపతి పెరుఁగఁజేయునది.

కూపాదులనిర్మాణము, దేవాలయాదినిర్మాణము

మఱియు బావులు నూతులుఁ బుష్కరిణులుం దటా
ను విశాలంబులుగఁ ద్రవ్వించి నలుప్రక్కల సోపానం
కట్టించి రాజు తనదేశంబున నెల్ల జలసమృద్ధి యగు
యుచు నదులయందు సుమనోహరంబుగ సేతువులు
బంచుచు వానియందు నౌకాదితరణసాధనంబు లుభ
ంబుల నుండ నియోగించుచు నేజాతి విద్య కెవ్వఁడు
మఱియు నేజాతికి నెద్దేవుఁడు పూజ్యుం డగు వాని
బు లావీథికి మొదల నిర్మింపించుచు శృంగాటకంబున
గ్రామమధ్యంబున నేని శివునకు విష్ణునకు గణపతికిని రవి
ికిని మేర్వాది షోడశవిధంబులలో నెట్లయినను మనో
ములు సచిత్రంబులు జలమూలంబులు సమండపప్రాకా
ు నగు ప్రాసాదంబుల వర్తులంబులనేని చతురశ్రాకా
నేని యంత్రాకారంబులనేని శాస్త్రోక్తంబులయిన ప్రతి

మలతో నిర్మింపించునది. వీనియుచ్ఛ్రాయంబు వైశాల్యంబునకు ద్విగుణంబేని త్రిగుణంబే నగు. సహస్రశిఖరంబులచే రమ్యంబును సపాదశతభూమికంబును సహస్రహస్తవిశాలోచ్ఛ్రాయంబునయిన యాలయంబు మేరుసంజ్ఞం బొలుచు. ఒకదానికంటె నొకటి యష్టమాంశహీనంబు లగునవి మందరాదులు. ఋక్షమాలియు ద్యుమణియుఁ జంద్రశేఖరంబు మాల్యవంతంబుఁ బారియాత్రంబు రత్నశీర్షంబు ధాతుమంతంబు పద్మకోశంబు పుష్పహాసంబు శ్రీకరంబు స్వస్తికంబు మహాపద్మంబు పద్మకూటంబు విజయంబును నాదిపదగ్రాహ్యంబులు. వీనికిం దగినంతయుఁ బాదహీనంబగు నుచ్ఛ్రాయంబు గలదియు నగు మండపంబును ముందటిప్రదేశంబునఁ గల్పింపవలయు. ఇట్లు దేవళంబులు గల్పించి వానియందుఁ బ్రతిష్ఠాపకులారాధ్య దేవతాధ్యానపూర్వకంబుగఁ బ్రతిమలఁ బ్రతిష్ఠింపవలయు.

ప్రతిమాభేదము, వాని స్వరూప నిర్మాణాదులు

ధ్యానయోగసిద్ధికై ప్రతిమా లక్షణంబు చెప్పంబడె. ప్రతిమలం జేయువాఁడు ధ్యానపరుండయి ధ్యానానుసారముగ నిర్మించునది. ధ్యానముకంటెఁ బ్రతిమాలక్షణముఁ దెలిసికొన వేఱుసాధనము లేదు. ప్రతిమానిర్మాణంబునఁ బ్రత్యక్షపరిశీలనము ననుపయుక్తము. ఇసుముతోడను బిండితోడను రంగులతోడను గాజురంగుల పూఁతతోడను మంటితోడను కఱ్ఱలతోడను రాలతోడను వెండి బంగారు మొదలగు వానితోడను జేయంబడిన విగ్రహంబులలో నుత్తరోత్తరంబు

స్థిరంబసి యొఱుంగునది. శాస్త్రోక్తంబులగు నవయవంబులతోఁ
బూర్ణంబు సుమనోహరంబు నగు విగ్రహంబు పుణ్యంబు
గల్గించు. వేఱువిధం బగునది యాయుర్ధనహరంబు నెల్లపుడు
దుఃఖము వర్ధిల్లఁజేయునదియు నగు. దేవతావిగ్రహములు విల
క్షణంబులయ్యు శ్రేయస్కరంబులు స్వర్గ్యంబులు నగు. కాని
మానవాదిబింబంబులు సలక్షణంబులయ్యు నసుఖంబులు నస్వ
ర్గ్యంబులు. శాస్త్రోక్తప్రమాణంబు కంటె నధికంబు హీనంబు
గాని బింబంబు రమ్యంబు నాఁబడు. దేవతాప్రతిమ లెల్ల సాత్వి
కాదిగుణభేదంబునఁ ద్రివిధంబులయి యుండు. విష్ణ్వాదిప్రతి
మల కెల్ల నెచట నెట్టిపూజ తగియుండు నచట నట్టిపూజ
ప్రతిష్ఠాపకులు చేయించుచుండవలయు. యోగముద్రాన్వి
తయు వరాభయకరయుతయు స్వస్థయు నింద్రాదిదేవతాస్తుతి
నుతయు నగు ప్రతిమ సాత్వికి యనంబడు. నిల్చియున్నది
యేని వాహనంబున నున్నదియేని నాభరణభూషితయు శస్త్ర
స్త్రాభయవరకరయు నగు ప్రతిమ రాజసి యగు. శస్త్రాస్త్రం
బులతోఁ గూడి దైత్యాదుల హింసించుచున్నదియు నుగ్ర
రూపయు యుద్ధాభినందినియు నగు ప్రతిమ తామసి యగు.
సంగ్రహంబుగ నాని ధ్యానంబును సువిస్తరంబుగ నాప్రతిమ
లయు వానియంగంబులయుఁ బ్రమాణంబును నింకఁ జెప్పఁబడు

ఎల్లవారికిని వారివారి పిడికిట నాల్గవయంశం బంగు
లంబనియు నట్టి యంగులంబులు పదియు రెండగున నొక్క
తాలం బనియుఁ బ్రమాణజ్ఞులు చెప్పుదురు. వామసి యగు
మూర్తి సప్తతాలయు మానుషియగుమూర్తి యష్టతాలయు
దైవియగుమూర్తి నవతాలప్రమాణయు రాక్షసమూర్తి దశ

తాలమితయుఁ గావలయు. మూర్తులకు దేశభేదంబున సప్త
తాలాద్యౌన్నత్యంబు కల్పితం బయ్యె. స్త్రీమూర్తియు వామన
మూర్తియు నెన్నండు సప్తతాలోన్నతయ కావలయు. నర
నారాయణ విగ్రహంబులును రామప్రతిమయు నరసింహ
మూర్తియు దశతాలప్రమాణంబు లయి యుండు. బాణుండు
బలీంద్రుఁడు భార్గవుండు నర్జునుండును దశతాలు రని చెప్పం
బడిరి. క్రూరులగు చండీభైరవవేతాలురును హయశీర్షుండును
షోడశతాలురు. మఱియుఁ బైశాచీవిగ్రహంబులు నాసురవిగ్ర
హంబులు నెల్లపుడు షోడశతాలోన్నతంబుల కావలయు.
హిరణ్యకశిపుండును వృత్రుండును హిరణ్యాక్షుండును రావణ
కుంభకర్ణులును నముచియు శుంభనిశుంభులును మహిషాసు
రుండును రక్తబీజుండు ననువారి విగ్రహంబులు షోడశతా
లోన్నతంబులై యుండునది. బాలవిగ్రహంబులు పంచతా
లంబులును గుమారవిగ్రహంబులు షట్తాలంబులు నగు. కృత
యుగంబున విగ్రహంబు లెల్ల దశతాలప్రమాణంబులును
త్రేతయందు నవతాలయుతంబులును ద్వాపరంబున నష్టతాల
మాత్రంబులును గలియందు సప్తతాలద్వయసంబులు గావ
లయు ననియుం జెప్పుదురు. నవతాలప్రమాణంబు మూర్తి
యగునపుడు ముఖం బేకతాలంబు లలాటంబు చతురంగులం
బును బిమ్మట నంతయె నాసికయు నాసికకుఁ గ్రిందిభాగంబు
హనువువఱకును నాల్గంగులంబులును గ్రీవ నాల్గంగులంబు
లును హృదయం బొకతాలంబును నెదకుఁ గ్రిందటి ప్రదేశం
బున సురమ్యంబయిననాభి యొకతాలప్రమాణంబును దానికిఁ
గ్రిందిభాగంబున ననురూపం బగు లింగంబును నూరుపరిమా

ణంబు రెండుతాలంబులును జానువులు నాల్గంగులంబులును
జంగలు రెండు తాలంబులును గుల్ఫంబులకుఁ గ్రింద నాల్గంగు
లంబులు నుండునట్లు శిల్పిచేఁ బ్రతిష్ఠాపకులు ప్రతిమల
నిర్మింపఁజేయునది. ఇది నవతాలప్రమాణం బయిన విగ్రహా
వయవనిరూపణం బని బుధులు సెప్పుదురు. దీని ననుసరించి
సప్తతాలప్రమాణంబులకు నష్టతాలప్రమాణంబులకు దశ
తాలోన్నతంబులకు నవయవనిరూపణంబు సేయందగు. మఱి
యు నెల్లయర్చలకు సిగమొదలు కేశాంతంబుదనుక మూఁ
డంగులంబుల పరిమాణంబును బాహువులంగులులతో నాల్గు
తాలంబుల పరిమాణంబు గలవియు నందుఁ గందంబు మొదలు
కొని కూర్పరంబుదనుక నిరువది యంగులంబుల పరిమితి గల
వియు నగునట్లును గక్షంబులనుండి కూర్పరంబుదాఁకఁ బదియు
మూఁడంగులంబు లుండునట్లును మధ్యమాంతంబయిన కరం
బిరువదియొన్మి దంగులంబులు గలిగియుండునట్లును జేయించు
టుత్తమంబు. మఱియుఁ గరతలంబున కే డంగులంబులును
నడిమివ్రేలి కయిదంగులంబులు నుంగుటంబునకుఁ దర్జనీమూల
పర్వంబు నొందునట్లుగాఁ బరిమాణంబు సార్ధత్ర్యంగులం
బును రెండుపర్వంబులును దక్కినవానికి మూఁడేసి పర్వంబు
లును దర్జన్యనామికలకు మధ్యాంగులంబుకంటె నర్ధాంగు
లంబు న్యూనంబుగను గనిష్ఠిక కనామిక కంటె నొక్కయంగు
లంబు తక్కువ పరిమాణంబును నుంచునది. పిమ్మటఁ బాదం
బులకుఁ బదియు నాలుగంగులంబులును దక్కిన వ్రేళ్ళకు
సార్ధైకాంగులంబును బరిమాణంబు గలుగునట్లు శిల్పజ్ఞుఁ
డొనర్చునది.

ఇంకను పాణిపాదములును గుల్ఫములును సిరలు గన్పింపకుండునట్లును బ్రతిమావిశారదులు నిర్ణయించిన యీ యవయవంబు లింతకంటె నధికంబుగను న్యూనంబుగను నుండనట్లును శిల్పులు మిగుల మెలఁకువతో విగ్రహంబులఁ జేయునది. కృశంబులఁనేని స్థూలములనేని యన్ని యవయవంబులను రమ్యంబు లయిన యర్చలు పెక్కిటియందొక్కటి యుండుం గాని యన్నియు నుండవు. శాస్త్రవిహితపరిమాణానుసారంబుగ నిర్మింపఁబడిన యంగంబులతోఁ గూడిన ప్రతిమలె విద్వాంసులకు రమ్యంబులగుంగాని తద్విరుద్ధంబులట్టివి గానోపవు. మనంబు రంజించు విగ్రహంబులె రమ్యంబులు గాని శాస్త్రవిహితంబులు గావని కొందఱందురు. మఱియు మున్ను చెప్పిన పరిమాణం బౌన్నత్యంబునకును మీఁదం జెప్పునది వైశాల్యంబునకు నగు.

విగ్రహంబులకు నెనిమిదంగులంబుల విశాలంబయిన లలాటంబును నంతటి భ్రూవులును మూఁడంగులంబుల నేత్రంబులు నందు నడుమ నొక్కంగులంబు కనీనికయు రెండంగులంబుల భ్రూమధ్యంబును నాసామూల పరిధి యొకయంగులంబును దద్బిలద్వయంబున కంగులద్వయ వైశాల్యంబును శ్లక్ష్ణంబయిన నాసిక యౌన్నత్యంబు సార్ధైకాంగులంబును గంధరామూలంబు మొదల్కొని యంసపర్యంతము నెన్మిదంగులములు రెండుబాహువుల నడిమితావు రెండుతాలంబులును స్తనమధ్యం బేకతాలంబును రెండుకర్ణంబుల నడిమితావు పదియు నాఱంగులంబులును గర్ణంబులకు నెలవులకు మధ్య నెన్మిదంగులంబులును నాసకు గర్ణంబులకు మధ్య

నంతయె యంతరంబును నేత్రంబులకుఁ గర్ణంబులకు మధ్య
నాల్గంగులంబులును శిరంబునకుఁ జుట్టుకొలఁది ముప్పదిరెం
డంగులంబులును దైర్ఘ్యంబు ద్వాదశాంగులంబును గ్రీవా
మూలంబు చుట్టుకొలఁత యిరువదిరెండంగులంబులు గలుగు
నట్లు నుదరమధ్యపరిధి యేఁబదినాల్గంగులంబులును హృదయ
పరిధి నలువదియేడంగులంబులును స్తనదేశంబు మొదలు చర
మాంగంబువఱకు నొక్కతాలంబు పృథుతయుఁ గటిపరిమా
ణంబు ముప్పదియెనిమిదంగులంబులును స్తనోత్సేధంబు
నాల్గంగులంబులును విస్తారంబు నాఱంగులంబులును స్త్రీ
ప్రతిమ యైనయెడ నితంబం బొకయంగులంబధికంబుగను
బాహుమూలపరిధి పదియు నెనిమిది యంగులంబులును నగ్ర
పరిధి పదియు నాఱంగులంబులును బాదతలంబునకుఁ గర
తలంబునకుఁ బరిధి పంచాంగులంబును నూరు మూలపరిధి
ముప్పది రెండంగులములును వాని యగ్రపరిధియిరువదియం
గులములును జంఘామూలమునఁ బదియు నాఱంగులములును
గనిష్ఠికాంగుల మూలపరిధి మూఁడంగులములును దక్కిన
వ్రేళ్ల మొదటిపరిధి సార్ధత్ర్యంగులమును మొదటి పరిమాణ
ముకంటెఁ జివర నగ్రాంగుల హీనమును హస్తపాదాంగుష్ఠ
మూలపరిధి క్రమంబుగ నాలుగు నయిదంగులములు నుండు
నట్లును నాభిమండలమున కంగులమును స్తనమండలమునకు
నొకటియు నఱయంగులమును వైశాల్యము గలుగునట్లును
సర్వావయవములకు శోభకుందగునట్లు పాటవముఁ బ్రతి
ష్ఠాపకుఁడు నిర్మింపించునది. ప్రతిమ నూర్ధ్వదృష్టిని నధో
దృష్టిని నిమీలితాక్షి నుగ్రదృష్టిని గావింపక ధ్యానాను

కూలముగఁ బ్రసన్నాక్షిని గావించి ధ్యానించునది. ప్రతిమా పరిమాణమున సగముననేని ముూఁడవయంశముననేని విగ్రహమునకుఁ బీఠముగల్పించి తత్పరిమాణముకంటె ద్విగుణముగ నేని త్రిగుణముగ నేని యెత్తుగ నాలయద్వారము నిర్మింపించి పీఠౌన్నత్యముకంటె దశకరోన్నతముగ గోడవెట్టించి ద్వారము నుచ్ఛ్రాయముకంటె ద్విగుణముగనేని త్రిగుణముగ నేని యధికముగఁ బ్రాసాదంబు నిర్మింపించి యందేకభూమిక మొదలు సపాదశతభూమికాపర్యంతము శక్త్యనుసారముగఁ గట్టించి నలుదిక్కుల మండపములు స్థాపకుఁడు నిర్మింపించునది. ప్రాసాదములనేని మండపములనేని శిఖరము నిర్మింపించు నెడల స్తంభములు నుపకుడ్యముల నిర్మింపించునది. గర్భాలయవిస్తారము విగ్రహప్రమాణముకంటె నయిదుగుణము లేని యాఱుగుణము లేని ప్రతిమకన్ని దెసలను లేకున్న నెదుటిదెసనయినను విశాలముగ నుండవలయు. ఏదేవతలకు రూపము చెప్పఁబడకుండు నాదేవతలకు నాల్గుభుజములును నాయుధంబులు చెప్పఁబడకున్న మీఁదికరముల నభయవరముద్రలును గ్రిందికరముల శంఖచక్రములేని యంకుశపాశములేని డమరుశూలములేని కమలకలశంబులేని జపమాలాపుస్తకములేనియు యథాకామముగ నిలుపం దగు. ఏదేవునకు శిరోబాహుల్యము చెప్పంబడు నక్కడ గ్రీవాముకుటకంఠములు వరుసతో నేత్రకర్ణయుతముగ శిల్పి నిర్మింపఁదగునుగాని బాహుబాహుల్యంబు చెప్పినచో స్కంధభేదంబు గల్పింపక మోచేతి క్రింది ప్రదేశమున దృఢముగ హస్తములఁ గల్పించునది. బ్రహ్మవిగ్రహమునకు మొగములు నలు

గడల నిర్మించునది. హయగ్రీవ వరాహ నరసింహ గణేశ్వర విగ్రహములకు ముఖభాగము గాక తక్కిన యవయవము లెల్ల నరాకారములయి యుండవలయు. నరసింహునకు నఖములును సింహనఖసదృశము లయి యుండవలయు.

ప్రతిష్ఠాపకుఁ డిష్టదేవతాప్రతిమను స్వాసనమునఁ గాని వాహనమునఁ గాని కూర్చున్నట్లును మీఁదటి లక్షణంబులతో హీనశ్మశ్రుని మేషయు షోడశవర్ష దేశీయయు దివ్యాభరణభూషాఢ్యయు నా ప్రపదంబు వస్త్రగూఢయు నగునట్లును నిర్మింపవలయును గాని ప్రతిమల హీనాంగుల నధికాంగులఁ గావింపం జనదు. హీనాంగి ప్రతిష్ఠాపకుని నధికాంగి శిల్పిని హింసించు. మఱియు నది కృశ యయ్యెనా దేశంబునకు దుర్భిక్షంబును స్థూల యయ్యెనా రోగంబును గావించు.

గూఢసంధ్యస్థిధమని యగు ప్రతిమ శిల్పికిం బ్రతిష్ఠాపకునకు దేశంబునకు సుఖాభివృద్ధి గావించు. వరాభయశంఖాబ్జహస్త యయిన విష్ణుప్రతిమయు మృగడమరు వరాభయహస్త యగు శివమూర్తియు వరాభయకమల లడ్డుకహస్తం బయిన గణపతి విగ్రహంబును బద్మమాలాభయదకరంబయిన సూర్యవిగ్రహంబును వీణాభయవరాబ్జహస్త యగు లక్ష్మీమూర్తియు సాత్వికంబులు నితరలక్షణలక్షితంబు లితరంబులు నగు. మఱియు నీ ప్రతిమలెల్ల లేఖ్యయు లేప్యయు సైకతియు మృణ్మయియుఁ బైష్టియు వార్క్షియు ధాతుపాషాణమయియు నని పలువిధములు. ఈ ప్రతిమలం దుత్తరోత్తర ప్రతిమ స్థిరయగు. ఇందు మొదటి యయిదింటికిని లక్షణంబు

లేకున్నను దోషంబు లేదు. మఱియు బాణలింగంబులందును స్వయంభూవిగ్రహంబులందును జంద్రకాంత విగ్రహంబు నందును గండకిం బుట్టిన మూర్తులందును మానదోషంబు లేదు. సువర్ణాదిధాతువులను బాషాణంబులను నిర్మించిన విగ్రహంబున దోషవిచారంబు సేయునది. కృతయుగంబున శ్వేతశిలను త్రేతను బీతశిలను ద్వాపరంబున రక్తశిలను గలిని గృష్ణశిలను శిల్పి విగ్రహంబులఁ జేయందగు. శ్వేత సాత్వికియు రక్తయుఁ బీతయు రాజసియుఁ గృష్ణవర్ణ తామసియు నని విద్వాంసులు సెప్పుదురు. కొందఱు కృతంబున సువర్ణంబునను త్రేతను రజతంబునను ద్వాపరంబునఁ దామ్రంబునను గలిని నారకూటంబునను విగ్రహనిర్మాణంబు చెప్పిరి. శివ ప్రతిమ శ్వేతవర్ణయు విష్ణుప్రతిమ కృష్ణవర్ణయు సూర్యశక్తి గణేశ్వరప్రతిమలు తామ్రవర్ణంబులును గావలయు నని బుధులు చెప్పుదురు. ఇట్లు లోహాసీసాదుల నిర్మించు ప్రతిమలను శాస్త్రవిహితప్రకారంబున నిర్మింప వలయు నని బుధులు వక్కాణించిరి. చలార్చయందేని స్థిరార్చయందేని సలక్షణంబయిన ప్రతిమ నాలయంబున స్థాపింపవలయును గాని సర్వసౌఖ్యవినాశనియయిన విలక్షణప్రతిమ నేవాఁడును స్థాపింపఁ దగదు. మీఁదటి ప్రతిమాలక్షణంబు లన్నియు సేవ్యసేవకభావంబునందుఁ జెప్పఁబడినవి గాని ప్రమోదంబునకుఁ గల్పితంబులందుఁ గావు. ప్రతిమలయందుఁ బెక్కుదోషంబు లున్నను బరమేశ్వరాయత్తచిత్తుం డయిన యర్చకుని తపోబలంబున యన్నియు నశియించు. దేవత కెదుటనుండు మండపంబున హంబులకంటె నర్ధపరిమాణంబున నేని పూర్ణపరిమా

ణంబున నేని యధికంబుగ నుండునట్లు శిల్పి వాహనంబులఁ
గల్పించునది.

గరుడవాహనంబు రెండుబాహులు మోమునఁ జంచు
వు మంచికన్నులు శోభనపక్షంబులు నరాకారంబును గిరీటం
బును గవచంబు నంగదంబులు గలిగి బద్ధాంజలియు నమ్ర
శీర్షంబు సేవ్యపాదాబ్జలోచనంబు నయి వెలయవలయు. మఱి
యు దేవతలకు వాహనత్వంబు నొందినపక్షులు సింహ వృష
భాది మృగంబులును గామరూపంబుల కాని విద్వాంసు
లయిన శిల్పులు వానినామంబులకుఁ దగిన యాకారంబులతో
డన దేవాలయమండపంబుల సుభూషణభూషితంబులుఁ దత్త
ద్దేవతాధ్యానతత్పరంబులు నగునట్లు నిర్మించునది. మార్జా
లంబు నాకృతియుఁ బచ్చని వర్ణంబును నల్లనిచాఱలును పెద్ద
శరీరంబుం గలిగి సటలం లేనిది వ్యాఘ్రంబును సన్నంపునడు
మును బెద్దకన్నులును విశాలంపుఁ జెక్కులును స్థూలంబు
లగు గనుబొమలును గలిగి ధూసరవర్ణంబయి కృష్ణలాంఛనం
బులు లేనిదియై జడలుగల మనోహరాకారం బయిన మహా
సత్వంబుగల జంతువు సింగంబు. సింగంబునకును శార్దూలం
బునకును భేదంబు కేసరంబులచేతను లాంఛనంబులను వర్ణంబు
నన కాని తక్కిన యాకారంబునఁ గాన్పింపదు. గజానను నాకా
రంబు పృథూదరంబును లంబకర్ణంబును మహాస్కంధంబును
సంక్షిప్తచరణంబును బీనహస్తంబును దీర్ఘశుండంబును భగ్న
వామదంతంబు నిచ్ఛానుకూలవాహనంబును నగు నట్లును
గూఢంబులగు నస్థులు సంధులు ధమనులు గలుగునట్లును బరి
మాణానుసారంబుగ శిల్పులు నిర్మింపవలయు. శుండాదండం

బునకు నాల్గుతాలంబులు నాలంగులములును మస్తకము నకుఁ బదియంగులములును భ్రూగండంబులకుఁ జతురంగులం బులును గర్ణములకు దశాంగులదైర్ఘ్యము సప్తాంగులవిస్తార మును గర్ణముల కంతరంబు పదునాల్గంగులంబులును మస్తక పరిధి షట్త్రింశదంగులములును నేత్రములకుఁ గ్రిందికర పరిధి రెండుతాలములు రెండంగులములును దంతమున కాలం గులంబుల దైర్ఘ్యంబును, నూరుమూలపరిధి ముప్పదియా అంగులంబులును, దదగ్రపరిధి యిరువదిమూఁడంగులంబు లును, జంఘామూలంబునకు నిరువది యంగులంబులును, బాహుమూలపరిధి యంతకంటె రెండంగులంబు లధికం బును గంఠంబునకు మూఁడంగులముల దైర్ఘ్యంబు, నుదరంబు నకుఁ జతుస్తాలపరిణాహంబును, గణపతి విగ్రహంబునకుఁ బరి మాణంబు విశేషజ్ఞులచేఁ జెప్పంబడియె. శక్తివిగ్రహంబులకుఁ బయోధరోత్సేధం బయిదంగులంబులుం గటి వైశాల్యంబు మూఁడు తాలంబులు రెండంగులంబులు నయియుండు. స్త్రీ విగ్రహావయవంబు లెల్లను సప్తతాలవిగ్రహంబునకుఁ దగి నట్లు నిర్మించునది. అట్లయినను మొగము ద్వాదశాంగులంబు గావలయు. కంధరంబువలె శిరంబు వర్ధిల్లదు గాన శిశువిగ్ర హంబులు హ్రస్వకంధరంబును బృథుశిరంబును గలిగియుండ వలయు. బాలావయవంబులకుఁ బరిమాణనియమంబు లేదు గావున నవి శోభాఢ్యంబు లగునట్లు కల్పించునది. అయిదేం డ్లకుఁ బిమ్మట నిరువదేండ్ల దనుక బాలుండును బదియునా ఱేండ్లదనుక బాలికయు మిగుల వర్ధిల్లి తర్వాతఁ బూర్ణావ యవసంపత్తి నొందుదురు. సప్తతాలాదిప్రమాణంబు విగ్ర

మంతుఁడయిన శిల్పి రచియించునది. దీర్ఘోరుజంఘయుఁ గ్రూ
రాకారయు భీషణియు నగు మూర్తి యాసురి యనియు
నదియె మిగులం గృశయయ్యేనేని పైశాచియనియు విబుధులు
వ్యవహరింతురు. సర్వప్రమాణంబులయందును జేతి నడిమి
వ్రేలికి నాఱంగులంబులకంటె నధికంబుగను నయిదంగులం
బుల కంటె హీనంబుగను బరిమాణంబు శిల్పి నిర్మింపఁదగదు.
మఱియు విగ్రహంబులు బాలసదృశంబులుం దరుణసదృ
శంబులు నిర్మింపఁదగుం గాని యెక్కుడేని వృద్ధసన్నిభం
బులు సేయందగదు. దేశాధిపతు లిట్లు శాస్త్రప్రకారం
బునఁ జేయంబడిన విగ్రహంబులఁ దమదేశంబున నెల్లచోట్ల
బ్రతిష్ఠింపించి ప్రతివత్సరంబును వానికి మహోత్సవంబులు
సేయింపించుచు దేవాలయంబున మానహీనయు భగ్నయు
నగు ప్రతిమ నుండనీక శిథిలంబు లగు దేవళంబుల నుపేక్షిం
పక మహాయత్నంబున నుద్ధరించుచుఁ బ్రజలచేఁ జేయింపం
బడు నుత్సవంబులెల్ల వర్ధిల్లఁజేయుచు దేవతలఁ బురస్కరించు
కొని నృత్తగీతవాద్యాది సుఖంబు లనుభవించుచు బ్రజల
దుఃఖంబున దుఃఖంబును దత్సుఖంబున సంతోషంబుం బొందు
చుండునది.

ఇది శుక్రనీతిసారంబునఁ జతుర్థాధ్యాయంబునఁ జతుర్థప్రకరణము.

చతుర్థాధ్యాయము

పంచమప్రకరణము

రాజధర్మము

ప్రజ స్వతంత్ర యయ్యోనేని స్వేచ్ఛానుసారంబుగఁ జరియించుం గాన రాజు జనుల వ్యవహారంబు లన్నియు బాగుగం బరిశీలించుచు దుష్టుల నిగ్రహించు చుండవలయు.

ఇష్టహాని గావించువాఁడు శత్రువును బాహప్రచారుండు దుష్టుండు నని చెప్పంబడుదురు. రాజునకుఁ బ్రజేష్టసంపాదనంబు న్యాయ్యంబు. అదియె పాలనంబు ననంబడు. ఏవాఁడు నెవనికి ననిష్టంబు గావింపకుండ నివారించుటయె శత్రునాశంబును నేవాఁడును బాపంబు సేయకుండ శాసించుటయె దుష్టనిగ్రహంబు నని నీతికోవిదులు వల్కుదురు. సదసద్వివేకపూర్వకంబుగ నీ రెండు గుణంబులు గల రాజులకు స్వప్రజాధర్మసంస్థాపనంబును స్వార్థసంసిద్ధియు సులభంబు లయియుండు.

సభానిర్ణయము

పార్థివుండు క్రోధలోభవర్జితుండయి యమాత్యులతోడను బురోహితునితోడను బ్రాహ్మణులతోడను, బ్రాడ్వివాకునితోడను గూడి సమాహితాంతఃకరణుం డయి ధర్మశాస్త్రానుసారంబుగ రాచకర్జంబులఁ గ్రమంబుగఁ బరిశీలించు

నది. బుద్ధిమంతుఁ డయిన రాజొంటె సభ్యుఁడొంటె నొక్క
యుండు తగవులఁ బరిష్కరింపను రహస్యంబున వాదిప్రతి
వాదుల వివాదాంశంబు విసను నొక్కపుడుం దగదు. రాగ
లోభ భయద్వేషంబులును నేకతంబున వాదుల యభిప్రా
యంబు వినికియు నను నైదును బక్షపాతారోపహేతువు లని
నీతిజ్ఞులు వక్కాణురు. ఏరాజు సుఖ యయ్యుఁ బౌరజానపద
కార్యంబులు విచారింపకుండు నతఁడు ఘోరనరకంబునం బడు.
మఱియు నేయధిపతి మోహంబున నధర్మంబుగఁ గార్యం
బులఁ దీర్చు నతఁడు శీఘ్రకాలంబున శత్రువశుండగు. వాది
ప్రతివాదుల వచనంబులు విని శాస్త్రసభ్యనిరపేక్షంబుగ
రా జొక్కరుండ వివాదంబు దీర్చిన నుత్తమలోకహానియు
నాయుర్హానియు శత్రులవలని భయంబును స్వజనాపదయుఁ
బాటిల్లుం గాన శాస్త్రంబును సభ్యులం బురస్కరించికొని
వివాదంబులఁ దీర్చుచుండవలయు. రాజునకుఁ గార్యనిర్ణయంబు
సేయ నెడము లేనియెడ జితేంద్రియుండు నపక్షపాతియు
శాంతప్రకృతియుఁ బరలోకభీరువు ధర్మశాస్త్రజ్ఞుఁడు ననల
సుండు వేదవిదుండు నగు విప్రునిఁ దద్విషయంబున నియోగించు
నది. విద్వాంసుఁడగు బ్రాహ్మణుండు లభింపఁడేని ధర్మశాస్త్ర
జ్ఞులగు క్షత్రియాదుల నియోగించునది; కాని శూద్రు వర్జించు
నది. మఱియు రాజవంశ్యులు ప్రాయికంబుగ బుద్ధిమంతు లయి
యుందురు గాన వారినైనఁ దద్విషయంబున నియోగింపఁదగు.
వ్యవహారంబు నెఱిఁగినవారు ప్రాజ్ఞులు సద్వృత్తశీలురు గుణా
న్వితులుం బగఱయందు నెయ్యురయందు సములు సత్య
వాదులు నరివర్గంబు జయించినవారు ననలసులు ప్రియంవదులు

నగు నెల్లజాతుల వారిని సభ్యుల (Councillors) నృపతి కార్య నిర్ణయార్థం బేర్పఱుచునది. మఱియుం గృషీవలులను గారువులును శిల్పులును వృద్ధిజీవులు శ్రేణులును నర్తకులును మఱియు లింగులుం జోరులును వారివారి జాతితో సంబంధించిన ధర్మనిర్ణయంబు సల్పునపుడు తజ్జాతిధర్మంబు లితరులకు దుర్విజ్ఞానంబులు గావునఁ దత్తజ్జాతివృద్ధులన వాని నిర్ణయింప రాజు నియోగించునది. ఆత్మహితంబు గోరు రాజు బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమంబుల నున్న వారి కాశ్రమ ధర్మనిర్ణయార్థంబు వివాదంబు వొడమినపుడు విరుద్ధంబుగ భాషింపక యోగులుం దపస్వులును మాయావిదులును సులభకోపులు గావున వారి వివాదంబులు వేదవిదులచేతన తీర్పింప వలయును గాని స్వయముగఁ బరిశీలించి తీర్పందగదు. రాజు లెన్నగ నెఱింగినవాఁడయ్యుఁ దపస్వులకు నాచార్యులకు నుపదేశింపఁదగదు. అరణ్యవాసులను సార్థంబువారిని సైనికులను వారివారి వివాదంబులు దీర్ప రాజు నియోగింపవలయు. ఎవ్వారెం దభియుక్తులు మఱి యెవ్వారెందు నియుక్తులు వారు దాని గుణదోషంబులఁ బరిశీలింప రా జాజ్ఞాపింపవలయు. మఱియు ధార్మికులు సుపరీక్షితులు పుంగవంబులువోలె వ్యవహారధురంధరులు నగు సభ్యులను ధర్మనిర్ణయార్థంబు నియోగించునది. లోకాచారజ్ఞులును వేదజ్ఞులును ధర్మశాస్త్రజ్ఞులు నగు విప్రులేడ్గురేని యైదుగురేని మూవురేని యెచ్చట వసింతు రాసభ (Assembly) పరమపావని యగు. ఆ సభయందుఁ జేయు ధర్మనిర్ణయంబు విచక్షణు లగువారు విన ననుజ్ఞ ధర్మాధికృతుండీవలయు. సభయందు నియుక్తుండయిన ననియుక్తుండయినను

ధర్మజ్ఞుండు శాస్త్రానుసారంబుగను సత్యంబుగను బల్కుఁగానఁ
బల్కునతఁడు. విద్వాంసుఁ డట్టిసభకుఁ బోవఁదగదు. పోయిన
సత్యంబు పలుకం దగు. ఎఱిఁగియు సత్యంబు పల్కనివాఁ
డును విరుద్ధంబు పల్కువాఁడును గిల్బిషంబు నొందు. రాజుచే
విదితంబు లయిన కులగణాదులెల్లను స్వకులోచితకర్మంబులఁ
గావించుచు స్త్రీయాది దుష్కర్మంబులఁ గావింపక చరియించు.
కులంబువారు విచారింపలేని కార్యంబు సభ్యులును వారు
విచారింప శక్తులు గాని కార్యంబు తదధ్యక్షుండు (Officer
నతనికి సాధ్యంబుగాని కార్యంబు రాజును విచారింపవలయు.
కులంబువారికంటె సభ్యులును వారికంటె నధ్యక్షుండు నెల్ల
వారికంటె ధర్మాధర్మనియామకుఁ డయిన రాజు నధికులు.
గదా! ఉత్తమాధమమధ్యంబు లయిన వివాదంబులఁ దీర్చు
నపుడు ప్రభుబుద్ధులందఱు నతిక్రమించి వర్తిల్లు. ఒకవిద్య నధి
గమించినవాఁడు ధర్మనిర్ణయంబు సేయ సమర్థుండు గాఁడు
గావున రాజుచేఁ బెక్కువిద్యలు నేర్చిన యుత్తముఁడు వివా
దంబుల ధర్మనిర్ణయార్థంబు నియోగింపఁబడవలయు. పెక్కు
శాస్త్రంబుల నెఱిఁగిన యుత్తముండు చెప్పినది ధర్మం బగు.
అధ్యాత్మవిచారంబు సేయువాఁ డొక్కఁ డయినను ధర్మనిర్ణ
యంబు సేయందగు. ఱేఁడు శ్రేష్ఠులయిన వేత్వేఱు ధర్మాధి
కారులతోఁ గూడి వ్యవహారానుచింతనంబు పెక్కుసారులు
కావింపవలయు. ఎవఁడు వాదిప్రతివాదులను సభ్యులను లేఖ
కులం బ్రేక్షకులను ధర్మప్రతిపాదకవాక్యంబుల రంజించు
నతఁడు సభ్యపదంబును దదధ్యక్షపదంబును బొందఁదగు.

సభాంగములు

నృపుఁడును, నధికృతుఁడు (Officer), సభ్యులును (Councillors) ధర్మశాస్త్రంబును, గణకుఁడు (Accountant), లేఖకుఁడును, హేమంబు, నగ్నియు, జలంబును, భటులు, నను పదియు ధర్మాధికరణంబున కంగంబులు. ఈ దశాంగములు గల యేసభ నధివసించి రాజు కృతమతియై న్యాయము విచారించు నాసభ యజ్ఞసదృశం బయి వెలయు. ఈ యంగముల యందు నధికృతుఁడు వివాదవక్తయు రాజు శాసకుండును సభ్యులు కార్యపరీక్షకులుఁ గావలయు. స్మృతి నిర్ణయమును జపదానాదులం జెప్పును. హిరణ్యాగ్నులు శపథార్థమును జలము తృషానివారణార్థము నుపయోగించు. గణకుఁ డర్థముల గణియించు. లేఖకుఁడు ప్రకృతంబయిన న్యాయము లిఖియించు. (భటు లూడిగము సేయవలయు.) శబ్దార్థముల నెఱిఁగినవారు శుచులు నానాలిపిజ్ఞులు గణనాకుశలులు నగు గణక లేఖకులు రాజుచే నియోగింపఁబడవలయు. ఎల్లజనుల వ్యవహారములు ధర్మశాస్త్రానుసారముగ నిందు మిగులఁ బరిశీలింపఁబడుటం జేసి యీసభ ధర్మాధికరణము (Court of Justice) నాఁబడు. పార్థివుండు వ్యవహారముల విచారింపఁగోరి శుచులగు బ్రాహ్మణులతోఁడను మంతనంబు నెఱిఁగిన యమాత్యులతోఁడను వినీతవేషుండై సభం బ్రవేశించి ధర్మాసనం బధిష్ఠించి కార్యవిచారంబునకుఁ దొడంగి యర్థిప్రత్యర్థులయందు సముఁడయి వారి వివాదాంశంబుల నడిగి శాస్త్రసిద్ధంబులు లోకసిద్ధంబులు నగు హేతువులతో జాతిధర్మంబులు జనపదధర్మంబులు శ్రేణీధర్మంబులు కులధర్మంబులు బాగుగం బరికించుచు క్షత్రధర్మంబు నతిక్రమింపక తీర్పవలయు.

వాడుకలో నున్న ధర్మములు

పురాతనంబు లయిన జాతి దేశ కుల ధర్మంబులు రాజు రక్షింపకున్నఁ బ్రజ మిగుల క్షోభించు. దాక్షిణాత్యులయిన ద్విజులు మాతులకన్య నుద్వహింతురు. మధ్యదేశంబునఁ గర్మకరులును శిల్పులును గోమాంసంబు భుజియింత్రు. అచటి నరు లెల్లరు మత్స్యములం దినువారును స్త్రీలు వ్యభిచారాసక్తలు. ఉత్తరదేశమునఁ బెక్కండ్రు స్త్రీలు మద్యంబు ద్రావువారును గలరు. మఱియు నచట రజస్వలలు మనుజులకు స్పృశ్యులగుదురు. ఖశజాతుల భర్తృకమైన భ్రాతృభార్యం బెండ్లియాడుదురు. ఈజనుల కివి యపరాధంబు లని యెంచి రాజు ప్రాయశ్చిత్తంబునేని దమంబునేని విధింపఁదగదు. ఎవరి కే యాచారంబులు పరంపరాప్రాప్తంబులుం బూర్వానుష్ఠితంబులు నగు నవి వారి కనుష్ఠేయంబుల కాని యితరుల కవి దూష్యంబు లగు. కలియుగంబున శ్రీమంతులు జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధులును వేదవిముఖులుఁ దంత్రకర్మరతులుం బరస్త్రీధనలుబ్ధులును బ్రాయికంబుగ నగుదురు గాన రాజు వారినధికముగ దండించి ధర్మమార్గంబునకుం ద్రిప్పునది.

రాజు వాదిం బరీక్షించి యతనివాదమును వినువిధము

రాజు పూర్వాహ్ణంబున స్మృతులం బరిశీలించుచు మధ్యాహ్నంబున న్యాయంబులు విచారించునది కాని మనుష్యమారణంబు స్తేయంబుం బ్రజలకతిపీడాకరంబయిన యపరాధంబును గాలనియమంబు సేయక తక్షణంబ విచారింపవలయు. వాది (Plaintiff) ధర్మాసనగతుం డయి మంత్రులతోఁ

గూడియున్న నృపుఁ జేరి సత్యంబు చింతించుచు సధర్మంబు నకుఁ జోరక జాగరూకుఁ డయి నివేద్యాంశంబు లిఖయించి నమస్కరించి ప్రాంజలియై వినమ్రుం డగుచు నివేదించునది. రాజట్లు నివేదింప నేతెంచినవానిం జూచి యథార్థంబుగ సత్కరించి బ్రాహ్మణులతో సాంత్వనంబున నతనికి దుఃఖోప శమనంబు సేసి యేకర్జంబున నిచటి కేతెంచితి వేదుష్టునిచే నేకాలంబున నేచోట నేకారణంబున నేపీడ నందితివి సత్యం బు చెప్పుమని యడిగి యతఁడు చెప్పునది వినవలయు. మఱి యు నాచెప్పినదాని లేఖకుఁడు ప్రసిద్ధంబగు లిపిని సులభా ర్థంబగు భాషను వ్రాయవలయు.

శిక్షార్హులు

వాది ప్రతివాదులు చెప్పినదానికి విరుద్ధముగ వ్రాసిన లేఖకునిఁ జోరదండమున దండించుచు నట్టివ్రాఁతను మన్నిం చు సభ్యులను బలాత్కారంబున లిఖితంబు గ్రహించువారిని నట్లు దమియించుచు రాజు వ్యవహారముల విమర్శించుచుండ వలయు.

[1] న్యాయముల విచారించువిధము

రాజు సభకు రానియపుడు ప్రాడ్వివాకుఁడు సభా గతుని నట్లడిగి రాచకర్జముల విచారించునది. వాదిప్రతివా దులఁ బృచ్ఛ సేయుటచేఁ బ్రాట్టనియు వారు చెప్పినదాని విని విచారణసేయుట నేని సభ్యులతోఁ (Assessors) గూడి ధర్మా ధర్మములు నిర్ణయించి పలుకుట నేని వివాకుం డనియు నివి రెండును గలవాఁడు ప్రాడ్వివాకుఁ డనియు నీతిజ్ఞులు నిర్వచిం

త్రు. సభయందుఁ బరహితులు గార్యదక్షులు సాధువులు నగువారు సభ్యు లనంబడుదురు. స్మృతికిని సదాచారమున కును విరుద్ధంబగు మార్గమునఁ బెఱలచే నాధర్షింపఁబడిన వాఁడు రాజునకు విన్నవించిన నా యాధర్షణనివేదనము వ్యవహారపదంబు. (Subject Matter of Law-suit) రాజేని రాజపురుషులేని పరులచే నివేదింపఁబడని తగవులఁ దమబుద్ధిబలమున నుత్పాదించి రాగమున నొండెఁ గ్రోధమున నొండె లోభంబున నొండెఁ బ్రజల బాధింపఁ దగదు; కాని ముందు చెప్పంబడు ఛలములు నపరాధములు నృపతిపదములును స్వాయముగ నేని స్తోభకునిచేత నేని సూచకునిచేత నేని యెఱిఁగి యావేదకులు నివేదింపకున్నను రాజు గ్రహించి విచారింపవలయు. శాస్త్రంబున నిందితుఁడును రాజుచే ననియుక్తుఁడు ధనముం గోరువాఁడు నయి యెవఁడు రాజునకుఁ గార్యము నావేదించు నాతఁడు స్తోభకుఁడును రాజుచేఁ బరదోషవీక్షణమున నియుక్తుఁడయి నృపునకుఁ గార్యము సూచించు వాఁడు సూచకుఁడు నని చెప్పంబడుదురు.

ఛ లం బు లు

మార్గభంగంబును, బరనిందయుఁ, బ్రాకారలంఘనంబును నిపాన (Water-reservoir) వినాశంబును గృహనాశనంబును గ్రామరక్షణార్థంబు త్రవ్వించిన పరిఖం బూడ్చుటయు, రాజలోపప్రకాశనమును, శుద్ధాంతమును వాసగృహమును భాండాగారమును బానసము నాన వొందక చొచ్చుటయు, నట్లు భోజనదర్శనమును, రాజు నెదుట బుద్ధిపూర్వకముగ నిష్ఠీవనాది ప్రక్షేపణమును, బర్యంకాసనబంధమును, రాజాధిక

వేషమును ముందటఁగూర్చుండుటయు నపద్వారమున నకాల మున నన్యగృహప్రవేశమును, బ్రభువు నాజ్ఞ నొందక యాస నాదిగ్రహణమును, నృపునెదుట శయ్యాసనపాదుకాగ్రహణ మును తేని పగలు సేవించుటయు రాజు శయనింప నాసన్నుఁ డగుటయు, భూపతి సమీపంబున నన్యవస్త్రాభరణ ధారణము, నదత్తతాంబూల గ్రహణమును, బుష్పమాలాధారణమును, ముక్తకేశత్వము, నభ్యంగనముఁ, బరిధానవిధూననము, నవ కుంఠ నవిచిత్రాంగత్వంబులు నేకవస్త్రధారణంబు, ననుజ్ఞఁ బ్రార్థింపక భాషించుటయుఁ, గర్ణనాసావిశోధనంబు, వ్యసనా సక్తియు, దంతకర్షణంబు, నుష్ణీషధారణంబుఁ బరచ్ఛిద్రా న్వేషణంబు రాజనిందయు మొదలగునవి ఛలంబులు.

అపరాధంబులు

రాజశాసనాతిక్రమణంబును, బరస్త్రీ గమనమును, స్త్రీవధంబును, వర్ణసాంకర్యంబును, జౌర్యంబును, భర్తృ సంబంధము లేకుండ గర్భధారణంబును, వాక్పారుష్యంబును, దండపారుష్యంబును, గర్భపాతంబును, నవాచ్యవాదంబు, ననునవి యపరాధంబు లగు; ఉద్వేజనంబును, సస్యఘాతం బును, గృహాదిదాహంబును, రాజద్రోహంబును, రాజముద్రా భేదంబును=తప్పునామెముల సృజించుట.

నృపతిపదములు, రాజజ్ఞేయములు

తన్మంత్రభేదంబును, రాజభాగాప హరణంబును స్వత్వంబు లేని వస్తువుల దాన విక్రయంబులును, రాజ శాసన ఘోషణాచ్ఛాదనంబును, బందీ విమోచనంబును, రాజద్రవ్యం బేని యస్వామిక ద్రవ్యం బేని యపహ

రించుటయు, జంతులయంగవినాశంబు, ననునివి నృపతి పదంబు లని చెప్పంబడు. ఇవియన్నియు, నెవ్వరు నావేదింప కున్నను, రాజు తెలిసికొని విచారించి యపరాధుల దండించు నది. క్రూరవేషుండును గర్వితుఁడును దాంభికుఁడును స్థేయు నితోఁ దుల్యంబుగ నాసనంబున నున్నవాఁడు నగువాది (Complainant) రాజునకు దండ్యుఁ డగు. వాదిచే రాజునకు నివేదింపఁ బడిన యంశం బావేదనం (Plaint) బనియు నదియె యఖిల వ్యవహారంబు తెలియునట్లు ప్రాడ్వివాకునకు సభ్యు లకు విన్నవించినఁ బూర్వపక్షంబనియుఁ వ్యవహారజ్ఞులు చెప్పు దురు. వాది చెప్పిన పూర్వపక్షము విని సభ్యాదులు విచా రించి యధికసాక్ష్యంబు త్యజియించి లోపంబున్నం బూరించిన పిదప రాజు వాదిచేనంకితంబయిన యా వాఙ్మూలంబునఁ దన ముద్ర వేయింపవలయు. ధర్మాధికారులు రాగలోభ భయం బుల వాదిచెప్పినపక్షంబు శోధింపక పక్షపాతులయి యుత్త రంబు = (Statement) వ్రాయించినయెడ రాజు వారి శాసించి స్మృత్యర్థం బధికారంబునుండి తొలఁగించునది. మఱియు రాజు వివాదంబులు గ్రాహ్యంబులు (పట్టఁదగినవి) నగ్రా హ్యంబులు (పట్టఁదగనివి) బాగుగ విమర్శించి తగినవానిన గ్రహించి వాది పూర్వపక్షంబు సేసినవెనుక నతని విడచునది.

ఆసేధభేదము

చెప్పినదాని నతిక్రమించుననియు వక్తవ్యాంశంబు బాగుగఁ జెప్పఁడనియుఁ దోఁచెనేని వాది ప్రతివాదిని రాజాజ్ఞ నొంది సత్యవచనులు, దృఢులు, శస్త్రాస్త్రధారులు నింగి తజ్ఞులు ననలసులు నగు రాజభటులచేత నేని తనశపథంబుల

నేని వివాదంబు తీర్పనాహ్వానంబు (సమను) (Summons) చేయుదనుక నాసేధించునది. స్థానాసేధంబు కాలాసేధంబుఁ బ్రవాసాసేధము కర్మాసేధము నని యాసేధము (Detention) నలుఁదెఱంగులనుండు. ఆసిద్ధుఁడెన్నఁడు నాసేధంబుల్లఘింపఁ జనదు. ఉల్లంఘించిన దండ్యుండగును గాని యింద్రియ వ్యాపారమునకు నిరోధము గలుగునట్లును శ్వాసనిరోధము గలుగునట్లు నాసేధింపఁబడినయెడ నాసేధము నతిక్రమించి నను దండార్హుండు గాఁడు; మఱియు నట్లాసేధించినవాఁ డవశ్యము దండ్యుఁ డగు. తత్త్వమున నేని సందేహమున నేని వాది యెవ్వనిపై నభియోగము దెచ్చునతనిన రాజు స్వముద్రా ముద్రితంబయిన లేఖ్యమున నేని కేవల భటులచేత నేని వివాదంబు పరిశీలింప నధికరణంబు (Court) నకు రావించునది. విచక్షణుండయిన తీర్పరి యసత్సంసర్గంబునను బూర్వచరిత్రానుభవంబునను శంకయు లోప్త్రద్రవ్య దర్శనంబునఁ దత్త్వంబు నెఱుంగవచ్చు.

సభకు రాఁదగనివారు

రోగార్తులను విపన్నులను రాజకార్యవ్యగ్రులను మఱియొక్కచో నభియోగంబు గలవారి నుత్సవాసక్తులను భృత్యులను మత్తులను సూతికలను వ్యసనులను యియత్తులను దత్తత్కాలంబునను గులీనలు ననదలు నగు నువిదలను నుత్తమలగు కన్నెలన జ్ఞాతప్రభుకలయిన యింతులను బాలురను వృద్ధులను నొక్కపుడును రాజు పిలిపింపను నాసేధింపనుందగదు. మఱియు గోవుల మేపుతఱి గోపాలురను, సస్యావాపకాలంబునఁ గృషీవలులను గర్జంబులు సేయునపుడు

శిల్పులను బాలికలన నున్నపుడు జోదులను వచ్చినపని కావిం పకున్న దూతలను దానాభిముఖుండగు దాతను వ్రతంబు పూర్ణంబగు దనుక వ్రతిని సాక్షులఁగాఁ బిలిపింపను నిరోధింపను దగదు.

ఎప్పుడెల్లవారును సభకు రావలె

దేశోపద్రవాదులయం దాసేధంబు నతిక్రమించినవాఁ డపరాధి గాఁడు. ఱేఁడు దేశకాలంబులను గార్యంబుల బలాబలంబులను బాగుగం బరిశీలించి యొకప్పు డకల్యాదుల నయినను మందమందంబుగను యానాదిసహాయంబునను రప్పింపనుం దగు. అభియోగంబు నెఱింగినవా రరణ్యవాసులగు పరివ్రాజకాదులయినను గార్యగౌరవంబు గలప్పు డనుశాసకుఁడు వారలకుఁ గోపంబు పుట్టకుండ రప్పింపన వలయు. అర్థియేఁ బ్రత్యర్థియేఁ గార్యాంతరాకులుండౌం డె వ్యవహారానభిజ్ఞుండౌం డె నగునపుడు తజ్జ్ఞుడయిన ప్రతినిధిని (Pleader) రాజంగీకరింప వలయు.

ప్రతినిధులు = (Pleaders)

మఱియు వాది ప్రతివాదుల ప్రగల్భులు, నున్మత్తులు, వృద్ధులు, స్త్రీలు, బాలురు, రోగులు నయినయెడ వారిబంధు వేని నియుక్తుఁడేని పూర్వోత్తరపక్షంబులుచేసి వ్యవహారంబు నిర్వహింప రాజంగీకరింప వచ్చు. వాది ప్రతివాదులు లేకున్నను వారిమాతాపిత లేని సుహృద్బంధు లేని భ్రాత లేనియున్న యెడ వాదంబు ప్రవర్తింపఁ జేయవలయు. మఱియు నియోగంబున నేని చుట్టఱికంబున నేని యేనాఁడయినం బ్రతినిధియె

చేసినదంతయుఁ దన్నియోగంబు గావించినవాఁడు చేసినట్ల యప్రతిహతంబుగ రాజు గ్రహింపం దగు.

నియుక్తు (Pleader) నకు వివాదద్రవ్యంబున షోడశాంశంబేని వింశాంశంబేని దానసర్థంబేని తదర్థంబేని తదర్థంబేని భృతి న్యాయాధికారి యిప్పించుచు ద్రవ్యం బధికంబయిన కొలఁదిఁ దక్కువపాలు నల్పంబయినకొలఁది నెక్కువపాలు నిప్పింపవలయు. నియోజకుఁడు పెక్కండ్ర నియోగించెనేని వారికా వాసరంబు వెచ్చమునకుఁ దగినంతసొమ్మయిన నిప్పింపవలయు. ధర్మజ్ఞుఁడు వ్యవహారజ్ఞుఁడు నగువాఁడు ప్రతినిధిపదంబున కర్హుండుగాని యితరుఁడు గాఁడు. అనర్హుఁడు ప్రతినిధియై వేతనంబు గొనెనేని రాజతని దండించునది. రాజు తన యిచ్చ ననుసరించి సంతతంబు నొక్క ప్రతినిధి నియమింపఁ గూడదు. మఱియు వాదులచే నియుక్తుండయిన ప్రతినిధి లోభంబునఁ గార్యహాని చేసెనేని యవశ్యం బతని దండింపవలయు. ఎవఁడు వాదిప్రతివాదులకు సోదరుఁడేని పితయేని పుత్త్రుఁడేని నియుక్తుఁడేని కాక వ్యవహారంబుల వాదించుచు వివిధంబులగు నసంబద్ధాలాపంబులు వల్కు నతఁడు రాజునకు నెట్టన దండ్యుఁడగు. గృహంబునఁ బెత్తనంబు సేయు స్త్రీలను స్వైరిణులను గణికలను నిష్కులులను మహాపాతకంబులు గావించిన వెలందులను వివాదంబుల విచారించునపుడు తేఁడాహ్వానంబు నంపి యధికరణంబునకు రావింపఁ దగు. మఱియు వాదంబు ప్రవర్తిల్లిన యనంతరము వాదిప్రతివాదులు మృతులయిన నావ్యవహారం బెఱిఁగినపుత్త్రుల

వారిస్థానంబున నిల్పి వ్యవహారంబుల నిర్వహింప వలయు. పౌరసులావ్యవహారం బెఱుఁగకున్న నెత్తివేయవలయు.

ప్రతినిధుల నంగీకరింపరాని నేరములు

మనుష్య మారణంబును బరదారాభి మర్శనంబు నభక్ష్యభక్షణంబు కన్యాహరణంబు దద్దూషణంబును బరుష దండప్రయోగంబును బరుషవాక్ప్రయోగంబును గూటకరణంబును రాజద్రోహంబు నను నపరాధంబులందుఁ బ్రతినిధి నంగీకరింపక యపరాధియె వాదించుకొనునట్లు రా జేర్పఱచునది. అభియోగమున నాహూతుండయి యెవఁడేని బంధుబలంబుననేని యితర దర్పముననేని రాక యాజ్ఞను నిరాకరించు వాని నావివాదానుసారముగ లోకమర్యాదార్థంబు రాజు దండింప వలయు.

ప్రతిభూగ్రహణము

రాజభటులచే నాహూతులయి వచ్చిన ప్రాప్తధర్షణులగు వాది ప్రతివాదులకుఁ దగిన లగ్నకుల రాజాలోచించి గ్రహించునది. ఇతఁడీనియెడ నింత సొమ్మిచ్చెదనని యొప్పికొన్నవాఁడు దానప్రతిభువును వీని మీసమీపమునకుఁ గావలసినపుడు తీసికొని వత్తునని యొప్పికొన్నవాఁడు దర్శన ప్రతిభువును బంధకంబు నీతనిచేఁ దెప్పింతుననియు నీతనిచేఁ గార్యంబునేఁ జేయింతుననియు నీతనివలన భయము లేదనియు నితఁడు వృత్తిమంతుఁడనియు సత్యవాదియనియుఁ జెప్పి యొప్పికొన్నవాఁడు ప్రత్యయ ప్రతిభువనని చెప్పంబడుదురు. రాజు ప్రగల్భుఁడు విశ్రుతుండు ధనియు స్వతంత్రుఁడు నగులగ్నకుని వాది కేని ప్రతివాది కేని యంగీకరింప వలయు. మఱియు

వివాదంబుల విమర్శించునపుడు వివాద సాధనంబులయిన లిఖితాదులతోఁ గూడినవారును స్వతంత్రులే నస్వతంత్రులే సగు వాది ప్రతివాదుల నిరోధించి కూటసాధన సందేహమున సత్యము తెలియంగోరి బాగుగ విమర్శించునది.

గ్రాహ్యాగ్రాహ్య పక్షాదులు

ప్రతిజ్ఞాదోషంబులు (మొదటి వాఙ్మూలమునకు విరోధము) లేనిదియు సత్కారణాన్వితంబు సాధ్యంబు నిశ్చితంబు లోకసిద్ధంబునగు నభియోగవిషయంబు పక్షంబని విద్వాంసులు చెప్పుదురు. అన్యార్థము నర్థహీనంబు ప్రమాణవర్జితము హేతుశూన్యంబు హీనలేఖ్యంబు నధికలేఖ్యంబును జ్యూతాంశంబు నను నివి లిఖితమున భాషాదోషములని చెప్పుదురు. అప్రసిద్ధమును నిరాబాధమును నిరర్థకము నసాధ్యమును లోకవిరుద్ధంబు నగు నభియోగవిషయము పక్షాభాసముగావున దాని ఱేఁడు వర్జింపవలయునుగాని గ్రహింపందగదు. మూఁగ నన్నుఁ దిట్టెననియు వంజకొడుకు నన్నుఁ గొట్టెననియు నేవాఁడు నెన్నఁడు విననిదియుఁ జూడనిదియు నగు వాదం బప్రసిద్ధంబు. నాయింటిసమీపమున నొకఁడు తనయింట నధ్యయనంబు సేయుచుండుననియు సుస్వరమున గానము సేయుచుఁ గ్రీడించుచుండుననియు నాసుఖమున సుఖమును దుఃఖమున దుఃఖమును లోకము పొందదనియు నానిశాంతంబునొద్ద నొకఁడు వీథికభిముఖముగఁ గ్రొత్తగుమ్మము నిర్మించెననియుఁ జేయు నభియోగము నిరాబాధము నిరర్థకమునగు. నాకూఁతు నల్లుఁడు తీసికొనిపోయెననియు మృతుండు మాటాడుట లేదనియుఁ జేయువాదము లోకవిరుద్ధము నసాధ్యంబునగు. వాది

తనకార్యము రాజునకు మున్నా వేదించి పిమ్మట దానికి విరు
ద్ధముగ భాషించినను వివాదము వదలుకొన్నను బ్రతి
పక్షంబు నాశ్రయించినను జితుండును దండ్యుండునగు. నిశ్చిం
తముగ వాది పూర్వపక్షము (ఫిర్యాదు) చేసినవెనుక గ్రాహ్యా
గ్రాహ్యాంబుల బాగుగం బరిశోధించి సదస్యులచే ననుజ్ఞాతుం
డయి ప్రాడ్వివాకుఁడు ప్రతివాదిచే నుత్తరము వ్రాయించు
నది. అభియోగము చేసిన వానిసన్నిధి నభియోగంబు నంశంబు
విని పూర్వపక్షమున కంతకు వర్తిల్లునదియు సారవంతము
నసందిగ్ధంబు వినువారికి సుబోధంబు నగునుత్తరంబు (Answer)
ప్రతివాది లిఖించునది. సందిగ్ధమును బ్రకృతాంశముకంటె
భిన్నమును నత్యల్పము నతివిస్తారముఁ బక్షైకదేశ వ్యాప్తంబు
నగు నది యుత్తరము గాదు. వాదియేని ప్రతివాదియేని
(Defendent) యాహ్వాతుండయి యేమియుం జెప్పకున్న నతఁ
డోడినవాఁడును దండ్యుండు నగు. వాదిపూర్వపక్షము
యథార్థంబగుచుండఁ బ్రత్యర్థి యుత్తరంబీయనియెడ విచార
పతి సామాద్యుపాయముల నుత్తరంబిప్పించునది. అజ్ఞానం
బున నేని శాఠ్యమున నేని వాది విడిచినయంశం బుత్తరమున
నున్న నట్లు ప్రతివాది యుత్తరం బీయనియంశము పూర్వ
పక్షమున నున్నను వారిద్దఱ నడిగి యాయంశము యుక్తి
చాతుర్యమున న్యాయాధిపతి గ్రహించునది. ఉత్తరము
సత్యంబు, మిథ్యోత్తరము, ప్రత్యవస్కందనము, పూర్వ
న్యాయము నని నలుఁదెఱంగుల నుండు. వాది చెప్పినది
సత్యంబని యంగీకరించి యిచ్చిన యుత్తరము సత్యంబగు.
అదియె ప్రతిపత్తియు ననంబడు. పూర్వపక్షము విని యందలి

శబ్దంబుననేని యర్థంబుననేని నిషేధించిన దాని మిథ్యోత్తరం బందురు. వివాదాంశము నేనెఱుఁగననియు, నీవ్యవహారము జరిగినపుడు నేజన్మింపలేదనియు, నే నీ వ్యవహారకాలమున నచట లేననియు నిది మిథ్యయనియు నిషేధభేదమున మిథ్యోత్తరము చతుర్విధంబయ్యె. వాది చేసినవాదము ప్రతివాది యొప్పికొని యీకారణమున నిది గ్రాహ్యము గాదని నిషేధించిన నది ప్రత్యవస్కందనంబు. ఈవిషయమున నాకు నీ వాదికి మున్ను వివాదము జరిగెననియు నం దీవాది యోటు వడియె ననియు జయపత్రముననేని సభ్యులచేతనేని సాక్షుల చేతనేని తెలియఁజేసి నిషేధించిన నది పూర్వన్యాయంబని కోవిదులు వక్కాణింతురు. వాది ప్రతివాదుల సమక్షమున నుత్తరంబు గొనక రహస్యమున నట్లు చేసిన సభ్యులను రాజు దండింపవలయు. ప్రతివాది లిఖియించిన యుత్తరంబు శోధింపఁ బడినపిమ్మట నిర్ణయంబు (Decision and judgment) నకుఁ గారణంబయిన క్రియాభాగంబు ప్రవర్తిల్లు.

లిఖితాదిపరీక్ష

పూర్వపక్షంబు నుత్తరంబుం గ్రియయు నిర్ణయంబు నను నాల్గును ప్రతిపత్త్యుత్తరంబు గాని వ్యవహారంబులకుఁ బాదంబులు. అర్థిప్రత్యర్థులకార్యంబు సాధ్యంబును దత్కార్య సాధనంబు క్రియయు ననంబడు. అర్థియేని ప్రత్యర్థియేని తృతీయపాదంబునఁ గార్యసాధనంబగు సాక్షి లేఖ్యాది రూపంబయిన క్రియం బ్రదర్శింపవలయు. రాజు వివాదంబులఁ గ్రమంబుగ నేని కార్యగౌరవంబు నాలోచించి యక్రమంబుగ నేని వర్ణానుసారంబుగ నేని విచారింపవలయు.

సభ్యులు ప్రతివాదిచే నుత్తరంబు వ్రాయించినవెనుక నిర్ణ
యార్థం బెవ్వఁడు సాక్ష్యాదిక్రియ ముందు చేవలయునో
బాగుగ నాలోచించి వాని కాజ్ఞ యీవలయు. అట్లనుజ్ఞ
యిచ్చినతరువాత నతఁడు తాఁ జెప్పినదాని నిర్వహించుక్రియఁ
జేవలయు. ఒక వివాదంబున వాది ప్రతివాదుల కిద్దఱకును
సాక్ష్యాదిక్రియ యనావశ్యకంబయి యుండు. మిథ్యోత్తరం
బున వాదియుఁ బ్రత్యవస్కందనంబునను బూర్వన్యాయం
బునను బ్రతివాదియుఁ గ్రియాభారంబు (Burden of proof)
నిర్వహింప సభ్యు లనుజ్ఞ యీవలయు. ఒకప్పుడు కారణవిశే
షంబువలనఁ బూర్వపక్షంబు నుత్తరపక్షం బగు. అప్పుడు
ప్రతివాది యుత్తరం బిచ్చినవెనుక వాది తన వాగ్మూలము
ధ్రువపర్చుక్రియ లిఖియించి యిచ్చునది. పైనఁజెప్పినక్రియ,
మానుషంబు దైవంబునని ద్వివిధంబగు. అందు మానుషంబు
లిఖితంబు భుక్తి సాక్షులు నని త్రివిధంబు. ఈసాధనంబులు
సంభవిల్లనినాఁడు దివ్యంబులయిన ప్రమాణంబులు గావలయు.
అట్టిదైవమానుష సాధనంబులు తత్త్వంబులు ఛలంబులు నని
యిరుదెఱఁగుల నుండు. నిజంబు చెప్పునది తత్త్వంబును
గూటంబు (False) చెప్పునది ఛలంబునని వ్యవహారవిదులు
చెప్పుదురు. రాజు యుక్తులను సామాద్యుపాయంబులను
గూటంబు చెప్పు సాక్ష్యాదుల నెఱిఁగి నిరసించి నిజంబు చెప్పు
వాని గ్రహించి వివాదంబులఁ దీర్చునది. మఱియు సాక్షి
లిఖితాదులఁ జేఁ జిరకాలంబు గడువిచ్చిన ధర్మహానిరూపం
బైన దోషంబు సంభవిల్లుఁగాన దానఁ గాలహరణంబు
చేయింపఁ దగదు. రాజు లిఖితాది సాధనంబుల వాది ప్రతి

వాదుల యెదుటన గ్రహింప వలయును గాని వారి పరోక్షం బున గ్రహింపఁ దగదు. బండారుల సాక్ష్యాదిసాధనంబులఁ గల దోషంబులు విచారణకాలంబున నర్థిప్రత్యర్థులు ప్రక టింపవలయు. వారికిం దెలియని గూఢంబు లగుదోషంబులు విచారనియుక్తులయిన సభ్యులు శాస్త్రదర్శన పూర్వకంబుగ నిరూపింపవలయు. శాస్త్రవిరుద్ధంబు లగు దోషంబులఁ బ్రక టించినవాఁడు దండ్యుఁడును సాధ్యార్థంబునుండి తొలఁగిన వాఁడు నగుంగాన రాజు సాధనంబుల మెలఁకువతోఁ బరిశీ లించునది. మఱియుఁ గూటసాక్ష్యంబు నట్టి లిఖితంబుం దెచ్చి నవాని నవశ్యము దండించుచు ననృతవాదియైనట్టి సాక్షిని నిజంబు దెలిసియుం జెప్పని సాక్షినిని ద్విగుణంబుగ దండింప వలయు. మున్ను బ్రహ్మచే ననుభూత వ్యవహారంబునకు స్మారకంబుగ లిఖితంబు సృజియింపఁబడె.

లిఖిత=(దస్తావేజుల) విభాగము.

అట్టి లిఖితంబు రాజకీయంబు, లౌకికంబు నని ద్వి విధంబు. అదిమరల స్వహస్తలిఖితంబుఁ బరహస్తలిఖితంబునని రెండు తెఱంగులు. మఱియు నివియెల్లను సాక్షిమంతంబులు నసాక్షిమంతంబులు నని ద్వివిధంబులు. ఇవి యన్నియు దేశస్థితి ననుసరించి చెల్లందగినవియు. అందు లౌకికంబయిన (Non-official)లిఖితంబు భాగదానక్రయ ఋణాదులయిన నిమిత్తం బులచే వివిధంబగు. రాజకీయంబు (Official) శాసనార్థంబు జ్ఞాపనార్థంబు నిర్ణయార్థంబునని ముివ్విధంబులనుండు. దాయా దుల కభిమతంబును సాక్షిమంతంబునగు భాగపత్రంబు కార్య

సిద్ధిం గావించుంగాని యట్టిది గానిది జనకుచే వ్రాయింపఁబడి నను జెల్లదు. దానక్రయ విక్రయ పత్రంబులు సాక్షిమంతంబులు దాయాదులకు సమ్మతంబులుం గావలయు. మఱియు నవి స్థావరవిషయంబులైన నందు గ్రామాధికారుల సాక్ష్యంబు బలవత్తరంబు. రాజహస్తంబునలిఖితంబుముద్రితంబు ప్రకృతులచే నంకితంబు నగు లేఖ్యంబు రాజకీయంబు. ఆలేఖ్యంబున సంవత్సరంబును మాసంబును బక్షంబును దిథియు వారంబును వేళయుఁ బ్రదేశంబును విషయంబును జాతియు నాకారంబును బాయంబును బ్రమాణంబులయిన సాక్షిపత్రాదులును గ్రమసంఖ్యయు నామంబును వారి నివాసంబును దల్లిదండ్రుల నామంబులు నభియోగ కారణంబును నివాదగ్రస్తంబయిన వస్తువు నార్జించినవానిని దాని నిచ్చినవానిని గ్రమంబుగ లిఖించి రాజు తన పేరును వాసస్థలంబును మఱియుం గార్యసాధకంబు లగు నితరవిషయంబులను వ్రాసినం బ్రమాణంబును వీని వ్రాయకున్న నప్రమాణంబు నగు. మఱియుం గ్రమభంగంబుగలదియు విపరీతార్థ బోధకంబును బ్రకీర్ణార్థంబు నర్థశూన్యంబు నతీతకాల లిఖితంబును నప్రగల్భుని చేత నింతిచేతను వ్రాయఁబడినదియు బలాత్కారంబున వ్రాయించికొన్నదియు నగు లిఖితంబు (దస్తావేజు) ప్రామాణ్యంబుం బొందదు. సభ్యులే వాని వ్యవహారంబులయందు లేఖ్యంబుల సాక్షుల భోగంబుల దివ్యంబుల బరిశీలించి ప్రామాణ్యంబు నిర్ణయింతు రతఁ డీలోకంబునఁ బరలోకంబునను సుఖంబు వడయు.

సాక్షిస్వరూపము

వాది ప్రతివాదులకంటె నన్యుండు వివాదాంశంబు బాగుగ నెఱింగినవాఁడును సాక్షి యనంబడు. అతఁడుచూచినవాఁడును విన్నవాఁడు నని ద్వివిధుండగు. మరల నతఁడు కృతాకృతభేదంబున ద్వివిధుఁడు. వాదిప్రతివాదులయెదుట మున్ను తనచే శ్రవణదర్శనంబుల ననుభూతంబైన యంశంబు తుల్యంబుగ విన్నవించుసేని యతఁడు సాక్షియగు. చిరకాలంబుననేని స్మృతియు బుద్ధియుఁ దొలంగని వాఁడును గరణపాటవంబు గలిగినవాఁడు వ్యవహారజ్ఞుఁడును సత్యంబు చెప్పువాఁడును సాక్ష్యంబునకుఁ దగు. ఇద్దఱువాదులకును సమ్మతుండగు ధర్మజ్ఞుఁడైన సాక్షి యొక్కఁడ యభియోగనిర్ణయంబునకుఁ జాలు. అనుభూత సత్యవచనుండు నొకఁడ చాలు. వాదులకు సజాతీయులు స్వతంత్రులు యువలు విద్వాంసులు గృహస్థులు నప్రవాసులు నెల్ల వివాదంబుల సాక్షులు గావలయును; కాని చౌర్యంబు దండపారుష్య వాక్పారుష్యంబులు నను నపరాధంబులయం దెల్లజాతులవారికి నెల్లవారు సాక్షులు గావచ్చు. ఇంతుల వివాదంబున నింతులుసాక్ష్యంబీనర్హలు.

అగ్రాహ్యసాక్షులు

అజ్ఞానంబున బాలుండు నసత్యంబువలన నింతియుఁ బాపపుంగర్జంబుల నలవాటునఁ గపటియు, నెయ్యంబు కలిమిని జుట్టంబు, నభిమానంబున విజాతీయుఁడును, లోభంబున శఠుండును, బగఁదీర్పం గడఁగుట నరియును, జీవన లోపభయంబున సేవకుండును, మఱియు ధనసంబంధంబు

గలవారును దేహసంబంధంబు గలవారును విద్యాసంబంధంబు
గలవారును శ్రేణులలో నొక్కనితో వివాదంబు గలప్పు
డాశ్రేణివారును దెలిసినదానికి విరుద్ధంబుగఁ బల్కనోపుదురు
గాన సాక్ష్యంబునకు నర్హులుగారు.

సాక్షివిచారము

రాజు సాధ్యార్థంబున సాక్షులవిచారింపఁ గాలహరణంబు
సేయక వాది ప్రతివాదులసన్నిధిని విచారింప వలయుంగాని
వారిపరోక్షంబున నెన్నఁడు విచారింపఁ దగదు. ప్రత్యక్షమునఁ
బ్రవర్తిల్లిన విషయంబున నాదిష్టులయి సాక్ష్యంబంగీకరింపని
వారు దండ్యులగుదురు. ఎవఁడు మొదట వాదులచే సాక్షిపదం
బున నిర్దేశింపఁబడక యాహ్వానంబునొందక రాజుచే నాది
ష్టుండునుం గాక తథ్యంబేని మిథ్యయేని చెప్పు నానరాధ
ముండును రాజునకు దండ్యుఁడగు. సాక్షులవచనంబు ద్వైధం
బైనఁ బెక్కండ్రు చెప్పినదానిని బెకండ్రు పెక్కు తెఱంగులఁ
జెప్పినయెడ గుణవంతుల వచనంబును గుణవంతులు ననేక
ప్రకారంబులఁ జెప్పిన గుణవత్తరుల వచనంబును రాజు గ్రహిం
చునది. మొదట నిర్దిష్టుండు గాకున్నను గన్నులతోఁ జూచిన
దానిని జెవులతో విన్నదానిని రాజడిగినప్పుడు సాక్షి సత్యంబు
తప్పక చెప్పవలయు. వేఱువేఱుకాలంబుల వివాదంబునం
దలి యొక్కొక్కయంశంబు నెఱింగినవారి నొక్కొక్కనిం
బిలిచి రా జాయాయి యంశంబులఁ బరికించునది యని
సనాతనంబయిన యాచారంబు గలదు. మఱియు సాక్షులు
స్వభావంబునఁ జెప్పినపలుకులు గ్రహింప వలయుం గాని బలం

బున నేమియుఁ జెప్పింపను సాక్ష్యంబు పూర్ణంబయిన వెనుక మరల సాక్షి నేమియు నడుగనుం దగదు.

సాక్షి శ్రావణము.

రాజు విచారణ కాలంబున సాక్షిం బిలిచి ప్రమాణంబు సేయించి పురాణంబులయందలి సత్యవచనంబుల మహిమంబు నసృతంబువలని దోషంబును గీర్తించి మెల్ల మెల్లఁగ నసత్యంబు వలుక వెఱపు పుట్టించి యే దేశంబున నెక్కాలంబున నేకారణంబున నెట్లీవివాదాంశంబు నెఱిఁగితి వని యడిగి లిఖితంబు వ్రాసిన సాక్షివైన నీ వేమి లిఖించితివి సత్యంబు చెప్పు మని నియమించి సత్యంబు చెప్పినసాక్షి కీర్తియు నుత్తమలోకంబుం బడయు ననియు సత్యవచనంబున సాక్షి పూతుండగుననియు సత్యంబున ధర్మంబు వర్ధిల్లుననియు నీ కారణంబున నెల్ల వివాదంబుల సాక్షులు సత్యవాదులు గావలయుననియు నాత్మ యెల్లవారికి సాక్షియనియు నసృతంబు వల్కువాఁ డాత్మ నవమానించు ననియుఁ బాపాత్ముండు తనవృత్తం బెవ్వరు నెఱుంగరని తలఁచుఁగాని దేవతలు నాత్మయుఁ జూచుచుందురనియు నీవసృతంబు వలికి యేవాని కపజయంబు గలిగింతు వాఁడు పెక్కు జన్మంబులం జేసిన పాపంబు నీకును నీ వనేక జన్మంబులఁ జేసినపుణ్యం బాతనికిని సంక్రమించుననియు వానికి సభయందు వినిపించి మఱి విచారింప వలయు.

సాధనములు (లిఖిత భోగాదులు) వాని బలాబలంబులు

రాజులు వాదికేని ప్రతివాదికేని లిఖితాది సాధనములఁ బ్రదర్శింప దైవికంబు రాజకృతంబు నగు నిమి

త్తంబు పరికించి దేశానుసారంబుగఁ గొంతకాలం బెడ
దగు. లిఖితం బెక్కుకారణంబున నయిన నశించెనే
క్షులచేతను భోగంబులచేతను సాక్షులును లిఖితం
లేకున్నను జిరకాల భోగంబు (Enjoyment or possess
చేతను భోగంబు లేకున్న సాక్షి లిఖితంబులచేతను
వివాదంబుల నిర్ణయంబు సేయందగును; కాని కేవ
క్షులచేతను భోగంబులచేతను లేఖనంబుచేతను నిర్ణయ
సేయందగదు. కుటిలులు (Hypocrites) నిపుణులు నగు
లేఖ్యబింబంబుల వ్రాయ సమర్థులు గానఁ గేవల లేఖ్య
సామర్థ్యంబునను స్నేహలోభభయంబుల సాక్షులు కు
బు పల్కుదురనుశంకచేఁ గేవలసాక్షిబలంబునను బలవం
సస్వామికంబేని యస్వామికంబేని ద్రవ్యంబు బలదర్ప
ననుభవింత్రుగానఁ గేవల శంకిత భోగంబులచేతను విచా
వివాదనిర్ణయంబు సేయందగదు. సభ్యులు సందిగ్ధంబుల
వ్యవహారంబులన సందేహింపవలయుం గాని యెల్ల వ్య
రంబుల సంశయింప వలదు. అట్లు శంకించిన సభ్యుల
శాసింపకున్న ననవస్థయగు. మఱియు లోకంబు భే
వ్యవహారంబును ధర్మంబును గ్రమంబుగ నశియించు.
దిలిఖితంబు గలదియు నిరాక్రోశంబు క్రమాగతంబు
వాది సన్నిధానంబున భుక్తంబు నగు చిరకాల భో
ప్రమాణవంతంబు. ఎవఁ డెప్పుడును లిఖితంబు లేద
భోగవ్యాజంబునన తనకు వివాదవిషయంబైన పదా
ర్థావలెననియు వాదించు నాతఁడు తస్కరుండగు. మ
నేకాలఁడియు భోగంబులేని లిఖితంబును బలవంతంబు

గాని యేధని తనయెదుటఁ దనపదార్థంబు పరు లనుభవించు చుండ నెఱిఁగియుఁ బదియేం డ్లుపేక్షించు నాతఁ డావస్తువు మరలఁ దనకు రావలయు నని వ్యవహారపదంబు సేయం దగఁడు. ఎవఁడు సమర్థుండయ్యుఁ దనభూమి నితరు లనుభవిం చుచుండ రాజునకు విన్నవింపక యిరువదేం డ్లుపేక్షించు నాతం డాభూమిని మరలఁ బొందఁ దగఁడు. కాని యెవఁడేని యనాగమంబుగఁ బరద్రవ్యంబు చిరకాలం బనుభవించినను రాజు వానిం జోరదండంబున దండించి ద్రవ్యంబు స్వత్వవం తున కిప్పించునది. ఎవఁడు లిఖితంబు నొందకున్నను నఱువదేం డ్లెడతెగకుండ నేభూమి ననుభవించు రా జాతనినుండి యా భూమి దొలఁగింపఁ దగదు. ఆధియు (తాకట్టువస్తువు-తనఖా భూమి) సీమయుఁ బరులయింట దాఁచిన ధనాది జంగమ పదార్థంబును బరుల కొప్పగించిన గృహాది స్థిరపదార్థంబును బాలుని (Minor) ద్రవ్యంబును రాజద్రవ్యంబును శ్రోత్రియ ద్రవ్యంబును జిరకాలంబు పరానుభూతంబు లయ్యును స్వత్వం బునకు హాని పుట్టింప నోపవు. అయినను బూర్వోక్తంబయిన కాలం బతిక్రమించునంతదనుక నుపేక్షించిన యాతఁడా ద్ర వ్యంబుఁ బొంద నర్హుండుగాఁడు. ఇది సంక్షేపంబున సాక్షి భోగలిఖితంబుల స్వరూపంబు.

అగ్న్యాదిపరీక్ష

ఇంకఁ బ్రమాదంబున నీ మూఁడు సాధనంబులు లేని యేధనియగు వాదివాదంబు ప్రతివాది యపహ్నవించు నాతని కార్యంబు సాధింప సమర్థంబు లగు దివ్యోపాయంబులు చెప్పంబడు. యుక్తియుఁ జోదనాప్రతికాలంబును శపథం

బునటఁ గ్రమంబుగఁ గార్య సాధనంబులు. శాస్త్రంబునకు శిష్టాచారంబునకు విరోధంబు లేకుండఁ దత్త్వనిర్ణయార్థంబు రాజుచేఁ దర్కింపఁబడినయోజన యుక్తి యనంబడు. దానంబును బ్రలోభనంబును భేదోపాయంబును దానికి సాధనంబులగు. వాది చెప్పినయంశంబు మాటిమాటికి నడిగిన దానిం బ్రతివాది నిరాకరింపకున్న నది చోదనాప్రతికాలంబగు; వీనిచే నర్థనిర్ణయంబు సాధ్యంబు గానపుడు దివ్యంబులయిన శపథంబులచే సత్యంబు రా జెఱింగి ధర్మంబు శాసించునది. మున్ను మహాత్ములైన దేవతలు దుష్కరార్థంబున నీప్రమాణంబు లుపయోగించిరి గాన వీనికి దివ్యంబులని నామంబు గల్గె. మఱియు వసిష్ఠాదులయిన సప్తర్షులు భిస్సాహరణకాలమున నాత్మశుద్ధ్యర్థం బీప్రమాణంబు నంగీకరించిరి. అట్టి మహాత్ములచే నంగీకృతంబయిన యీప్రమాణంబు జ్ఞానదర్పంబున నంగీకరింపని వాఁడు ధర్మతస్కరుం డగు. ఏబ్రాహ్మణుండు జ్ఞానహీనుండయి దివ్యంబు నిరాకరించు నాతని యర్థధర్మంబుల దేవతలు హింసింతురు. ఎవఁ డాత్మవిశుద్ధ్యర్థంబు దివ్యంబు చేసి శుద్ధుఁడగు నతఁడు స్వర్గంబు నుత్తమకీర్తియుం బొందు. అగ్ని విష జలంబులు, తులయు, ధర్మాధర్మంబులు, తండులంబులు, శపథంబులును దివ్యనిర్ణయంబున సాధనంబులని మునులచే నిర్దిష్టంబు లయ్యె. దివ్యంబులన్నియు బలవంతంబులకాని యిందు లోకవిశ్వాసంబుం బట్టి పూర్వపూర్వంబు బలీయంబు. తప్తాయోగోలంబు గరంబున ధరియించి యేడడుగులు నడుచుటయేని కాలినయింగలంబుల నన్నియడుగులు నడుచుటయేని తప్తతైలంబున నున్న లోహంపుగుళిక చేతఁ దీయుట

యేని సుతప్తంబయిన లోహశలాక నాల్కనుస్పృశించుటయేని యగ్నిపరీక్ష యగు. విషంబు గ్రహించుటొండెఁ గృష్ణసర్పంబు హస్తముల నుద్ధరించుటొండె విషపరీక్షయు స్వేష్టదేవత కభిషేకించిన జలంబు ద్రావి నియమితకాలమున నీట మునిఁగి యుంట జలపరీక్షయునగు. తుల నధిరోహించి మొదటను దరువాతను హీనుఁడు నధికుఁడు నగునో కాఁడో శోధించుట; తులాపరీక్ష. ధర్మాధర్మమూర్తుల నదృష్టంబుగ గ్రహించుట ధర్మాధర్మపరీక్షయుఁ గర్షమాత్రమితంబు లగు తండులంబుల నమలించుట తండులపరీక్షయు నగు. పూజ్యులపాదంబులు స్పృశియించియుఁ బుత్రునిశిరంబు తట్టియు ధనంబు ముట్టియు నేనీపాపంపుఁగార్యంబు చేసితినేని నాసుకృతంబెల్ల నశియించుఁ బాపము వర్ధిల్లునని బాససేయుట శపథంబగు. సహస్రంబపహృతంబయిన నగ్నిపరీక్షయు నందు మూఁడంశము లపహృతంబయిన విషపరీక్షయు నర్ధంబపహృతంబయిన జలపరీక్షయు మూఁడవవంతు తక్కువగా నపహృతంబయిన ధట పరీక్షయుఁ జతుర్థాంశం బపహృతంబయిన ధర్మాధర్మశోధనంబును దదర్ధంబయినఁ దండులపరీక్షయుఁ దదర్ధం బపహృతంబయిన శపథంబును రాజు చేయించునది. వాదిసన్నిధిన దివ్యశోధనము చేయవలయు. దివ్యనిర్ణయమున శ్రుతిని దర్శనమువలనఁ బ్రతివాదికి దివ్యము నిర్ణయించునది. ప్రతివాదును వాది నేనాఁడును దివ్యంబుల నియోగింపఁ జనదు గాని వాది యిచ్చచే దివ్యప్రమాణంబు సేయం జను. వాది ప్రతివాదులలో నొకఁడు దివ్యంబుసేయునపుడు రెండవవాఁడు సమ్ముఖస్థితుండు గావలయు. దస్యులచే నితఁడు తప్పుచేసిన వాఁడని నిర్ధ

శింపఁబడినవానికిని రాజుచేశంకితుఁ డగువానికి నాత్మశుద్ధిపరు
లకు దివ్యంబు నిర్ణయింపఁ దగుం గాని యపుడు రెండవవాఁడు
సమ్ముఖమందున్న వాఁడుగానక్కఱ లేదు. పరదారగమనంబున
నగమ్యాగమనమున మహాపాతకమునను దివ్యంబావశ్యకము.
చౌర్యాదికార్యముల శంకితులకు సుతప్తగోళోద్ధరణము విధిం
పవచ్చు. ప్రాణాపాయకరంబయిన వివాదమున సాధనము
లున్నను వాది ప్రమాణము గోరెనేని వానివిచారణం బనా
వశ్యకము. కాని యా సాధనములు కపటపూర్ణంబులయినట్టు
రాజునకు విదితంబయ్యెనేని ధర్మాసనగతుండయి వాని దివ్యా
ముల శోధించునది. నిర్జనారణ్యమునను నిశీథమున నంతర్గృ
హంబునను జరిగిన యపరాధంబులందును స్త్రీలశీలాభియోగం
బునను బ్రతివాది వాదిచెప్పిన సర్వార్థంబు నపహ్నవించిన
పుడు మానుషసాధనంబు లయిన సాక్ష్యాదులు లేని యపుడు
నవిదుష్టంబు లయినపుడును రాజు కార్యంబుల దివ్యసాధనంబు
ల శోధించునది. మఱియు సాక్షు లున్నను మహాపాతకంబుల
యభియోగంబులందును నిక్షేపహరణంబునను దివ్యసాధ
నంబుల విచారించునది. రాజు వేనియుం దుత్తములుం దక్కిన
వారునగు సాక్షులు వేఱువేఱువిధముగా సాక్ష్యంబు సెప్పుదు
రో యావాదంబుల శపథంబులఁ దీర్చునది. స్థావరవిషయంబు
లయిన వివాదంబులందును దానంబుచేసి మరలఁ బుచ్చికొన్న
వానియందును గ్రయముచేసి సొమ్ము పుచ్చికొన నిచ్ఛయింపఁ
డను వాదంబునను పూగశ్రేణిగణంబులయు, స్వామిభృత్యు
లయు వివాదంబులందును సాక్షులను లిఖితంబును భుక్తిని బరి
శీలించి రాజు తీర్పవలయుం గాని దివ్యంబులఁ దీర్పందగదు.

వివాహ విషయంబును, ద్యూతసంబంధంబు, దేవబ్రాహ్మణాది సంబంధంబు నయిన వివాదంబులయందు సాక్షులన కాని యితరసాధనంబుల విచారింపఁ దగదు. ద్వారమార్గాదులయుఁ బరీవాహాదులయు వివాదంబుల భుక్తియకాని యితరంబు రాజు పరిశీలింపఁ దగదు. మీఁదటి వివాదంబుల వాదిప్రతివాదుల లో నొకఁడు మానుషసాధనంబులు నొకఁడు దైవసాధనంబు లును విచారింపఁ గోరినను రాజు మానుషంబు లయిన సాక్షి భోగాదులు వివాదాంశంబున నేకదేశవ్యాప్తంబులయినను వానిన గ్రహించి విచారింప వలయును గాని దివ్యంబుల విచా రింపఁ దగదు.

తీర్పు

సాక్షి లిఖితాదిసాధనంబులను వాదకారణంబులను వాదుల చరిత్రంబునను శపథంబులను రాజునానను వాది యంగీకారంబునను నిర్ణయం (Decision) బాఱుతెఱంగుల నుండు,

ఏ వివాదంబుల సాక్షి లిఖితాదులును దివ్యావకాశం బును లేకుండు నా వివాదంబుల రాజు తనయిచ్ఛం దీర్పవచ్చు. సందిగ్ధంబులయి నిశ్చయింప నశక్యంబులయిన సీమానిర్ణయా దులను బ్రభువుగాన రాజు ప్రమాణము. రాజు స్వాతంత్ర్యుఁ డయి తీర్చెనేని కిల్బిషంబు నొందుం గావున ధర్మశాస్త్రాను సారంబుగ విచారింప వలయు. రాజామాత్యులలోభంబున వ్యవహారంబుల దోషంబు లొదవు; లోకంబు ధర్మచ్యుతి నొంది కూటకార్యంబులఁ బ్రవర్తిల్లు. కామక్రోధాదుల యతి శయంబున వ్యవహారంబు జరిగెనేని వాది ప్రతివాదులను

సాక్షులను సభ్యులను రాజును శాపంబు పొందుఁ గాన జేఁడు లోభాదికారణంబులఁ బోనడచి తగవుల విమర్శింప వలయు. ఏవారు రాజునకు ననర్థంబర్థవంతంబని విపరీతంబుగ నివేదింతురు వారును వారుఁజెప్పినది విచారింపక సత్యంబని తలఁచి యాకార్యంబున నట్లు ప్రవర్తించిన రాజును బాపంబు చేసిన వారికంటె నెనిమిది మడుంగు లెక్కువ పాపం బనుభవింత్రు. రాజధర్మప్రవృత్తుండయిన సభ్యు లుపేక్షింపక ధర్మంబు నివేదించునది. అట్లుచేయక యుపేక్షించినవారును రాజుతోఁ గూడ నధోముఖులయి నరకంబునఁ గూలుదురు. ధిగ్దండంబును వాగ్దండంబును సభ్యులును, ధనదండంబును వధదండంబును రాజును విధింప వలయు.

వాదముల పునర్విమర్శనము

ఎవఁడు రాజు తీరితమునను శిష్టము (Judgment and Decree)నధర్మంబని తలంచు వానివలన మునుపటి దండధనంబుకంటె ద్విగుణధనంబు పూఁటవెట్టించి (డిపాజెట్చేయించి) వివాదమును మరల విమర్శించునది. తీర్పయిన పిదపను సాక్షులచేతనేని సభ్యులచేతనేని యవసన్నుని (బాధింపఁబడినవాని) చేతనే నమాత్యులచేతనేఁ బత్త్రంబున దూషణంబు ప్రకటింపఁబడెనేని రాజు తాను విచారించిన తగవులయందును బునర్విమర్శముచేయ విధిగలదు. అమాత్యుఁడేని ప్రాడ్వివాకుఁడేని సభ్యులేని యధర్మంబుగ న్యాయస్థానంబునఁ దగవులఁదీర్చిన రాజు వాని మరలఁ బూర్ణంబుగ విచారించి తీర్పరుల సహస్ర ధనదండంబున దండించునది. క్రమంబుగ దండింపకున్న నే

వాఁడును సన్మార్గంబునఁ బ్రవర్తిల్లఁడు; కాన సభ్యదోషంబు ప్రకటింపఁబడెనేని రాజా వాదమును మరల విమర్శించునది. వాది వాదము యుక్తిచే స్థిరపఱిచి కొనుటవలనను న్యాయాధిపతి యంగీకరించుటవలనను జయపత్రమును గొనుటవలనను జయి యగు. వాది వాదంబు ప్రాడ్వివాకాదులు శోధించి సత్యంబని యంగీకరించినను బ్రతివాది యొప్పికొన్నను రాజు జయించినవానికి జయపత్రంబీవలయుఁగాని వాదివాదం బసత్యంబని ప్రతివాది చెప్పినపుడు సభ్యులును విచారించి యట్లు నిర్ణయించిరేని వాదిని మిథ్యాభియోగమునకుఁ దగునట్లు బహువత్సరంబులు నిరోధించి (ఖైదుచేసి) ప్రతివాదిని గౌరవింపవలయు. కామక్రోధంబులు విసర్జించి ధర్మశాస్త్రాను సారంబుగ వివాదంబులఁ దీర్చు జేని నదులు సముద్రంబుంబోలె నెల్ల ప్రజలు ననువర్తింతురు.

పదార్థ స్వామ్యము - వాని విభాగమును

తల్లిదండ్రులు జీవించినంతకాలంబును బుత్రుఁడు వృద్ధుఁడయినను జరస్థిర పదార్థంబులయందు స్వతంత్రుండు గాఁడు. ఆయిద్దఱయందును దల్లికంటెఁ దండ్రి బీజప్రాధాన్యమువలన స్వాతంత్ర్యంబున నధికుఁడు. తండ్రి లేనియపుడు తల్లి స్వతంత్రురాలయ్యెడు. వారియభావమున జ్యేష్ఠుఁడు స్వతంత్రుఁడగు. జ్యేష్ఠత్వంబు వయోగుణంబుల లభియించు. తండ్రికిం బెక్కండ్రు భార్యలున్న వారియందుఁ బుత్రుండు తల్లియందుంబోలె భక్తింజూపుచుఁ దనభాగంబునకు సమంబయిన యొక భాగంబున వారినెల్లఁ బోషింప వలయు. కార్యంబులయం దెల్లఁ

బ్రజ లస్వతంత్రులును రాజు స్వతంత్రుఁడునగు. శిష్యాచార్యులలో నాచార్యుఁడు స్వతంత్రుఁడు. పుత్రునకు నతనిభార్యకు నుపదేశింపను వారి శిక్షింపను దండ్రికి స్వాతంత్ర్యంబు గలదుగాని పుత్రుని దానంబు సేయను విక్రయింపను స్వాతంత్ర్యంబు లేదు. స్వతంత్రులెల్లను బరతంత్రుల ననుశాసింపను వారి వస్తువుల దానంబుసేయను దగుదురు. మణిముక్తాది పదార్థంబులెల్లను దానంబుసేయను విక్రయింపను దండ్రి స్వతంత్రుఁడ కాని స్థావరంబుల నట్లు చేయఁ దండ్రి కేని తాత కేని స్వాతంత్ర్యంబు లేదు. భార్యయుఁ బుత్రుండును దాసుండునను ముగ్వు రధనులు. వారు సంపాదించిన ధనంబు వారియెడ స్వాతంత్ర్యంబుగలవారిద యగు. ఏధనం బెవనిచేత నుండు దానికెల్ల నతఁడే స్వామి గాఁడు. స్తేయంబు మొదలయినవానిచే నొకని సొమ్మొకానిచే నుండుటఁ జూచుచుంటిమిగాదే? కావున శాస్త్రానుసారంబుగఁ బ్రాప్తంబయిన స్వామ్యంబు స్వామ్యంబు గాని తనవశంబున నున్నదాని కెల్ల స్వామ్యంబులేదు. అస్వతంత్రుల ధనంబు స్వతంత్రులు పుచ్చికొన్న వారిధనంబు వీరపహరించిరి యనం గూడదు.

శాస్త్రంబున వర్ణానుసారంబుగఁ బూర్వాచార్యులచే లోకస్థితి కారణంబుగా విహితంబయిన ధనార్జనోపాయంబు మ్లేచ్ఛులకును గ్రాహ్యంబు. ధనస్వామి పుత్రులకుం బత్నులకు సమభాగంబును గన్నెకందర్థంబును నందు సగంబు దౌహిత్రునకు నీవలయు. తండ్రి మృతుండయినయెడఁ బుత్రాదులు పూర్వోక్తభాగులయగుదురు; కాని కొమరుండు తల్లికిఁ దన

ధనంబున నాల్గవపాలును సహోదరి కైనిమిదవపాలును మేనల్లునకు షోడశాంశంబు నిచ్చి తక్కిన దంతయుఁ దాను బుచ్చుకొనందగు. కొమరుఁడును మనుమఁడును బెండ్లమును గూఁతురును దత్తుతుండును దల్లియుం దండ్రియు భ్రాతయు నతనికొడుకును బూర్వపూర్వుండు లేనపుడు మృతుండయిన వానిసొమ్ముఁ గ్రమంబుగ ననుభవింపఁ దగుదురు. సౌదాయికంబయిన ధనంబు స్థిరంబయినం జరంబయినను దద్దాన విక్రయాదులందు స్త్రీలకు స్వాతంత్ర్యంబు గలదు. ఊఢ కేని కన్య కేని తల్లిదండ్రులచేతనైన భర్తచేనయిన నితరబంధుల చేతనయిన నీఁబడిన పదార్థంబు సౌదాయికంబనంబడు. తండ్రి మొదలగు ప్రాచీనులధనంబుతో సంబంధంబు లేకుండ నెవ్వఁడేధనం బార్జించు దాని నతఁ డిచ్ఛానుసారంబుగ ననుభవింపఁ దగు; మఱియు నం దితరులకు భాగంబు లేదు. జలంబువలనను దస్కరులవలనను రాజువలనను నగ్నివలనను నుపద్రవంబు ప్రాప్తించి నపుడు స్వబలంబున దాని రక్షించిన వానికి నందు దశమాంశం బుపాయనం బీవలయు. సొన్నారులు మొదలగువారు పెక్కం డ్రేకీభవించి శిల్పాదులం జేసి రేని వారికిఁ గార్యానురూపంబుగ వేఱ్వేఱ నిర్దేశం బీవలయు. కళలనేర్చి వస్తువులకు సంస్కారంబు సేయు విజ్ఞానంబుగలవాఁడు శిల్పియని విద్వాంసులు చెప్పుదురు. హర్మ్యంబులు, నుపకరణంబులు ప్రాసాదంబులు వాపీకూపతటాకంబు లేకీభవించి నిర్మించువారిలో ముఖ్యునకు నితరుల భృతికంటె రెండంశంబులధికంబుగ గృహాస్థుఁ డీవలయు. నర్తకులలో గాయనులకు సమభాగంబును దాళగానికం దర్ధంబును

విద్వాంసులు నిర్ణయించిరి. రాజు ననుజ్ఞ నొంది శత్రురాష్ట్రంబు నుండి ధనం బాహరించిన చోరు లందా అవపాలు రాజునకు నివే దించి తక్కినదాని నందఱు సమంబుగఁ బంచికొనునది. కాని యం దెవ్వరైనం బలరులచేఁ జట్టువడిన నతని విడిపింప నయ్యెడు వ్యయం బెల్లవారు సమంబుగ వహింపవలయు.

హేమరస ధాన్యాదిపదార్థంబులు పెక్కం డ్రేకీభ వించి సమాదిభేదంబున భాగంబు లేర్పఱిచికొని వాణిజ్యంబు సేసిన నందలి లాభంబు మొదల వా రేర్పఱిచికొన్న భాగం బుల క్రమంబునఁ బంచికొనవలయు. సమంబుగను న్యూనం బుగను నధికంబుగను భాగ్లేర్పఱిచికొన్న వారు భాగానుసా రంబుగ ముందు ధనంబు వెచ్చించి చేయవలసిన కార్యంబులు చేసి పిదప లాభంబు గ్రహింపవలయు. కర్షకులుం బెక్కం డ్రు కృషిచేసిన నిట్లె పంచికొనందగు. సామాన్యధనంబును యాచితంబును న్యాసంబును దాసుఁడు తద్ధనంబు నాధియు నిక్షేపంబును వంశమున్నపుడు సర్వస్వము నన్వాహితమునను వాని దన కెంత యాపదయైన బండితుఁడు విక్రయింపను దానంబు సేయను దగఁడు. ఈయఁగూడని వస్తు విచ్చినవానిని బుచ్చికొనం దగనిదానిఁ బుచ్చికొన్నవానిని రాజు చోరదం డంబున దండించి ద్విగుణధనంబు స్వత్వవంతున కిప్పింపవల యు. తస్కరులవలనను గృహస్వామికంటె నితరులవలనను రహస్యంబున వస్తువులం గొనుచు నట్లు విక్రయించుచున్న వాఁడు చోరుఁడునుం బోలె రాజున కవశ్యము దండ్యుఁడగు. సజ్జనుండగు యజమానుం బరిత్యజించిన పురోధసు నట్టి పురో ధసుం బరిత్యజించిన యజమానుని రాజు దండింపవలయు. రాజు

వణిజులమ్ము పదార్థములకు వ్యయంబును దేశకాలములను నను
సరించి ద్వాత్రింశాంశమేని షోడశాంశంబేని లాభంబు నిర్ణ
యింప వలయు. మఱియు నేవాఁడైనలాభంబు నర్ధంబు
గ్రహించుచు వ్యవహరింప వడ్డీలేకుండనప్పీయవచ్చు. అధమర్ణు
నివలన నుత్తమర్ణునకు మూలధనంబునకు ద్విగుణంబుగ వృద్ధి
ధనంబు వచ్చినతరువాత వడ్డిపుచ్చికొనం గూడదని బేహా
రులకాజ్ఞ యీవలయు. ధనికులు చక్రవృద్ధిమిషంబునఁ బ్రజా
ధనంబు హరింపఁ జూతురుగాన వారివలన జనులను రాజు
సుయత్నంబున రక్షించునది. సమర్థుఁడయ్యు నెవ్వఁడు ధన
వంతులయొద్ద నప్పుపుచ్చికొని హరియింపఁ జూచు నతనిచే
సామాద్యుపాయంబులఁ బ్రభువు వారిసొమ్మిప్పింపవలయు.
మఱియు నెవఁడేని వ్రాయించుకొన్న లిఖితంబు ప్రమాదం
బున నష్టంబయినట్లు విన్నవించుకొన్న సాక్షులచే బాగుగం
బరిశీలించి మరల మునుపటియట్లు వ్రాయించి యిప్పింప
వలయు.

దండింపఁ దగినవారు

ఇతరుల పదార్థంబుల నీయకుండఁ బుచ్చి కొన్నవానిఁ
గూటపణ్యంబు (సంకరపుసరకు) లమ్మువానిని, మున్నిచ్చిన
వాని మరలఁ గోరువానిని, ధర్మజ్ఞుఁడయిన రాజు తప్పక శా
సించునది.

గనులనుండి తీయువస్తువుల కర నిర్ణయము

శిల్పులకు వారుచేయు వస్తువులను వారిగుణంబులను
బరికించి నృపుఁడు దినవేతనంబు నిర్ణయింపవలయు. ప్రతిదిన

ము గనులనుండితీసి రజతము నమ్మువానికిఁ దన్మూల్యంబున నైదవపాలేని నాల్గవభాగమేని మూఁడవయంశంబేని యర్ధంబేని పన్ను నిర్ణయింపం దగుం గాని యంతకంటె నధికంబు నిర్ణయింపం దగదు.

చేసిన వస్తువులస్వరూపము

చేసినవస్తువులం గరఁగినపుడు నూఱుపలంబులకు మించని శుచిస్వర్ణంబున నేమియుఁ దఱుగఁగూడదు. రజతంబునఁ జతుశ్శతాంశంబును దామ్రంబున నూటికొక్కపాలును వంగ జసదసీసంబుల షోడశాంశంబును నాయసంబున నష్టమాంశంబును హీనంబగు; నంతకంటె నెక్కువ హీనంబయిన శిల్పియవశ్యంబు దండ్యుఁడగు.

స్వర్ణరజతాది వస్తునిర్మాణమునకు భృతి

స్వర్ణంబున నదుకులుగల మెడపులఁ జేసిన ద్విశతాంశంబును రాజతంబుల నట్టివానిం జేసిన నూటి కొక్కపాలును దఱుఁగును. సుసంయోగంబున(=మంచిటంకము కూర్పున)షోడశాంశంబు వర్ధిల్లు. వాని నిర్మాణవిశేషంబున వృద్ధిహ్రాసంబుల నెఱుంగుచు నెక్కువ తఱిఁగిన స్వర్ణకారు నవశ్యంబు రాజు శిక్షించునది. మఱియు స్వర్ణంబున నుత్తమవస్తువుల రచియించునపుడు తన్మూల్యంబున ముప్పదవయంశంబును మధ్యవస్తువులఁ జేయునపు డఱువదవయంశంబును హీనంబులయిన వానిం జేయునపు డందర్ధంబును హీనతరంబులయిన కటకాదుల నిర్మించునపుడు మీఁదటిదానియందు సగంబును

(240 వ యంశము) తేఁడు భృతి నిర్ణయింపవలయు. కేవల విద్రుతికిఁ బైదానియం దర్ధంబ భృతి యగు. మఱియు రజత మున నెక్కుడు జతనంబున రచియింపబడు నుత్తమవస్తువు లకుఁ దన్మూల్యంబున నర్ధంబును మధ్యవస్తువులకు నాల్గవ పాలును సాధారణంబులకు నెనిమిదవయంశంబును గటకాదు లకు షోడశాంశంబును నిర్ణేశంబు గావచ్చు. తామ్రవంగా దుల కార్యంబులకు వానిమూల్యంబున నాల్గవవంతును లోహ కార్యంబుల కర్ధంబేని సమంబేని ద్విగుణంబేని యష్టగుణం బేనియుఁ గూలి భూపతి నిర్ణయించునది. మఱియు సువర్ణాది ధాతువులయందుఁ గూటంబు సేయువారిని ద్విగుణంబుగ దండింపవలయు. మున్ను మునులచే నిరూపితంబును లోకు లచే ననుష్ఠితంబు నగు వ్యవహారంబు పెక్కు తెఱంగులు కల దియయి యుండు. అదియంతయుఁ జెప్ప నశక్యంబు గావున దిఙ్మాత్ర మిం దుదాహృతం బయ్యె. ఇం దనుక్తంబులగు గుణంబులను దోషంబులను లోకంబునను శాస్త్రంబునను దేఁటెఱిఁగి వ్యవహరింపవలయు.

ఇది శుక్రనీతిసారంబున నాంధ్రీకృతంబునఁ జతుర్థాధ్యాయంబున రాజధర్మనిరూపణం బను పంచమప్రకరణము

చతుర్థాధ్యాయము

షష్ఠప్రకరణము

దుర్గభేదములు

ఇట్లు రాజధర్మంబు నిరూపించి శుక్రుండు సంగ్రహంబుగ షష్ఠంబయిన దుర్గప్రకరణంబు చెప్పందొడంగె. ఖాతంబునను గంటకపాషాణంబులను దుష్పథంబయినది యైరిణంబయిన దుర్గంబును నలుదిక్కుల మహాఖాతంబు గలది పారిఖంబు నిష్టకోపల మృద్భిత్తికాప్రాకారంబు గలది పారిఘంబును మహాకంటకవృక్షసముదాయ వ్యాప్తంబయినది వనదుర్గంబును నలుగడల జలాభావంబు గలది మరుదుర్గంబు నన్నిదెసల మహాజలావృతంబయినది జలదుర్గంబును మీఁద జలంబుగలది యై వివిక్తోన్నతస్థలమునందు శిరోగృహాయుతంబుగ నిర్మితంబయినది గిరిదుర్గంబును నభేద్యంబు వ్యూహవిదులగు వీరులచే గుప్తంబు నగునది సైన్యదుర్గంబును శూరులతోడను ననుకూలు రగు బాంధవులతోడనుం గూడినది సహాయదుర్గంబు నగు. పారిఖంబుకంటె నైరిణంబును దానికంటెఁ బారిఘంబు నంతకంటె వనదుర్గంబును దానికంటె ధన్వదుర్గంబు నన్నిటికంటె జలదుర్గంబు నంతకంటెను గిరిదుర్గంబును శ్రేష్ఠంబులని నీతిజ్ఞులు వల్కుదురు. సహాయదుర్గంబును సైన్యదుర్గంబునను నివి యెల్ల దుర్గంబుల కలంకా

ళంబులు నది లేని దుర్గంబులు నిష్ఫలంబులు నగు. మఱియు రాజునకు నన్నిదుర్గంబులకంటె సేనాదుర్గంబు శ్రేష్ఠంబని యుఁ దక్కిన దుర్గంబు లెల్లఁ దత్సాధకంబులనియు సేనాదు ర్గంబుగల రాజునకు భూమి వశ్యయగుననియు నది లేనిదుర్గం బు లెల్ల బంధనాగారంబులనియు విద్వాంసులు చెప్పుదురు. కాఁబట్టి రాజధాని నవశ్యము నాశ్రయించి రక్షించునది. దుర్గస్థుఁడయినయోధు శస్త్రధరుండయినఁ బ్రతియోధశతంబు నే రోడింపఁజాలును. రాజుల కాపత్కాలంబున దుర్గాశ్రయం బుత్తమంబగు. మఱియు సైన్యదుర్గంబు గల శూరునకు స్థలం బెల్ల దుర్గప్రాయంబ యగు. రాజులు దుర్గంబుల నెల్ల ధాన్య పుష్టంబులు వీరాస్త్రసంయుతంబులు యుద్ధసంభారపూర్ణం బులుం గోశసహితంబులు గావించి రక్షింపవలయు. సహాయ యుతంబయిన దుర్గంబునకు విజయంబు నిశ్చితంబు గావున నది యుత్తమంబు. మఱియు సహాయవంతంబెల్ల ఫలవంతంబగుం గావున దుర్గంబుల యానుకూల్యంబున రాజునకుఁ దప్పక విజ యంబుగలుగు.

ఇది శుక్రనీతిసారంబున నాంధ్రీకృతంబునఁ జతుర్థాధ్యాయంబున

దుర్గనిరూపణం బను షష్ఠప్రకరణము

చతుర్థాధ్యాయము.

సప్తమప్రకరణము-దాని భేదములును

సేనాస్వరూపము-దాని భేదములును

ఇట్లు దుర్గప్రకారంబు సంగ్రహంబుగఁ జెప్పి సైన్య నిరూపణం బయిన సప్తమప్రకరణంబు భార్గవుండు చెప్పం దొడంగె. శస్త్రాస్త్రసంయుక్తంబయిన మనుష్యాదిగణంబు సేన నాఁబడు. సైన్యంబు స్వగమంబు నన్యగమంబు నని ద్వివిధంబగు. ఉభయంబును దైవియు నాసురియు మానవి యు నని త్రివిధంబయ్యె. ఈ మూఁటిలోఁ బూర్వపూర్వంబు బలాధికంబు. అందుఁ బరాపేక్ష లేకుండ గమనశీలంబు స్వగ మంబును యానసహాయంబునం బోవునది యన్యగమంబు ననంబడు. పాదాతంబయిన సైన్యంబు స్వగమంబును దక్కినది యన్యగమంబు నగు. అన్యగంబు రథాశ్వగజగభేదం బునం ద్రివిధంబు. సైన్యవంతునక కాని రాజ్యంబును ధనం బును బరాక్రమంబును సిద్ధింపవు. మఱియు బలవంతున కల్ప జనున కేని యెల్లవారు వశులును దుర్బలునకు శత్రులు నగు దురు; రాజునకుం జెప్పనేల. శరీరబలంబును శౌర్యబలంబును సేనాబలంబు నాస్త్రికబలంబును బంచమంబయిన ధీబలం బు నాయుర్బలంబును గలరాజు ప్రత్యక్షవిష్ణు వగు. దేవాసు రాదులును సేనాసహాయంబు నొందక యన్యోపాయంబుల

స్వల్పశత్రునేని జయింప సమర్థులుగారు. మఱియు సేనయే రిపుపరాజయంబునకుఁ గారణంబగుట రాజవశ్యంబు నభేద్యంబయిన బలంబు సంతరించునది. సేనాబలంబు స్వీయంబు మైత్రంబు నని ద్వివిధంబు. అది మౌలసాద్యస్కభేదంబున నిరుదెఱంగులనుండు. ఇదియెల్లను సారంబు నసారంబు ననియు శిక్షితంబు నశిక్షితంబు ననియు గుల్మీభూతంబు నగుల్మీభూతంబు ననియు దత్తాస్త్రవాహంబు స్వాస్త్రవాహంబుననియు రెండువితంబులనుండు. సౌజన్యంబునఁ గార్యసాధకంబయిన బలంబు మైత్రంబును భృతిపాలితంబు స్వీయంబు నగు. అనేక వత్సరంబులనుండి యనుబంధించినది మౌలంబును నూతనంబుగ సంపాదించినది సాద్యస్కంబు నని తద్విదులు వల్కుదురు. సుయుద్ధకాముకంబు సారంబును విపరీతం బసారంబును వ్యూహాదికుశలంబు శిక్షితంబును విపరీతం బశిక్షితంబును సాధికారికంబు గుల్మీభూతంబును స్వస్వామికం బగుల్మకంబును రాజశస్త్రాస్త్రంబులు గ్రహించునది దత్తాస్త్రంబును దక్కినది స్వశస్త్రాస్త్రంబును దేజస్సున స్వాధీనంబయిన కిరాతాదికం బారణ్యకంబును శత్రులచే నుత్సృష్టంబయి తన భృత్యవర్గంబునఁ జేరినదియు భేదోపాయంబున స్వాధీనంబయిన సైన్యంబును శత్రుబలంబు నని చెప్పంబడు. ఇంతఁగడపటిబలంబులు రెండును దుర్బలంబులును గేవలకార్యసాధకంబులు గానివియు నగు. సములు నియుద్ధకుశలులు నగు సంగ్రామదక్షులయిన వీరులతో నియుద్ధార్థంబు వ్యాయామంబునను బలపోషకంబులయిన యాహారంబులను శారీరబలంబును వ్యాఘ్రాదిమృగంబులతోడి మృగవ్యంబునను శస్త్రాస్త్రాభ్యా

సపాటవంబునను శూరసంసర్గంబునను శౌర్యబలంబును దగిన భృతిచే సేనాబలంబును దపస్సామర్థ్యంబున నస్త్రబలంబును విద్వత్సంగంబున ధీబలంబును స్వగోత్రంబున రాజ్యంబు చిరస్థాయిగావించు సత్కార్యానుష్ఠానంబున నాయుర్బలంబును రాజు వర్ధిల్లఁజేయునది. ఎందనుక గోత్రంబున రాజ్యంబు సుప్రతిష్ఠితంబగు నందనుక మృతుఁడయ్యు బుత్త్రపౌత్త్రపరంపరచే జీవించినవాఁడయగు. ఆశ్వికంబయిన సైన్యంబుకంటెఁ జతుర్గుణంబయిన పాదాతంబును బంచమాంశంబయిన వృషబలంబు నష్టమాంశంబయిన క్రమేలకబలంబును దానం జతుర్థాంశంబు గజబలంబును దానియం దర్ధాంశంబయిన రథికబలంబును దద్బలంబుకంటె ద్విగుణంబయిన బృహన్నాళీకబలంబును రాజులెల్లపుడు సంధరింపవలయు. మఱియుఁ బదాతిబహులంబును మధ్యమాశ్వంబు నల్పగజంబును సాధారణోష్ట్ర వృషభంబు నగు సైన్యంబు రాజు సంగ్రహింప వలయుంగాని గజాధికంబగుదాని సంగ్రహింపఁ జనదు.

ఆయమునుబట్టి గ్రహింపవలయు సేనయు - సంవత్సర వ్యయమును

ఏఁటేఁట లక్షకర్షమితం బయిన యాయంబు గల రాజు వయస్సార సంపన్నంబయి శస్త్రాస్త్రకుశలంబయిన పదాతి శతంబును లఘునాలిక యంత్రకుశలం బయిన పదాతి శతత్రయంబును నశీత్యశ్వంబుల నొక్క రథికుని బృహన్నాలధారుల నిద్దఱను బదియుష్ట్రంబులను రెం డిభంబులను రెండుశకటంబులను బదియునాఱు వృషభంబులను నాఱుగురు లేఖకులను మంత్రిత్రితయంబు నవశ్యంబురక్షించుచుఁ బ్రతిమాసంబు దానభోగార్థంబు సార్ధసహస్రం

బును లేఖక జీవితార్థంబు శతంబును మంత్రిరక్షణార్థంబు త్రిశతంబును దారపుత్త్రాది పోషణార్థంబు శతత్రయంబును విద్వదర్థంబు శతద్వయంబును సాద్యశ్వాది జీవనార్థంబు చతుస్సహస్రంబును గజోష్ట్రవృషాది పోషణార్థంబు చతుశ్శతంబును వెచ్చించుచు మిగిలినదానిఁ గోశాగారంబునఁ జేర్చుచుండవలయు. మఱియు సైనికులవలనఁ బ్రతివర్షంబు వేషార్థంబు రాజు కొంతసొమ్ము పుచ్చుకొను చుండవలయు.

రాజులు సంపాదింపవలయు రథ గజాదులు

అయస్సార నిర్మితంబును జక్రసుగమంబును బర్యంకాసనంబును నాందోలంబుంబోలె నారోహణ స్థానంబుగలదియు శస్త్రాస్త్రసంధార్యోదరంబును బ్రియచ్ఛాయంబును మనోరమంబు మధ్యమాసనసారథికంబు సదశ్వకంబు నగు నరదంబు రాజుచే రక్ష్యంబగు. నీలతాలువు నీలజిహ్వాంబు వక్రదంతంబు నదంతంబు దీర్ఘక్రోధంబు క్రూరమదంబుఁ బదింటికంటెనే నెనిమిదింటికంటెనేని దక్కువ నఖంబులు గలదియు మందంబును భూశోధన పుచ్ఛంబు నగుగజం బనిష్టావహంబును విపరీతంబు శుభావహంబునగు.

గజభేదమును - దల్లక్షణంబును

గజంబులు మంద్ర భద్ర మృగమిశ్ర భేదంబులఁ జతుర్విధంబులయ్యె. అందు మధునిభదంతంబును సుబలంబును సమాంగంబును వర్తులాకారంబును సుముఖంబును శ్రేష్ఠావయవంబునగు గజంబు భద్రజాతీయంబనియు స్థూలకుక్షియు సింహదృష్టియు బృహత్త్వగ్గల శుండంబును దీర్ఘకాయంబును మంద్రంబనియుఁ దనుకంఠ దంతశుండంబును హ్రస్వా

ధర లింగంబును స్థూలాంశుంబును వామనంబు నగు నదిః మృగసంజ్ఞంబనియు మిలితంబులయిన మీఁదటి లక్షణంబులు గలది మిశ్రంబనియుఁ దజ్ఞులచే వ్యవహరింపఁబడు. గజంబుల కెల్లఁ బ్రమాణంబు వేత్వోఅ గ్రంథకర్తలచేఁ గీర్తితం బయ్యె. గజమానంబున నెన్మిది యవ్రోదరంబు లొక్క యంగులంబు నిరువది నాల్గంగులంబు లొకకరంబు నని విద్వాం సులచేఁ జెప్పంబడియె. భద్రగజంబున కేడుహస్తంబుల యౌన్నత్యంబు నెనిమిదికరంబుల దైర్ఘ్యంబు దశ కరమితంబయిన యుదరపరిణాహంబు నుండు. మంద్రమృగంబుల ప్రమాణంబు భద్రప్రమాణంబుకంటె నేకహస్తహీనంబుగాని దైర్ఘ్యంబు భద్రమంద్రంబులకు సదృశంబని మునులు చెప్పిరి. శుభ లక్షణ సంయుతంబును విశాల భ్రూగండఫాలంబును శీఘ్ర గతియునగు వారణం బెల్లవానియందుఁ బ్రశస్యతమంబగు.

అశ్వపరిమాణమును-లక్షణములును-వాని భేదములును

పంచయ వాత్మకంబయిన యంగులంబునన వాజి మానంబు వేఱుగ స్మృతంబయ్యె. చత్వారింశ దంగుల ముఖంబయిన యశ్వం బుత్తమోత్తమంబును షట్త్రింశ దంగుల ముఖంబయిన గంధర్వం బుత్తమంబును ద్వాత్రింశ దంగులముఖంబయిన వాహంబు మధ్యమంబు నష్టావింశ త్యంగుల ముఖంబయిన సైంధవంబు నీచంబునని చెప్పఁ బడు. హయంబులకు ముఖమానంబున సర్వావయవమానంబు కల్ప్యంబు. ముఖమానంబుకంటె వాజానేయంబులకు నౌన్న త్యంబు త్రిగుణాధికంబును శిరోమణినుండి పుచ్ఛమూలంబు దనుకఁ దృతీయాంశాధికంబయిన చతుర్గుణ దైర్ఘ్యంబు నుదర

వైశాల్యంబు త్ర్యంగులాధికంబయిన త్రిగుణంబు నుండు. ఇది సాధారణ పరిమాణం బింక సప్తావింశత్యంగులముఖంబయిన యశ్వంబు నవలంబించి విశేషపరిమాణంబు చెప్పంబడు. శఫంబులయౌన్నత్యంబు మూఁడంగులంబులును మణిబంధంబునకు నాలుగంగులంబులును జంగలకు నిరువదంగులంబులును జానువులకు మూఁడంగులంబులును గూర్పరాంతంబయిన యూరువులకుఁ జతుర్దశాంగులంబుల యౌన్నత్యంబును గూర్పరంబు సంధినుండి కందంబుదనుక సప్తత్రింశదంగులంబుల నిడివియును బ్రత్యగూరువులకు ముఖసదృశ పరిమాణంబును జంఘ కందు మూఁడంశంబుల యౌన్నత్యంబు నుండుననియు సుప్రసారిత గ్రీవాదైర్ఘ్యంబు ముఖపరిమాణముకంటె షష్ఠాంశాధికంబయిన ద్విగుణంబును దాని యౌన్నత్యంబు సార్ధపాదహీనంబును స్కంధంబునుండి ముష్కమూలంబువఱకును గ్రీవాసమదైర్ఘ్యంబును త్రికదైర్ఘ్యం బష్టాదశాంగులంబును బుచ్ఛదండ దైర్ఘ్యంబు ముఖార్ధంబును దదర్ధంబు లింగ ముష్క దైర్ఘ్యంబును షడంగులం బేని పంచాంగులం బేని చతురంగులం బేని కర్ణ దైర్ఘ్యంబును శఫపరిణాహంబు పదియు నైదంగులంబులును దదర్ధంబు మణిబంధంబునకును జానుజంఘలకుం బరిధియు నూరుపరిధి యేకాదశాంగులంబును బశ్చిమోరుమూలపరిధి ద్వాదశాంగులమును మణిబంధమణి పరిమాణంబు నవాంగులమును నూరుమధ్యంబునం బఱిమూల చిహ్నమున కంగుష్ఠ పరిమాణంబు నుండునని బుధులు చెప్పిదురు. అశ్వోరసంబులకు గ్రీవోపరిభాగంబున శిరోమణినుండి స్కంధాంతంబుదాఁక సార్ధాంగులంబైన సటాస్థానంబు

ప్రశస్తంబగు. నట హస్తమాత్రాయతంబు నధోగమంబు నగునట్లు చేయింపఁదగు. పుచ్ఛవాలంబుల పరిమాణంబు సార్ధహస్తంబేని ద్విహస్తంబేని యయిన సుశోభనంబగు. కర్ణదైర్ఘ్యంబు సప్తాంగులంబేని యష్టాంగులంబేనియు నవాంగులంబేని దశాంగులంబేనియు వానివైశాల్యంబు చతురంగులంబేని త్ర్యంగులంబేనియు నై యుండు.

తురంగంబుల కంధరంబు స్థూలంబేని చిపిటంబేని కాక మయూరకంఠసన్నిభంబయిన శుభావహంబగు. మఱియు వాని గ్రీవాగ్ర పరిధి పిడికింట నెక్కువయిన ముఖపరిమాణంబు గలదియుఁ దన్మూలపరిధి దశాంగులోనంబయిన ద్విగుణంబును ముఖపరిమాణంబుకంటెఁ గ్రోడంబుకొలఁది తృతీయాంశహీనంబును నేత్రోపరిభాగపరిణాహంబు మొగంబు కొలఁదికంటె నష్టాంగులాధికంబును నాసికకు మీఁదను నేత్రంబులకుఁ గ్రిందనున్న భాగంబు చుట్టుకొలత ముఖపరిమాణంబునఁ దృతీయాంశ హీనంబును నేత్రవైశాల్యంబు ద్వ్యంగులంబును వానిదైర్ఘ్యంబు త్ర్యంగులంబును ముఖతృతీయాంశం బూర్వాంతరంబునకు నేత్రాగ్రంబుల మధ్యంబునకు ముఖపంచమాశంబును గర్ణంబులయుఁ గర్ణనేత్రంబులయు మధ్యభాగంబునకు నంతయె పరిమాణంబును భూగతంబులయిన ఖురంబుల యంతరంబునకుఁ గర్ణాంతర సమ్మితంబయిన పరిమాణంబును మణినేత్రాంతరంబునకును భ్రూమధ్యంబునకును నాసా నేత్రాంతరంబునకును సక్థి పరిమాణంబున మూఁడవయంశంబును సోష్ఠంబయిన ప్రోథంబునకు ముఖతృతీయాంశంబును నాసారంధ్రాంతరంబునకుఁ దద్దైర్ఘ్య

నవమాంశంబును గాయవిస్తారంబు నరార్ధ పరిమాణంబును, త్రికవిస్తారంబు నరహృదయ ప్రమాణంబును, బాహుమూలంబునకుఁ గ్రింద హృదయవిస్తారంబు నరచతుర్థాంశంబును, నధరోష్ఠంబునకుఁ జిబుకంబునకు నౌన్నత్యంబు సార్ధైకాంగులంబునుండు. ఉన్నత గ్రీవంబును నతపృష్ఠంబు నగు తురంగమంబు శోభిల్లు. దానిరూపంబు పటంబున వ్రాయంగోరు శిల్పివరుండు తదాకారంబు పరిశీలించి మనంబున నిల్పి వ్రాయవలయు. ఇట్లు చత్వారింశదంగులముఖంబు మొదలగు నశ్వంబులకు సర్వావయవమానంబు బుద్ధిమంతు లూహించునది. శ్మశ్రుహీనముఖంబును గాంతోత్తుంగ నాసికంబును దీర్ఘోద్ధత గ్రీవముఖంబును హ్రస్వకుక్షిఖురంబును ఖర్వశ్రవసంబును బ్రచండవేగంబును హంసమేఘనిస్వనంబు నాతిక్రూరంబును నాతిమృదువు నలౌకిక బలసంపన్నంబును సుకాంతి గంధవర్ణంబును సద్గుణావర్తాన్వితంబు నగునశ్వంబు మనోహరంబును సంగ్రాహ్యంబునగు. ఆవర్తంబులు వామదక్షిణ భేదంబున ద్వివిధంబులు. అవి మరలఁ బూర్ణాపూర్ణ భేదంబునను హ్రస్వదీర్ఘ భేదంబునను ద్వివిధంబులగు. వామీదేహంబున వామభ్రమంబులును హయదేహంబున దక్షిణభ్రమంబులును యథోక్తఫలదంబులగు. కాని విపరీతంబు లట్లు శుభాశుభ ఫలంబుల నీఁజాలవు. భ్రమంబులకు నిమ్న భావంబునను దిర్యగ్భావంబున నూర్ధ్వభావంబునను ఫలభేదంబు గలుగుచుండు. శంఖచక్రగదాపద్మ వేదిస్వస్తిక సన్నిభంబులును బ్రాసాదతోరణ సంకాశంబులును ధనుఃకలశ సదృశంబులును స్రక్మీన ఖడ్గాభంబులునగు భ్రమంబులు శుభంబులగు. నాసికాగ్రం

బునను లలాటంబునను గంఠంబునను మస్తకంబునను శుభా వర్తంబులుగల హయంబు లుత్తమంబులును హృదయంబు నను స్కంధంబునను గలంబునను గటియందును నాభిని గుక్షిని శుభభ్రమంబులుగలవి మధ్యమాశ్వంబులును నగు. ఎద్దాని లలాటంబున రెండుసుడులు మస్తకంబున నొక్కసుడియు నుద్భవంబగు నాహయంబు స్వామికిఁ బూర్ణహర్షదాయకంబు గావునఁ బూర్ణ హర్షంబను నన్వర్థాభిధానంబు గలదియు నుత్తమంబు నగు. వెన్నెమ్ముననొక్క యావర్తంబు గల యశ్వంబు సూర్య సంజ్ఞకంబును స్వామికి బహ్వాశ్వసంపాదకంబునయి యుండు. లలాటంబున నడ్డంబుగ నుత్తరావర్తంబు లయినమూఁడు భ్రమంబులు గల యశ్వంబు త్రికూటనామకంబు నశ్వాభివృద్ధికరంబునగు. మీఁదటి యట్లు సమ భ్రమత్రయంబు గ్రీవయందున్న నది వాజీశంబయి రాజమందిరంబున నుండు. ఎద్దాని కపోలద్వయంబున నావర్తద్వయంబు శోభిల్లు నది రాజ్యవృద్ధికరంబు స్వామికి యశస్కరంబు నగు. అట్లుగాక యేకకపోలంబున నేకావర్తంబు గలది సర్వనామకంబు స్వామినాశకంబు నయ్యెడు. గండంబున దక్షిణాశ్రితంబయిన యావర్తంబు గలది స్వామికి సుఖదాయకంబు గావున శివంబునాఁబడు. మఱియు నాభ్రమణంబు వామాశ్రితంబయినఁ బ్రభువునకు ధనక్షయకారియగు. అవి రెండును రెండు గండంబులనున్న నింద్రాక్షంబులను పేరువొంది స్వామికి రాజ్యాభివృద్ధి దాయకంబులగు. కర్ణమూలంబునను స్తనమధ్యంబునను నశ్వంబులకుఁ గల భ్రమద్వయంబు విజయనామకంబు గావున రాజునకు సమీపంబున

గీర్తి దాయకంబయ్యెడి. స్కంధపార్శ్వంబున నున్న యావర్తంబు పద్మలక్షణంబు నాఁజాలి స్వామికి మహాధనంబు సుఖంబు నీఁజాలు. ఏవాహంబు నాసామధ్యంబున నేకావర్తంబేని యావర్తత్రయంబేని వర్తిల్లు నా యశ్వంబు భూపాలనామకంబు గంధర్వ చక్రవర్తియు నగు. కంఠంబున శ్రేష్ఠంబయిన యొక మహావర్తంబుగల హయంబు స్వామికిఁ జింతితార్థ ప్రదంబగుటఁ జింతామణి యనంబడు. గుల్ఫంబుల ఫాలకంఠస్థంబులయిన యావర్తంబులు శుల్కనామకంబులు వృద్ధికీర్తిదంబులునగు. ఏవాజికి నావర్తంబులదోయి వక్త్రగతంబేని కుక్షిప్రాంతగతంబేనియగు నావాజి తనకేని స్వామికేని నాశంబు గావింప నోపు. జానువుల నున్న యావర్తంబులు ప్రవాసక్లేశదంబులును లింగంబున నున్నవి విజయశ్రీ వినాశమును గావించు. హయత్రికంబున నావర్తంబున్న స్వామికిఁ ద్రివర్గహానియగు. పుచ్ఛమూలావర్తంబు ధూమకేతువగుట ననర్థదంబగు. గుహ్యాపుచ్ఛత్రికా వర్తంబు కృతాంతనామకమును భయప్రదంబునగు. పార్శ్వవర్తినిద్వైన మధ్యదండంబను నశ్వచిహ్నం బుంగుటంబు కొలఁది యయిన నతిదుష్టంబు. అదియె కచంబున నున్న శతపదియనియు దీర్ఘంబయినకొలంది దుష్టయనియుఁ జెప్పుదురు. నేత్రహనుగండ దృగ్గల ప్రోథంబులందును వస్తిదేశంబునను గటీకకున్నాభి గుహ్యంబులందును దక్షిణ కుక్షిపాదంబులందును ముష్కదేశంబునందును నున్న భ్రమంబులు నశుభదాయకంబులనియు గలమధ్యంబునను బృష్ఠ మధ్యంబునను బెదవులను గర్ణనాసాంతరంబునను వామకుక్షి

పార్శ్వంబులను నూరువులను హయములకుఁ గలయావర్తం బులు శుభదములు నని యు విద్వాంసులు చెప్పుదురు; మఱియు ఫాలమున సాంతరములయిన రెండావర్తములున్న శుభఫల దంబులు నవి రెండు నతిసన్నిహితములయిన మధ్యమఫలదం బులు నతిలగ్నములయిన దుష్ఫలములు నగుననియు నందురు. అశ్వములకు లలాటమున నూర్ధ్వముఖంబయిన యావర్తత్రిత యము సాంతరంబయియున్న స్వామికి శుభమును నచటనే మూఁడుకొనలు గలభ్రమత్రయమున్న నశుభము నగు. హయములకు గలమధ్యమున నొక్కశుభావర్తమున్న సర్వా శుభచిహ్నములదోషము వారింపనోపుననియుఁ బాదముల నధోముఖములు ఫాలమున నూర్ధ్వముఖములు నగు భ్రమ ములు శుభఫలదము లనియుఁ బ్రత్యఙ్ముఖయగు శతపది యత్యంతాశుభదాయిని గాదనియుఁ బెద్దలు చెప్పుదురు. లింగంబు వెనుకను స్తనాగ్రంబునను నావర్తంబుగలయశ్వంబు శుభదాయిగాదు. అశ్వముల కర్ణసమీపమున నున్న యేకా వర్తము శృంగియనియు నింద్యంబనియుఁ జెప్పుదురు. గ్రీవో పరిభాగమున నేకపార్శ్వంబున నావర్తంబుగల యశ్వం బేక రశ్మి. పాదమున నూర్ధ్వముఖావర్తము గలదియుఁ గీలోత్పా టియునగు నశ్వంబు సంగ్రాహ్యము గాదు. శుభచిహ్నములు నశుభచిహ్నములు గల యశ్వములు మధ్యమములు. ముఖ మునం బాదములను సితంబయినది పంచకల్యాణంబనియు హృదయమునను గండమునను బుచ్ఛమునను నల్లయినది యష్ట మంగళం బనియు నవి రెండును స్వామికి శుభకరంబు లనియుఁ జెప్పంబడు. ఏకకర్ణంబున శ్యామంబును దక్షిణసర్వావయవం

బుల నేకవర్ణంబునగు హయంబు శ్యామకర్ణనామధేయంబును మేధ్యంబు ననియు శ్యామైకకర్ణంబును దక్షిణసర్వావయవం బుల ధవళైకవర్ణంబునయినది మేధ్యతరంబుం బూజ్యతరంబు ననియు వ్యవహరింపఁబడు. వైడూర్యసన్నిభంబు లగునేత్ర ములు గల యశ్వంబు మిశ్రవర్ణంబయ్యు నేకవర్ణంబయ్యు సుందరంబయ్యేనా జయమంగలనామకంబుం బూజ్యంబునగు. కృష్ణపాదంబులును శ్వేతైకచరణంబులునగు హయంబులును ధూసరవర్ణంబులు రూక్షంబులు గర్దభాభంబులు నగువాహం బులును గృష్ణతాలుజిహ్వోష్ఠంబులగు వాజులును బుచ్ఛంబున వలకుములు దక్షిణ యవయవముల నెల్ల గృష్ణవర్ణము గల ఖురువులును నింద్యము లగు. ఉన్నతపాదన్యాసగతియు శ్వాన వ్యాఘ్రగమనమును హంసమయూరపారావతగతియు మృగో ష్ట్రవానరగతియు నగుహయం బుత్తమంబుం బూజ్యము నగు. అతిభోజనంబు నతిపానము గావించిన పాదియు నెట్టిగమనం బునఁ బీడనొందకుండు నట్టిగమనము నట్టిగమనంబు గావించు తురంగమును శ్రేష్ఠములని కోవిదులు వక్కాణుదురు. సుశ్వేత తిలకమును వర్ణాంతరమునుం గలసప్తి యాశ్వికసేనాభంజ కమగు; మఱియు నశ్వములు స్నిగ్ధవర్ణములు బలాధిక ములు సుగతులు మహాకాయములు నాతిక్రూరములు సర్వాం గసుందరంబులు నయ్యేనేని భ్రమదూషితములు వర్ణదూషిత ములు నయిన బూజ్యంబులగు. అశ్వారోహణం బధికం బయిన మానిసికిఁ గార్శ్యమును వ్యాధియు జనియించు. దాని నేకొలఁదిని నేరకున్న నాలస్యము పొడము; మఱియు నశ్వం బు లపోషితంబులయిన క్షీణంబులు నతిపోషితము లయిన

రుగ్ణంబులు నిత్యశిక్షణమున సుగమనంబులు నశిక్షణమున దుర్గమనములు నగు. సుశిక్షకుఁ డశ్వము నారోహించి ఋజు కాయుండు స్థిరాసనుండునయి సమముగ ఖలీనము వట్టికొని జాన్వధోభాగముఁ బాదములు నార్చుచు నతిమృదువు నతి క్రూరముగాని కశాఘాతమునఁ దగినస్థలమునఁ గాలానుసార ముగఁ దాడనము సేయుచు నడిపించునది. అశ్వహృదయజ్ఞులు గుఱ్ఱము సకిలించినఁ గక్షమునను దొట్రుపాటొందినఁ బార్శ్వ ములను వెఱపుఁజెందినఁ గర్ణాంతరమునను నున్మార్గగామియ యిన గ్రీవయందును గోపించిన బాహుమధ్యమునను భ్రాంత చిత్తంబయిన నుదరమునను గశాఘాతము గావింతురు గాని యెకపుడేని యన్యస్థలమున నట్లు చేయరు. మఱియుం గొంద ఱు హేషగావించుచుఁ గందమునను స్ఖలితమునొందిన జఘన మధ్యమునను భీతంబయిన వక్షమునను నుద్వృత్తంబయిన వక్త్రమునను రోషితంబయినఁ బుచ్ఛసంఘాతంబునను భ్రాం తంబయిన జానువులను దరటుచేయవలయు నండ్రు; కాని పలుమాఱుకాలమున నస్థానమునను స్వాశ్వంబు నొప్పింపఁ దగదు. అట్లు నొంచినఁ గొన్ని దోషములు పుట్టి యశ్వము న్నంతదనుక విడువకుండు; మఱియు శిక్షకుఁడు దుష్టాశ్వంబు దండహీనుండయి యారోహింపక దండమున నొంచుచుండ వలయు. ఉత్తమాశ్వంబు షోడశమాత్రలకాలంబునఁ (Sixteen seconds.) జతుశ్శతహస్తంబుల దూరంబు పోనోపు. గతి హీనంబయినకొలఁది నశ్వంబు హీనంబగుచుండు. హయగతి శిక్షయందు సహస్రచాప (4000 గజములు) ప్రమితమండల భ్రమణం బుత్తమంబుం దదర్ధము మధ్యమంబుం దదర్ధము

నీచమును శతధనుఃపరిమితంబల్పంబుం దదర్ధం బత్యల్పంబు నగు. ఎట్లు నేర్పిన నశ్వంబు లేకదినమునన నూఱుయోజనం బులు వోంజాలు నట్లు మండలభ్రమణముల సుశిక్షకుఁడు శిక్ష వానికలవర్చునది. హేమంతశిశిర వసంతంబులయందు సాయంప్రాతస్సమయంబులును గ్రీష్మర్తువునందు సాయా హ్నంబును శరదృతువున యందుఁ బ్రాతఃకాలము నశ్వా రోహణమునకుఁ దగిన యవి. వర్షర్తువందును విషమభూము లందును నొక్కపుడేని యశ్వము నడిపింపఁ దగదు. శోభనం బయిన గమనమున నశ్వములకు జాఠరమును దార్ఢ్యమును శరీరకాఠిన్యము నారోగ్యమును వర్ధిల్లు. భారపరిశ్రాంతము మార్గపరిశ్రాంతంబు నగుహయంబును శిక్షకుఁడు మందమం దంబుగం బలుమాఱు ప్రచరింపఁజేసి పిమ్మట శర్కరా సక్తు మిశ్రంబయిన స్నేహంబును ద్రావించి సుపక్వంబు లయిన చణకంబులేని మాషంబులేని ముద్గంబులేనియుఁ బక్వంబులయిన యార్ద్రశుష్క మాంసంబులను భక్షణార్థం బొసఁగునది. మఱియు మార్గసమాగతం బయిన హయం బునకుఁ బల్యాణంబు వదలింపకయె సలవణంబయిన గుడంబు బలరక్షణార్థం బొసంగి గతస్వేదంబు శాంతంబు నయిన పిదప బృష్ఠబంధంబు వదలించి ఖలీనంబు నవతరించి తద్గా త్రమర్దనంబు సేయించి పాంసుమధ్యమున వివర్తింపించి స్నానాదులఁ జేయించి పోషింప వలయు. అశ్వములకు మద్య రసంబును మాంసరసంబును సర్వవ్యాధి హరణంబగు. మఱియు శక్త్యనుసారముగ ఘృతయుతంబేని క్షీరయుతంబేని వారియుతంబేని సక్తువు వానిచేఁ ద్రావించుచుండవలయు.

హాయంబు లాహారము భుజించిన యనంతరమును జలపానముఁ జేసినపిమ్మటను విశ్రాంతి పొందకుండ నారోహించిన వానికిఁ గాసశ్వాసాదిరోగము లుత్పత్తిల్లు. వాజులకు భోజనార్థము యవలుం జణకములు శ్రేష్ఠములును మాషములు మకుష్ఠములు మధ్యమములును మసూరములు ముద్గములు నీచములు నగు.

అశ్వగతులు

అశ్వగతులు ధారా స్కందిత రేచిత ప్లుత ధౌరీతక వల్గిత భేదమున నాఱు తెఱఁగుల నుండు.

అతివేగితంబయిన గమనంబు ధారయనియుఁ బార్ష్ణి త్రోదంబుల నోదితంబయి యాకుంచితంబులయిన యగ్రపాదంబుల నెగురుచు నశ్వంబుపోయిన నాస్కందితంబనియుఁ గొంచియం బెగిరి యఖండంబుగం బోయిన రేచితంబనియు మృగంబుం బోలి నాల్గుపాదంబుల నెగురుచుం బోయినఁ బ్లుతంబనియు నసంవల్గితంబులయిన పాదంబులతో సువ్యక్తంబుగను ద్రుతంబుగనుం బోయిన ధౌరీతకంబనియు నిది రథవహనంబున వరంబనియుఁ గుంచితంబులయిన పదంబులతో మయూరంబుపోలె నున్నతగ్రీవంబయి డోలాయితంబయిన యర్ధశరీరంబుతోఁ గావించిన గమనంబు వల్గితంబనియు నశ్వగతిజ్ఞులు వల్కుదురు.

వృషభోష్ట్రస్వరూపము

ముఖపరిణాహంబుకంటె నుదరపరిణాహంబు చతుర్గుణంబును సకకుదంబయిన యుదరౌన్నత్యంబు త్రిగుణంబును సార్ధత్రిగుణంబయిన దైర్ఘ్యంబును సప్తతాలౌన్నత్యంబునుం

గలిగి వోఁథయు స్వాంగసుందరంబు నక్రూరంబు నగువృష భంబు ప్రశస్యంబును సంగ్రాహ్యంబు నగు. ఒక్కనాఁటన ముప్పదియోజనంబులు నడువ సమర్థంబయి నిచ్చలు భారవ హనక్లేశసహంబయి సుదృఢంబయి నవతాలోన్నతంబయిన యుష్ట్రంబు ప్రశస్తంబగు.

నరాదులవయో నిర్ణయము

నరులకుం గుంజరంబులకు నూఱువత్సరంబులు నశ్వం బులకు ముప్పది నాలుగేండ్లును వృషోష్ట్రంబులకు నిరువది యైదు వర్షంబులును బరమాయువని బుధులు సెప్పుదురు. మఱియు నరులకు నేనుంగులకు నిరువది యబ్దంబులదనుక బాల్యంబును మానసుల కఱువదింటిదాఁకను హస్తుల కెనుబ దింటివఱకును మధ్యవయసును దర్వాత వార్ధకంబుననియు నశ్వవృషభోష్ట్రంబుల కైదేండ్లదాఁక బాల్యంబును షోడ శాబ్దపర్యంతంబు మధ్యమ వయసును బిమ్మట వార్ధకంబు ననియు విద్వాంసులు చెప్పుదురు. వృషభంబులకు నశ్వంబు లకును దంతోద్గమంబున నాయువు సువిజ్ఞేయంబగు.

ఎద్దు మొదలగువాని వయసు పరీక్షించు విధము

అశ్వంబులకుఁ బ్రథమాబ్దంబున నాఱుసితంబు లయిన దంతంబులును ద్వితీయవర్షంబునఁ గృష్ణలోహిత వర్ణంబు లయిన యధోగత దంతంబులుం బుట్టు.

తృతీయాబ్దమున మఱి రెండు దంతము లుత్పన్నము లయి యవిమష్టాబ్దమున నలుపువోందు. చతుర్థాబ్దమున వాని ప్రక్కదంతములు రెండును బంచమవర్షమున నంత్యము లయిన రెండు దంతములు నుద్భవిల్లి యవియుఁ గ్రమముగ నాఱవ

యేట నీలములు నవమవత్సరమునఁ బీతములునయి ద్వాద శాబ్దమున మరల సితములుం బంచదశవత్సరమునఁ గాచాభ ములు నష్టాదశమున మధుసంకాశములు నేకవింశాబ్దమున శంఖాభములు నగు. హయముల కిరువదినాలుగేం డ్లతిక్రమిం చిన పిదప మూఁడు మూఁడేండ్లకు దంతముల ఛిద్రములు చలనముం బాతముం గలుగుచుండు. అశ్వములకుఁ బ్రోథ మున వలయాకారములయిన మూఁడు రేఖలున్న బూర్ణాయువు నారేఖలు దక్కువయిన కొలఁది నల్పాయువు నగు. వృషము లకుఁ జతుర్థాబ్దమున నెనిమిదిదంతములు సితములయియుండు. పంచమాబ్దంబున నందుఁ జరమంబులు రెండూడి మరలవచ్చు. ఆఱవయేఁట నుపాంత్యములయిన రెండుదంతములుంబుట్టు. అష్టమమున మధ్యదంతములు పతితోత్పన్నము లవశ్యమునగు. ఇవి గ్రమముగ రెండేసియేండ్లకుఁ గృష్ణపీతసితరక్త శంఖచ్ఛా యములుగ మాఱుచుండు. పిదప రెండేసియేండ్లకుం జలనపాత ములఁ బొందు. ఉష్ట్రములకు నశ్వములకుఁ జెప్పినరీతిన వయః పరీక్ష చేయునది.

గజాదుల శిక్షాసాధనములు

ఆకర్షతుల్య ముఖంబయిన యంకుశము గజనిగ్రహ మునకు సాధనము గావున హాస్తిపకుఁడు దానన దాని వినీతము సేయునది. ద్వాదశాంగుల మితములు నూర్ధ్వాగ ములు దృఢములు నగు పార్శ్వరజ్జువలయితము లగు రెండాక ర్షఖండములతోడం గూడిన ఖలీనమున (కళ్లెమున) రాహుత్తుం డశ్వముల వశపఱచికొనం దగు. నాసికాకర్ష రజ్జువునన యుష్ట్రములను వృషములను దచ్ఛిక్షకుఁడు వశగత

ములఁ జేయునది. ఈ జంతువులకు మలశోధనార్థము తీక్ష్ణా
గ్రమును సప్తఫాలము నగు దండము గావలయు. మనుజులఁ
బశువులను సుతాడనమున వినీతులఁ జేయుచుండవలయు.
మఱియు సైనికులు ధనదండమున లోఁగరు గాన వారికి
విశేషించి తాడనము గావలయు.

వృషభాదుల రాజు విడియించుచోట్లు – దండువిడలు విధము
శత్రుల వశపఱచుకొను విధమును

వృషాశ్వముల ననూపమునను గజోష్ట్రముల జాంగ
లమునను సాధారణప్రదేశమునఁ బదాతులను విడియింప
రక్షణం బగు. రాజు స్వరాష్ట్రమున నెల్లెడల యోజనయో
జనమునకు నొక్కొక్కచోట శతశతసైనికుల నిలుపవలయు.
యుద్ధసంభారములు వహింప గజములు నుష్ట్రములు నశ్వ
ములు శ్రేష్ఠములకాని వర్షేతరకాలమున నాకార్యమున కన్ని
టికంటె శకటము లుత్తమము లగు. రా జల్పరిపు జయింప
నేనియు నల్పసాధనమునఁ జనక బుద్ధిమంతుఁడయి సాద్యస్కం
బయిన మహాసైన్యముతోఁ బోవవలయు. మఱియు మహా
శత్రుల జయింపం బోవునెడ మూలబలముతోడఁ జనునది.
అశిక్షితము నసారము నగు సాద్యస్కబలము తూలముం
బోలె నిస్సారము గావున దాని యుద్ధేతరకార్యముల బుద్ధిమం
తుఁడు నియోగింపవలయు. ప్రాణాత్యయము ప్రాప్తించుచు
నల్పుండును విపరీతకార్యము సేయ యత్నించు నన శూరుం
డును వికారకరణక్షముండును క్షమియింపఁ డని చెప్పనేల.
మహాబలసంపన్నుం డయ్యు నశూరుండు శత్రుముఖమున
నిల్వనోపఁ డన నల్పసాధనుం డగునట్టివాఁడు నిల్వఁజాలఁ డని

చెప్పనేల. సుశిక్షితం బయిన బలము నల్పంబయిన నంతరించి నశూరులం బగలు జయింప నోపు నన నట్టి మహాసేనాసంప న్నుం డరుల జయించు టేమివింత. చిరకాలానుబంధి యైన సైన్యము ప్రాణావసానమునను స్వామిని విడువనోపదు గావు నఁ బగలు జయింపఁ దలంపు గొన్నపుడు శిక్షితము సార సంపన్నము నగుదానితోడన దాడి వెడలవలయు. పలుకుఁ బ్రల్లదమునను బరుసంపు దండమునను భృతిహ్రాసమునను నిత్యప్రవాసాయాసమునను సేనలు భేదిల్లు; అట్లయిన జేనికి జయలేశంబుం గలుగదు; కావున శత్రురాజునకుఁ దత్సేన లకు భేదంబు గల్గునట్టి యుపాయంబు ధనదానంబున నేని కేవల కౌటిల్యమున నేని సత్వరంబుగ రాజు చింతించుచుఁ దన కట్టి యుపద్రవము గలుగకుండం బ్రయత్నించునది. మఱియు నత్యంతప్రబలుం డగు నరిని సేవను బ్రబలరిపుని దానమాన ములను హీనబలుని యుద్ధమునను సమబలుని మిత్రభావ మునను వశంపఱిచికొనుచు నెల్లవారల భేదోపాయమున సాధింప యత్నించుచుండ వలయు. బలభేదనంబుకంటె శత్రు ల సాధించు నుపాయం బొండు సులభంబు లేదు. బలభేదము జనించునంతదనుకఁ బరుండు నీతిపరుండును సుపుష్టాగ్నికిఁ బవనుండుం బోలె మిత్రుండు నగు. శత్రులచేఁ బరిత్యక్తం బయిన బలమును జనసమూహాసమక్షమునఁ బరిగ్రహింపఁ జనదు. మఱియు దాని ముందుగ నేని వెనుక నేని యుద్ధమునకు వేఱుగ నియోగింపవలయు. మైత్రంబయిన బలమును సమీప మునఁ బార్శ్వమున నేని వెనుకటిదెస నేని ప్రాగ్భాగమున నేని రణకాలమున భూజాని నిలుపవలయు.

శస్త్రాస్త్రస్వరూపమును - వానిభేదమును

మంత్రమున నేని జంత్రమున నేని నగ్నినేని నెద్ది క్షిప్తం బగు నది యస్త్రమును దద్భిన్నంబయిన యసికుంతాదికము శస్త్రము ననంబడు. అస్త్రము మాంత్రికము నాళికము నని ద్వివిధము. మంత్రప్రయోజ్యం బయిన యస్త్రము సంభవిల్లనినాఁడు నృపతి శస్త్రములతోఁ గూడ నరిజయార్థంబు నాలికం బయిన యస్త్రము సంపాదించునది. అస్త్రశస్త్రములు లఘుదీర్ఘాకారధారాభేదంబులను బ్రయోగభేదంబులను వ్యవహారార్థము బహుప్రకారము లగునని తద్విదులు వల్కుదురు. నాళికము బృహన్నాలికము క్షుద్ర (లఘు) నాళికము నని ద్వివిధము. తిర్యగూర్ధ్వరంధ్రమూలంబును నఱువది యంగుళముల పొడవు నాలంబు గలదియు మూలాగ్రముల లక్ష్యభేదకము లయిన చిన్నముండ్లు గలదియు జంత్రము ద్రిప్పిన నగ్న్యుత్పాదకంబును బ్రస్తరచూర్ణముల ధరించు కర్ణమూలమునుం గలిగి బలిష్ఠం బయిన యంగకాష్ఠ బుధ్నమును మధ్యాంగులపరిమితబిలమును నాలాంతరమున నగ్నిచూర్ణము సంఘటించు శలాకాయుతము దృఢము నగునది లఘునాలికాస్త్రం బగు. (తుపాకి) ఇది పదాతులకును సాదులకును సమీకకాలమున ధార్యం బగు. ఈ యస్త్రము బలంబు కొలఁదిని త్వక్సారంబు బృహద్దీర్ఘగోలము స్థూలబిలాంతరము నయిన కొలఁదిని దూరలక్ష్యభేదకం బగు. మఱియు నిది మూలకీలభ్రమణమున లక్ష్యసమసంధానముఁ బొందునదియుఁ గాష్ఠావృతమును శకటాదివాహ్యమునయిన బృహన్నాలికంబని వ్యవహరింపఁబడు. అది సుయుక్తం బయిన విజయప్రదంబు.

అగ్నిచూర్ణ స్వరూపము

అయిదుపాళ్లు శుద్ధంబయిన సువర్చలవణము నొక భాగము గంధకమును ధూమంబు వ్రాకుండం గాల్పఁబడిన యర్కస్నుహ్యాద్యంగారం బొక యంశమును గ్రహించి వేఱ్వేఱఁ జూర్ణముచేసి యివి యన్నియుం గలిపి యర్కస్నుహ్యారసోనరసములఁ బాకముచేసి యాతపమున నెండించి చక్కెరంబోలె మరల నూఱిన నగ్నిచూర్ణం బగు. (తుపాకి మందు. టపాకాయమందును.) ఆఱుపాళు లేని నాల్గుభాగము లేని సువర్చలవణమును నొక్కపాలింగలము నొకపాలు గంధకమును గ్రహించి మీఁదటియట్లు చేసినఁ గేవల నాలార్థం బయిన యగ్నిచూర్ణం బగు. లఘునాలికమునకుఁ గేవల లోహమయం బేని సీసగర్భం బేని యన్యలోహగర్భం బేని యగు గోలము గావలయు. నాలికాస్త్రము లోహసారమున నిర్మించిన నితరధాతువుల నిర్మించినను నిత్యసమ్మార్జనమున స్వచ్ఛము సేయించుచుఁ దదస్త్రధారులచే రక్షింపించుచుండవలయు. అంగారగంధకములయు మణిశిలాహరితాలములయు సువర్చలవణ సీసమలములయు హింగులాయోరజములయుఁ గర్పూరజతుచూర్ణములయు నీలీసరలనిర్యాసములయు యథోక్తము లయిన సమన్యూనాధికభాగములఁ జంద్రికాదికాంతిమంతము లయిన యగ్నిచూర్ణముల నభిజ్ఞులు పెక్కుతెఱంగుల నిర్మించి నాలగము లయిన గోలముల నగ్నిసంయోగమున లక్ష్యములఁ జిమ్ముదురు. నాలికము ధరించువాఁడు తదస్త్రము ముందు శోధించి దాన నగ్నిచూర్ణము నించి నాలమూలమునకుఁ బోవునట్లు శలాకను ఘట్టించి పిమ్మట

గోలము నందువైచి యనంతరము కర్ణమూలమున నగ్నిచూర్ణం బు ప్రయోగించి యగ్నినిలిపి గోలంబు లక్ష్యమునఁ జొనుపు నది.

బాణముల విడుచువిధము - నాయుధ పరిమాణమును

ధానుష్కుఁడు నారినుండి విడువంబడిన బాణంబు లక్ష్యభేదియగునట్లు బాగుగ సంధించి మఱి విడుచునది. శిలీము ఖంబు లెల్లను ద్విహస్తపరిమితంబులును గుదియ జోదునకు హృదయపరిమితంబును నెనిమిదియంచులు గలదియు స్థూల మూలంబును బట్టసంబు ప్రయోక్తృసమంబు నుభయముఖం బును బిడి గలదియు నయి యుండు. ఖడ్గంబు లీషద్వక్రం బులు నేకధారంబులు నాభిసమంబులుఁ జతురంగులవిస్తారం బులు చంద్రకాంతంబులు దృఢముష్టులు నయి యుండు. ప్రా సంబు చతుర్హస్తదండనిర్మితంబు క్షురాననంబును గుంతంబు దశహస్తమితంబు వర్తులశంకునిర్మితంబు ఫలాగ్రంబును గా వలయు. చక్రాయుధంబునకుఁ జుట్టుకొలఁది యాఱుహస్తం బులు క్షురసదృశంబయిన ప్రాంతంబును సునాభియు నుండ వలయు. హస్తత్రయమితంబును ద్రిశిఖంబు నగు లోహరజ్జు విశేషంబు పాశాయుధం బగు. లోహమయంబయిన కవచం బు శిరస్త్రాణంబుతోఁ గూడ గోధూమసమ్మితస్థూలపత్రం బున (గోధుమగింజంత దళసరిగలరేకుతో) దృఢంబుగ గా నిర్మింపించునది.

ఎట్టిరాజు యుద్ధకాముఁడు గావలయు?

యుద్ధసంభారంబుఁ బూర్ణంబుగ సమకు
శస్త్రసంపన్నుం డయి షాడ్గుణ్యమంత్రవిదుం డయిన రాజు

యుయుత్సుండు గావలయుం గాని యితరుఁ డట్టిడయిన దుఃఖంబు బొందుటయె కాక స్వరాజ్యభ్రంశంబు నొందు.

యుద్ధ స్వరూపమును దానిభేదములును

శత్రుభావంబు ధరియించిన నిశ్చయాత్ము లగు నిద్దఱు రాజులకు స్వకార్యసిద్ధ్యర్థం బస్త్రాదుల నయినవ్యాపారంబు యుద్ధంబు నాఁబడు. అది మంత్రాస్త్రముల నయిన దైవము నాలాద్యస్త్రముల నైన నాసురమును ఖడ్గాదిశస్త్రములను బాహులను నయిన మానవము ననంబడు. మఱియు యుద్ధము లొకని కనేకులతోడను బెక్కండ్రకుఁ బెక్కండ్రతోడను నొకని కొకనితోడ నిద్దఱతోడను నిర్వుర కిద్దఱతోడను గావచ్చు. దేశకాలములను బగఱబలమును దనబలమును షడ్గుణంబులు నుపాయములును బాగుగం బరికించి రాజు యుద్ధ కాముకుండు గావలయు.

యుద్ధానుకూలకాలము – దేశము

యుద్ధంబునకు శరద్ధేమంతశిశిరంబు లుత్తమంబులు వసంతంబు మధ్యమంబు గ్రీష్మ మధమంబు నగు. వర్షా కాలంబున సామోపాయంబునఁ గార్యంబు నిర్వహింప వల యుం గాని యుద్ధంబునం గాదు. మఱియు రా జెపుడు యుద్ధ సంభారసంపన్నుఁడు నధికబలుండు నుత్సాహవంతుఁడును శుభశకునుండు నగు నక్కాలంబు సమీకంబున కుత్తమం బగు. ఆవశ్యకంబయిన కార్యంబు ప్రాప్తించుడు నకాలంబు నను మనంబు నీశ్వరునందు నిల్పి ధీరుండు మృధంబు గావిం పన తగు. గోవులకు స్విప్రులకును స్త్రీలకు నాపద వాటిల్లిన భూపాలుం డకాలంబునను జివ్వకుం జొచ్చునది. ఎద్దేశంబున

స్వసైనికులకు వ్యాయామభూములు సులభంబులు శత్రుసైనికులకు గడు దుర్లభంబులు నగు నా దేశంబు జన్యంబున కుత్తమంబు. నేవిషయంబునఁ దనకుం బెఱలకుఁ దుల్యంబు లయిన వ్యాయామభూము లుండు నది మధ్యమంబు. నేజనపదంబున విరోధివర్గంబునకు సుపర్యాప్తం బయిన వ్యాయామభూములును దనకుం దద్వైపరీత్యంబు నుండు నది యధమంబు నని తచ్ఛాస్త్రజ్ఞులచేఁ జెప్పంబడు.

అసారాది బలములకు నెపుడు జయముగల్గు?

అరిబలంబు స్వబలంబునఁ దృతీయాంశహీనంబయిన నసారంబు నశిక్షితంబునగు సాద్యస్క-బలం బయినను స్వవిజయప్రదంబగు. మఱియుం బుత్రతుల్యంబుగఁ బాలితంబును దానమానంబుల వర్ధితంబును యుద్ధసంభారపూర్ణంబు నగు సైన్యంబునకు విజయంబు గలుగు.

సంధివిగ్రహాదుల స్వరూపమును

వానివిభాగములు నుపయోగించువిధమును

సంధి విగ్రహ యా నాసన, ద్వైధీభావ సమాశ్రయంబులను నాఱును మంత్రగుణంబులు. బలవంతుఁడయినదాయయు నేక్రియ మైత్రి వహియించు నాక్రియ సంధి యనంబడు. దానికై రాజు సుప్రయత్నంబు సేయవలయు. ఏద్దాన బాధింపఁబడి శత్రువు స్వాధీనుం డగు నాక్రియాకలాపంబు విగ్రహంబు నాఁబడు. తేఁ డాక్రియకై మంత్రులతో మఱిమఱి యాలోచించునది. శత్రునాశార్థంబు స్వాభీష్టసిద్ధ్యర్థంబు నయినదాడి యానంబు నాఁబడు. ఏద్దాన నాత్మరక్షణంబు నృత్రునాశంబు నగు నాయునికి యాసనం

బగు. ఎవ్వరిచే గుప్తుండయి దుర్బలుండును బలవంతుం డగు వారి నాశ్రయించుట యాశ్రయం బగు. స్వసైన్యంబులఁ బ్రతిగుల్మంబు నిల్పుట ద్వైధీభావంబు. బలీయసుం డయిన రిపునిచే నభియుక్తుం డయిననృపుఁ డనన్యప్రతిక్రియుం డయినఁ గాలయాపనంబు సేయుచు సంధి నపేక్షించునది. కేవలహితకరం బయిన యుపహారంబున నొకటన సంధియగు. మైత్రీవర్జితంబు లయిన సమ్మేలనప్రకారంబు లన్నియు నుపహారభేదంబున నగు. అభియోక్త బలీయసుఁడు గాన నాత్మహితం బయినయుపద గ్రహింపక నివర్తింపమి నది యిచ్చుటం గాక యన్యప్రకారంబున సంధి పొసఁగదు. అభియుక్తుండు శత్రుబలానుసారంబుగఁ గన్యనేని భూమినేని ధనమునేని తగిన యుపాయనంబు నభియోక్తకు సమర్పించునది. ఆవశ్యకం బయిన సేవయు నంగీకరింపందగు. మఱియు రాజు శత్రుజయార్థము తన సామంతులతోడను మైత్రి గావించునది; అనార్యులతోడ నయినను మున్మున్న స్నేహంబు గావించి పిదపఁ దదుత్సాదనంబునకు యత్నింపవలయు. నిబిడకంటకవృతం బయిన వేణుకుంజంబుంబోలె సంఘాతవంతుఁడును దురుచ్ఛేదుం డగు. మహాబలు లయిన పగఱయందు సంధియు సమబలులయందు యుద్ధంబును దుర్బలులయందు యానమును సుహృదులం దాశ్రయంబును దుర్గములందు సైన్యవిభాజనంబును రాజున కవశ్యకర్తవ్యంబులు. శత్రుబాహుల్యంబు గలప్పుడు బలవద్రిపులతో సంధి కావించికొని యాత్మరక్షణంబు గావించుకొనువాఁడు బుద్ధిమంతుండు. బలవంతునితో యుద్ధంబు సేయవలయు నను నెడ నిదర్శనంబు గానరాదు. గాలికిఁ

బ్రతిముఖంబుగ మేఘంబు వోఁజాలదు గదా. బలవంతునెడ వినమ్రులయి కాలంబునఁ బరాక్రమించువారిసంపదలు నిమ్న గలువ్రాలెఁ బ్రతీపంబు నొందవు. బుద్ధిమంతుఁ డయిన ఱేఁడు సంధిచేసికొనియుఁ బరిపంథిని నమ్మంజనదు. మున్ను ద్రోహం బు సేయకుండ సంధిచేసికొన్న యింద్రుఁడు వృత్రాసురు హింసించె.

ఆపన్నుం డయ్యు నభ్యుదయంబు గోరువాఁడు శత్రు లచేఁ బీడ్యమానుం డయ్యు దేశకాలబలోపేతుం డయి విగ్ర హంబు సేయ జతనంబు సేయవలయు. భిన్నమంత్రబలుండు నతివిషయాసక్తుఁడు ప్రజాద్రవ్యాపహారకుండు దుర్గతుఁడు నగు శత్రుని రా జవశ్యము ముట్టడించి పీడించునది; అట్లు చేయుట విగ్రహంబు నితరంబు కలహంబు నని చెప్పంబడు. అల్పబలుండు బలీయసునితో విగ్రహంబుసేసిన సర్వనాశంబు గల్గనోపుం గాన నట్లు సేయం దగదు. ఏకార్థాభినివేశంబు కలహకారణం బగుం గాని యుపాయాంతరంబునం గర్జంబు సిద్ధింపనినాఁడ మన్నీఁడు విగ్రహంబునకుం దొడరునది. విగ్ర హించియు సంధిచేసికొనియు నేకీభవించియు ఫలంబు గావిం చియు నుపేక్షించియుఁ గావించుటం జేసి యానం బయిదువిధం బు లయియుండు. రాజు శత్రులతోడం దన్మిత్రులతోడను విగ్రహించి చేయుయానంబు విగృహ్యయానంబును మఱి యొక్కనితో యుద్ధంబు సేయంజనునెడఁ బార్ష్ణిగ్రాహుం డయినయరితో సంధిచేసికొని కావించునది సంధాయయా నంబు నొకభూమీశుండు శక్తిశౌర్యసంపన్నులు సాంగ్రా మికులు నగు పెక్కండ్రుసామంతులతో నేకీభవించి చేయు

బరబలభేదకం బయిన వేఱొకయొద్దనం బేనియుఁ బన్నుందగు. వాయిదంబులనేని బాసనేని సమీరితంబు లయిన వ్యూహ రచనాదిసంకేతంబులు స్వసైనికులకుందక్క నితరునకొకని కేనియుం దెలియకుండ నేర్పఱిచి గజంబులకు నశ్వంబులకుఁ బదాతులకు వేర్వేఱుతెఱంగుల యొద్దనంబుల నియో గించుచుఁ దత్సంకేతంబుల రాజు సేనామధ్యంబుననేని వామ దక్షిణపార్శ్వంబుల నేని యగ్రభాగంబుననేని నిల్చి సైని కులకు వినిపించుచు ననుశాసనంబు వారు మీఱక చేయున ట్లనుజ్ఞ యిచ్చుచుండ వలయు.

సైనికులు పోవువిధము

వ్యూహస్థులెల్లను సంమీలనప్రసారణంబులును బరి భ్రమణాకుంచనంబులును బర్యాయంబున యానసామ్ముఖ్యం బులును గావించుచు నష్టదలంబుంబోలెను గోలంబుంబోలెను సూచీతుల్యంబుగను శకటాకారంబున నర్ధచంద్రసదృశంబు గనునిల్చుచు వేర్వేఱుగ నల్పాల్పంబుగఁ బంక్తిపూర్వకంబుగఁ బ్రవేశించుచు శస్త్రాస్త్రమోక్షణంబును సత్వరంబుగ నస్త్ర సంధానంబును లక్ష్యభేదనంబు నాత్మరక్షణంబు సేసికొనుచు, నొకఁడొకఁడుగఁ గాని యిద్దఱు మూఁగురుం గలిసి కాని ప్రవే శించుచు ముందఱకుం బోవుచు వెన్కకు మరలుచు మరల సమీపించుచు విమోక్షణార్థంబు సమీపించుచు విము క్తాస్త్రుండయి యపయానంబు గావించుచు ముం దాసీనుం డగువానిం జూచి సమీపించి నేర్చినట్లొకటి నేని రెంటి నేని సంఘంబుకొలఁది నేని యస్త్రంబుల విడుచుచుండ వలయు.

వ్యూహస్వరూపము-దాని భేదములును

ఆకసంబునఁ గ్రౌంచపుంబక్షులు బారులుగట్టి పోవు నట్లు దేశానుసారంబుగ సేన సంచారంబు గావించినఁ గ్రౌంచ వ్యూహం బగు. సూక్ష్మగ్రీవంబును మధ్యపుచ్ఛంబును స్థూల పక్షంబును విశాలపార్శ్వంబును దనుముఖంబుం గలుగున ట్లొడ్డిన శ్యేనవ్యూహంబు. చతుష్పాదంబు దీర్ఘస్థూలవక్త్రం బగు నది మకరంబును సూక్ష్మముఖంబును దీర్ఘంబు సమంబు నగు దండాంతంబున ఛిద్రసంపన్నం బయినది సూచీ వ్యూహంబును నేకమార్గంబు నెన్మిదిప్రకారంబుల వేష్టితంబు నగునది చక్రవ్యూహంబును నలుగడల నష్టపరిధి గలది సర్వతోభద్రంబును సర్వతోముఖంబు నష్టవలయము నమార్గము నగునది గోలకమును ననంబడు. మఱియు శకటాకారం బయి నది శకటమును వ్యాలాకృతి యగునది వ్యాలంబు నందురు. సైన్యంబుకొలఁదియు రణస్థలంబురీతియు మార్గముం బరి కించిసేనాని యేకవ్యూహం బేని బహువ్యూహంబుల నేని కల్పించునది.

రాజు సేనల నెటనిల్పవలయు? శత్రునెట్లు వశపఱిచి కొనవలయు?

జంత్రములనేని యస్త్రములనేని యేస్థలంబున నిల్చిన శత్రుసేనాభేదంబు సులభంబగునట్టిచోట్ల మూఁకల నెకిమీఁడు నిల్పునది—అట్లు నిల్పుటయు నాసనంబగు. విజిగీషువు శత్రు బలపోషకము లయిన తృణాన్నజలసంభారంబులను యవ సైంధవంబులను దక్కినవియుఁ జిరకాలంబు నిరోధించి యాస నమున నిరుద్ధవీవధాసారుండు భిన్నప్రకృతికుండు నగుపగతునిఁ గాలానుసారంబుగ వశుంజేయునది. అరివిజిగీషులు యుద్ధంబున

హీయమానులై సంధిచేసికొని సమయంబు నిరీక్షించుచుంట సంధాయాసనంబగు. బలవంతునిచేఁ బరాజితుండయినవాఁడు నిరుపాయప్రతిక్రియుం డయి కులీనుని సత్యవచనుని బలోత్కటుని నాశ్రయించుట యాశ్రయంబు.

ఓడినవాని సొమ్ము గ్రహింపవలయువారు

మఱియు విజిగీషునకు సహాయంబు గావించిన సుహృత్సంబంధిబాంధవులును వేతనంబు గ్రహియించు నితరులును బరాజితునిధనంబు విభజించి గ్రహింపవలయు; అట్లు సహాయంబు సేయువారును దుర్గంబులు నాపత్కాలంబున రాజులకు నాశ్రయంబుల యగు నని బుధులు చెప్పుదురు.

రాజుపాయమును నిశ్చయింపని యపు డెట్లుండవలయు?

అనిశ్చితోపాయకార్యుం డయి నృపుఁడు కాకాక్షియుం బోలె ననుపలక్షితంబుగ సమయంబు ననుసరించి ద్వైధీభావంబునఁ జరియించువాఁడయినను వేఱుకార్యంబు చూపి యన్యకార్యంబునం బ్రవర్తించువాఁడయినం గావలయు.

కార్య మెట్లు సిద్ధించును? ఎట్లు సిద్ధింపదు?

సదుపాయంబులను సన్మంత్రంబునను సదుద్యమంబుల నల్పజనులకేని కార్యసంసిద్ధి యగునన నృపతికిం జెప్పనేల. మఱియు నుద్యోగంబుననకాని మనోరథమాత్రంబున నేకార్యంబును సిద్ధింపదు. సుప్తమృగేంద్రముఖంబున గజంబులు స్వయంబుగం జొరవుగదా. అభేద్యంబయిన యయస్సారంబు సూపాయంబుల ద్రవీభవించు. వహ్నికి వారి నియామకం బని లోకప్రసిద్ధంబ; మఱియు నుపాయోపగృహీతంబైన యగ్నిచే

నుదకంబు శోషిల్లు; సదుపాయంబున హస్తిశిరంబున మానిసి
పదంబు నిలుపు.

రాజేయుపాయము నేగుణమును గ్రహింపవలె?

ఉపాయంబుల భేదంబును షడ్గుణంబుల నాశ్రయం
బును బ్రశస్తంబులు గావున విజిగీషు వగు నృపున కవి రెండు
నవశ్యంబు గ్రాహ్యంబు లగు. రాజెన్నఁడును వాని విడనాడి
యనికి యత్నంబు సేయందగదు; మఱియు శత్రురాజునకు
నతని ప్రజలకును స్త్రీలకును సైనికులకుఁ దన్నాయకునకు
భేదంబునఁ బరస్పర ప్రాతికూల్యంబు గలుగునట్లు మిగుల
జతనంబు సేయవలయు. రాజు తనకును శత్రునకును గల
యుపాయంబులను షడ్గుణంబులను బాగుగఁ బరిశీలించి సర్వ
స్వంబునకుఁ బ్రాణంబులకు నత్యయంబు ప్రాప్తించు నెడ
యుద్ధంబునకుం దొడరునది.

రాజెపుడు యుద్ధము తప్పక చేయవలయు?

బ్రాహ్మణులకు గోవులకు నింతులకు నాపద సంభ
వించినపుడు రేఁడు యుద్ధపరాఙ్ముఖుఁడు గాఁ జనదు; అట్లయ్యె
నేని దేవతలచే నతఁడు మిగుల హింసింపఁబడు. మఱియు
నుత్తములచేత నేని మధ్యములచేత నేని యధములచేత నేని పగ
ఱచే నాహూతుండయినపుడు ప్రజాపాలకుఁడు క్షత్రధర్మంబు
స్మరియించి సంగ్రామనివృత్తుండు గాఁ జనదు. సంగ్రామ
నివృత్తుం డయిన రాజు, నప్రవాసి యగు బ్రాహ్మణుని,
భూమి, బిలేశయంబుల సర్పంబుం బోలె, గ్రసియించు.

యుద్ధమును బ్రాహ్మణుఁ డెపుడు చేయవచ్చు?

క్షత్త్రంబు బ్రహ్మోద్భవం బగుట నాపత్కాలం

శౌర్యాభివర్ణనము

శౌర్యంబుకంటె నుత్కృష్టం బొండు ముల్లోకంబుల లేదు. శూరుండు సర్వలోకంబుం బాలింపనోపు. మఱియు నతనియందు సర్వధర్మంబులు సుప్రతిష్ఠితంబు లయియుండు. చరంబుల కచరంబులును దంష్ట్రుల కదంష్ట్రంబులును బాణి మంతంబుల కపాణులును శూరులకుఁ గాతరులు నన్నం బని బుధులు చెప్పిరి. ఈ లోకంబున యోగయుక్తుం డయిన పరివ్రాజకుఁడును రణంబున నభిముఖముగ హాతుఁడయిన శూరుండు ననునిద్దఱు సూర్యమండలభేదు లగుదురు. శ్రుతి కలిమిం జేసి యాతతాయు లయిన బ్రాహ్మణులను విద్వాంసులను గురువుల నయిన వధియించి శక్తుఁడు యుద్ధమున నాత్మరక్షణము కావించి కొనవలయు.

రాజు విద్వాంసులతో నెపు డాలోచింపవలయు ? నెపుడు కూడదు

మహాభయము ప్రాప్తించుడుఁ గారుణికులు ప్రాజ్ఞులు నపాపదర్శులు నగు నాచార్యులతో నాలోచింపక ప్రతీకారమునకుం గడంగునది. విచిత్రములయిన ప్రాసాదములను బ్రమదావనములను గోష్ఠులను వివిధము లగు కథలఁగావించు నపుడు విద్వాంసులు శోభిల్లుదురు. మఱియుం బరవివరజ్ఞానమునను దత్త్వనిర్ణయాదు లందును హస్త్యశ్వాది జంతుకార్య కథనము లందును నన్న సంస్కారదోషముల కథనమునను బండితులు శోభిల్లుదురు. కేవల గుణపక్షపాతులయిన విద్వాంసులఁ బురస్కరించుకొనక యరిచిత్తగుణము లెఱిఁగి యెట్లయిన తేఁడు శత్రువధమునకు యత్నించునది.

రాజు బ్రాహ్మణాదుల నెపుడు చంపిన దోషిగాఁడు?

ఆతతాయియయిన బ్రాహ్మణుఁడును శూద్రసముం డని యెన్నఁబడు. ఆతతాయిని వధియించిన వాని కేదోషమును లేదు. శస్త్రము ధరించి చంప నేతెంచిన బాలకు నేని చంపిన దోషిగాఁడు. కాని యట్టివాని నుపేక్షించినఁ జంపిన దోషంబ యగు. ఉద్యతాయుధుఁడు క్రుద్ధుఁడు నపలాయితుండు నగు బ్రాహ్మణుని క్షత్రబంధుంబోలె యుద్ధమున హింసించినను బ్రహ్మహత్యాదోషము లేదని ధర్మశాస్త్రములనిశ్చితం బయ్యె.

రాజు యుద్ధమునఁ బలాయితుఁ డయిన నేమి?

జీవితార్థి యై యెవ్వఁడు యుద్ధమునుండి యపసరించు నా నరాధముండు జీవన్మృతుం డయి రాష్ట్రకృతం బయిన యఘం బెల్ల ననుభవించు. ప్రాణభయమున నెవ్వఁడేని మిత్రుని స్వామిని విడిచి రణమునుండి నిర్గమించు నాతఁ డెల్లరచే నింద్యజీవనుం డయి యంతమున నరకలోకమున నుండు. ఆపద్గతుం డయిన మిత్రున కుపకరింపక యుపేక్షించినవాఁ డీలోకమున నకీర్తినొంది మృతుఁడయి నరకమునంబడు.

రా జెవని విడువరాదు?

విస్రంభమున శరణము నొందినవానిఁ ద్యజియించినవాఁడు బహుమన్వంతరములు ఘోరనరకమునఁ వసియించు.

బ్రాహ్మణు లెట్టికాలమున యుద్ధముచేసిన దోషులుగారు?

బ్రాహ్మణులు శస్త్రాస్త్రములంగొని యుద్ధముచేసి సుదుర్వృత్తుండయిన క్షత్త్రియుం జంపియుం దోషభాక్కులు గారు.

మఱియుక్షత్త్రకులము హీనంబయినపుడు శ్శూద్రులు లోకముం బీడింప బ్రాహ్మణులు వారి నవశ్యము సరగ నశియింపం జేయునది.

యుద్ధ మెద్ది యుత్తమము ? ఎద్ది తదితరము ?

మాంత్రికాస్త్రములతోడి యుద్ధము త్తమమును నాలికాస్త్రములతోడి యనీకము మధ్యమమును శస్త్రములతోడి సమీకంబధమమును నియుద్ధం బంతకంటెను హీనతరంబు నని తద్విదులు వల్కుదురు.

యుద్ధస్వరూపము

మంత్రప్రేరితము లయిన మహాశక్తిబాణాదుల నయిన శత్రుసంహారము మాంత్రికాస్త్రయుద్ధమును సర్వయుద్ధముల నుత్తమము నని చెప్పంబడు. నాలముల నగ్నిచూర్ణము ఘటించి లక్ష్యముల గోలనిపాతనము గావించుచుం జేయునది నాలికాస్త్రయుద్ధమును రిపుభయంకరము నగు. నాలాద్య భావమునం గుంతాది శస్త్ర సంఘాతమున శత్రునాశనము గావించుట శస్త్రయుద్ధం బయ్యె. కౌశలంబున శత్రుశరీర గ్రంధుల ఛేదించియు బాహుల బంధించియుం జేయుఘాత నంబు బాహుయుద్ధం బగు.

బాహుయుద్ధవిభాగము

వామహస్తమునం గంఠోత్పీడనమును, బలాతిశయమున నేలం బొరలించి నిష్పేషణము గావించుటయు, శిరమునం బాదప్రహారణమును, జానులతో నుదరపీడనమును, మాలూ రాకారం బయిన ముష్టిని గపోములయందు దృఢతాడన

మును, మాటిమాటికిఁ గపోణిప్రదేశముతోఁ బొడుచుటయు,
నెల్లశరీరమునఁ దలముల మర్దించుటయు, ఛలమున గిరగిరం
ద్రిప్పుటయు, నని బాహుయుద్ధం బెన్మిది తెఱంగుల నుండు.
నియుద్ధకుశలుం డందు నాలుగు తెఱంగుల బాహుయుద్ధముల
క్షత్త్రియుని నైదువిధముల క్షత్త్రియాధముని నాలువిధముల
వైశ్యుని నేడుప్రకారముల శూద్రుని నెన్మిదిరీతుల యుద్ధము
లను దదితరునిఁ జంపవలయు. యుద్ధము లెన్నండును శత్రుల
యం దుపయోగింపవలయుం గాని మిత్రులయందుఁ గూడదు.

యుద్ధమున సేనలనిల్పు విధము

జిగీషువు లఘువులు మహాంతము లగు నాలికాస్త్ర
ముల ముందిడుకొని వానివెనుకం బదాతుల నిల్పి గజాశ్వ
ములఁ బార్శ్వముల నునిచి భిన్నామాత్యబలుం డగు నరితో
యుద్ధ మారంభించునది. సంగ్రామమునకుఁ దగినభూమి లభి
యించుదనుక మున్ముందఱ యర్ధసైన్యమున జన్యము సేనా
నాయకులకుఁ గర్తవ్యం బని సమీరితం బయ్యె. పిమ్మట
నమాత్యరక్షిత సైన్యములతో నమాత్యులకును బిదప రాజ
రక్షిత పృతనలతోఁ బ్రాణాత్యయమున రాజులకును యుద్ధం
బవశ్యకర్తవ్యంబు.

రాజు స్వసేనల నెపుడు రక్షింపవలె?

రాజు దీర్ఘప్రయాణమునం బరిశ్రాంతమును క్షుత్పిపాసా
పీడితమును వ్యాధిదుర్భిక్షబాధితమును గరకాక్లాంతమును
దస్యువిద్రుతమును బాంసుపంకజాలస్కన్నమును బ్రసుప్త
మును బరిశ్రమాతురమును దుర్గతమును నగ్నిభయభ్రాంత

మును వృష్టివాతసమాహతము భోజనవ్యగ్రము నగు స్వసై
న్యము జాగరూకుఁ డయి రక్షించుచు శత్రుసైన్యంబుల
నశియింపఁ జేయుచుండ వలయు.

మనీషులు మీఁదఁ జెప్పిన సేనావ్యసనము లన్నిటి
కంటె భేదము పాపిష్ఠము ముఖ్యము నని చెప్పుదురు. భేదో
పాయమున శిథిలం బయిన నానాప్రకారాగతనూతనసైన్య
మును తేని కతిశ్రమము గావింపనోపునన సాలం బట్లు చేయు
నని చెప్పనేల ?

యుద్ధకాలమున రాజు చేయవలయు నేర్పాట్లు

వీరవ్రతాభిలాషి శత్రువర్గములయు నాత్మబలములయు
షడ్గుణములు నుపాయములు మంత్రబలములుం బరికించి ధర్మ
యుద్ధమున నేని కూటయుద్ధమున నేని రిపులజయించునది.
రాజు యుద్ధయాత్రాకాలమున భృత్యులను నాల్గవపాల నధి
కం బగు వేతనమున రంజించుచుఁ జర్మమునను గవచమునను
స్వదేహరక్షణము గావించుకొను చుండవలయు. మఱియు
వీర్యవర్ధనము లయిన మదద్రవ్యములు సైనికులచేఁ ద్రావించి
వారల నుత్తేజితులను నిస్సందేహులనుజేసి యుద్ధమున నియో
గించి నాలికాస్త్రములను ఖడ్గాది శస్త్రములను శత్రుపాత
నము సేయించునది. సాదులు కుంతములను రథికుఁడు గజస్థుఁ
డును బాణములను రణము సేయవలయు. మఱియు గజారూ
ఢుఁడు గజారూఢునితోడను తురగారూఢుఁడుతురగారూఢుని
తోడను రథికుఁడు రథికునితోడను బదాతి పదాతితోడను
యుద్ధము సేయను శస్త్రముల శస్త్రముల చేతనునస్త్రముల
నస్త్రముల చేతను నివారింపను రాజాన యీ వలయు.

యుద్ధమున వధానర్హులు

యోధులు సజ్జనులు చెప్పిన యుద్ధధర్మము స్మరియించి డాఁగిన వానిఁ గ్లీబునిఁ గృతాంజలిని ముక్తకేశుని నాసీనుని 'నీయధీనుండ' నని చెప్పినవాని సుప్తుని యుద్ధసన్నాహము సేయనివాని నగ్నుని నిరాయుధుని రణముఁజూడ వచ్చినవాని వేఱొకనితోఁ బోరుసేయువానిఁ బానముసేయువాని బోనము సేయువాని నన్యకార్యవ్యాపృతుని భయభ్రాంతుఁ దొలఁగి చనువాని వధియింపఁ దగదు. మఱియు బాలుని వృద్ధుని స్త్రీలోకమును రేవలనృపుని రణమున హింసింపఁ దగదు గాని వీరభావమునఁ బ్రతిఘటించి హింసించినను ధర్మహాని వాటిల్లదు.

కూటయుద్ధము

ఈ నియమము లన్నియు ధర్మయుద్ధంబునన కాని కూటయుద్ధంబున లేవు. బలవద్రిపునాశంబునఁ గూట సదృశంబు వేఱొండు లేదు. పూర్వమింద్రాదులును రామ కృష్ణాదులును గూటయుద్ధంబు నాదరించి దానవముచిని వాలిని గాలయవనునిఁ జంపిరి.

స్వకార్యము సాధించు విధము

ప్రఫుల్ల వదనంబునను గోమలవాక్యంబుల నపరా ధాంగీకారంబునను సేవాదానంబులను నతిస్తవంబుల నుపకా రంబులను దివ్యంబులను స్వాశయంబులను బరులనమ్మించి క్షుర ధారాసదృశం బయిన మనంబున వారియంతరం బన్వేషించు చుండవలయు. ప్రాజ్ఞుఁ డవమానము స్వీకరించియు మానంబు విడిచియు స్వార్థంబు సాధించుకొనవలయుం గాని మోహకుఁ

దనంబున స్వకార్యధ్వంసంబు సేయంజనదు. శతానీకుఁడు పర్యంకాసనంబున నుండి సేనాకార్యంబు పరిశీలించుచుండ వలయు. రాజునకు రాష్ట్రంబునకు హితంబు గోరు సైనికులు మోహరంబు సంకేతంబుల మీఱక చరింపవలయు. శత్రులచే భేదితం బయిన స్వసైన్యంబుం దెలిసికొని రాజు వధింపించునది; మఱియు జోదులు నూతనం బయిన కార్యంబు సేసినపుడు వారికిం దగిన పసదనంబును గ్రమ ప్రాప్తంబు లయిన మహాద్యోగంబుల నిచ్చుచుఁ దృణాగ్ని జల సంరోధంబు గావించి శత్రులఁ బీడించి విషమంబున వేగపడి హింసించుచుఁ గపటంబునను మహాస్వర్ణదానంబునను ద్విషద్బలంబు భేదించుచు విస్రంభసంసుప్తంబును బ్రజాగరక్లాంతంబు నగుదాని మోసంబున జాగరూకుఁడయి నశింపఁజేయునది. వ్యసనాసక్తం బయినఁ బగఱకు సహాయంబు సేయ నేతెంచిన దళంబులకు హానిసేయం దగదు. మఱియు నెట్టి శత్రుచే నయినను దనకు సమీపతరం బయిన మండలంబు గ్రహింపఁ జేయక క్షణంబు యుద్ధసన్నద్ధుఁ డయి మరల క్షణం బపసరించుచు రాజప్రమత్తుఁ డయి దస్యుండువోలె దూరంబు నుండి యాకస్మికపాతంబున నొక్కుమ్మడి నన్నిప్రక్కల శత్రుబలంబు ముట్టడించుచుండవలయు; మఱియు యుద్ధంబుల యోధులకు సంతసంబు పుట్టించుచు రజతంబును హేమంబును గుప్యంబు నెవఁ డెద్ది జయించు దానిం గార్యానురూపంబుగ వాని కిచ్చుచు నట్లు పగఱ జయించి విజితునివలనఁ గరం బేని రాజ్యాంశం బేని సర్వరాజ్యం బేని గ్రహించి తనకు వశు లయిన యచ్చటిప్రజలఁ బుత్త్రులంబోలె రంజించుచుఁ

దూర్యాది మంగళఘోషంబులతోఁ స్వపురంబుం బ్రవేశించి యేకాలంబున నేదేశంబున నేపాత్రంబున నేయుపాయంబునఁ గార్యంబుల నాదిమధ్యావసానంబుల నెట్టిఫలంబు గల్గు నది యాలోచింప నన్యంబయిన మంత్రిగణంబు నియోగించునది. మంత్ర్యాద్యధికృతులు కార్యంబు నాలోచించి మున్ను యువ రాజునకు నివేదింపవలయు. పిమ్మట యువరాజు వారలతోఁ గూడ నది రాజునకు నివేదించునది. మొదట రాజు సదస ద్వివేకపూర్వకంబుగా యువరాజునకుఁ గార్యోపదేశంబు సేయను బిమ్మట నతఁడు మంత్రిగణంబున కుపదేశింపనుం దగు. పురోధసుండు రాజునకు నట్లు మున్ముందు కార్యోప దేశంబు సేయందగు. రాజు సైనికులను గ్రామోపకంఠం బున నిల్పుచు గ్రామస్థులకు సైనికులకు నప్పు లిచ్చి పుచ్చు కొను వ్యవహారంబు లేకుండం జేయుచు వారి యుపయో గార్థంబు పణ్యంబుల వేఱుగ నచట నుండ నియమించుచు నొక్కచోఁ సైన్యంబు వత్సరంబు పూర్ణం బగునంతదనుక నుండ నీక పరివర్తించుచుండునది. క్షణంబునన భటసహ స్రంబు యుద్ధసన్నద్ధం బగునట్లు నృపుఁ డనుశాసనము సేయుచు నెన్మిదిదినముల కొకమాఱు సైనికుల కుగ్రకోపం బును నాతతాయితనంబును రాచకర్జంబుల విలంబనంబును రాజుననిష్టంబు నుపేక్షించుటయు స్వధర్మపరిత్యాగంబును బెఱలతోడి సంభాషణంబును జేని యానతి నొందక గ్రామప్రవేశంబును గావింపఁజన దనియుఁ దమయధికారుల తప్పులయినం బ్రకటింపవలయు ననియు స్వామికార్యంబునం బరస్పరమైత్రి కల్గి వర్తిల్లుఁ డనియు సూజ్జ్వలంబులయిన యస్త్ర

శస్త్రంబుల వసనంబుల నన్నంబును జలంబును బహ్వాన్న సాధకం
బయిన పాత్రోత్కరంబును రక్షించుకొనుచుండవలయుననియు
శాసనంబు మీఱి చరించువారిని జముని నిశాంతంబున కతి
థులఁ జేయుదుననియు శత్రులనుండి ధనంబు గ్రహించి భేదం
బు నొందినసైనికుల నాకుఁ దెల్పుఁడనియు స్వనియమముల
విన్పించుచుండ వలయు; మఱియ సైనికులకు నిచ్చలు
మొద్గరంబు లలవర్చుచు నయనంబున కొకసారి యస్త్రపాతం
బున లక్ష్యభేదనంబు (గుఱికొట్టుట) గావించుచుఁ బ్రాత
స్సాయంసమయంబుల సైనికుల గణియించుచు జాత్యాకృతి
వయోగ్రామవాసంబుల లిఖయించుచు భృతిపరిమాణంబునం
దిచ్చినదాని నీవలయుదాని నిచ్చిన పారితోషికంబులం బరి
శీలించుచు నిచ్చినవానికెల్లఁ బ్రాప్తిపత్త్రంబు (Receipt)
గ్రహించుచు వేతనపత్త్రంబిప్పించుచు శిక్షితులయిన భటుల
కెల్లఁ బూర్ణవేతనంబును వ్యూహాభ్యాసనియుక్తు లయినవారి
కం దర్ధంబు నిచ్చుచు దుష్ప్రభు నాశ్రయించిన సేనల శత్రు
భావంబున నశింపఁజేయుచు నృపుని (తన) దుర్గుణంబులకు
సంతసించువారిని సద్గుణంబుల ద్వేషించువారిని వానియం
దుదాసీనులగు వారిని బరిశీలించుచు దుష్టుల హింసించుచు
సద్గుణు లయ్యుఁ గేవలసుఖాసక్తు లయిన భృత్యులఁ ద్యజి
యించుచు నంతఃపురాదులను ధనాదివ్యయంబులను విశ్వ
స్తులు శుభాంతఃకరణులు నగు సేవకుల నిల్పుచుండవలయు.
విస్రబ్ధులు లోకపూజితులు నగువారు రాజకార్యంబుల నియో
గింపఁబడకున్నఁ గేవలనింద కల్గు. శత్రురాజసంబంధు లెవ్వ
రాతని దుర్గుణంబుల సేవ పుట్టి భిన్ను లయి యతనిచే నవ

మానితు లయి తన్ను సేవింత్రు కార్యసాధకు లయిన యట్టి సేనపులను మంత్రిగణంబు నితరులను రాజు మహాభృతిచేఁ బోషించుచుఁ గేవల లోభంబున శత్రులనుండి విముఖు లయిన వారినం దర్ధంబునఁ బాలించుచు శత్రులచే విడువంబడిన సుగుణుల నధికభృతిచే రక్షించుచుండవలయు. మఱియు భేదోపాయంబునఁ దనకు వశులయిన యెవ్వారి సహాయంబునఁ బర రాష్ట్రంబు హృతం బగు వారి కది మొదలు వేతనంబు లిచ్చుచు వారియనంతరము పుత్రు లున్న వారికి నం దర్ధంబును స్త్రీలున్న నందర్ధంబును మానక యీవలయు. జయ శాలి హృతరాజ్యుం డయిన శత్రునకు గుణశాలియగు పుత్రుఁ డున్న నతనిరాజ్యంబునఁ జతుర్థాంశంబును గుణహీనుఁడున్న ద్వాత్రింశాంశంబు నీవలయు; మఱియు జితునినిచితకోశంబు భోగంబున కేని కుసీదంబున కేని హరియింపనగుం గాని కుసీ దంబున కుపయోగించిన ద్విగుణం బగునంతదనుకన యుప యోగింపునది. జయించినరాజు స్వమాహాత్మ్యంబు ప్రక టింపఁ బరాజితుల రాజోచితమానంబుల రక్షింపవలయుం గాని వారు దుర్వృత్తు లయినం బీడించునది. పుడమిఱేఁడు యామికులం బరికించి వారియుపయోగార్థంబు చేయుంబవలు నెన్మిదిప్రకారంబుల నేని పదిప్రకారంబుల నేని ద్వాదశప్రకా రంబుల నేని విభజించి నల్వురకంటె నధికులయిన వారిం దత్కా ర్యంబున నియోగించి కార్యగౌరవంబు గలప్పుడు పెక్కండ్ర నియోగించుచు నంతకంటె న్యూనుల నెన్నఁడు నియోగింపక రక్ష్యంబులయిన వస్తువులఁ జూపి వారి సమక్షంబున నొప్పించు నది. వారు తమ కొప్పగించినద్రవ్యంబుల నప్రమత్తు లయి

రక్షించునది. యామికుఁడు తనకు నియమించిన కాలంబున స్వర్ణాదిపదార్థంబులఁ గీలకోష్ఠంబున (తాళము వైచినగది లో) రక్షించుచు నవసానంబున నన్యయామికునకు రక్ష్యవస్తువుల యాథార్థ్యంబు బోధించుచుండవలయు. ప్రతిక్షణంబును యామికులకుఁ గార్యంబు బోధించుచు మే లయిన నియమంబులఁ బాలించునపుడ నృపుఁ డెల్ల వారికిం బూజ్యుం డగు. ఎవనికిఁ గార్యాభినివేశంబును సత్కార్యంబుల నౌదార్యంబు నసత్కార్యంబుల వైముఖ్యంబును గల్గు నతఁడు రాజ్యంబు చిరకాలం బనుభవించు. ఎవని వచనంబు కార్యంబు సాధుభావంబు నస్థిరంబు లతఁడు శీఘ్రంబ స్నేహంబునుండియు రాజ్యంబునుండియుం దొలఁగు. మృగేంద్రంబు శాసింప వ్యాఘ్రగజాదులు శక్తంబులు గాని యట్లు స్వచ్ఛందగామి యగు రాజు ననుశాసింప మంత్రులు న్నక్తులు గారు. తూల భారంబు గజంబుఁ బద్ధంబు గావింపలేని యట్లు సారహీనులు రాజు నాఁగఁ జాలరు. పంకమగ్నం బయిన గజంబు నుద్ధరింప గజంబ సమర్థం బగునట్లు నీతిభ్రష్టుండయిన రాజును నయజ్ఞుఁడయిన ఱేఁ డుద్ధరింప శక్తుఁ డగు. బలవంతుఁడయిన నృపునకు భృత్యవర్గం బల్పంబయిన నతనియందు సిరియుం దేజంబు నపారంబయి యుండుం గాని హీననృపునియందు నతని మంత్రిగణంబునందు నట్లు గాదు. రాజునకుఁ బెక్కండ్రతో నైకమత్యంబు బలవత్తరంబు; బహుసూత్రవేష్టితం బయిన రజ్జువు సింహాదుల నాకర్షింపఁ జాలు. హీనరాజ్యుండు రిపుభృత్యుండు నగు రాజు మహాసైన్యంబు ధరియింపక స్వపుత్రాద్యభివృద్ధ్యర్థంబు కోశసంచయంబు గావించునది.

రాజు లెల్లను శయనంబును భోజనంబును నిద్రాక్షుధా
కాలంబుల గ్రహింపవలయు; అట్లు కానినాఁడు శీఘ్రంబు నెవ్వ
వచ్చు. రాజు లీప్రకారంబున వెచ్చింపవలయుం గాని యన్య
ప్రకారంబునఁ గూడదు. ధర్మవిహీనులు నీతివిహీనులు దుర్బ
లులు నగు రాజులు ధర్మబలసంపన్ను లయిన నరవరులచే
నవశ్యంబు చోరులుం బోలె దండ్యు లగుదురు. నీచనృపుఁ
డయ్యు సర్వధర్మావనంబున శ్రైష్ఠ్యంబు నుత్తమనృపుఁ
డయ్యు ధర్మనాశనంబున నీచత్వంబునుం బొందు. రాజ్యంబు
నొందినవాఁడు లోకంబునం బ్రశస్యుఁడును ధర్మాధర్మప్రవృ
త్తికిం గారణంబు నగు. మన్వాదులచే నాదృతంబయిన య
ర్థంబు ద్వావింశతిశతశ్లోకంబుల భార్గవునిచే నీతిసారంబున
నుక్తంబయ్యె. శుక్రునిచేఁ బ్రోక్తంబయిన యీ నీతిసారంబు
ననిశంబుఁ జింతించునేత వ్యవహారధురంబు వహింప సమర్థుఁ
డయి యుండు. శుక్రునకుఁ దుల్యుఁడగునీతిమంతుఁడు ముల్లో
కంబుల లేఁడు గావునఁ దత్కృతంబయినది సన్నీతియు నన్య
కృతంబయినది వ్యవహారులకుఁ గునీతియు నగు. మందభాగ్యు
లగు నే నృపు లసామర్థ్యంబున నేని లోభంబున నేని నీతి
నాశ్రయింపరు వారు నరకభాజను లగుదురు.

ఇది శుక్రనీతిసారంబున నాంధ్రీకృతంబునఁ జతుర్థాధ్యాయంబున
సేనానిరూపణం బను సప్తమప్రకరణము నధ్యాయమును.

సమాప్తము.

శ్రీరస్తు

శుక్రనీతిసారము

పంచమాధ్యాయము

నీతిశేషము

శాస్త్రసమ్మతంబును, సప్తాంగంబులకు రాజ్యంబునకు సర్వజనంబులకును, హితకరంబునయిన నీతిశాస్త్రశేషం బుఁ జెప్పెద నని శుక్రుండు పలాసుల కిట్లనియె. జనుఁడు నూఱేం డ్లతిక్రమించిన పిమ్మట నయినను బగఱ వశపఱిచి కొందునని యెడదఁ బరికించి వారలఛిద్రంబు లన్వేషించుచుండవలయు. భూమీశుండు మంత్రబలసంపన్నుండయి యరిహీనమంత్రబలుండయి భృత్యవర్గంబునుండియు రాష్ట్రంబునుండియు ననర్థాగమం బుత్ప్రేక్షించునట్లు చేయుచు నూడిగంబు సేయువ్యాజంబున నేని వాణిజ్యంబు సేయు నెపంబున నేని రిపురాష్ట్రంబుఁ బ్రవేశించి పరిశీలించుచు సావధానుండయి మార్జారంబుంబోలెను లుబ్ధకుండుబలెను బకంబుం బోలెను సమయంబు వేచియుండి నిర్భయుఁడును వ్యసనాసక్తుండు నగు పగతు నున్మూలించునది.

మఱియును యుద్ధకాముకుండు శత్రుజనపదంబునఁ గాఁపురంబున్న దాని నేకాంతంబునఁ దన్ను ద్వేషించుదానిని

మద్యంబులచేతను గాయనులచేతను రిపుల మోహింపఁ
జేయుచు సువస్త్రాభరణంబులతోడను గుటుంబంబుతోడను
విశిష్ట చిహ్నంబుతోడను యుద్ధరంగంబు నొకపుడుం బ్రవే
శింపక స్త్రీ పుత్ర భృత్యవర్గంబును శత్రువర్గంబును క్షణంబు
నుపేక్షింపక సావధానుండు గావలయు. జీవించియున్నంత
వఱకు సద్గుణుం డగు పుత్రునందును రాజు స్వాధికారంబు
సర్వంబును సమర్పింపఁదగదు. అట్లు సేయుట మహానర్థంబు
మదంబుం గలిగించుం గాన విష్ణ్వాదులును దమ యధికా
రంబు పుత్రులందు సమర్పింపరైరి. ఆయువు స్వల్పావశిష్టం
బగుడు ఱేఁడు స్వామ్యంబు సత్పుత్రునందు నిల్పునది; యువ
రాజాదులు స్వామ్యలోభచాపలభారంబున క్షణంబునరా
జకం బయిన రాష్ట్రంబు ధరియింపఁ జాలరు. రాజపుత్రుఁ
డుత్తమపదంబు నొంది సునీతిఁ బ్రజలఁ బాలించుచుఁ బూర్వా
మాత్యులందుఁ దండ్రియందుఁ బోలె గౌరవంబుఁ జూపు
చుండునది. పూర్వమంత్రులును నూతనరాజశాసనంబు
యుక్తం బేని మునుపటికంటె నధికంబుగ గౌరవించుచు నయు
క్తం బేని సమయాంతరంబున నిదికార్యంబని నిషేధింపవలయుం
గాని యతనికిఁ దోడ్పడి ధనాశచే దుర్ణయంబునఁ బ్రవర్తింపఁ
దగదు; ప్రవర్తించిరేని యాతనితో వారును బదభ్రష్టు
లగుదురు. కులభక్తులయినభృత్యుల ద్వేషించుచు నూతనుల
భజియించురాజు శత్రువశుండయి ధనప్రాణంబులతో వియో
జితుం డగును. నవ్యంబయినజనంబును గుణవంతంబు నీతి
మంతంబు నయిన వారిచరితం బిమ్ముగం బరీక్షించి ప్రాచీన
సేవకులతోఁ దుల్యంబుగఁ గార్యంబుల నియోగింప నగు.

మాయావులు కార్యంబు గలంతకాలంబును మృదువచనంబు
లను స్తుతులను నతులను సేవలను దానంబులను జేసి
సేవింత్రు; సాధువు లెల్లకాలమును బ్రత్యక్షంబునం బరో
క్షంబునను సమంబుగను నిష్కపటంబుగను సేవింత్రు;
భూమ్యాకాశంబులకుం బోలె వీరి కింతయంతరంబు గలదు.
ధూర్తులుం జోరులు జారులు నని విఖ్యాతులు మాయకు జన
కులును బరస్వాహరణంబున నిందితులు నగుదురు గానియందు
మొదటివాఁడు ప్రత్యక్షంబునను దక్కినవారు పరోక్షంబు
నను బరధనంబు హరియింత్రు. ధూర్తులగువారజ్ఞులకు హితం
బహితంబనియు నహితంబు హితంబనియు బోధించి తమ
కార్యంబు నెఱవేర్చికొని మిగుల నమ్మించియు ఛద్మంబున
హాని చేయుదురు. మానిసి యెవని కప్రియంబు సేయం
దలంచు వానికి మున్ముందు ప్రియంబు సేయ వలయు;
వ్యాధుండు మృగవధార్థంబు సుస్వరంబుగ గానంబు సేయు.
మాయ సేయకుండ జనునకు మహాద్రవ్యంబు శీఘ్రం
బుగ సంఘటిల్లదు. పరస్వంబు హరింపకుండ నెవ్వఁడు మహా
ధనుండు గాఁడు. మాయ నవలంబించినం గాని యీప్సి
తార్థసిద్ధి యెుదవ నేరదు. నృపులు పరధనాపహరణంబు
పరమం బగు స్వధర్మం బని తలంచి యొందొరులతో
మహాయుద్ధంబు గావించి ప్రాణంబులుం ద్యజియింత్రు.
రాజునకుఁ బరస్వాహరణంబునఁ బాపంబు లేదేని దస్యు
వులకును లేకుండెడు; కాని పాపం బాశ్రయభేదంబున
ధర్మరూపం బయి యుండు. పెక్కండ్రచే స్తుతింపఁబడిన
వ్యాపారంబు ధర్మంబును బలువురచే నిందితంబధర్మంబు

నగుం గాని ధర్మతత్త్వం బేవారికిఁ దెలియ నశక్యం బయి యుండు. అతిదానంబు తపంబును సత్యంబు నీలోకంబున దారిద్ర్యంబు గావించు. ధర్మార్థంబుల సాధింపఁజాలనివాని వచనంబు నిష్ఫలం బగు. అర్థంబును ధర్మంబు నార్జింపఁ గుశలుండును దేశకాలజ్ఞుండును నిస్సంశయుండు నగువాఁడు పూజ్యుండగుం గాని సంశయంబు నెల్లెడలఁ గలవాఁడు సమ్మతుండుఁ గాఁడు. పురుషుం డర్థంబునకు దాసుండు, నర్థం బేవానికి దాసభావంబు నొందమి నెల్లవాఁడు నర్థంబు సంపాదింప మిగుల జతనంబు గావించునది. అర్థంబునన ధర్మంబును గామంబును మోక్షంబును నరులకు సిద్ధించు. శస్త్రాస్త్రశూన్యంబయిన శౌర్యంబును స్త్రీవిహీనంబయిన గార్హస్థ్యంబును గ్రాహకుని వినాఁగ గౌశలంబును యోధుల కైకమత్యంబులేని యుద్ధంబును సుసహాయంబు లేని యాపదయు మహాదుఃఖజనకంబులగు; మఱియు నాపత్కాలంబున మిత్రసమంబయిన సహాయంబు లేదు. అవిభక్తధనులగు జ్ఞాతుల మైత్రిని విభక్తధనుల నియతభృతిని మిత్రుని సత్యంబునను స్వసదృశభోగంబులను దన్పుచు దేనిం జుట్టంబుల సంగాతకాండ్రఁ గొలువుడుకాండ్ర సంతసం బెట్టుచుఁ దనధనంబుల ననుభవించు నరుఁడు సుఖి యగు. ఱేఁడు దర్పంబును గార్పణ్యంబును మానంబు ద్వేషంబు భయంబును విడిచి విశేషభృతిదానంబునను బ్రేమమానంబులను గారవించి భృత్యుల స్వార్థసిద్ధ్యర్థంబు నియోగించునది. కాని మఱియొక ప్రకారంబున నియోగింపఁ గాదు. బ్రాహ్మణులకు దానంబున నగ్నికి జన్నంబులను బాంధులకుఁ బానీయదానంబునను దృప్తి చేయుచు నుండువాఁడు

సుఖియు విపరీతుఁడు దుఃఖియు నగు. పరుల నవమానించు తలఁపు దర్పంబును, నే నెల్లవారికం టె నధికుఁడ నను నభిప్రాయంబు మానంబును, వ్యయంబున దైన్యంబు కార్పణ్యంబును, స్వనాశశంకభయంబును, మనశ్చాంచల్యం బుద్వేగంబు నని ప్రకీర్తితంబు లయ్యె. క్షుద్రునకే నవమానంబు గావింప మహావైరం బగు. దానమానసత్యశౌర్యమార్దవంబులు సౌహార్దకరంబులు. రా జాపత్కాలంబున బుధులను గురులను సోదరులను బంధువులను భృత్యులను జ్ఞాతులను సభ్యులను సభకు రావించి వినతుండయి యీయాపద సంతరించు నుపాయంబు చెప్పుఁడని కోరి మీరు మాకుం బరమమిత్రులరు గాని భృత్యులు గారనియు మీకుం దుల్యంబగు సహాయంబు మా కొండు లే దనియు భృతియందు మూఁడవయంశం బేని యర్ధం బేని భోజనార్థం బిపుడు గ్రహింపుఁడు తక్కినదాని నాపత్సముత్తీర్ణుండ నయి యుపకారంబు మఱవక యొసఁగెద ననియు స్వాభీష్టంబు వేఁడునది. షోడశాబ్దంబులు గుటుంబంబు పోషింప సమర్థం బగుధనంబు గలభృత్యుఁ డెనిమిదేండ్ల దనుక వేతనంబు గ్రహింపకయ స్వామికార్యంబు సేయ నగు; మఱియు నితరుఁడును స్వధనానుసారంబుగ భృతిం గొనకయ తేనికార్యంబునఁ బ్రవర్తిల్లంజను; కాని నిర్ధనుం డన్నవస్త్రంబులం గొనియె ప్రవర్తించునది. ఎవ్వానివలన సుఖం బనుభవించె నతనిదుఃఖంబున దుఃఖంబుం బొందని కృతఘ్నుని స్వామియేని యన్యు లేని నిందింపక మానరు. ఎవనియన్న మొకమాఱయిన బాగుగ భుజియింపఁబడె నతని కార్యార్థంబు జీవితంబు త్యజియించిన భృత్యుండు సుశ్లోకుం

డు గాన నాపత్కాలంబున నేవాఁడును రాజును విడువం దగదు; మఱియు భృత్యునికార్యంబు సేయఁ బ్రాణంబులు వీడిన రాజు నుత్తముఁ డనంబడు. రాముని నీతిసామర్థ్యంబున వానరులును సుభృత్యత్వంబు నంగీకరించిరి గాన నతనికిం దుల్యుండగు నీతిమంతుండు పృథివిని లేఁడు. చోరుల యైక మత్యంబును గ్రామనాశనంబు గావింప నోపు నన రాజభృత్యుల యైకమత్యంబు శత్రునాశంబు గావించునని చెప్పనేల? కృష్ణుండునుం బోలెఁ గూటనీతిజ్ఞుఁడయిన రాజు లోకంబున నొకఁడు లేఁడు. ఆతఁడు తనచెలియలి సుభద్ర నర్జునునకు ఛలంబున నిప్పించె. నీతిమంతుల యభిప్రాయంబున స్వశ్రేయస్సాధనం బఖిలంబు యుక్తి యనంబడు. మధ్యస్థుఁడు మొదల స్నేహంబు గావించి పిమ్మట నతనికార్యంబు చేసి ధర్మవాదంబున స్వకార్యంబు సాధించికొనవలయు. పరస్పర ప్రీతి గల్గునట్లు గుణంబుల వర్ణించుచు నిష్టాన్నధనవసనాదులఁ బ్రలోభనంబు గావించినఁ గార్యసిద్ధి యగు. కుట్టినులకు, మాయికులకు, మధ్యస్థులకు, శపథావలంబనంబును మిథ్యాసల్లాపంబును ధైర్యవర్ధనంబును (సంతసము వెంచుట) గార్యంబు సాధించు నుపాయంబులు. ఆత్మరక్షణోపాయంబుఁ జింతింపనివాఁడు పశుపుకంటెను జడుఁడు; యువతులును దుశ్చరితంబు దాఁప సాకుఁగల్పింతురు గాదె. యుక్తి ఛలాత్మికయు సత్యాత్మికయు నని ద్వివిధ యగు. కపటాచారులయందు ఛలం బుపయోగింప వలయు. కానినాఁడు మహాత్ముల కేని శీలనాశం బగు. లోకంబునం బెక్కండ్రు బుద్ధిమంతులు కలరు గాని యొక్కఁడ కాఁడు; కావునఁ దాత్త్వికంబయిన యుక్తి

నిష్ఫలం బగుటం జూచి కుశలు లగువారు దేశకాలానుసారం
బుగఁ బురుషానుసారంబుగను బెక్కువిధంబుల యుక్తులం
గల్పింతురు. మాయాకుశలు లగువారు మంత్రముల నోషధు
లను వేఱువేఱు వేషములను గాలమును వచనమును సంశ్ర
యించి పెక్కు తెఱంగుల మోసంబు చేయుదురు. విక్రీతం
బేని దత్తంబేని యగు వస్త్రభాండాదిపదార్థంబుల నధికారి
సమక్షంబునన యాత్మచిహ్నంబు శాశ్వతం బగునట్లు గ్రహీత
వేయించునది. మఱియు స్తేయకూటాదినివృత్తికై యావస్తు
వులు రాజజ్ఞాతంబులు(రిజస్టరు చేయఁబడినవి)గఁ జేయించునది.
రాజును దనయొద్ద నిడిన జడాంధబధిరబాలుర ద్రవ్యంబులకు
వృద్ధి యీవలయు. స్త్రీలు స్వీయాదిభేదంబున ముత్తెఱంగుల
నున్నట్లు భృతకులు నుత్తమాదిభేదంబున ముప్విధంబుల నుం
దురు. స్వామీతరులయం దనురాగంబు నొందక స్వామియం
దనురక్తుం డగువాఁ డుత్తముఁడు నధికభృతి నపేక్షించి యితరు
లను స్వామిని సేవించువాఁడు మధ్యముఁడును స్వామిచే నధికం
బుగఁ బుష్టుఁ డయ్యు నన్యుని సేవించువాఁ డధముఁడు నగు
దురు. అపకృతుం డయ్యు నుపకరించువాఁ డుత్తముఁడును
సామ్యం బభిలషించువాఁడు మధ్యముఁడును స్వకార్యైక
తత్పరుం డధముఁడు ననియు వ్యవహరింపఁబడుదురు. ఉప
దేశంబు నొందకుండ నేవారికిని గేవలప్రమాణంబుల సుజ్ఞా
నంబు వొడమదు. బాల్యంబుం దారుణ్యము నారబ్ధకార్యము
నకు సమాప్తిదము లగుం గాని వార్ధకంబట్టిదిగాదని ధీమంతుఁ
డెఱిఁగి యక్రమంబుగ సమాప్తి నొందఁ దగినకార్యం బారం
భించునది. ఏకకాలమున బహుకార్యారంభము సుఖావహము

గాదు గావున నారబ్ధకార్యము సమాప్తి నొందుదనుక నన్య
కార్యము ప్రాజ్ఞుఁడారంభింపఁ దగదు. ముం దొక కార్యం
బారంభించి యది సిద్ధింపకమున్న వేఱొకదాని నారంభించిన
నదియు నిదియుం జెడుం గావునఁ గృతి, సుఖముగ సమాప్తి
నొందు దానిన యారంభించునది. కార్యసిద్ధి నాపాదించు
కలహమును వరం బగుం గాని నిరర్థకం బయినయది యాయు
ర్ధనసుహృద్యశోధర్మహారం బగు. ఈర్ష్యయు లోభమును మద
మును బ్రీతియుఁ గ్రోధమును భీతియు సాహసము నను నీ యేడు
ను గార్యప్రవృత్తిచ్ఛిద్రమునకు హేతువు లని బుధులు పల్కు
దురు. అనాపదయందుఁ గార్యం బెట్లునడిపిన నచ్ఛిద్రంబు విద్వ
త్సమ్మతంబుఁ గాలాంతరంబునన బాధంబు నగు నట్లు బుధులు
నడుపుదురు. దశగ్రామాధిపతియు శతానీకుఁడు నశ్వారూఢు
లయి పరిచారకులతోఁ గూడి చరింప వలయు. మఱియు
గ్రామాధికృతులు నట్లు చేయవలయు. సాహస్రికుఁడును శత
గ్రామపాలుండును శస్త్రాస్త్రధారు లగు పదుండ్రు పదాతుల
తోడ నేని యాశ్వికులతోడ నేని కూడి యేకాశ్వరథారూఢు
లయి చరింపవలయు. సహస్రగ్రామాధిపతియు నాయుతికుం
డును శిబికారూఢుండేని ద్వ్యశ్వరథారూఢుఁడేని గజారూ
ఢుఁడేని యగుచు వింశతిసేవకులతోఁ గూడి చరింప వలయు.
అయుతగ్రామపాలుండును బంచాయుతసేనానాయకుఁడును
బహుసేవకపరివృతు లయి యేయానంబున నేని చతురశ్వ
రథంబున నేని యేగుచుండవలయు. పిమ్మట నాధిపత్యాధి
క్యంబు వీక్షించి గౌరవాధిక్యమును గల్పించుచు ధనికులందును
గుణవంతులందు నట్లాధిక్యానుసారముగ నేర్పఱుచుచు స్వదే

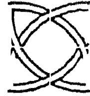
శంబున శ్రేష్ఠుఁడు మానహీనుండును, నీచుఁ డధికమానయు
తుండు గాకుండ శ్రేయోర్థి యగు రాజు చేయునది.

మఱియు రాజు గ్రామంబులను బత్తనములను హీన
మధ్యమోత్తములకు గృహార్థము భూములీవలయు. ముప్పది
రెండుహస్తముల దైర్ఘ్యముఁ బదియునాఱుహస్తముల వైశా
ల్యము గల వాసభూమి యధమయు నర్ధాధిక మధ్యమయు
ద్విగుణయుత్తమయు నగు; మఱియు వాసభూమి కుటుంబ
స్థితికిఁ దగినదిగ నుండవలయుం గాని యధికయు న్యూనయుఁ
గాఁజనదు. రాజుచే నధికారమున నియుక్తులెల్లను గ్రామ
బహిర్భాగమున నుండం దగినవారు. సైనికులయుం దొకఁ
డును నృపునికార్యంబు లేనియపుడు గ్రామమునం బ్రవేశిం
పను గ్రామజనులఁ బీడింపనుం దగదు. మఱియు గ్రామ్య
జనులు వారితో నెప్పుడు వ్యవహరింపనుం దగదు. సైనికుల
కనుదినమును శౌర్యవృద్ధి గావించుధర్మము నట్టివాద్యనృత్త
గీతములును తేఁడు కుశలులచే వినిపించుచు యుద్ధకార్యంబు
నన కాని యన్యకార్యమున వాని నియోగింప కుండునది.
సత్యాచారు లయిన ధనికులు వ్యవహారమున హాతు లయిన
రాజు వారి నుద్ధరించుచు నష్టి పొందిన కృషీవలుల నయితము
రక్షించునది.

సైనికులలో ధనికులున్న వారికిం దగినభృతి యిచ్చుచు
వారి వ్యయముకంటెఁ ద్రింశాంశం బధికముగఁ బరదేశగమ
నార్థము ధనంబిచ్చుచు నాత్మకోశముపోలె వారి ధనమును
సుయత్నమున రక్షించుచు మిథ్యాచారులయిన ధనికులధనము
హరియించుచుండవలయు. ధనికులచే వృద్ధి చతుర్గుణముగ

గృహీతంబయిన పిదప నధమర్ణులవలన నతనికి మరల ధన మిప్పింపఁదగదు.

ఇది శ్రీ భారద్వాజసగోత్రాపస్తంబసూత్ర పురాణపండ
వంశమణి భద్రయ్యశాస్త్రి తనూభవ విద్వద్విధేయ
మల్లయనామధేయాంధ్రీకృత మైన శుక్రనీతి
సారమున సర్వమును బంచమాధ్యాయము
సమాప్తము.

శుక్రనీతిసారము

కఠినపదముల కర్థము

పదము — అర్థము

సర్గము=సృష్టి

విస్తృతము=విశాలము

క్రియైకదేశబోధకము= నేర్వవలయు వానిలో నొకభాగముం దెల్పునది

అధిగమించు=నేర్చికొను

వృష్టి=వర్షము

విత=వ్యర్థము

క్లీబులు=అసమర్థులు

అతివాదము=అధికసంభాషణము

ప్రధావించు=పరువెత్తు

జంఘాలంబు=వడిగఁబోవునది

అపథ్యాశి = దేహమున కనుకూలము గాని వస్తువులం దినువాఁడు

గుంటిశిఖరంబు=పర్వతాగ్రము

అత్యాహితకరము=మిగులభయమును గల్గించునది

హ్రాసము=క్షయము

అసిధారావలేహనము = కత్తివాతిని నాల్కతో స్పృశించుటం బోలునది

స్వారాధ్యుఁడు=శ్రమలేకుండ సేవింపఁ దగినవాఁడు

దురారాధ్యుఁడు=శ్రమచే సేవింపఁ దగినవాఁడు

పనుపఱుచు=అలవాటుచేయు

సీరకాష్ఠము=నాఁగలి

అనుగలము=అనుకూలము

అనుమేయించు=ఊహించు

ఉత్సన్నము=నశించునది

విజిగీషువు=జయింపఁగోరువాఁడు

షండతిలలు=నూవుతప్పలం బోలినవారు

ప్రణిధి=వేగులవాఁడు

సొగియు=సుఖియించు

అకర్ణధారంబు = చుక్కాని పట్టువాఁడు లేనిది

కలంబు=దోనె

వైశ్రవణుఁడు=కుబేరుఁడు

దాంతి=మనోనిగ్రహము

అరినిషూదనుఁడు=శత్రుల జయించువాఁడు

ఉద్వేజనకరంబు=పీడించునది

చికిత్సితగదుఁడు=రోగమునకు వైద్యము చేయించుకొన్నవాఁడు

నిష్ఠ్యూతానల ధూమధూమ్రముఖంబు =ఉమియుచున్న యగ్నియొక్క పొగచే బూడిదరంగు గల మోము గలది

విపశ్చితులు=విద్వాంసులు

పదము	అర్థము
సంవననము=వశీకరణసాధనము	
ప్రణిపాతము=నమస్కారము	
అలంభావము=సంపూర్తి	
విషయామిషము = విషయము లను భోగ్యము	
ఆకృష్టుఁడు=ఆకర్షింపఁబడినవాఁడు	
ఉత్కర్తనము=కత్తిరించుట	
అరిగాఁపులు=రయితులు	
అనీకము=సేన	
కరదులు=పన్నిచ్చువారు	
గద్యాణము=ఒక తెలుఁగు బంగారు నాణెము, వరహా	
బహుభుజపరిణాహ= వెడల్పు చేతుల వైశాల్యము గలది	
సత్రికక్షము = మూఁడు ముంగిళ్లు గలది	
పరివర్తకులు=మాఱువారు	
యామికులు = గుమ్మమును గాచు వారు	
ఊపకార్యాట్ట సంయుతము = మేడ తోడను బురుజులతోడను గూడి నది	
దూష్యము=వస్త్రగృహము	
కోష్ఠము=గది	
బృహన్నలికయంత్రము=ఫిరంగి	
గౌల్మికము = సేనావిశేష సంబంధ మైనది, జీతము పుచ్చికొని పని చేయు సైనికులు గల సేన గుల్మ మని కొందఱు	
ప్రకృతులు=మంత్రులు	
అధికృతులు=ఉద్యోగులు	
పద్య=సన్నమార్గము	

పదము	అర్థము
సుధాశర్కరలు = సున్నముం గంకర యును	
ప్రహరము=మూఁడుగంటల కాలము	
ఆరెకులు=గస్తీతిరుగువారు	
ప్రతిభువు=జామీనుదారు	
నిర్యాసము=జిగురు	
ఉత్కోచము=లంచము	
పైశున్యము=కొండెగానితనము	
ఆధర్షణము=బెదరింపు	
ఉన్మానంబు=తూనిక	
దత్తాభయుఁడు = అభయమీఁబడిన వాఁడు	
బ్రదిమి=జీవనము	
కుసీదము=వడ్డివ్యాపారము	
అనృశంస్యము=హానిచేయమి	
శిఖి=నెమిలి	
కేక=నెమిలికూఁత	
అనవద్యచరితులు = మంచినడవడికల వారు	
పర్వము=పండువు	
స్వత్వనివర్తనపురస్సరముగ= హక్కు విడుచుకొనునట్లుగ	
గృహీతృజీవితావధికము= పుచ్చుకొన్నవాఁడు జీవించియున్నంతకా లము హద్దు	
గోష్ఠము=గోశాల	
సాహిణము=గుఱ్ఱపుసాల	
అంధువు=నూయి	
ఘరట్టము=తిరుగల్లు	
ఉచ్ఛ్రాయము = ఎత్తు	
అపవరకము=గది	
కర్పరము=ఇల్లునేయు పెంకు	

పదము	అర్థము

గుల్మము = సేనావిశేషము
తోరణగండ్లు = కిటికీలు
సుయంత్రితము = బాగుగఁగట్టఁబడినది
కార్పటికుఁడు = నిత్యముం బ్రయాణము చేయువాఁడు
చరుఁడు = వేగులవాఁడు
ఛలంబు = కపటము
వర్షిష్ఠుఁడు = పెద్దవాఁడు
సిద్ధాస్త్రుఁడు = సిద్ధమైన యస్త్రవిద్య గలవాఁడు
నగ్నశస్త్రుఁడు = ఒగనుండి తీసిన కత్తి ధరించినవాఁడు
ఛది = ఇంటికప్పు
దస్యువృత్తి = దొంగతనము
నిర్ఘృణుఁడు = దయలేనివాఁడు
భాగధేయము = అదృష్టము
అనలసులు = చుఱుకుఁదనము గలవారు
కృత్రిముఁడు = తలిదండ్రులపదలి యెచ్చటనేని తిరుగువానిం దెచ్చి పుత్త్రుఁడుగా భావించిన నతఁడు కృత్రిముఁడు
స్వామ్యము = హక్కు; ప్రభుత్వము
కైతవము, కపటము
అభిజనవంతుఁడు = సద్వంశమునజన్మించినవాఁడు
ఒడ్డనము = సేనను యుద్ధానుకూలముగఁ బన్నుట
వితథము = వ్యర్థము
శౌచికులు = కుట్టుపనిచేయువారు
తంతువాయులు = సాలీలు
క్లిశ్యమానుఁడు = కష్టపెట్టఁబడుచున్నవాఁడు

పదము	అర్థము

వేఁగి = పెద్దపులి
అకృష్టభూమి = దున్ననిభూమి
కొఱఁకులపంట = బీళ్లలోనిపంట
అవద్యము = దుష్టము
భృతకుఁడు = కూలిపుచ్చుకొని పని చేయువాఁడు
చదుకము = నాల్గువీధులుం గలియు చోటు
ఉద్వమించు = క్రక్కు
స్పశుఁడు = చారుఁడు
పార్థక్యము = వేఱిమి
మైమఱువు = కవచము
వరాటము = గవ్వ
కార్యాక్షముఁడు = పనిచేయలేనివాఁడు
సాధిలేఖ్యము = తాకట్టుపత్త్రము
అభిశప్తుఁడు = నిందింపఁబడినవాఁడు
సాద్యస్కము = అప్పుడున్నది
ఉపభుక్తము = అనుభవింపఁబడినది
వినిమయాత్మకము = మార్చుకొన్నది
నిశ్చితాన్యస్వామికము = పరులదియని నిశ్చయింపఁబడినది
భాటకము = బాడిగ
పునరావర్తకము = మరలవచ్చునది
భృతకము = కూలి
త్రివర్గశూన్యము = ధర్మార్థకామములలో నెద్దానిని సాధింపలేనిది
అనుల్బణము = అధికముగానిది
సంభిన్నాలాపము = ఇతరులు మాట్లాడుకొనుచుండ నడ్డముగ మాటాడుట
స్కన్నము = ఆఱిపోయినది
శీర్ణతరి = శిథిలమైనపడవ

పదము — అర్థము

అతిపిప్స = మిక్కిలి సంపాదింపవలె
నను నిచ్ఛ [తుఁడు
వేగితుఁడు = మలమూత్రాది బాధి
గంజః=కల్లుదు కాణము
శత్రునమనము=శత్రులవంచుట
ప్రత్యుత్పన్నమతి=సమయోచితమై
న తెలివిగల [కొన్నవాఁడు
జిఘాంసకుఁడు = హింసింపఁదలఁచి
విఘసాశనుఁడు = అతిథిపూజ మొద
లగునవి కావించి తచ్ఛేషమును
భుజించువాఁడు
స్వస=చెల్లెలు
స్నుష=కోడలు
లగ్నకుఁడు=జామీనుదారుఁడు
పర్యుదంచనము=అప్పు
ఆధమర్ణికము = ఋణస్థులయొద్ద ను
న్నది [నున్నది
ఔత్తమర్ణికము = ఋణదాతయొద్ద
అజర్యము=మైత్రి
వావదూకత=మాట్లాడుశక్తి
సాకిరులు=సాక్షులు
హింస్రుఁడు=క్రూరుఁడు
~~[illegible]జాతుఁడు=మూర్ఖుఁడు~~
దేవజీవకుఁడు=అర్చకుఁడు
క్రొత్తడి=పతివ్రత
జరభి=చెడునడవడిగల స్త్రీ
పాలసుఁడు=మూర్ఖుఁడు
విస్రంభాస్పదులు=నమ్మఁదగినవారు
హాటము=బజారు
ఉత్థానశీలుఁడు=శత్రువులమీఁదికిఁ
బోవు స్వభావముగలవాఁడు
ధర్షణి=కులట

కర్ణేజపుఁడు=కొండెగాఁడు
అజాలగర్భము=లోపల గుల్లలేనిది
వ్రీహి=ధాన్యము
చిపిటము=తప్ప
దలాభము=ఓకువలెనున్నది
నిర్వేశము=కూలి
వార్ధుషికుఁడు=వడ్డిచేజీవించువాఁడు
ప్రసారభూమి=బజారు
గరువలు=విద్వాంసులు
కృత్స్నము=పూర్ణమైన
స్మర్యమాణకర్తృకము=తలఁపంబడ
న కర్తగలది
శకృత్తులు=పేడ మొదలగు నెరువుల
బబ్బులాదులు = బూరుగ మొదలగు
నవి
ఆరకూటము=ఇత్తడి
చలార్చ=ఉత్సవవిగ్రహము
ప్రాట్టు=అడుగువాఁడు
వివాకుఁడు=చెప్పువాఁడు [కుం
నిపానము = నూతిదగ్గఱనున్న ని
ఘోషణాచ్ఛాదనము=చాటింపు
గప్పిపుచ్చుట
ఆవేదనము=పిర్యాదు
ఆసేధించు=అడ్డగించు
యియక్షులు=యజ్ఞముచేయువారు
అధికరణము=న్యాయస్థానము
కూటకరణము=కల్తీచేయుట
ప్రాప్తాధర్షణులు = బెదరింపఁబడ
వారు మొదలగువారు
పక్షము=పిర్యాదు. దావా
ధిగ్దండము=చీవాట్లు పెట్టుట
సాన్నారులు=స్వర్ణకారులు

పదము	అర్థము	పదము	అర్థము

నిర్వేశము = కూలి
స్వగమము = స్వయముగాఁ బోవునది
అన్యగమము = వాహన సహాయమునఁ బోవునది
మౌలము = తండ్రి తాతల నాఁటి [సైన్యము
భృతిపాలితంబు = జీతమునం గాపాడఁ బడినది
ఉత్సృష్టము = విడువఁబడినది
బృహన్నాళికము = పెద్దనాళము గల యాయుధమును (ఫిరంగిని) ధరించినది
లఘునాళికము = తుపాకి
ఆజానేయము = ఉత్తమాశ్వము
శఫంబు = పశువుల కాలిగిట్ట
కూర్పరము = మోచేయి
కంఠంబుదనుక = మెడవఱకును
శఫపరిణాహము = డెక్కల వైశా [ల్యము
ప్రోథము = గుఱ్ఱపుముట్టె
గ్రీవ = మెడ
సమీకము = యుద్ధము
సప్తి = గుఱ్ఱము
భ్రమదూషితము = చెడుసుడులుగలది
కార్కశ్యము = చిక్కుట
ఖలీనము = కళ్లెము
కశాఘాతము = చబుకుదెబ్బ
శతధనుఃపరిమితము = నూఱుధనువుల పరిమాణము గలది
జాఠరము = గర్భమునందలి యగ్ని
సక్తువు = పేలపుఁబిండి
క్షిప్తము = చిమ్మంబడినది
ప్రస్తరచూర్ణము = రాతిపొడుము
అర్కస్నుహ్యాదికాష్ఠము = జిల్లేడు కఱ్ఱలు, జెముడుపుల్లలు
గోళకము = తుపాకిగుండు
సుపర్యాప్తము = మిక్కిలి చాలినది
అభియుక్తుఁడు = విద్వాంసుఁడు
ఉపహారభేదము = వెవ్వేఱు కానికలు
ఉత్సాదనము = నాశము
నిమ్నగలు = నదులు [బట్టుదల
ఏకార్థాభినివేశంబు = ఒక కార్యమునం
మన్నీఁడు = ప్రభువు
అభిషేణనము = సేనలతో శత్రు సెదిరింపఁబోవుట
ధ్వజినీరక్షణము = సేనా సంరక్షణము
ఒడ్డనము = సేనల పన్నుగడ
సమీరితము = చెప్పంబడినది
సంమీలనము = మూసికొనుట
ప్రసారణము = జాఁచుట
ఆకుంచనము = ముడుచుట
వ్యాలము = క్రూరమృగము
అయస్సారము = ఉక్కు
అవితక్షితము = నఱకఁబడనిది
అపసరించు = తొలఁగు
గేము = ఇల్లు
జిఘాంసువు = హింసింపఁగోరువాఁడు
యుధ్యమానులు = యుద్ధము చేయువారు
క్షత్రబంధువు = రాజాధముఁడు
పృతన = సేన [సినది
శరకాష్ఠాంతము = రాలవానచే నల
దస్యువిద్రుతము = దొంగలచేఁ దఱుమఁ బడినది

శుక్రనీతిసారము

తప్పొప్పుల పట్టిక

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
7	19	పోలె కర్మంబు	పోలెఁ గర్మంబు
13	2	జవ్వనంబుఁ బ్రదిమి	జవ్వనంబును బ్రదిమిః
	18	వినయవంతుడు	వినయవంతుఁడు
40	9	ళ్లైన దామట్టి	ళ్లైనఁ దామట్టి
48	7	లోకంబున బరలోక	లోకంబునఁ బరలోక
49	1	బులు	బుల
65	13	లేకుండ	లేకుండ నిది యాంగీకృతమని
98	8	సంభాషణమునను	సంభాషణమును
100	21	తేజస్స్వి	తేజస్వి
106	13	సేనాని	సేనాని
112	16	బావించునది	బాలించునది
185	9	తేజస్స్వి	తేజస్వి
186	17	జన్మమున...గానోపఁడు	జన్మమున నుత్తముఁడయ్యు సంసర్గమున నీచుఁడగుఁ [illegible] నీచుఁడగు [illegible] మందు [illegible] గానోపఁడు. English Translation
188	17	సహింవిటత	నటవిదిత
148	17	ధావాశ్లి	ధావాశిత
146	1	గ్రధనము	గ్రధనము

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
	15	గ్రధితం	గ్రథితం
165	18	వ్యాఘ్రంబును	వ్యాఘ్రంబు
180	23	యేవాఁడ...నిధియు	యేవాఁడ...నిధియై
188	11	నివాద	వివాద
193	14	బాలుని...బును	బాలుని...బును దాసులగు స్త్రీలు పూఁటపెట్టిన ధనంబును
208	3	సప్త...దాని...ములును	సప్తమప్రకరణము
227	24	సుయు్తం	సుయుక్తం
239	23	కర్మానుషాన	కర్మానుష్ఠాన
255	19	యొందొరుల	యొండొరుల